

PAÁL VINCE

TANULMÁNYOK A
MAGYAR
SAJTÓSZABADSÁG
TÖRTÉNETÉHEZ
1867–1944

Tanulmányok a magyar sajtószabadság
történetéhez 1867–1944

Médiatudományi Könyvtár

36.

Sorozatszerkesztő:

Koltay András – Nyakas Levente

Paál Vince

**Tanulmányok a magyar sajtószabadság
történetéhez 1867–1944**

Médiatudományi Intézet

2019

A kutatást támogatta:



Minden jog fenntartva.

© Paál Vince, 2019.

© Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2019.

Tartalom

Előszó	9
A Csemegi-kódex (1878. évi V. tc.) sajtót érintő paragrafusainak képviselőházi tárgyalása	13
1. A javaslat sajtótörvényt érintő szakaszai.....	13
2. A javaslat plenáris vitája.....	25
2.1. Általános vita	25
2.2. Részletes vita.....	26
A bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló törvényjavaslat „sajtószakaszának” képviselőházi tárgyalása 1897-ben	33
1. A törvényjavaslat „sajtószakasza”	33
2. A Képviselőház Bizottságának Jelentése.....	36
3. A törvényjavaslat képviselőházi vitája	39
Az 1914. évi sajtótörvény-javaslat képviselőházi vitája	55
1. Sajtószabályozás Magyarországon 1848–1914.....	55
2. A sajtótörvény-tervezet	57
3. A plenáris vita	61
3.1. A javaslat „nem időszerű”	67
3.2. A lapindítás szabályai	71
3.3. A sajtótermékek terjesztése	72
3.4. A helyreigazítási jog.....	76
3.5. A hírlapbiztosíték (kaució).....	79
3.6. A sajtójogi felelősség.....	82
3.7. A kártérítés	84
3.8. Büntető rendelkezések.....	86
3.9. Az újságíró és a kiadó jogviszonya	88
3.10. A kormány álláspontja	89
3.11. A részletes vita	95
Sajtóirányítás és -ellenőrzés Magyarországon a Nagy Háború éveiben	99
1. Sajtórendeletek és a sajtóellenőrzés szervei	100
2. Sajtóellenőrzés a gyakorlatban	103
Információk az oroszországi forradalmakról – a magyar cenzúrán keresztül.	
A sajtóellenőrzés Magyarországon az első világháború idején	109
1. A februári forradalom.....	111
2. Az októberi forradalom	115
A Könyvkiviteli Bizottság 1917–1918	119
1. Előzmények.....	119
2. A Könyvkiviteli Bizottság működése.....	124

2.1. Egyedi ügyek.....	125
2.2. Illetékességi súrlódások	126
2.3. A budapesti Könyvkiviteli Bizottság beszámolóí	127
2.4. A könyvkiviteli bizottságok konferenciái	129
2.5. A Bizottság megszűnése.....	130
3. Kitekintés – Könyvküldés hadifoglyoknak	130
4. Függelék.....	131
A sajtószabadság helyzete a forradalmak korában 1918–1921	139
1. A sajtószabadság illúziója.....	139
2. A „proletár” sajtószabadság.....	142
3. A sajtószabadság korlátozása az ellenforradalmi korszak első éveiben.....	145
3.1. Hármasszorításban: román megszállás, Nemzeti Hadsereg, kormányzat	145
3.2. A sajtóirányítás (nem) működése.....	151
4. Az előzetes sajtóellenőrzés megszűnik, de	172
A cenzúra kérdése a Nemzetgyűlésben 1920–1921-ben	177
1. A sajtó működésének jogi kerete.....	177
2. A nemzetgyűlési választások.....	179
3. A cenzúra és a Nemzetgyűlés konfliktusa.....	179
3.1. Kiszármazási panaszok	181
3.2. A királykérdés és a cenzúra.....	182
3.3. Mi a baj a cenzúrával?	184
4. A sajtót érintő novellák a Nemzetgyűlés asztalán	192
4.1. Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvényjavaslat vitája	192
4.2. Törvényjavaslat a sajtótörvény módosítására.....	198
5. Összegzés	199
Az 1938. évi sajtónovella képviselőházi vitája	201
1. A novellajavaslat	201
2. A képviselőházi vita.....	204
2.1. A sajtószabadság értelmezése	205
2.2. A „zúgsajtó” visszaszorítása	208
2.3. Az indoklás nem őszinte.....	208
2.4. Cenzúra?.....	209
2.5. Általános sajtóreform kell	212
2.6. A hatályos szabályokat kellene betartani	213
2.7. Az egyenlő bánásmód kérdése	215
2.8. Határon túli magyarok	216
2.9. Nemzetiszocialista röpcédulaözön	216
2.10. A terjesztés késleltetése.....	216
2.11. A bírósági tárgyalások sajtónyilvánossága.....	218
2.12. A lapengedélyezés.....	220
2.13. A részletes vita	223

Sajtószabályozás és sajtószabadság a Horthy-korszakban	225
1. Előzmények.....	225
2. A korszak felosztása a sajtószabályozás alapján	226
3. 1920–1938	226
4. 1938–1944	232
5. Összefoglalás	236
 A kötetben közölt tanulmányok első megjelenése	 237

Előszó

Jelen kötet tíz tanulmányt közöl a magyarországi sajtó 1867 és 1944 közötti történetéhez. Kettő kivételével valamennyi megjelent könyvfejezetként vagy folyóiratban. A tanulmányok vizsgálódási fókusza elsősorban a sajtószabadság kérdésére, annak érvényesülésére, illetve az azzal kapcsolatos véleményekre irányul.

Három tanulmány témája teljesen, egyé pedig részben egy-egy sajtóról szóló vagy azt érintő jogszabály képviselőházi vitájának ismertetése. A sajtószabadságot Magyarországon első ízben deklaráló jogforrás az 1848. évi sajtótörvény volt. Az 1878. évi Büntető törvénykönyv, valamint a bűnvádi perrendtartást életbe léptető 1897. évi törvény egyaránt módosították, míg az 1914. évi sajtótörvény váltotta le teljesen. Utóbbi egyes rendelkezéseit az 1938-ban elfogadott sajtónovella módosította.

A kötet másik három tanulmánya a sajtóirányítás és sajtóellenőrzés első világháború időszaka alatti tevékenységével foglalkozik. A Könyvkiviteli Bizottságról szóló írás a mindössze egy évig létező, sajtóellenőrzést végző speciális hatóság működésének bemutatása mellett dokumentumokat is közöl.

Az első világháborút követő forradalmak a sajtó vonatkozásában is mozgalmas, zavaroktól nem mentes időszakot jelentettek. Ezek bemutatására vállalkozik az egyik, könyv fejezeteként már napvilágot látott dolgozat. Egy másik tanulmány Magyarország addig legszélesebb alapokon nyugvó népképviselői szervének, a Nemzetgyűlésnek a sajtó korlátozásával kapcsolatos vitáit, illetve a két világháború közötti korszak jelentős, a sajtó útján elkövethető bűncselekményeket is érintő jogszabályának, az úgynevezett államvédelmi törvénynek a parlamenti tárgyalását ismerteti. Külön tanulmány vázolja fe a sajtó szabadságának lehetőségeit a Horthy-korszak egészében.

A törvényhozó plénumokon a sajtóról folytatott viták ismertetése fényt vett a mindenkorai kormánypártok és ellenzéki pártok sajtószabadsággal kapcsolatos nézeteire, valamint a sajtószabadság védelmezésének leple alatt folytatott aktuálpolitikai törekvéseire is.

Az alábbiakban felvázolom a polgári kori Magyarország sajtótörténetét a sajtószabályozás látószögéből, azzal a céllal, hogy az olvasó támpontokat kapjon a tanulmányok sajtószabályozás-történeti háttéréről.

*

Az 1848-as európai forradalmi hullám Magyarországra is elhozta a sokak által évtizedek óta áhított polgári átalakulást, amely alkotmányjogilag az 1848. évi áprilisi törvényekben öltött testet. Az ország első polgári alkotmányaként is értelmezhető harmincegy törvénycikkből a tizennyolcas számú volt a sajtótörvény, amely a magyar történelemben először „örökre” megszüntetettnek nyilvánította az előzetes vizsgálatot, vagyis a cenzúrát és rögzítette, hogy „Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti, és szabadon terjesztheti”. Ez azonban nem jelentette azt, hogy mindenkinek azonos lehetőségei nyíltak gondolatai és véleménye közzétételére. Nemcsak a lapalapítás vagy bármilyen nyomtatvány előállítás és terjesztése jelentett ugyanis mindenkor költséges befektetést, hanem a törvényben megszabott meglehetősen tetemes összegű lapkaució is szűkebbre vonta a sajtószabadsággal élni tudók körét.

A törvény nagy része a lapindítás és a nyomdaalapítás adminisztrációs kötelezettségeinek, valamint a sajtóvétségek hosszú sorának és azok büntető tételeinek ismertetéséből állt. Nem véletlen, hogy a kortársak is ellentétesen ítélték meg a magyar sajtójog történetének történeti távlatból ma már kétségtelenül kiemelkedő állomását. A sajtó szabadságának új keretei azonban szinte még ki sem alakultak, amikor az 1848/49-es magyar szabadságharc során, majd annak 1849-ben bekövetkezett bukásával az önkényuralom korszakában a sajtószabadság az 1848-as vívmányokhoz képest jóval szorosabbra vont korlátok közé szorult vissza. Az önkényuralom időszakában 1852-től egész Magyarország területén érvényben volt az új Sajtórendtartás (a katonai határőrvidéken bizonyos módosításokkal). Ez is fenntartotta a nyomtatott szó terjesztés előtti ellenőrzését, ami odavezetett, hogy a kiadók súlyos öncenzúrát alkalmaztak, hiszen amennyiben a már nagy költséggel kinyomtatott sajtótermék terjesztését a hatóság nem engedélyezte és lefoglalta, az nagy anyagi veszteséget okozott számukra.

Az 1867. évi kiegyezés eredményeként az áprilisi törvények – bizonyos módosítások után – újra a magyar jogrendszer részeivé váltak. A sajtótörvény is kisebb módosításokkal ismételten hatályba lépett, kivéve Erdélyt, ahol 1900-ig az 1852-ben kiadott, majd többször módosított Sajtórendtartás volt érvényben. Fokozatosan kiépült a sajtóügyekben is eljáró esküdttbírószági rendszer (Erdélyben csak 1871-ben vezették be), ami Magyarországon egészen az első világháborúig meghatározó elem volt a sajtó útján elkövetett kihágások és vétségek feletti ítékezésben. Már a kiegyezés létrejöttékor sokan megfogalmazták egy a gyakorlati élettel jobban számot vető, új sajtónovella szükségességét, de annak elfogadására akkor nem került sor. Helyette a végrehajtó hatalom – a törvényhozástól kapott felhatalmazás alapján – több mint húsz sajtórendészeti, sajtó-büntetőeljárási és sajtó-büntetésvégrehajtási rendelettel pontosította, illetve egészítette ki a sajtó világának szabályozását. A Büntetőtörvénykönyv (1878: V. tc. – Csemegi-kódex), a kihágásokról szóló Büntetőtörvénykönyv (1879: XL. tc.), az azokat életbeléptető törvénycikk (1880: XXXVII. tc.), valamint a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló (1897: XXXIV.) törvénycikk is számos pontban módosította a sajtótörvénynek a sajtó útján elkövetett vétségekről és bűncselekményekről, valamint azok szankcionálásáról szóló részeit. 1900-ra az 1848-as sajtótörvény negyvenöt cikkelyéből már csak huszonkettő volt érvényben.

A modern és egységes szabályozás megteremtése jegyében született meg az új sajtótörvény, az 1914. évi XIV. törvénycikk a sajtóról. Az új sajtótörvény – elődjéhez hasonlóan – kinyilvánította: „Sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti gondolatait”. A törvény készítői sem tagadták azonban, hogy az megszorításokat tartalmaz a korábbi helyzethez képest. Ezt azzal indokolták, hogy a sajtó megnövekedett súlya a véleményformálók felelősségét is megnövelte, ennek pedig a törvényi konzekvenciáit is le kell vonni, vagyis a sajtót a kialakult kapitalista, vállalkozói adminisztratív keretek közé kell helyezni. A sajtótörvény fogadtatása – elődjéhez hasonlóan – igen vegyes volt. Ellenzői egyenesen a sajtó teljes gúzsba kötését látták benne. Az új sajtótörvény bevezette a helyreigazítási jogot, amely a törvény ellenzői körében talán a legnagyobb ellenállást váltotta ki. (Az, akiről időszaki lap nyíltan vagy burkoltan „valótlan tényeket” közölt vagy „való tényeket hamis színben” tüntetett fel, helyreigazító nyilatkozat közzétételét követelhetette.) Részletesebben szabályozta a fokozatos felelősség elvét is. A szerző felelőssége a kiadóra hárult, ha a büntető törvénybe ütköző tartalmú közleményt egyenesen a kiadó rendelte meg. Az új sajtótörvény egy olyan fokozatos felelősségi rendszert állított fel, amelyben időszaki lapok esetében a szerző, majd a felelős szerkesztő, majd kiadó sorrendjében következett a sajtójogi felelősség, de azt mindig csak egy személy viselte.

Ugyancsak a kiadókra jelenthetett terhet a sajtóbeli közleménnyel okozott kár megtérítésének kötelessége, olyan esetekben is, amikor a sajtóközlemény tartalma egyébként nem volt bűncselekmény. A törvény egyik további jelentős újítása volt, hogy szabályozta az időszaki lap kiadója és szerkesztőségének tagjai közötti jogviszonyt is. Az újságírók és munkaadóik viszonyáról addig az ipartörvény rendelkezett, amelynek értelmében az újságírók jogállása a kereskedősegekkel volt azonos. A sajtótörvény az értelmiségi foglalkozás rangjára emelte az újságírói hivatást.

A történelem annyiban ismételte önmagát, hogy a második magyar sajtótörvénynek sem volt megfelelő „kifutási ideje”, mert hatályba lépését követően néhány hónap múlva kitört az első világháború, ami azzal is járt, hogy a végrehajtó hatalom – a kivételes hatalomról szóló 1912. évi LXIII. tc.-ben kapott felhatalmazással élve – rendeletek sorával szűkítette a sajtó addigi szabadságát. Jogilag ugyan az előzetes sajtóellenőrzést csak az „arra okot szolgáltatató és (külön megjelölendő)” sajtótermékek esetében vezették be, de mivel a „hadviselés érdekeit veszélyeztető” sajtótermékek megjelenését és terjesztését a belügyminiszter betilthatta, a lapok többsége igyekezett elkerülni az előzetes ellenőrzés alá helyezést, így közleményeiket előre bemutatták az illetékes bizottságnak, mondjon véleményt arról, vajon azok tartalma ütközik-e a hadviselés érdekeivel. A gyakorlatban ezáltal lényegében a cenzurális viszonyok váltak általánossá. A sajtótermékek külföldre való kivitelét, illetve onnan történő behozatalát is súlyosan korlátozták.

A világháborús összeomlást követően, a régi elitet leváltó polgári demokratikus erők alkotó kormányok hatályon kívül helyezték a kivételes hatalom alapján hozott sajtószabadságot korlátozó háborús rendeleteket. „Néptörvény”-t fogadtak el a sajtóról, amely immár a harmadik jogi aktus volt a magyar történelemben, amely deklarálta a sajtószabadság megteremtését. A papírhány és az országban uralkodó anarchikus viszonyok, amikor napirenden volt, hogy feldühödött tömegek kiadóhivatalokat és nyomdákat rongáljanak meg, illetve újságírókat verjenek össze, nem tették azonban lehetővé, hogy a sajtó valóban szabadon működhessen. Az 1919 márciusában hatalomra kerülő Tanácsköztársaság elvi szinten sem állt a sajtó teljességének szabadsága mellett, azt csak a „proletariátus sajtója” számára tartotta kívánatosnak. A polgári sajtóorgánumokat ennek megfelelően be is tiltotta. A tanács hatalmat váltó, néhány napig működő szakszervezeti kormány a Tanácsköztársaság által hozott, sajtót korlátozó rendeleteket hatályon kívül helyezte, és visszaállította a sajtó szabadságát elviekben garantáló II. Néptörvényt.

A Budapestre bevonuló román hadsereg aztán újra bevezette a cenzúrát. Az ellenforradalmi Friedrich-kormány visszatért a világháború alatt érvényben levő, a kivételes hatalom alapján álló sajtóellenőrzés rendszeréhez, annyi szigorítással, hogy valamennyi sajtóterméket az előzetes cenzúra alá vonta. A hatalomra kerülő ellenforradalmi rendszer első éveiről is elmondható, hogy a sajtónak nemcsak a jogszabályok szabtak kereteket, hanem a Nemzeti Hadsereg, a katonaság, a különböző szélsőjobboldali terrorista különítmények és a helyi hatóságok önkénye is. 1921 végén ugyan megszűnt az előzetes bemutatási kötelezettség (cenzúra), az 1914. évi sajtótörvény azonban teljes egészében továbbra sem érvényesülhetett, hiszen a szabadságjogok korlátozását lehetővé tevő „kivételes hatalmat” bizonyos tekintetben a Horthy-korszak egészében fenntartották. Az állam és a társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. tc. pedig nemcsak a sajtó útján elkövethető bűncselekmények körét bővítette ki, amennyiben újabb deliktumokat sorolt ide, hanem a kiszabható büntetéseket is szigorította. Annak a gyakorlatnak a fenntartása pedig, hogy új időszaki lapot csak a

miniszterelnök engedélyével lehetett indítani, valamint hogy bírósági ítélet nélkül a belügyminiszter lapokat tilthatott be, a két világháború közötti időszakban a sajtószabadság súlyos korlátozását jelentette.

A második világháború előestéjén a sajtószabadság további szűkítése következett be. Az ún. első zsidótörvény – 1938. évi XV. törvénycikk a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról – értelmében az újságírói foglalkozást az újonnan felállított újságírókamara tagságához kötötték, amelyben azonban a zsidó származásúak százalékos aránya a tagság 20%-át nem haladhatta meg. Egy évvel később az ún. második zsidótörvény – 1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról – ezt a számot 6%-ra csökkentette. Az 1938. évi XVIII. törvénycikk az állami rend megóvása végett szükséges sajtórendészeti rendelkezésekről (a sajtótörvény módosítása) pedig a nem időszaki sajtótermékek esetében lényegében elrendelte az előzetes cenzúra intézményét, a miniszterelnöknek az időszaki lapok indításának engedélyezésére vonatkozó rendeletben biztosított jogát immár törvény rögzítette. A törvény a nem naponta megjelenő lapok esetében a miniszterelnöki engedélyek megújítását is előírta. Ennek során az érintett lapok mintegy 10%-a nem kapott újra engedélyt a megjelenéshez, ezért megszűntek.

Az 1939. évi II. tc. a honvédelemről – a háborúra való felkészülés jegyében – a kivételes hatalom alapján történő kormányzás jogi alapját teremtette meg (egyidejűleg pedig hatályon kívül helyezte az addig a kivételes hatalom gyakorlását lehetővé tevő 1912. évi LXIII. törvénycikket). A törvény felhatalmazta a kormányt a sajtótermékek ellenőrzés alá helyezésére, a belügyminisztert pedig arra, hogy a „hadviselés érdekét vagy az állam más fontos érdekét hátrányosan érintő” sajtótermék terjesztését megtiltsa. A második világháború kitörésekor a kormány a felhatalmazást igénybe véve bevezette az előzetes cenzúrát, és számos egyéb, a sajtót korlátozó rendeletet adott ki. Az előzetes ellenőrzés aztán a világháború idején egyszer kötelező, másszor fakultatív jelleggel működött. A honvédelmet, a külpolitikát, az ország belső rendjét, gazdasági érdekeit, a köznyugalmat, a közbiztonságot stb. érintő sajtóközlemények cenzúra alá tartoztak. A papírhiányból fakadó terjedelmi korlátozások megint csak a sajtó normális működését gátolták.

Magyarországnak a hitleri Németország általi megszállásának következményeként a náci-ellenes lapokat betiltották, a megmaradtak élén – ha kellett – személycserét hajtottak végre, számos újságíró a Gestapo letartóztatott, rendeletben írták elő a közgyűjtemények „zsidó” szerzőktől származó sajtótermékeinek begyűjtését és megsemmisítését.

A szerző

A Csemegi-kódex (1878. évi V. tc.) sajtót érintő paragrafusainak képviselőházi tárgyalása

A Csemegi-kódex, az 1878. évi V. tc. „A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről” az első átfogó büntetőjogi szabályozást tartalmazó magyar nyelvű törvénykönyv volt Magyarországon. Általános része 1951-ig, különös része pedig 1962-ig maradt hatályban. A kódex megalkotója Csemegi Károly, róla kapta nevét. Többször módosították. 1908-ban (XXXVI. tc., első büntetőnovella), 1913-ban kétszer is (XXI. törvénycikk a közveszélyes munkakerülésről, XXXIV. törvénycikk a király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról). A Horthy-korszakban a kódex államrendet védő rendelkezéseit az 1921. évi III. törvénycikk egészítette ki. 1928-ban ismét módosították (X. törvénycikk, második büntetőnovella), a második világháborút követően 1948-ban újabb módosítására került sor (XLVIII. törvény, harmadik büntetőnovella).

Magyarországon a reformkorban – két ízben – is foglalkoztak egy átfogó magyar büntető-törvénykönyv létrehozásával. A második tervezet 1843-ban készült el. A kiegyezést követően ezen büntetőtörvénykönyv-javaslat átvizsgálására Horvát Boldizsár igazságügyi miniszter Csatskó Imrét bízta meg, aki a munkát 1869 végére el is végezte. Ám később ezt félretették, és a tárca vezető Csemegi Károly aradi ügyvédet bízta meg 1871-ben egy új tervezet megalkotásával. A javaslat elkészítése két évig tartott, majd újabb két évig ennek átdolgozása. 1875-ben került a parlament elé, végül 1878-ban szentesítették. A következő évben fogadták el a kihágásokról szóló büntetőtörvénykönyvet (XL. tc.). E két büntetőtörvénykönyvet az 1880. évi XXXVII. törvénycikk léptette életbe, és ezzel egyidejűleg az 1848. évi sajtótörvény 45 §-ából 18 §-t (a 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 15., 16., 18., 19., 20., 24. és 26. §-okat) hatályon kívül helyezték, és azok helyébe a Büntető törvénykönyv megfelelő intézkedései léptek. Az 1897. évi XXXIV. törvénycikk a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről a sajtótörvény további öt §-át (a 17., 21., 22., 23. és 29. §-okat) utalta a jogtörténet terrénumára.

1. A javaslat sajtótörvényt érintő szakaszai

A „Törvényjavaslat, a magyar büntető törvénykönyvről”¹ címet viselő kódex-javaslat tizenegy paragrafusa vonatkozott a sajtóra. A kormány által beterjesztett tervezet indoklása („Indokok”) rámutatott arra, hogy a sajtójogi felelősség kérdésében „a legműveltebb nemzetek, az alkotmányos jogok oltalmazásában a legelső helyen álló államok is” különböző megoldást alkalmaznak. Mint ismeretes az 1848. évi XVIII. tc. 13.² és 33. §-ban³ a magyar törvényhozás a mintául szolgáló belga

1 Képviselőházi Irományok (a továbbiakban: KI) 1875–1878. II. köt. 57. szám. Törvényjavaslat, a magyar büntető törvénykönyvről.

2 „Sajtóvétségért büntettetik a szerző; ha ez nem tudatnék, a kiadó; ha ez sem tudatnék, a nyomda vagy metszde tulajdonosa.”

3 „Minden cikkekért, melyek valamely lapban megjelennek, ha a szerző felelősségre nem vonattathatnék, a nyilatkozatban kijelölt felelős személyek is felelettel tartoznak. E felelősség kiterjed azon cikkekre is, melyeket más lapból vagy könyvből kölcsönöznek; ilyen átvételi esetben a büntetés a szerzőnél, vagy első közlőnél, mindig kisebb lévén, s a maximumig soha sem terjedhetvén.”

rendszernél is szigorúbb módon a „kizárási elv”-et fogadta el, vagyis azt, amelyből következően sajtótvétségért mindig csak egy személy vonható felelősségre meghatározott sorrend szerint. A javaslat indoklása⁴ azt a nézetet képviselte, hogy a büntett nem más attól, hogy sajtó útján vagy más módon követik el. Ugyanakkor az is szem előtt tartandónak nevezte, hogy a megtorlás körének túlzott kiterjesztése, csökkenti a „gondolat nyilvános közlésének” szabadságát, és azokat az előnyöket, amelyeket az eszmék terjesztéséből az állam és a társadalom nyer. Az 1848. évi sajtótörvény Magyarországon (Erdély kivételével) a tervezet szövegezésekor már hat éven át hatályban volt, és a gyakorlat azt mutatta – állt az indoklásban –, hogy az abban foglalt felelősségi rendszer nem szorul változtatásra. A nem nagyszámú magyarországi sajtóper között alig volt olyan, amelyet a felelősségnek az időszaki folyóirat szerkesztőjére, a kiadóra és a nyomdászra való együttes kiterjesztése esetén nem követtek volna el. A kódex-javaslat ezért a sajtójogi felelősségi rendszert nem érintette, a sajtó útján elkövetett büntettek és vétségek szankcionálását viszont a büntető kódex hatályába kívánta vonni.⁵

A kormány eredeti javaslatát az Igazságügyi Bizottság több helyen módosította. Ezen módosítások általában a büntetési tételekre vonatkoztak. Volt olyan sajtóra vonatkozó paragrafus (169. §), amit a Bizottság javaslatára töröltek.

A javaslatnak a sajtót érintő paragrafusai:

A kormány javaslata	A Bizottsági javaslata	A Főrendi Ház javaslata	Végleges számozás
4. §	63. §		63. §
62. §	62. §		62. §
133. §	134. §		134. §
138. §	140. §		140. §
139. §	141. §		
156. §	158. §		158. §
167. §	171. §		171. §
168. §	172. §		172. §
169. §	-		
170. §	173. §		173. §
		174. § (a 169. § módosítása)	174. § (módosítva)
		190. (rég 189) §. módosítása	190. § (módosítva)
236. §	248. §		248. §
248. §	259. §		259. §
249. §	261. §		261. §
265. §	277. §		277. §
	351. § (új)		351. §
429. §	455. §		455. §

4 KI 1875–1878. V. köt. 200. szám. 137–397. Indokok.

5 Uo. 151–153.

6 Ez a paragrafus a nyomtatvány fogalmát értelmezte. A Képviselőház Igazságügyi Bizottság által módosított törvényjavaslatban a 63. §-ként szerepelt.

Az alábbiakban összevetjük a kormány törvényjavaslatának sajtóra vonatkozó paragrafusait és azoknak a Képviselőház Igazságügyi Bizottságában módosított változatát.

A Képviselőház Bizottsága nem változtatta meg a minisztérium által benyújtott javaslat 62. §-át.

„62. §.

Ha a büntetendő cselekmény irat, nyomtatvány, metszet vagy képes ábrázolat közzététele vagy terjesztése által követtetett el, a szerző s a nyomdász, az elárusító vagy terjesztő, ugy szintén a nyilvános kiállítónak birtokában levő példányok, minták vagy lemezek elkobzása és megsemmisítése ítélet által az esetben is kimondandó, ha a bünvádi eljárás senki ellen sem indíthat meg.”⁷

A minisztérium indoklása szerint ezen paragrafus kiegészíti az 1848. évi sajtótörvény 22. §-át. A hatályban levő sajtótörvény ezen § kimondta ugyanis, hogy amennyiben a vád alá helyezett személyt felmentik, akkor a bűncselekményének eszközeként lefoglalt sajtótermék lefoglalását is meg kell szüntetni. A büntetőtörvény-javaslat ezen szakasza olyan esetet is figyelembe kívánt venni, amikor bünvádi eljárás senki ellen sem indul, mert a bűncselekményt tartalmazó nyomtatványért felelőssé tehető személy nem ismert, vagy, mert ellene eljárás nem indítható (ha például külföldön tartózkodó egyénről van szó). „Ha például lázító iratok küldetnek szét, ha külföldi lapokban felhivatnak Magyarország polgárai a haza elleni fölkelésre; ha azokban gyűlöletessé tétetnek az ország intézményei; vagy a társadalom egyik osztálya a másik ellen, egyik nemzetiség a másik ellen tetteles erőszakra, bűnös támadásra szólíttatik, s ha nem ismerhető fel az iratnak sem szerzője, sem a nyomdász, a ki azokat nyomtatta, sem az, a ki azokat terjeszti – például ha postán érkeznek: vájjon tétlenül engedje-e az állam terjedni a felségsértő, a hazaáruló felhívást, a communisticai forralat veszélyes actióját [...]”. Az eset előfordulhat akkor is, amikor nem az államnak, hanem az egyénnek megsértése áll fenn, például rágalmazás vagy becsületsértés esetében, és nem állapítható meg olyan személy, aki felelősséggel tartoznék. A javaslat ezen szakasza értelmében a bűncselekmény gyanúja miatt lefoglalt nyomtatvány lefoglalását meg kell szüntetni, ha a vádlottat felmentik, vagy ha vádlott hiányában a nyomtatvány tartalmáról megállapítást nyer, hogy nem tartalmaz bűncselekményt.⁸

A minisztérium javaslata:

„133. §.

A ki nyilvános gyülekezeten szóval, vagy a ki valamely irat, nyomtatvány vagy képes ábrázolat terjesztése vagy nyilvános helyre kiállítása által a felségsértés elkövetésére egyenes felhívást intéz – a meny nyiben a szétoztott vagy terjesztett irat, nyomtatvány vagy képes ábrázolat tartalmát tudta: 5 évtől 10 évig terjedhető fegyházzal – a 126. §. 1. vagy 2. pontjaiban meghatározott felségsértés elkövetésére irányzott egyenes felhívás esetében azonban, 5 évtől 10 évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

Ha azonban a felhívás teljesen sikertelenül maradt: a büntetés 2 évi államfogházat nem haladhat túl.”⁹

7 KI 1875–1878. II. köt. 57. szám. Törvényjavaslat, a magyar büntető törvénykönyvről. 177.

8 KI 1875–1878. V. köt. 200. szám. 251–252.

9 KI 1875–1878. II. köt. 57. szám. 186.

A Bizottság szövegezése:

„134. §. (a m. j.¹⁰ 133. §-a.)

A ki gyülekezeten nyilvánosan szóval, vagy a ki irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése-vagy közszemlére kiállítása, által, a felségsértés elkövetésére egyenes felhívást intéz, – a mennyiben az irat vagy nyomtatvány, vagy képes ábrázolat tartalmát, illetőleg jelentését tudta: öt évtől tiz évig terjedhető fegyházzal, – a 127. §. 1. vagy 2. pontjában meghatározott felségsértés elkövetésére irányzott egyenes felhívás esetében azonban, öt évtől tiz évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

Ha a felhívás teljesen sikertelen maradt: a büntetés öt évi államfogházat nem haladhat tul.”¹¹

A felségsértésre irányuló, de sikertelenül maradt nyilvános felhívásnak büntetési maximumát a javaslat kétévi államfogházban állapította meg. A Bizottság arra való tekintettel, hogy ezen felhívások veszélyesek, továbbá, hogy a büntetési minimum az államfogház törvényes általános minimumával azonos, és a bíró a büntetést a legalsóbb fokig leszállíthatja, és így a maximum felemelése túlságos szigor nem eredményez, a büntetés leghosszabb tartamát ötévi államfogházban állapította meg.¹²

A minisztérium javaslata:

„138. §

A ki a király ellen, szóval, írásban, nyomtatványban, képes ábrázolatban vagy más módon sértést követ el: vétség miatt 2 évig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő.”¹³

Az indoklásban szerepel, hogy a nyilvánosság nem feltétele a deliktum elkövetésének. A „sértés” fogalmát úgy értelmezte, hogy az a király iránti tiszteletlen magatartást jelent, de nem kell, hogy rágalmozást vagy becsületsértést képezzen. Az indoklás aláhúzta, hogy nem sorolható fel taxatív, hogy mely nyilatkozatok vagy ábrázolatok sértik meg a királyt, hiszen burkolt jelentésben a valódi jelentésükben megtisztelő szavak és kifejezések is tartalmazhatnak sértést. A megítélést minden esetben a bíróra kell bízni.¹⁴

A Bizottság javaslata:

„140. §. (a m. j. 138. §-a)

A ki a király ellen sértést követ el: vétség miatt két évig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő.

A ki azonban a sértést irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által követi el: vétség miatt három évig terjedhető államfogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő.”¹⁵

10 a m. j. = a minisztérium javaslata

11 KI 1875–1878. XIX. köt. 644. szám Jelentése, a képviselőház igazságügyi bizottságának, a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről című javaslat tárgyában. 317.

12 Uo. 252.

13 KI 1875–1878. II. köt. 57. szám. 186.

14 KI 1875–1878. VII. köt. 286. szám. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről. II. A második rész indokai. Második rész. 298.

15 KI 1875–1878. XIX. köt. 644. szám. 318.

A király elleni sértés, ha az irat, nyomtatvány vagy képes ábrázolat terjesztése vagy kiállítása által követik el, súlyosabb beszámítású, mintha az élő szóval történik, és azért a Bizottság azt súlyosabb büntetés alá vette, és mivel sajtó útján követik el, államfogházzal, mely három évig terjedhet és hivatalvesztéssel büntetendőnek mondotta ki.¹⁶

A minisztérium javaslata:

„139. §.

*A ki a királyi család valamelyik tagját tettelesen bántalmazza, a mennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik: a királyi ház tagja bántalmazásának büntetést követi el és 5 évig terjedhető fegyházzal, hivatalvesztéssel és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő. A ki pedig a királyi ház valamelyik tagja ellen a 138. §-ban megjelelt módon követ el sértést, vétség miatt egy évig terjedhető fogházzal büntetendő.*¹⁷

A Bizottság szövegezése:

„141. §. (a m. j. 139. §-a.)

A ki a királyi család valamelyik tagját tetteleg bántalmazza, a mennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik: a királyi ház tagja bántalmazásának büntetést követi el, és öt évig terjedhető fegyházzal, hivatalvesztéssel és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő.

*A ki a királyi ház valamelyik tagja ellen, sértést követ el: vétség miatt egy évig terjedhető fogházzal, ha pedig a sértést irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által követi el: két évig terjedhető államfogházzal büntetendő.*¹⁸

A Bizottság fontosnak vélte, hogy ez előző paragrafushoz hasonlóan itt is különbséget tegyen aszerint, hogy a sértés nyomtatvány útján vagy anélkül valósult-e meg.¹⁹

A minisztérium javaslata:

A Bizottság a 156. (új számon: 158.) §-t nem módosította.

„158. §. (a m. j. 156. §-a.)

A ki a jelen fejezet előbbi szakaszaiban meghatározott büntett elkövetésére, a 134. §-ban kijelölt módon felhívást intéz vagy terjeszt, ha a büntett annak folytán követtetett el, vagy kíséreltetett meg: mint felbujtó büntetendő.

*Ha pedig a felhívás teljesen eredménytelen maradt: hat hónaptól két évig terjedhető államfogházzal büntetendő.*²⁰

16 KI 1875–1878. XIX. köt. 644. szám. 253.

17 KI 1875–1878. II. köt. 57. szám. 187.

18 KI 1875–1878. XIX. köt. 644. szám. 319.

19 Uo. 253.

20 Uo. 322.

A minisztérium javaslata:

„167. §.

A ki valamely gyülekezeten nyilvánosan, szóval, vagy nyomtatvány, irat, vagy képes ábrázolat terjesztése, vagy közszemlére kiállítása által büntett vagy vétség elkövetésére egyenesen felhí, ha a büntett vagy vétség elkövetett: mint felbujtó büntetendő.

Ha pedig a felhívás eredménytelen maradt, a mennyiben a jelen törvény külön intézkedései alá nem esik: 2 évig terjedhető államfogházzal, és 2000 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

168. §.

A ki a 167. §-ban meghatározott módon, a törvény vagy a kormánynak kötelező, vagy pedig a közhatalosságnak a bíróságoknak illetékessége körében kiadott rendelete, meghagyása, határozata iránti engedetlenségre egyenesen felhí, vagy ily felhívást terjeszt: 2 évig terjedhető államfogházzal és 1000 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Ugyanezen büntetés éri azt is, a ki valamely osztályt, nemzetiséget vagy hitfelekezetet, a másik elleni gyűlöletre izgat; úgy szintén azt, a ki a tulajdonjogot, vagy a házassági intézményt, a 167. §-ban meghatározott módon megtámadja.

169. §.

Egy évig terjedhető fogsággal és 1000 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetetik, a ki oly cselekményt, melyre a törvény büntetést állapít meg, nyilvánosan helyesnek nyilvánít, vagy a ki valamely büntetendő cselekmény elkövetőjét, ennek elkövetése végett nyilvánosan megdicsér vagy kitüntet.

170. §.

Egy évtől 5 évig terjedhető államfogházzal büntetendő az, a ki a 167. §-ban meghatározott módon a király személyének sérthetlenségét, a trónöröklési rendet, az alkotmányt, a monarchia másik államával fennálló kapcsolatot, a királynak, az országgyűlésnek, vagy a közös ügyek tárgyalására hivatott bizottságnak törvényes jogát, vagy pedig a törvények kötelező erejét megtámadja; úgy szintén az is, a ki a magyar állam lakosait, vagy azok egy részét, az alkotmány, vagy pedig a magyar államhoz tartozó országok közt fennálló kapcsolat iránti gyűlöletre izgatja.”²¹

A minisztérium a törvényjavaslat indoklásában hangsúlyozta, fontos köz- és magánérdek megköveteli, hogy a törvény a jogrendet ne csupán „brutális erőszak” ellen, hanem azon veszélyek ellen is védje, amelyek az állam- és társadalomellenes eszméknek nyilvános terjesztéséből, a „szenvedélyeknek” az állam és intézményei elleni szításából származnak.²² Aláhúzta, hogy nem létezhet olyan tan, intézmény, amelyet a törvény ereje által nem lehet szabadon bíráltni, amely a tudományos fejtegetés ne tehetne tárgyául. Viszont a „vélemény szabad nyilvánításának határai nem terjedhetnek annyira – hogy a bíráló és a lázítás, az izgatás, az államintézmények nyilvános megtámadása közt ne tétetnék különbség. [...] A szabad egyesülési jog, a szabad sajtó kétségtelenül üdvös és nagy hatalmi tényezők; de józanul senki sem képzelheti e hatalmak fennállhatását a rendezett államban másképpen, mint correlatív módon azon

21 Uo. 191.

22 KI 1875–1878. VII. köt. 286. szám. 314.

törvényekkel, melyek az említett szabadsággal űzött visszaélések és veszélyes tulcsapongások megbüntetéséről intézkednek.”²³

Az 1848. XVIII. tc. 13. és 33. §-ainak elve érintetlenül maradt. A sajtótörvényhez képest – állt az indoklásban – a törvényjavaslat kevesebb visszaélést von be a büntetendő cselekmények körébe.²⁴ A javaslat a büntett tényálladékat pontosabban tartalmazza, és enyhébbek a büntetési tételek is.²⁵

Az indoklás kitért arra is, hogy felmerült a nyilvánosság fogalma meghatározásának szükségessége is. Ettől azonban eltekintettek, mert mindenre kiterjedő meghatározás nem adható. Az általános meghatározást 167. § szövege amúgy is nélkülözhetővé teszi, mert az a szóbeli közlés vonatkozásában kritériumként szabja meg, hogy a közlésnek „gyülekezetben nyilvánosan” kell történnie. Írás vagy nyomtatvány terjesztése esetén pedig az eddigi gyakorlat alapján nem feltételezhető, hogy a bíróság a családi, baráti vagy üzleti viszonyban álló személyek közötti terjesztést vagy közlést nyilvánosnak tekintené.²⁶

A Bizottság szövegezése:

„171. §. (a m. j. 167. §-a.)

A ki valamely gyülekezeten nyilvánosan, szóval, vagy a ki nyomtatvány, irat, képes ábrázolat terjesztése, vagy közszemlére kiállítása által, büntett vagy vétség elkövetésére egyenesen felhí, ha a büntett vagy vétség elkövetett: mint felbujtó büntetendő.

Ha pedig a felhívás eredménytelen maradt – a mennyiben az a jelen törvény külön rendeletei alá nem esik: két évig terjedhető államfogházzal, és két ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

172. §. (a m. j. 168. §-a.)

A ki a 171. §-ban meghatározott módon, a törvény ellen, vagy a ki hatóságoknak törvényes hatáskörükben kiadott rendelete, meghagyása, határozata ellen, engedetlenségre egyenes felhívást intéz vagy terjeszt: két évig terjedhető államfogházzal, és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Ugyanezen büntetés éri azt: a ki a 171. §-ban meghatározott módon, valamely osztályt, nemzetiséget, vagy hitfelekezetet gyűlöletre a másik ellen, úgyszintén azt is: a ki a tulajdon vagy a házasság jogintézménye ellen izgat.”²⁷

A 172. §. második bekezdésében „a tulajdonjogot vagy a házassági intézményt megtámadja” kifejezés helyett a Bizottság „A ki a tulajdon vagy házasság jogintézménye ellen izgat” megfogalmazást helyesebbnek találta. A tulajdon és házasság jogintézményei, melyekben „összes társadalmi életünk rendje gyökerezik, oltalmazandók a szenvedélyes elferdített tételekből kiinduló valótlán kifakadások ellen; ezeknek jellemzésére és megkülönböztetésére a társadalmi intézmények bírálatától, az »izgat« szó legalkalmasabb”.²⁸

23 Uo. 315.

24 Uo.

25 Uo. 316.

26 Uo.

27 KI 1875–1878. XIX. köt. 644. szám. 324.

28 Uo. 254.

A 169. § (a m. j.)

A Bizottság ezt a paragrafust, mely „büntetendő cselekménynek nyilvános helyeslését vagy elkövetőjének nyilvános megdicsérését vagy kitüntetését” mint vétséget fenyíti, kihagyta. Úgy értékelte ugyanis, hogy az ilyen, magában véve erkölcstelen cselekmény „rendőri kihágást képezhet, de ennek megfenyítése nem a jelen, hanem a rendőri törvény körébe való”.²⁹

„173. §. (a m. j. 170. §-a.)

Egy évtől öt évig terjedhető államfogházzal büntetendő az: a ki a 171. §-ban meghatározott módon, a király személyének sérthetetlensége, a trónöröklés rendje, az alkotmány, a monarchia másik államával fenálló kapcsolat, a királynak, az országgyűlésnek, vagy a közös ügyek tárgyalására hivatott; bizottság törvényes joga, a törvények kötelező ereje, vagy pedig a magyar államhoz tartozó országok közt fennálló kapcsolat ellen izgat.”³⁰

A Bizottság ebben a paragrafusban a „megtámadja” és „gyűlöletre izgat” kifejezések helyett az „izgat” szót megfelelőbbnek találta. Az „úgyszintén az is, a ki a magyar állam lakosait vagy azok egy részét az alkotmány” stb. részt pedig törölte, azzal az indoklással tette ezt, hogy a jelen fejezet a törvény és hatóságok elleni izgatásról intézkedik, ezért az egyes bűncselekmények irányát és természetét az „izgat” szó fejezi ki leghelyesebben, a „gyűlöletre” szó pedig a törvény különböző megszorító magyarázatára szolgáltatathatna alkalmat. Az alkotmány elleni izgatás már a paragrafus elején szerepelt, annak ismételése, valamint a magyar állam lakosai vagy azok részének külön említése fölöslegessé vált.³¹

A minisztérium javaslata:

„219. §.

Ha a hamis vádban valaki bűnösnek ítéltetik, az ítélet, a sértett fél kívánatára, sajtó útján közzéteendő.”³²

A Bizottság szövegezése:

„231. §. (a m. j. 219. §-a.)

Ha a hamis vádban valaki bűnösnek ítéltetik; az Ítélet, a sértett fél kívánatára, az elítélt költségén, sajtó útján is közzéteendő.”³³

A Bizottság a javaslatot „az elítélt költségén” szöveggel kiegészítette, hogy „aziránt, ki viselje az ítélet közzétételeinek költségeit, kétely fel ne merülhessen”.³⁴

29 Uo.

30 Uo. 324.

31 Uo. 255.

32 KI 1875–1878. II. köt. 57. szám. 191.

33 KI 1875–1878. XIX. köt. 644. szám. 335.

34 Uo. 263.

A minisztérium javaslata:

„236. §.

A ki szemérmert sértő iratokat, képeket, képes ábrázolatokat nyilvános helyen kiállít, árul, szétoszt, vagy terjeszt: a szemérem elleni vétséget követi el, és 3 hónapig terjedhető fogházzal és 100 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Az irat, kép vagy képes ábrázolatok szerzője, készítője, nyomtatója, vagy a ki azt mesterséges uton többszörözte, ha annak többszörözése, terjesztése, vagy nyilvános helyen kiállítása az ő tudtával történik: 6 hónapig terjedhető fogházzal és 500 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.”³⁵

A Bizottság szövegezése:

„248. §. (a m. j. 236. §-a.)

A ki fajtalanságot tartalmazó iratot, nyomtatványt vagy képes ábrázolatot nyilvános helyen kiállít, árul vagy terjeszt: a szemérem elleni vétséget követi el, és három hónapig terjedhető fogházzal, és száz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Az irat, nyomtatvány vagy képes ábrázolat szerzője, készítője, nyomtatója, ha ennek többszörözése, terjesztése vagy nyilvános helyen kiállítása az ő tudtával történik: hat hónapig terjedhető fogházzal, és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.”³⁶

A Bizottság „szemérmert sértő iratok” helyett a – megítélése szerint – sokkal egyértelműbb „fajtalanságot tartalmazó iratot stb.” szövegezést fogadta el, elkerülendő a későbbi félremagyarázásokat. A Bizottság a „nyomtatványokat” is bevette a szövegbe, mert „ezek a szemérmert még szélesebb körben sértik”. A „szétoszt” szót kihagyta, mert a „terjeszt” kifejezés alatt a szétoztás is értendő. A „vagy azt mesterséges uton többszörözte” részt ugyancsak törölte, mert a nyomtatvány szónak a 63. §-ban foglalt meghatározása azt fölöslegessé teszi.³⁷

A minisztérium javaslata:

„248. §:

Egy évig terjedhető államfogházzal és 1000 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő a rágalmazás: ha a rágalmazó állítás nyomtatvány (4. §.) vagy nyilvános helyre kiállított képes ábrázolat által tétetik közzé vagy terjesztetik.”³⁸

A javaslat indoklása aláhúzta, hogy a sajtó az egyik leghatásosabb eszköze az eszmék terjesztésének. Olyan cselekmények esetében, amelyeknek a bűnössége vagy bűnösségi fokozata a nyilvánosságtól függ, a sajtó természetszerűleg különös elbírálás alá esik. A rágalom közönsekés deliktum, önmagában is büntetendő. Indokolt azonban, hogy a sajtó, „ezen rendkívüli eszköz” által terjesztett rágalom súlyosabb büntetés alá essen. Egyrészt mert az írásba foglalás,

35 KI 1875–1878. II. köt. 57. szám. 201.

36 KI 1875–1878. XIX. köt. 644. szám. 337.

37 Uo. 265.

38 KI 1875–1878. II. köt. 57. szám. 203.

a nyomdára való előkészítés, a rajz elkészítése „nagyobb fokú tervszerűséget” igényel, másrészt pedig a nagyobb nyilvánosság esetén a sérelem is nagyobb.³⁹

A Bizottság szövegezése:

„259. §. (a m. j. 248. §-a.)

Egy évig terjedhető fogházzal, és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő a rágalmazás: ha a rágalmazó, állítását nyomtatvány, vagy nyilvánosan kiállított képes ábrázolat által tette közzé vagy terjesztette.”

A nyomtatvány útján elkövetett rágalmazás büntetésére a Bizottság fogházban letöltendő szabadságvesztést javasolt, eltérően a miniszteri javaslatban szereplő kedvezőbb államfogház helyett. Nem látta ugyanis indokoltnak, hogy kedvezőbb megítélés alá kerüljön a nyomtatvány által elkövetett rágalmazás, amely „a rágalmazott becsületét sokkal mélyebben sért[i]”, mint a szóban elkövetett rágalmazás „A custodia honesta ezen inhonestus cselekményre alig tekinthető megfelelő büntetésnek.”⁴⁰

A minisztérium javaslata:

„249. §.

A ki más ellen sértő kifejezést használ, vagy sértő cselekményt követ el – a mennyiben a 247. §. esete⁴¹ nem forog fenn: a becsületsértés vétségét követi el és 500 ftig terjedhető pénzbüntetéssel, – ha pedig a sértő kifejezés a 248. §-ban megjelölt módon tettetett közzé, vagy terjesztett: 3 hónapig terjedhető fogházzal és 500 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Ha azonban a cselekmény testi sértést képez: az erről rendelkező törvény lesz alkalmazandó.”⁴²

A Bizottság szövegezése:

„261. §. (a m. j. 249. §-a.)

A ki más ellen meggyalázó kifejezést használ, vagy meggyalázó cselekményt követ el, – a mennyiben a 258. §.⁴³ esete fenn nem forog: a becsületsértés vétségét követi el, és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel, – ha pedig a meggyalázó kifejezést a 259. §-ban megjelölt módon tette közzé, vagy terjesztette: három hónapig terjedhető fogházzal, és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő

Ha a cselekmény testi sértést képez: az arról rendelkező törvény lesz alkalmazandó.”⁴⁴

39 KI 1875–1878. IX. köt. 372. szám. 119.

40 KI 1875–1878. XIX. köt. 644. szám. 266.

41 „A rágalmazás vétségét követi el és 6 hónapig terjedhető fogházzal és 500 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő: a ki valakiről többek jelenlétében, vagy több, habár nem együtt lévő személy előtt, oly ténnyt állít, mely valóságában az ellen, a kiről állítatott, a büntető eljárás megindításának okát képezne, vagy azt a közmegvetésnek tenné ki.”

42 KI 1875–1878. II. köt. 57. szám. 203.

43 Lásd a 40. lábjegyzetet.

44 KI 1875–1878. XIX. köt. 644. szám. 339.

A minisztérium javaslata:

„265. §.

Rágalmazás és becsületsértés miatti elítéltetés esetében, a sértett félnek kívánatára megrendelendő: hogy az ítélet egész terjedelmében, indokaival együtt, az elítéltnak költségére, azon vidék valamelyik lapjában, a hol a büntetendő cselekmény elkövetetett, s ha ott lap nem jelenik meg, a sértett fél által megjelölendő belföldi lapban közzétéssék.

Ezen kívánság azonban a tárgyalás folyama alatt, az ítélet kihirdetése előtt fejezendő ki.

Ha pedig a büntetendő cselekmény időszaki folyóiratban követetett el, az ítélet indokaival együtt, ugyanazon folyóiratnak a végérvényes ítélet kihirdetése vagy kézbesítése után megjelenő első száma elején teendő közzé.”⁴⁵

A Bizottság szövegezése:

„277. §. (a m. j. 265 §-a.)

Rágalmazás és becsületsértés miatti elítéltetés esetében, a sértett félnek kívánatára megrendelendő: hogy az ítélet egész terjedelmében, indokaival együtt, az elítéltnak költségére, azon vidéknek, hol a büntetendő cselekmény elkövetetett, valamelyik lapjában, és ha ott lap nem jelenik meg, a sértett fél által megjelölt belföldi lapban tétessék közzé.

Ezen kívánság a tárgyalás folyama alatt fejezendő ki.

Ha pedig a büntetendő cselekmény időszaki nyomtatványban követetett el: az ítélet indokaival együtt, ugyanazon nyomtatványnak, a jogérvényes ítélet kihirdetése vagy kézbesítése után megjelenő első száma elején teendő közzé.”⁴⁶

A Bizottság a második bekezdésben „az ítélet kihirdetése előtt” szavakat azért hagyta ki, mert a megelőző szavak: „tárgyalás folyama alatt” azokat fölöslegessé teszik, minthogy az ítéletet a tárgyalás befejezése után hozzák.⁴⁷

A Bizottság 351. sorszám alatt új paragrafust iktatott be:

„351. §. (új §.)

A zsarolás vétségét követi el és a 350. §⁴⁸ szerint büntetendő az, a ki azon célból, hogy magának vagy másnak vagyoni hasznot szerezzen, valakit rágalmazó vagy becsületsértő állításnak nyomtatvány által való közzétételével fenyeget.”⁴⁹

A Bizottság indoklása szerint: „Az ily rágalmazó és becsületsértő híresztelések befolyása egyesek és egész családok nyugalomára, hírnevére, hitelére sokkal veszedelmesebb, a zsarolás ezen

45 KI 1875–1878. II. köt. 57. szám. 205.

46 KI 1875–1878. XIX. köt. 644. szám. 342.

47 Uo. 269.

48 „A ki azon célból, hogy magának vagy másnak jogtalanul vagyoni hasznot szerezzen, valakit erőszakkal vagy fenyegetéssel, valaminek cselekvésére, eltűrésére, vagy elhagyására kényszerít: a mennyiben cselekménye súlyosabban büntetendő cselekményt nem képez – a zsarolás vétségét követi el, és három évig terjedhető fogházzal büntetendő.”

49 KI 1875–1878. XIX. köt. 644. szám. 354.

eszközének alkalmazása sokkal nemtelenebb és aljasabb, mintsem hogy a büntető törvényhozás figyelmét fel ne költéné”. Ezen „revolver-zsurnalisztika” meggátolását célozza ez a paragrafus.⁵⁰

A minisztérium javaslata:

„429. §.

Öt évig terjedhető államfogházzal és 4000 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az is : a ki az Osztrák-magyar monarchia fegyveres erejének állásáról, mozdulatairól, erejéről és működéséről, az erődök és erősítvények állapotáról, úgy szintén a fegyverek, hadi szerek és szerelvények mennyiségéről, úgy élelmi szerek hollétéről, mennyiségéről, minőségéről vagy szállításáról azután, miután az ez iránti közlések megtiltattak, vagy a viszonyokból belátható, hogy a közlés által az állam érdeke megsértetik: sajtó útján valamely közleményt tesz közzé, a mennyiben a közlemény nem a kormány által nyilvánosságra hozott tudósítást tartalmazza.”⁵¹

Az indoklás ezen fejezet egyes paragrafusaihoz külön nem fűzött magyarázatot, hanem általánosan indokolta őket. Hangsúlyozta, hogy sem az nem elfogadható, hogy a „katonai fegyelmi törvények”-et megsértő polgári személyek kivétel nélkül büntetendők legyenek, sem pedig az, hogy a polgári személyek minden olyan cselekményben való részességért, amely csak a katonai törvények értelmében képez büntetendő cselekményt, büntetlenül maradjanak.⁵²

A Bizottság szövegezése:

„455. §. (a m. j. 429. §-a.)

Öt évig terjedhető államfogházzal, és négyezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az is: a ki az osztrák-magyar monarchia fegyveres erejének állásáról, mozdulatairól, erejéről és működéséről, az erődök és erősítvények állapotáról, úgyszintén a fegyverek, hadiszerek és szerelvények mennyiségéről vagy élelmi szerek hollétéről, mennyiségéről, minőségéről vagy szállításáról, miután az ilyenmű közlések már eltiltattak, vagy a közlések minőségéből, vagy a fennforgó körülményekből beláthatta, hogy közlése által az állam érdeke sértetik meg, valamely közleményt sajtó útján tesz közzé, a mennyiben a közlemény nem a kormány által nyilvánosságra hozott tudósítást tartalmazza.”⁵³

A Bizottság által módosított szövegezésbe „a viszonyokból beláthatta” helyett a következő, a közlés minőségét szabatosan meghatározó szavak kerültek: „a közlések minőségéből vagy a fennforgó körülményekből beláthatta”.⁵⁴

50 Uo. 280–281.

51 KI 1875–1878. II. köt. 57. szám. 228.

52 KI 1875–1878. IX. köt. 372. szám. Folytatása a büntetőtörvénykönyv indoklásának. 376.

53 KI 1875–1878, XIX. köt. 644. szám. 370.

54 Uo. 291.

2. A javaslat plenáris vitája

Az általános vita 1877. november 22-én kezdődött, és másnap be is fejeződött. A részletes vita ennél jóval tovább tartott: 1877. november 24-től egészen 1878. április 8-áig. Ezen időszakban egyes paragrafusokat (a sajtót érintőket is) a képviselőház visszautalt az Igazságügyi Bizottság elé, illetve a Főrendiház is módosítási javaslatokkal állt elő.

2.1. Általános vita

Perczel Béla igazságügyi miniszter a javaslat képviselőházi vitájának megkezdésekor hangsúlyozta, hogy a tervezet „a büntetések megállapításánál a szigor és humanizmus között” megtartotta a „súlyegyen”⁵⁵. Kiemelte, hogy a javaslat indoklása szinte minden szakaszhoz magyarázatot fűz, továbbá a fontosabb kérdésekben a javaslattól eltérő nézeteket és azok indoklását is tartalmazza, ami megkönnyíti a határozat meghozását. A miniszter a vita során eldöntendő kérdések közé sorolta, hogy a sajtó útján elkövetett, büntetendő cselekmények a Büntető törvénykönyvbe felveendők-e?⁵⁶

Pauler Tivadar, a törvényjavaslat előadója hangsúlyozta, hogy Büntető törvényjavaslat nem tesz különbséget büntettek és vétségek között abban a tekintetben, hogy azokat sajtó útján vagy más módon követték-e el, mert azon elvet tarja szem előtt, hogy az elkövetés eszköze nem változtatja meg a büntettek minőségét. A sajtóra vonatkozó szabályokat azonban összhangba kell hozni a tárgyalás alatt álló javaslat vonatkozó paragrafusaival. Ez egy külön életbeléptetési törvénynek lesz a feladata, amelyben majd választ kell adni arra a kérdésre, hogy a sajtóvétségekre⁵⁶ és –büntettekre fenn maradjon-e a fokozatos felelősség elve, amint azt az 1848. évi sajtótörvény tartalmazza, vagy ezen a területen is az egyetemleges felelősség elve legyen érvényes.⁵⁷ (A már említett, a büntetőtörvénykönyveket életbe léptető törvény a sajtó útján elkövetett büntettek és vétségeket az esküdtbíróóságok hatáskörében hagyta.)

Az ellenzék meglehetősen bizalmatlanul fogadta a javaslat sajtóra vonatkozó §-ait is. Voltak, akik a sajtóvétségekre nem terjesztették volna ki a büntetőtörvénykönyv hatályát. Simonyi Ernő (Függetlenségi Párt) szerint a köztörvények révén kellene büntetni azokat, akik „akár a közjólét ellen, akár pedig magánemberek érdekei ellen sajtóban, írásban, nyomtatásban vétének”, nem pedig a büntető-törvénykönyvbe, mert ezzel csak a sajtószabadságot korlátozzák, és végeredményben megsemmisítik azt. Aggódtak amiatt is, hogy a sajtóvétségek kikerülhetnek az esküdtszéki bíraskodás alól. (Az esküdtszékek gyakorta hoztak felmentő ítéletet a sajtóügyekben.)

Zsedényi Ede (Szabadelvű Párt) azt kifogásolta, hogy a javaslat miért nem szól arról, hogy a sajtóbűnök és -vétségek esetében az esküdtszék illetékes továbbra is, ha az igazságügyminiszter

55 Képviselőházi Napló (a továbbiakban: KN) 1875–1878. XIII. köt. 269.

56 A Naplóban itt – nyilvánvalóan elírás következtében – a „sajtótörvényekre (sic!) és büntettek” kifejezés szerepel. KN 1875–1878. XIII. köt. 272.

57 Uo. A Büntető törvénykönyvet az 1880. évi XXXVII. törvénycikk a magyar büntető-törvénykönyvek (1878: V. törvénycikk és 1879: XL. törvénycikk) életbeléptetéséről léptette életbe, amely az 1848. évi XVIII. tc. fokozatos felelősséget megállapító 13. és 33. §-ait érintetlenül hagyta, vagyis a sajtó útján elkövetett büntettek és vétségek vonatkozásában a fokozatos felelősség rendszerének megtartása mellett döntött a törvényhozás.

maga is kijelentette, hogy nem lát veszélyt annak fenntartásában.⁵⁸ Simony Ernő szerint a sajtótörvényeket egyenesen azért vonták bele a büntető-törvénykönyvbe, mert nem akarja a kormány, hogy azokban esküdtszék ítéljen. Ezzel pedig a sajtószabadság megszüntetése a célja.⁵⁹

Helfy Ignác a Függetlenségi Párt képviselőjeként egyenesen kortes-törvénykönyvnek nevezte a javaslatot, amely a kormány érdekeit szolgálja. Az ellenzéki képviselő kifogásolta, hogy a törvényjavaslat nem határozta meg, mi az izgatás. Amit így majd – szerinte – a kormány, a törvény végrehajtására kijelölt szerv határoz meg. Helfy hangsúlyozta, az ő pártja nyíltan izgat az alkotmány ellen, ti. az Ausztriával fennálló államközösség ellen. Hallatlan-nak nevezte, hogy egy párt olyan törvényt kíván hozni, amely büntetni rendeli azt, aki az általa hozott törvény megváltoztatására törekszik. Az ő pártja pedig a „közös ügyi alkotmányt” megváltoztatni akarja, azt azonban csak úgy érheti el, hogy a közvéleményt a létező állapotok ellen izgatja, az által, hogy azok károosságára rámutat.⁶⁰ Simonyi Ernő az izgatás fogalmát is értelmezte, meglehetősen tágan, amikor azt állította, hogy a kormány is izgat a fennálló „criminális codex” ellen, hiszen a meglévőt rossznak tartotta, és helyette új mellett agítál.⁶¹

Emmer Kornél, kormánypárti képviselő Helfy Ignác felszólalásához kapcsolódva kiemelte, hogy az 1848. évi sajtótörvény az izgatást ugyanúgy határozta meg, mint a tárgyalás alatt álló javaslat. Helfy, aki a ’48-as törvényeket a törvényhozás „non plus ultrájának tekinti”, eddig azokban semmi kivetnivalót nem látott. Emmer utalt arra is, hogy a tárgyalás alatt levő olasz törvényjavaslat is ugyanolyan módon határozza meg és bünteti az állam és az állam intézményei elleni izgatást.⁶²

Az analógia azonban csak részben volt igaz. A sajtótörvényben „a sanctio pragmaticánál fogva megállapított, s az uralkodóház közösségében létező birodalmi kapcsolatnak tettleges felbontására izgat” meghatározás szerepelt ugyan, de a 1867-ben létrejött rendszer az uralkodóház közösségénél lényegesen szorosabb kapcsolatot jelentett, vagyis nem ugyanannak a kapcsolatnak a védelméről volt szó. Az alkotmány és a törvények védelménél pedig a sajtótörvény egyértelműbben fogalmazott: „ki az alkotmány erőszakos megváltoztatására s a törvényes felelősség elleni engedetlenségre lázít”.

2.2. Részletes vita

A büntetendő tartalmú nyomtatványok lefoglalását tárgyzó 62. §-ban is azt a veszélyt látta az ellenzék, hogy segítségével a kormány megkerülheti a sajtóügyekben az esküdtbírásgot. Zay Adolf (Szász Néppárt) és Steinacker Ödön (pártonkívüli) szerint ugyanis a javaslat ezen paragrafusát úgyis lehet értelmezni, hogy az alapján lehetővé válik, hogy abban az esetben se indítsanak eljárást a felelősségre vonható személyek ellen, ha az lehetséges lenne, viszont ilyenkor is (ún. „objektív” eljárásban) ítéljenek a bűncselekményt tartalmazó sajtótermék lefoglalásáról. Zay és Steinacker rámutattak, hogy a javaslat nem mondja ki egyértelműen, hogy amennyiben a vétkes személyek ellen a bünvádi eljárás megindítható, akkor azt meg is

58 KN 1875–1878. XIII. köt. 291.

59 Uo. 303.

60 Uo. 297.

61 Uo. 303.

62 Uo. 306.

kell indítani. A kormány részéről azonban az előadó és Csemegi Károly államtitkár is azt az álláspontot képviselték, hogy a törvényjavaslat szövegéből következik, objektív eljárás akkor indítható meg a sajtótermék lefoglalására, ha a felelős személyek perbe nem foghatók.⁶³

Heves polémia alakult ki Mocsáry Lajos (Függetlenségi Párt) és Csemegi Károly között a 134. és a 158. § kapcsán. Mocsáry azt állította, hogy a javaslat szigorúbb büntetést helyez kilátásba, mint az 1848. évi sajtótörvény 3. §-a. Mocsáry értelmezése szerint a hatályos törvények nem írnak elő a lázadás esetére minimum 5 év szabadságvesztést. Csemegi felhívta képviselőtársa figyelmét: A sajtótörvény 3. §-a így szól „A ki valamely bűn vagy vétség elkövetésére egyenes és határozott felhívást eszközöl.” Hangsúlyozta, hogy az egész sajtószabadság körüli küzdelemnek nem lett volna értelme, hogyha ezen egy szót („egyenesen”) nem tekintenék lényegesnek. Tisztában voltak ezzel az 1848. évi sajtótörvény készítői, akik minden egyébben elfogadták az 1819. évi francia sajtótörvény intézkedéseit. De ezen §-át nem, hanem Royald-Collard, Benjamin Constant és harcostársaik szabadelvű megállapítását vették be a magyar sajtótörvénybe.⁶⁴

A két paragrafus összevetéséből Mocsáry azt a téves következtetést vonta le, hogy a törvényjavaslat súlyosabban fogja büntetni a lazítást, mind a felségsértést és hűtlenséget.⁶⁵ Csemegi államtitkár rámutatott Mocsáry tévedésére. A 158. § értelmében, ha a felhívás folytán követtek el a büntetett, a felhívót mint felbújtót büntetik. Ha azonban a cselekmény, jelen esetben a lázadást meg sem kísérelték, arról ez a szakasz nem szól, tehát a felbujtás büntetése nem válik alkalmazhatóvá. Ez utóbbi esetben, vagyis ha felbujtás nincs, sokkal enyhébb büntetés alkalmazható. A 134. § adott esetben enyhébb büntetést állapít meg, mint a 158. §, mert a büntett, amire vonatkozik, más és enyhébb, mint a 158. §-é. A 134. § esetében nem történt felségsértés, a 158. §-t pedig csak akkor lehet alkalmazni, ha egyenes felhívás folytán a lázadás büntetettét elkövették.⁶⁶

A javaslat sajtóval kapcsolatos szakaszai közül az ellenzék főleg a 173. §-t támadta. A vita ezzel a kormánypárt és az ellenzék közötti közjogi ellentét alapjára helyeződött, és kijelölte azt az irányt, amely a javaslat szakmai alapon való tárgyalásától eltávolított.

Az ellenzék a részletes vita során is főleg a 173. §-al kapcsolatban megfogalmazott kifogásait ismételte.

Mocsáry Lajos azt állította, hogy a szólás és a sajtó útján elkövetett vétségeknél olyan magasak a büntetések, hogy az „majdnem egyértelmű lesz a sajtószabadság megsemmisítésével”.⁶⁷

Ezen szigorúság okait kutatva végül arra az ellenzék által gyakran ismételt következtetésre jutott, hogy azért akar a Szabadelvű Párt ilyen szigorú büntetőrendszert, hogy ezzel „sáncolja körül a közösügyes rendszert”, és a saját párturalmát.⁶⁸ Nem lenne szabad elfelejteni – folytatta –, „hogy nálunk, a magyar államnak reális valódi hatalma Bécsben van, sokszor idegen, ellenséges befolyás alatt áll. Ezen befolyásnak adnak tehát fegyvert kezébe akkor, midőn ennyire akarják fölemelni a büntetéseket.”⁶⁹

63 Uo. 359–362.

64 KN 1875–1878. XIV. köt. 23–24.

65 Uo. 22.

66 Uo. 24.

67 KN 1875–1878. XIII. köt. 377.

68 Uo. 379. (Mocsáry), 385. (Simonyi)

69 Uo. 378.

Mocsáry a hatályos büntetéseket is szigorúnak nevezte. Maga is elismerte, hogy az esküdt-bíróságok sajtóügyekben számos esetben felmentik a vádlottakat, amikor nem kellene. Ő ennek okát is abban látta, hogy a büntetések igen súlyosak, és ezért az esküdtek nem tartják lelkiismeretükkel összeegyeztethetőnek, hogy olyan súlyos büntetéssel sújtsák a vádlottakat.⁷⁰

Simonyi Ernő is elfogadta, hogy az államnak kötelessége a fennálló jogot megoltalmazni. Mivel azonban törvénykönyv-javaslat nemcsak Magyarországot, hanem az osztrák-magyar monarchiát is oltalma alá veszi, kijelentette: „Én, mint magyar törvényhozó Magyarországon csak oly törvények felett kívánok tanácskozni, melyek Magyarországot védik meg s annak érdekében hozatnak. Ausztria védelmezze meg magamagát valamint Magyarország is meg fogja védelmezni magát [...]”.⁷¹

Helfy Ignác szerint a 173. § értelmében „nem csak, hogy azt nem kívánja a büntetőtörvénykönyv, hogy az büntetessék meg, a ki Magyarország önállósága és függetlensége ellen törekszik, hanem ellenkezőleg meg kell büntetni azt, a ki az ellenkezőt meg akarná akadályozni [...] Magyarországon két párt létezik, mint létezett mindig. Egyik politikai párt, mely mindig a lehető leghosszabb összeköttetést óhajtotta Ausztriával, s egy másik párt, mely Magyarországot önálló független államnak akarta és akarja, s remélem, akarni is fogja. Az új törvény szerint tehát az, a ki Magyarország önállására és függetlenségére törekszik: tulajdonkép a büntetőtörvénykönyv szigora alá esik”.⁷² Helfy nem mulasztotta el, hogy a miniszterelnök politikai múltjára utaljon, amikor kijelentette, kétségbe ejtő az, „hogy ily törvény beiktatása a büntetőtörvénykönyvbe, a közösgyeknek illetően sanctionálása criminalis uton éppen azon férfinak vezérlete alatt történik, annak a Tisza Kálmánnak [...] a ki hosszú éveken által épen azt tette, a mit önök most criminalis bűnnek akarnak nyilvánítani”.⁷³

Mocsáry azt az indítványt tette, hogy a leginkább vitatott fejezetet mellőzzék, és a Jogügyi Bizottság az 1843. évi Büntető törvényjavaslat alapján új törvényjavaslatot készítsen.⁷⁴

Csemegi visszautasította az ellenzék részéről elhangzott megállapítást, miszerint amikor a javaslat az Ausztria és Magyarország közötti dualista kapcsolatot védelmezi, akkor államjogot alkot. Az államtitkár hangsúlyozta, hogy a büntetőtörvénykönyvnek nem célja államjogot képezni, mint ahogy a javaslat sem teszi. Aláhúzta, hogy a '48-as sajtótörvény is bevette Ausztria és Magyarország akkori kapcsolatának védelmét és az „államjog egyéb alapintézményeinek megsértésével egyenlően büntette”.⁷⁵ Mocsáryt figyelmeztette, ha nem érti az államjog és a nemzetközi jog közötti különbséget, akkor „én azt hiszem, t. képviselő úr, nagyon bajos volna, hogy én magamat a képviselő úr előtt érthetővé tegyem.”⁷⁶

Végül Várady Gábor kormánypárti képviselő is osztotta azon aggodalmakat, hogy mivel a 173. §-ban az izgatás fogalma nincs pontosan meghatározva, ezért a bíróságnak túlságosan tág tere nyílik a bűnösség megállapítására. Ezért – szerinte – gondoskodni kell arról, hogy „alkotmányos életünk egyik fő attribútuma a szólásszabadság és sajtószabadság ne korlátozottassék, és ne adassék ezen szabadság mértéke csaknem kizárólag a bíró kezébe”. Várady határozati javaslatot tett a 170–173. §, különösen a 173. §-nak az Igazságügyi Bizott-

70 Uo.

71 Uo. 387.

72 Uo. 390.

73 Uo. 391.

74 Uo. 380.

75 Uo. 383.

76 Uo. 384.

sághoz való visszautalására.⁷⁷ A képviselőházi többség elfogadta Várady határozati javaslatát. Annak ellenére, hogy Perczel Béla igazságügyi miniszter szerint elképzelhetetlen, hogy Magyarországon legyen olyan bíró, aki ezen paragrafus alapján elítéljen valakit, aki valamely törvényben megállapított intézmény káros voltát vagy hátrányát vagy annak hiányát kifejti. Emlékeztette viszont a képviselőket azokra az eseményekre, azokra a szónoklatokra, amelyek Erdélynek az anyaországgal való uniójának törvényességét, a magyar országgyűlés törvényességét, a Királyföld rendezéséről szóló törvény törvényességét vagy a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló törvény törvényességét vonták kétségbe, és azokat a nemzetiségek elnyomását célzó eszközként tüntették fel. A miniszter szerint, aki ezeket szem előtt tartja, elismeri, hogy Magyarországnak ilyen törvényes intézkedésekre fokozottabban szüksége van, mint más országoknak, amelyek körülményei egészen mások. Ennek ellenére késznek mondta magát minden olyan szövegmódosításhoz hozzájárulni, amely nagyobb megnyugvást eredményez, és előmozdítja a kételemek elmozdítását.⁷⁸

Az Igazságügyi Bizottság azonban csak igen mérsékelt módosítást javasolt. Álláspontja szerint ugyanis a 173. § „szövegéből a törvényes intézmények bírálatának, azok törvényszerű módosítására vagy megváltoztatására irányuló” felhívások büntethetőségét következtetni nem lehet. Az „izgat” szó alatt „csakis az indulatok és szenvedélyek felgerjesztésével, a törvényes intézmények gyűlöletére, megvetésére vagy lealacsonyítására” irányuló nyilvános vagy nyomtatványok általi felszólításokat lehet érteni. Elismerve azonban, hogy az „izgat” szónak a közéletben tágasabb értelme is van, és törvényesen megengedett eszközök alkalmazására is kiterjeszthető lenne, az „izgat” szó helyett a határozottabb értelmű „lázít” kifejezést javasolta. A 171. és 172. §-okat a Bizottság változatlanul hagyta.

Mocsáry Lajos szerint az izgatás szónak a lázítás szóval való kicserélése nem segített a dolgon: „akár azt mondjuk »izgat«, akár azt mondjuk »lázít«; ha nem tétetik ki világosan, hogy itt erőszakos föllépés, tetteles bántalmazás, törvénytelen fellépésre való lazításról van szó”, akkor az egyre megy.⁷⁹ Sérelmezte azt is, hogy a Bizottság a 172. §-sal egyáltalán nem foglalkozott. Ennél a paragrafusnál az ellenzéknek azt állította, hogy a törvények és rendeletek ellen engedetlenségre való „egyeses felhívás vagy annak terjesztése” fogalmazás nem egyértelmű.

A 172. § második szakasza, amely a nyomtatvány útján az osztályok, nemzetiségek és hitfelekezetek elleni elkövetett izgatást is büntetni rendelte, Mocsáry szerint nem céloz mást, mint a nemzetiségek és a nemzetiségi agitátorok elleni fellépést, a szakasz többi része csak a „tetszősebb lében” való feltálatást szolgálja. Ebben legalábbis részben igaza volt Mocsárynak, hiszen korábban a szakminiszter a nemzetiségi veszéllyel is magyarázta ezen paragrafusok szükségességét. Mocsáry szerint azzal, hogy a „nyíltan folyó agitációt a titkos agitáció terére térítik”, kárt tesznek, mert utóbbi „sokkal veszélyesebb az állam biztonságára, a magyar nemzetre magára”. Ezen paragrafus a tulajdon és a házasság intézménye elleni sajtó útján folytatott izgatás büntetését is magában foglalta. Mocsáry ebben a szocialisták és a kommunisták tanai elleni támadást látott. Úgy vélte azonban, hogy „mindennek dacára, addig, míg [...] a törvényes téren maradnak, míg működésükben senkin jogsérelmet el nem követnek: én a szabad discussiót megtagadni ő tőlük sem tartom lehetségesnek [...] Hadd jöjjenek napfényre

77 KN 1875–1878. XIV. köt. 35.

78 Uo. 36.

79 Uo. 198.

veszélyes tanaik [...] hogy annál jobban fel lehessen világosítani [a közönséget] ezen bajok veszélyeiről.”⁸⁰ Csemegi ezzel szemben azt hangsúlyozta, hogy nem a vitatkozás szabadságát kívánja a törvény korlátozni, hanem az izgatás és a lázítás szabadságát, amely ellen a társadalom oltalmat keres. A határvonalat a kettő között a következő példákkal világította meg: „a tulajdonnak jogos szerzése meg van engedve, de a rablás mindenütt büntetettik: a tűz használata, mely világít és melegít, meg van engedve – és életszükséget képez: de a tűznek a gyújtogatásra való használata ellen igen súlyos büntetéseket rendelnek a törvények [...]”.⁸¹ A radikalizmus – folytatta Csemegi – csak addig akarja a szabad véleménynyilvánítást, amíg uralomra nem jut. „A legféktelenebb repressiv és praeventiv intézkedéseket gyakorolja azonban épen a radicalismus, ha sikerült magát uralomra juttatni, ha a hatalom az ő kezébe kerül. [...] nem akarunk forradalmakat, hogy ne legyünk kénytelenek akarni az ellenforradalmakat” – fogalmazott bölcs előrelátásról tanúságot téve az államtitkár.⁸²

Mocsáry szerint az osztályok elleni gyűlöletre izgatás Magyarországon nem létezhet, hiszen nincsenek is osztályok. Csemegi helyreigazította Mocsáryt, amikor nyomatékosította: Magyarországon a törvény nem az osztályokat szüntette meg, hanem azt mondta ki, hogy nincsenek osztálybeli előjogok, vagyis a törvény előtt mindenki egyenlő.⁸³

A Főrendiház a 173. § után egy újabb paragrafus beiktatását javasolta, amely büntetni rendeli, azt, aki olyan cselekményt, amelyre a törvény büntetést állapít meg, sajtó útján helyesnek nyilvánít, vagy aki valamely büntetendő cselekmény elkövetőjét annak elkövetése véget feldicsér.⁸⁴

„174. §

Egy évig terjedhető fogházzal és 1000 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetettik: a ki oly cselekményt, melyre a törvény büntetést állapít meg, – a 171. §-ban meghatározott módon – helyesnek nyilvánít, vagy a ki valamely büntetendő cselekmény elkövetőjét ennek elkövetése miatt nyilvánosan feldicséri vagy kitünteti.”⁸⁵

Ez a paragrafus a miniszteri javaslatban benne volt, a Képviselőház Igazságügyi Bizottsága azonban törölte azzal az indoklással, hogy az ilyen cselekmények megfenyítése nem a büntetőtörvénykönyvbe, hanem a rendőri törvénybe való. A Bizottság végül a főrendek módosítását elfogadásra javasolta, azzal a módosítással, hogy az csak törvény által büntettnak vagy vétségnek nyilvánított cselekmények esetére vonatkozzon, továbbá hogy az ilyen cselekmények csak az elkövetéstől számított három hónapig legyenek büntethetők, és a büntetési tételeket is csökkentette.⁸⁶

80 Uo. 199.

81 Uo. 202–203.

82 Uo. 205.

83 Uo. 204.

84 Főrendiházi Napló (a továbbiakban: FN) 1875–1878. II. köt. 436–437.

85 KI 1875–1878. XXIII. Köt. 788. szám. Jelentése, a képviselőház igazságügyi bizottságának, a Főrendiház által a magyar büntetőtörvénykönyvi javaslatra nézve tett módosításai tárgyában. 143.

86 Uo. 143–144.

A Bizottság szövegezése:

„A ki a törvény által büntettnak vagy vétségnek nyilvánított cselekményt a 171. §-ban meghatározott módon magasztal, vagy valamely büntett vagy vétség elkövetőjét annak elkövetése miatt azon módon feldicsér, vagy nyilvánosan kitüntet, hat hónapig terjedhető fogházzal büntetendő. A bűnvádi eljárás csak akkor indítható meg, ha a cselekmény, elkövetése után három hó alatt a bíróságnál feljelentetett.”⁸⁷

(Ezen új paragrafus felvétele által a következő paragrafusok értelemszerűen eggyel magasabb számot kaptak.)

A Főrendiháznak a sajtóvétségekre vonatkozóan még egy javaslatát fogadta el a Képviselőház. A 190. (régibb 189.) § kiegészítésével büntetni javasolták azt, aki Istent nyomtatvány útján meggyalázó kitéttel sérti.⁸⁸

„A ki Istent a 171. §-ban meghatározott módon meggyalázó kitéttel sérti, a ki stb.”⁸⁹

Irányi Dániel (Függetlenségi Párt) is büntetendő cselekedetnek minősítette a nyilvánosan elkövetett, közbotrányt okozó istenkáromlást, de azt nem a büntetteket és vétségeket tartalmazó büntetőtörvénykönyvbe, hanem a kihágásokról szóló törvénybe tette volna.

Pauler Tivadar azzal utasította el ezen cselekmény kihágásnak minősítését, hogy a törvénykönyv-javaslat a közbotrányokozást vallási tekintetben már más helyen vétségnek nyilvánította, tehát itt sem tehet mást. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ezen vétséget a régebbi törvényhozások „isten-káromlás” név alatt ismerték. Az utóbbi időben viszont az a felfogás terjedt el, hogy az isteni felség szitokszók által nem sérthető, éppen az isteni lény felsőbb-ségénél fogva. Az ilyen sértő kifejezések sérthetik azonban a polgárok, az egyházak és azok tagjainak vallásos érzületét.⁹⁰

Igy az elfogadott javaslatba: „A ki a 171. §-ban meghatározott módon Isten ellen intézett gyalázó kifejezések által közbotrányt okoz stb.” megfogalmazás került.⁹¹

Zay Adolf a 261. §-hoz olyan módosító indítványt tett, hogy a meggyalázó kifejezés használatáért kirótt szabadságvesztést ne lehessen pénzbüntetéssé változtatni. Pauler Tivadar rámutatott azonban arra, hogy a módosítás ellenkezne a bírónak a törvényjavaslat általános részében biztosított jogával, amellyel rendkívüli körülmények között enyhített ítéletet hozhat. A fogházbüntetés és a pénzbírság nem alternatívák, hanem kumulatív szerepelnek. Ezen módosító javaslatot a Képviselőház – helyt adva a büntetőkódex-javaslat előadója érvelésének – végül nem fogadta el.⁹²

*

87 Uo. 144.

88 FN 1875–1878. II. köt. 436.

89 KI 1875–1878. XXIII. Köt. 144.

90 KN 1875–1878. XVI. köt. 195.

91 Uo. 196.

92 KN 1875–1878. XIV. köt. 58.

A büntetőtörvénykönyv sajtót érintő paragrafusainak képviselőházi tárgyalása jelentős részben a kormánypárt és az ellenzék közötti közjogi ellentét árnyékában folyt. Szakmai érvek kevésbé jelentek meg. A kormánypárt csak kis mértékben volt hajlandó a bizottsági tárgyalások során kialakított törvényszövegtől eltérni. Az ellenzék megszólaló képviselői nem vonultak fel olyan megalapozott ellenérveket, amelyek a megfelelő jogi vagy megfelelő jogfilozófiai ismeretekről tanúskodtak volna.

A bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló törvényjavaslat „sajtószakaszának” képviselőházi tárgyalása 1897-ben

A Bánffy-kormány 1897 tavaszán nyújtotta be „a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről” szóló törvényjavaslatát a képviselőháznak. A törvényjavaslat azonban az ellenzék nem várt ellenállását váltotta ki. Erre legfőképpen az adott okot, hogy az előterjesztés 16. §-a értelmében a nyomtatvány útján elkövetett rágalalmazást és becsületsértést kivették az esküdtbírók hatásköréből, és azok a hivatásos bíróságokhoz kerültek. Ezen úgynevezett sajtószakaszt a fővárosi sajtó zöme és a parlamenti ellenzék elutasította, mert abban a sajtószabadság eltiprását vélték felfedezni.

Gratz Gusztáv, a korszak krónikása viszont ezen módosítás szükségességét azzal magyarázta, hogy „a sajtó színvonalának az újságolvasók száma szaporodásával bekövetkezett súlyyedése és hangjának eldurvulása mellet (sic!) mindinkább szaporodni kezdtek azok az esetek, amikor egyes lapok csupán csak az érdekesség kedvéért sokszor sértegető módon és alapos indok nélkül egyes emberek magánéletében kezdtek turkálni és amikor az esküdtbírók ezekben az esetekben sűrűn hoztak felmentő ítéleteket”.¹ A Függetlenségi Párt a javaslattal szemben obstrukcióba kezdett.

1. A törvényjavaslat „sajtószakasza”

A törvényjavaslat legfőképpen támadott 16. §-ának 2. pontja kimondta, hogy a királyi törvényszékek hatásköréhez tartozik: „a nyomtatvány útján magánégyén ellen elkövetett rágalmazás és becsületsértés vétsége”.²

A törvényjavaslatot a kormány 1897. március 20-án terjesztette a Ház elé. A javaslat Indoklásában³ utalás szerepelt arra, hogy az 1848. évi XVIII. törvénycikk (sajtótörvény) 17. §-ában illetőleg az 1880. évi XXXVII. törvénycikk [a magyar Büntető törvénykönyvek (1878. évi. V. törvénycikk és 1879. évi XL. törvénycikk) életbeléptetéséről] 39. §. második bekezdésében⁴ „kifejezést nyert *nemzeti* meggyőződésnek felel meg a javaslat 15. §-ának II. pontja, mely két lényegtelen kivétel kiemelése mellett fenntartja azt a szabályt, hogy a nyomtatvány útján elkövetett minden büntett és vétség az esküdtbírók hatáskörébe tartozik”. Éppen ez

1 GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918*. Első kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. 349.

2 Törvényjavaslat a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről. *Képviselőházi Irományok* (a továbbiakban: KI), 1896–1901. V. köt. 138. sz. 186.

3 Uo. 190–240.

4 „39. § A kir. törvényszékek hatásköréhez utaltatnak:

1. a büntettek;

2. azon vétségek, melyek a 40. § szerint a kit. járásbírók hatáskörébe utalva nincsenek.

A nyomtatvány útján (Büntető Törvénykönyv 63. §) elkövetett büntettek és vétségekre nézve, a sajtóbírók és esküdtszékek hatásköre érintetlenül hagyatik.”

a „két lényegtelen kivétel” az azonban, amely a törvénytervezet tárgyalása során a legnagyobb ellenállásba ütközött. Az Indoklás kitért arra is, hogy a modern törvényhozások legnagyobb része a nyomtatvány útján elkövetett bűntettekre és vétségekre nézve a tervezetben foglaltakhoz hasonlóan állapítja meg a hatáskört. A francia, a német és az olasz jogban a sajtóvétségek szélesebb köre került a szakbíróság elé. Az Indoklás kiemelte, hogy a két kivételtől eltekintve fennmaradt a nyomtatvány útján elkövetett bűntetteknek és vétségeknek az esküdtbíróságok általi, a „közönséget megnyugtató” elbírálása. Ami „jelentékeny befolyással van a nemzetnek egész szellemi, tudományos és részben művészi tevékenységére és termékenységére”.

A sajtó útján elkövetett bűncselekmények esküdtbíróság elé utalását azért tartotta a jövőben is fontosnak az előterjesztő, mert ezek elbírálásához „az elfogulatlanság nagy mértéke szükséges”. „Teljes elfogulatlanság” kell például annak megítéléséhez, hogy az állami intézmények és szervek elleni sajtótámadás túl meggy-e a jogos kritikán. Ennek eldöntésénél pedig a hivatásos bíró mint állami tisztviselő ellentmondásos helyzetben van. Ebből következik, hogy nem közérdekű sajtóvétségek esetében, amikor az állandó bíróra sem vetülhet az elfogultság árnyéka, a magánszemélyekkel szemben elkövetett rágalmazás és becsületsértés vétségét nem indokolt az esküdtbíróságok elé utalni.

Az Indoklás ebben a vonatkozásban külföldi példákra is hivatkozott. Így az 1881. évi francia sajtótörvény a magánszemélyek elleni rágalmazást és becsületsértést kivette az esküdtbíróságok hatásköréből. Franciaországban ugyan 1893-ban jelentősen módosították a sajtótörvényt, „a magánbecsületsértési és fogalmazási ügyekben” azonban érintetlenül hagyták a törvényszék hatáskörét. A Német Birodalomban a szóban forgó esetekre az egyes tartományokban eltérő szabályok voltak érvényben. Bajorországban 1879-ben a magánszemély ellen nyomtatvány útján elkövetett becsületsértést — amennyiben az csak a sértett fél indítványára üldözendő és az eljárásra magánvád alapján kerülhet sor — kivették az esküdtbíróságok hatásköréből. Olaszországban 1865-ben úgyszintén a magánszemély ellen nyomtatvány útján elkövetett becsületsértés és rágalmazás esetei az esküdtbíróságoktól a büntető törvényszékek elé kerültek. Horvát-Szlavónország tartománygyűlése 1897. január 20-án megszavazta azt a törvényjavaslatot, mely szerint a nyomtatvány útján elkövetett azon vétségek, melyek a törvény értelmében csak a sértett fél indítványára üldözhetők, átkerültek a sajtóesküdtszék hatásköréből a kir. törvényszékhez.

A törvényjavaslat Indoklása hangsúlyozta, hogy nem a külföldi példák követése volt a cél, hanem a hazai viszonyok „leggondosabb vizsgálata”, az érintett szervezetek meghallgatása és a felhozott különböző érveknek lelkiismeretes mérlegelése után javasolja a kérdést a 16. § 2. pontjában körülírt módon eldönteni.

Az Indoklás hosszasan foglalkozott a tervezett jogszabály leginkább vitatott pontjával (16. § 2.), és visszautasította a sajtó és valamint a többi érdekelt egy részének kritikáját, ti. hogy a rendelkezés „megtámadása a sajtó szabadságának”, és akadályozná a sajtót abban, hogy a közérdekében kifejtett ellenőrző hivatását szabadon teljesíthesse.

Az Indoklás érvelése szerint a sajtószabadság megtámadásának vagy korlátozásának vádját kizárta az is, hogy a „16. §. 2. pontja csak a nyomtatvány útján *magánügyén* ellen elkövetett rágalmazás és becsületsértés vétségére vonatkozik”. A „magánügyén” esetében pedig olyan egyénekről van szó, akik közhivatali állást nem töltenek be és közfunkciót nem végeznek. A közhivatalnok (1878. évi V. törvénycikk 461. §.) ellen elkövetett rágalmazás vagy becsületsértés miatt emelt vádak pedig, akkor is, ha a rágalmazás vagy a becsületsértés a hivatalnok magánéletét érinti, a 15. §. II. pontja értelmében *ezután is esküdtbíróság előtt* kell tárgyalni,

„mert a közhivatalnoknál a köz- és magánviszony közti határvonal szabatosan meg nem vonható”. A kir. törvényszék hatáskörébe utalni kívánt esetek tehát nemcsak semmi összefüggésben nem állnak a sajtó szabadságával, hanem a sajtónak a köz érdekében gyakorolt ellenőrző funkcióját sem érintik.

Ezen eseteknek a rendes bíróság előtt való tárgyalását azzal indokolták, hogy a sajtó „tiszteességtelen munkatársai”, akik legtöbbször nem is hivatásos újságírók, visszaélnék a sajtó „hatalmas fegyverével”, és sokszor „magánbosszúból vagy magánérdekből, vagy szenzációhajhászból megtámadják egyes családok jó hírnevét, piacra viszik a családi életet és a *magánbecsületet*, üzleti érdekből az utcán kiabáltatják ki a mindig kíváncsi és szüntelenül botrányt kereső, félművelt tömeg számára írt s az igazsággal sokszor meg nem egyező cikkeiket”. A rágalmazást vagy becsületsértést tartalmazó közlemények számos esetben nem a sajtó munkásaitól származtak, hanem az olvasói rovatokban jelentek meg. Voltak olyan esetek is, amikor minden kétséget kizáróan zsarolási célból íródtak. Különösen gyakoriak azok az esetek – áll az Indoklásban –, melyekben egyes hírlapírók pénzt kérnek azért, hogy valamely családra vagy egyénre kellemetlen tényeket közöljenek, vagy azokat elhallgassák. Az ilyen visszaélések pedig nem részesülhetnek azokban a kiemelt garanciákban, amelyeket „minden *jogállam* törvényhozása az *igazi* sajtó részére biztosít”. Ezek a közlemények csak álarcul használják a sajtószabadság alkotmányos biztosítékait, és a sajtószabadság folytonos hangoztatása mellett „csak piszkos üzleti vagy egyéni érdekeket szolgálnak”. Ezekkel a visszaélésekkel szemben pedig a jogállam köteles a „magánbecsület megóvásának” érdekében fellépni.

Az is a szabályozás módosítását kívánta az Indoklás szerint, hogy a becsületsértési és rágalmazási esetekben a törvényes elégtétel–keresés az addigi hatásköri szabályok következtében meglehetősen körülményes volt. A sértettnek ugyanis a rendszerint távolfekvő esküdtbírósághoz kell fordulnia, ami igen jelentős költségekkel jár (utazás, tanúk utaztatása, rendszerint elhúzódó esküdtszéki tárgyalás stb.). Ezek viselésére viszont vagyontalan vagy csak csekély vagyonnal rendelkező sértett nem képes, és így a törvényes elégtétel–keresés jogával nem tud élni. A per elvesztése esetében pedig jelentékeny eljárási költségeket kell viselnie. A sértett számára az is visszatartó erő az esküdtbírósághoz való fordulásban, hogy a családi életet vagy a női becsületet érintő kérdéseket nem szívesen visz az esküdtbírósági tárgyalással együtt járó nagyobb nyilvánosság elé. A Büntető törvénykönyv (1878. évi V. törvénycikk 264. § 4.) egyébként is kizárta a családi élet viszonyaira vonatkozó vagy a női becsületet megtámadó állítás vagy kifejezés valóságának bíróság előtti bizonyítását. Mindezekből az Indoklás szerint az is következett, hogy nem indokolt ezen ügyeknek a nagy apparátussal működő esküdtbíróságok előtti tárgyalása, amelyekre ez feleslegesen jelentékeny munkaterhet helyez.

A nyomtatvány útján magánügyén ellen elkövetett rágalmazás és becsületsértés vétsége az alapján, hogy büntetési tétele semmilyen esetben sem haladja meg az egy év fegyházbüntetést, a járásbíróságok elé lett volna utalandó. Tekintettel azonban arra, hogy ezen vétségek-nél a fokozatos felelősség rendszerét (1848. évi XVIII. törvénycikk 13. és 33. §, 1880. évi XXXVII. törvénycikk 7. § 2. bek.) kell alkalmazni, amelynek megállapításához szükséges vizsgálatnak a kir. járásbíróságok előtt indított eljárásban helye nincs,⁵ a törvénytervezet a kir. törvényszékeket jelölte meg illetékes bírói fórumként.

5 A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk 528. §.

A törvénytervezet ugyancsak a kir. törvényszékek hatáskörébe utalta az esküdtbíróság ítéletével már sújtott sajtótermék ismételt nyilvánosságra hozását, azzal a magyarázattal, hogy ez esetben célszerűbb, ha a kevesebb alakszerűségek közt mozgó törvényszékek járnak el.

2. A Képviselőház Bizottságának Jelentése

Az illetékes Igazságügyi Bizottság 1897. május 14-ei keltezéssel, 169. sz. alatt készítette el a törvényjavaslattal kapcsolatos Jelentését.⁶ Ez már az általános részben kiemelte, hogy a javaslat leglényegesebb rendelkezései azok, amelyek a büntető bíróságok hatáskörét határozzák meg. Idesorolandó az esküdtbíróságok hatáskörének szabályozása (15. §.); a nyomtatvány útján magánegyén ellen elkövetett rágalmozási és becsületsértési ügyekben a kir. törvényszékek hatásköre (16. §. 2. pont) és a járásbíróságok hatáskörének kiterjesztése (17. §.).

A törvényjavaslat más területen viszont bővíteni kívánta az esküdtbíróságok hatáskörét, amennyiben azt a nem nyomtatvány útján elkövetett bűntettek legsúlyosabb eseteire kiterjeszteni szándékozta.

A Jelentésből kiderült, hogy a bizottsági ülésen is a javaslat 16. §. 2. pontja képezte leginkább vita tárgyát. A Bizottság kormánypárti többsége kitartott azonban azon álláspont mellett, hogy „az esküdtszék hatásköre a nyomtatvány útján elkövetett rágalmozás és becsületsértés tekintetében a magánegyének becsületének védelme érdekében korlátozandó”. Ezen elv fenntartása mellett a törvényjavaslat vonatkozó szövegét a Bizottság módosítva fogadta el.

A bizottsági kormánytöbbség nem osztotta az ellenzék részéről megfogalmazott azon aggályt, hogy a magánszemélyek ellen elkövetett rágalmozás és becsületsértés megtorlásának az esküdtbíróságoktól való elvonása az 1848-iki sajtótörvényben deklarált sajtószabadságnak a sérelmét jelentené. A kormánypárti bizottsági tagok szerint ezt már az a tény is megcáfolja, hogy a javaslat a *közhivatalnokok* (1878. évi V. törvénycikk 461. §.) és a *közfunkcionáriusok* (1878. évi V. törvénycikk 262. §.) ellen nyomtatvány útján elkövetett rágalmozás és becsületsértés eseteit az esküdtbíróságok hatáskörébe utalja, vagyis mindazokban az esetekben, amelyek az alkotmány vagy a közszabadság védelmét érinthetik, az eddigi jogot változatlanul fenntartja, és a sajtó részére meghagyja az esküdtbírószági eljárás által biztosított garanciákat. Az pedig, hogy a magánszemélyek ellen elkövetett rágalmozás és becsületsértés bűncselekményének megítélése a törvényszékek hatáskörébe kerül, ugyancsak nem korlátozza a sajtószabadságot, hiszen ezen bíróságokra a törvényhozás számos fontos és a közérdeket mélyen érintő cselekmény megítélését bízta, ezért joggal feltehető, hogy a törvényszékek előtt a sajtószabadság is megfelelő védelemben részesül olyan esetekben, amikor a sajtó valakinek a magánbecsület a közérdek szempontjából jogosan bírálta.

A javaslat támogatói – kapcsolódva az Indoklás gondolatmenetéhez – érvként hozták fel az esküdtbíróságok tehermentesítését is. Ezt úgy vélték megoldhatónak, ha elvonnak tőle olyan ügyeket, amelyek elbírálására a szakszabadságok is alkalmasak. Ebben a vonatkozásban hivatkoztak arra a statisztikai adatra, hogy *magánvád* alapján évente átlag 150–200 sajtópert indítanak nyomtatvány útján elkövetett rágalmozás és becsületsértés miatt. Ugyancsak – hasonlóan az Indokláshoz – az esküdtbírószág ezen feladatkörének megvonása mellett érveltek azzal, hogy a magánbecsület védelmének törvényes úton való keresését ez idáig nem kis mértékben megnehezítette az a körülmény is, hogy a kir. ítéltábla székhelyén működő esküdtbírószág rendszerint távol fekszik a sértett lakóhelyétől, és így az esküdtbírószági eljárás a magánvádlót a legtöbb esetben aránytalan költséggel terheli.

6 KI 1896–1901. VII. köt. 40–56.

Egyhangúlag fogadta el a Bizottság a 20. §-t, amelynek alapján a törvény életbe léptetése után az országnak azon a területein (Erdély, korábbi határőrvidék, valamint Fiume városa és kerülete) is esküdtbíróóságok állnak fel, ahol azok eddig sajtóügyekben sem működtek.

Mindazonáltal a törvényjavaslat sajtóra vonatkozó részeinek megfogalmazásával a kormánypárti képviselők sem voltak maradéktalanul elégedettek. Számos helyen a Bizottság módosította a benyújtott törvénytervezetet.

Ez történt a 15. § II. pontjával:

A törvényjavaslat eredeti szövege:

„Esküdtbíróóságok előtt tartandó meg a főtárgyalás:

[...]

II. A nyomtatvány útján (1878. évi V. törvénycikk 63. §.) elkövetett bűntettek vagy vétségek eseteiben, kivéve a 16. §. 2. és 3. pontjába felvett bűncselekményeket.”

A Bizottság által elfogadott szövegezésben:

„Esküdtbíróóságok előtt tartandó meg a főtárgyalás:

[...]

II. A nyomtatvány útján (1878. évi V. törvénycikk 63. §.) elkövetett bűntettek vagy vétségek, úgyszintén a törvényben megállapított és nyomtatvány útján elkövetett kihágások eseteiben, kivéve a 16. §. 2. és 3. pontjába felvett bűncselekményeket.”

A Bizottság által elfogadott szövegezés tehát annyiban különbözik az eredeti előterjesztés szövegétől, hogy az előbbi hangsúlyozza: csak a törvényben meghatározott, nyomtatvány útján is elkövethető kihágásokról rendelkezik, azokról azonban nem, amelyekről miniszteri rendelet, törvényhatóság stb. által kiadott szabályrendelet szól. Ez által – amint a Jelentésben áll – a Bizottság azt akarta kifejezni, hogy miniszteri rendeletben és törvényhatósági vagy városi szabályrendeletben ne lehessen megállapítani olyan kihágásokat, amelyek, ha azokat nyomtatvány útján követnék is el, sajtókihágásokat képezzenek. A Bizottság ezzel azt kívánta kizárni, hogy a törvéynél alacsonyabb szintű jogszabállyal lehessen a sajtószabadságot érintő kihágásokat megállapítani, és ezáltal egyes közigazgatási hatóságok a sajtó szabad működését korlátozhassák.

Módosítást javasolt a Bizottság 16. §. 2. pontját illetően is:

Eredeti szövegezés:

„A királyi törvényszékek hatásköréhez tartoznak:”

„2. a nyomtatvány útján magánegyén ellen elkövetett rágalmozás és becsületsértés vétsége (1878. évi V. törvénycikk 259. és 261. §-ok);”

A Bizottsági javaslat szerint:

„2. a nyomtatvány útján elkövetett és az 1878. évi V. törvénycikk 259. és 261. §-ai szerint büntetendő rágalmazás és becsületsértés, a mennyiben az nem az 1878. évi V. törvénycikk 262. és 461. §-aiban meghatározott személyek ellen volt elkövetve; habár a rágalmazás és becsületsértés nem is vonatkozik a sértett közhivatásának gyakorlására;”

A Bizottság ezen szöveg megfogalmazásánál arra az álláspontra helyezkedett, hogy az esküdtbíróság hatáskörébe kell utalni mindazokat a cselekményeket, amelyek az alkotmányt és közszabadságot – ha csak távolról is – érintik. A Bizottság felfogása szerint ilyen cselekmények azok a rágalmazások és becsületsértések, amelyeket az 1878. évi V. törvénycikk (Btk.) 262. vagy 461. §-ában meghatározott személyek ellen követtek el, mert a „közfunkcionáriusok és közhivatalnokok a közügy s közbizalom letéteményesei lévén, ezek bármily vonatkozásban támadtassanak is meg a sajtó által, a közérdek megóvása szempontjából a polgártársaikból választott népbírák ítélkezése alól el nem vonhatók”. A Bizottság ebből a megfontolásból a közhivatalnokok ellen elkövetett rágalmazásokat és becsületsértéseket *a magánéletet érintő vonatkozásukban* is az *esküdtbíróság* hatáskörébe utalja, akkor is, ha azok magánélete a közügyekkel nincs mindig szoros kapcsolatban. Egyrészt azzal az indoklással, hogy a közhivatalnok magánélete legtöbbször olyan szorosan összefüggésben áll annak közhivatalával, hogy a kettőt egymástól teljesen elválasztani lehetetlen, hiszen a közérdek nemcsak azt követeli, hogy a közhivatalnok hivatását becsületesen és lelkiismeretesen lássa el, hanem azt is, hogy a közbizalomra magánélete alapján is minden tekintetben méltó legyen. Másrészt pedig azzal a jogtechnikai indoklással, hogy a hatáskör szempontjából a magánéletre és közhivatásra vonatkozó rágalmazást és becsületsértést az érdemleges tárgyalás előtt elkülöníteni alig lehet. Pedig az eredeti szövegezésnek megfelelően ezt az elkülönítést a hatáskör megállapítása végett már a vád alá helyezés során meg kellene tenni, ami azután a további eljárás vonatkozásában zavarokat okozhatna. Ugyanis a vádhatározat perjogi természeténél fogva nem kötheti meg az ítéldbíróasztalt, amiből az következne, hogy ha a vád tanács azt mondaná ki, hogy az állítás nem vonatkozik a sértett közhivatására, ezzel szemben az ítéldbíróasztal ellenkező álláspontot foglalna el, akkor az ügy elhalasztására, esküdtbíróság elé való utalására, újra tárgyalásra kerülne sor. Ugyanezek a nehézségek merülhetnének fel akkor is, ha a „bifurkáció” (hatásköri elkülönítés) laikus elemre (ti. az esküdtbíróságra) lenne bízva. Ehhez járul az, hogy a bifurkáció a judikatúrát ingadozóvá és bizonytalaná tenné. A vádhatározat ellen ugyanis nincs fellebbezésnek helye, következésképp azt, hogy az állítás mikor vonatkozik a sértett közhivatására és mikor irányul kizárólag annak magánéletére, a vád tanács véglegesen döntené el; tehát a judikatúra egységesítésére a felső fokú bíróság nem lehetne befolyással, esetleg annyiféle joggyakorlat fejlődne ki, a bifurkáció mellett, ahány törvényszék van. A Bizottság figyelmét az sem kerülte el, hogy a nyomtatvány útján elkövetett rágalmazás gyakran részben a közhivatalnokot közhivatására vonatkozóan sérti, részben pedig a magánélete tekintetében. Az ilyen közlemények kettős tartalma pedig könnyen a törvény kijátszására vezethetne. A vádely szerint ugyanis csak az a tett képezheti ítélet tárgyát, mely a vádban szerepel. Erre vonatkozólag a Bűnvádi Perrendtartás⁷ 566. §-ának 2. bekezdése előírja, hogy „Ezenfelül a vádló köteles idézni a nyomtatványnak ama részeit, melyekre vádját alapítja”.

7 1896. évi XXXIII. törvénycikk.

3. A törvényjavaslat képviselőházi vitája

A törvényjavaslat általános vitája 1897. június 1-én kezdődött a Képviselőház plenáris ülésén, és a zárószavazásra csak 1897. augusztus 11-én került sor. A javaslat tárgyalása azért nyúlt el több mint két hónapig, mert az ellenzék a novella elfogadását megakadályozandó az obstrukció eszközehez nyúlt, igaz a késedelemhez az is hozzájárult, hogy a gazdasági kiegyezést is érintő cukoradóról szóló törvény elfogadásának időponthoz való kötöttsége miatt a javaslat tárgyalását egy időre meg kellett szakítani.

A bünvádi perrendtartás bevezetéséről szóló törvényjavaslatot a kormány feltehetőleg az ellenzék nem provokáló, ártatlan javaslatnak gondolta, és ezért terjesztette a Ház elé. A Bánffy-kormány ugyanis ügyelt rá, hogy az 1896-ban, nem kevés kormányzati visszaéléssel megtartott választások⁸ által felkeltett szenvedélyeket csillapítsa. Ebből a célból számos, az ellenzék régi kívánságainak megfelelő törvényjavaslatot fogadtatott el: felállították a közigazgatási bíróságot, a Ludovika Akadémiát a közös hadsereg akadémiaival egyenrangúvá tették stb.

Az esküdtbíróságok sajtóperekre vonatkozó jogosítványának szűkítése elleni támadásával a Függetlenségi Párt azonban a sajtó kedvében kívánt járni, mert a századfordulón már jelentős befolyással rendelkező sajtó támogatását ekkoriban növekvő mértékben igénybe vette.⁹

Psik Lajosnak,¹⁰ a törvényjavaslat előadójának¹¹ beszédét, amikor az ominózus 16. §-t ismertette, az ellenzék – az elnök rendre utasítása ellenére – bekiabálásokkal többször megzavarta. Psik¹² tévedésnek nevezte azt az álláspontot, hogy a sajtószabadság megszigorítását jelentené az, hogy egyes sajtóvétségeket az esküdtbíróság helyett a törvényszék elé utalnak. Szerinte a sajtószabadság egyedüli biztosítója az „előleges cenzúra” eltörlése, vagyis annak törvénybe iktatása, hogy „bárki gondolatait, véleményét és érzelmeit a sajtó útján szabadon, akadály nélkül terjesztheti. A sajtószabadság törvénye ebből az egyetlen szakaszból áll.”¹³ A támadott intézkedést az előadó pusztán bünvádi perrendtartási kérdésnek nevezte, amely csupán annyiban van kapcsolatban a sajtóüggyel, hogy az ez idáig a sajtótörvényben kapott helyett. Az igazságügyi miniszter, Erdély Sándor¹⁴ is azt hangsúlyozta, hogy a tervezett változás az anyagi sajtótörvényt nem érinti, csak egy alaki rendelkezést módosít, és elfogadhatatlannak tartja, hogy az 1848. évi sajtótörvény hatásköri rendelkezésének (17. §)¹⁵ minden módosítása és reformja a sajtótörvény alapelvének megtámadását jelentené.¹⁶ Ebben a vonatkozásban utalt rá, hogy a Büntető törvénykönyv 259., 261. és 262. §-ai is hatályon kívül helyezték a

8 A választás eredményeképpen a Szabadelvű Párt 290, a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt 50, a Nemzeti Párt 33, a Katolikus Néppárt 18, a Függetlenségi és '48-as (Ugron) Párt 11, a Román Nemzeti Párt 1 mandátumot szerzett, továbbá 10 pártönkivüli képviselő jutott be a képviselőházba.

9 GRATZ i. m. (1. lj.) 349–350.

10 PSIK Lajos (1845–?) 1880-tól a kaposvári kir. törvényszéken mint kir. ügyész tevékenykedett, 1896-ban nyerte el a nagyatádi kerület mandátumát kormánypárti programmal.

11 Eredetileg Chorin Ferenc (1842–1925) lett volna a javaslat előadója, aki azonban maga is ellenezte az esküdtbíróságok hatáskörének szűkítését. Vö. Gratz i. m. (1. lj.) 349.

12 „havas fejű öreg úr, fiatalos temperamentummal s jó előadói képességgel” – írta róla a *Budapesti Hírlap* 1997. március 17-én.

13 Képviselőházi Napló (a továbbiakban: KN) 1896–1901. VI. köt. 249.

14 ERDÉLY Sándor (1839–1922) kúriai bíró, a budapesti kir. ítélőtábla, majd a győri kir. ítélőtábla elnöke, 1895 és 1899 között igazságügyi miniszter, a dunaszerdahelyi kerület képviselője.

15 „17. § A sajtóvétségek fölött nyilvánosan, esküdtszék íté.”

16 KN 1896–1901. VI. köt. 250–251.

'48-as sajtótörvény 11. és 12. §-ait, valamint a bírói hatáskört a Btk.-t életbeléptető 1880. évi XXXVII. törvénycikk érintette, amelynek 39. §-a azonban – fogadta el a miniszter – „a sajtó útján elkövetett becsületsértések és rágalmozások vétségének” bírói hatáskörét nem módosította, azt továbbra is az esküdszékeknél hagyta. A miniszter szerint – az eljárásjog tekintetében – különbséget kell tenni azon állampolgárok között, akik az államvezetésében, az állam igazgatásában közvetlenül nem vesznek részt, és azok között, akik állami feladatot látnak el. Előbbiek cselekményei „az alkotmány és közszabadság érdekében” nem támadhatók.¹⁷ Az állam érdeke, – folytatta Erdély –, sőt a sajtó érdeke is azt kívánja, hogy e különböző cselekmények különböző elbánásban részesüljenek. Ha egy cselekmény közérdekből nem bírálható, „feltétlenül szükséges, hogy a sajtó a maga közleményeiben nagyon óvatossá legyen”.¹⁸

Barta Ödön¹⁹ ellenzéki szónok a sajtószabadságot esküdtbírárság nélkül egyenesen képtelenségnek nevezte. A tervezett eljárásjogi módosítást olyan trójai falónak minősítette, „melynek belsejében az alkotmány legfőbb bástyájának szétrombolására szánt fegyverek rejtőznek”. Ezt a nézetet az egész sajtó osztja, hiszen egységesen tiltakozik a reakció „e furfangos találmánya ellen”.²⁰ Bartha szerint – és ezt valószínűleg jól látta – kétségtelen az, hogy a kormány célja a 16. §-sal a sajtó megrendszabályozása, és ehhez a kormány szemében megbízhatatlan esküdtbírárság kikapcsolása.²¹

Zsigárdy Gyula a galántai kerület kormánypárti képviselője utalt arra a hatalmas fejlődésre, arra a megerősödére, amelyet a sajtó az egykor kivívott szabadságának korától a jelen parlamenti vita idejéig megtett. „Napisajtónk abban az időben alig néhány hírlappal volt képviselve; s hogy most napisajtónk mennyire megnőtt, megizmosodott, mennyire nagy lett, mily óriási, ellenállhatatlan hatalommá fejlődött: azt meg már bizony rövid szavakkal elmondani sem lehet.” Amikor a sajtó „zsenge palánta volt”, védeni kellett, amelyre leginkább „a honpolgárok összességének tekintélye, a közlelkiismeret védelme, oltalma” volt alkalmas. Akkoriban még indokolt volt „még hibái iránt is elnézőnek lenni, miként a jó anya még sok rosszat is védelmébe vesz, igazol, megbocsát féltett, fejlődő magzatának”.²² A kormánypárti honatya szerint ma már más a helyzet, amikor független szakbírárságok léteznek és megelégedésre működnek, a sajtószabadság pedig a „köztudásban már annyira mély gyökeret vert, hogy a legreakcionáriusabb elemektől sem lehet félteni többé”.²³ Azon ellenzéki vélemény-nyel szemben, hogy a javaslat megtámadja a sajtószabadság pillérét, Zsigárdy hangsúlyozta, hogy a szabadság fogalma nem egyenlő az igazság fogalmával. A sajtó felelőségének foka és mértéke sem lesz „egy hajszállal sem nagyobb, mint eddig volt; csak a felelőségre vonás módja lesz egyszerűbb, gyorsabb, olcsóbb, biztosabb és kevésbé lármás”. A sajtószabadságnak nem része a zavarosban halászás, a sértő, hamis rágalmozak terjesztése. Ha arra lesz kényszerítve, hogy az ilyen jellegű közleményeinek valóságtartalmát alaposabban megvizsgálja, akkor a sajtó munkája is tökéletesebbé fog válni.²⁴ Zsigárdy végül utalt arra is, hogy a magánsze-

17 Uo. 251–252.

18 Uo. 252.

19 BARTA ÖDÖN (1852–1925) az 1896-os képviselőházi választáson szerzett először mandátumot a Bereg vármegyei felvidéki kerületben (Ilosva) a Függetlenségi Párt programjával.

20 KN 1896–1901. VI. köt. 263.

21 Uo. 266.

22 Uo. 270.

23 Uo. 271.

24 Uo. 272.

mélyek elleni becsületsértések és rágalmozások esküdszéki tárgyalása „mint bünt ismertető, bünt terjesztő és bűnre csábító fórum a közerkölcsökre nézve mily veszedelmes, egyenest káros, megméltelyező hatású; mert a botrányhajhászának szolgál, sőt ez esetben, midőn a sértés épen nyilvánossága által fáj legjobban, a sértőt céljai elérésében a leghathatósabbban támogatja”.²⁵

Hódossy Imre²⁶ (Nemzeti Párt) szerint a javaslat a sajtószabadságnak az 1848. évi törvényben is rögzített három alapja (1. a cenzúra eltörlése, 2. a fokozatos és kizárólagos felelősségi rendszer, 3. minden sajtóvétségre kivétel nélkül egyedül és kizárólag az esküdszéki bíraskodás alkalmazása) közül az utóbbit akarja meggyengíteni.²⁷ Azért nevezte az esküdszéki joghatóságot sajtóügyekben érintő kitélt különösen meglepőnek, mert arról magában a törvényben, melynek életbeléptetéséről a tárgyalat javaslat szól, konkrétan annak 573. §-ban a sajtóvétségek tekintetében még minden kivétel nélkül az szerepelt, hogy a sajtóvétségek fölött esküdszékek fognak ítélni. Szerinte teljesen hibás az a nézet, hogy az „alkotmány vagy a közszabadság érdekeit” csak a közfunkcionáriusok vagy közhivatalnokok ténykedése érinti, hiszen alkotmányos államban azoknak a köre, akiknek a ténykedése az alkotmányt és a közszabadságot érintheti, sokkal nagyobb, semhogy azt néhány szakaszban összefoglalni lehetne.²⁸ Hódossy úgy látta, nem lehet már a bírósági kompetencia megállapításánál eldönteni, hogy a közlemény a közérdekét szolgálja-e vagy sem, az csak az érdemleges tárgyalás során állapítható meg. Arra pedig az esküdszék alkalmas igazán, amit már az elődök is felismertek, és ezért utalt a ’48-as törvény kivétel nélkül minden sajtóügyet az esküdtbíróság kompetenciájába.²⁹ A képviselő választ adott arra a kérdésre is, hogy mi a különbség a szakbíróság és az esküdszék között. „A rendes bíró, a király nevében a kormányhatalom által kinevezett igazságügyi közeg és az csak kétségtelen, hogy minden garanciális törvények dacára is sokkal inkább függ a kormánnytól, mint az esküdszék tagjai, a kik egyszer-kétszer odajönnek és ítélnek, azután pedig sem a bírósággal, sem a kormányhatalommal semmi érintkezésük nincs. Azt hiszem tehát, kétségtelen, hogy az esküdszék tizenkét tagja nagyobb függetlenséggel bír, mint azon három-öt kinevezett bíró, kivált ha meggondoljuk, hogy a legtöbb ilyen bíró előmenetelét csak a kormányhatalom támogatásától várhatja”. A szakbírónak az ítéletét meg is kell indokolnia, ebből következik, hogy ő sokkal inkább a törvény betűjét, mintsem annak szellemét veszi tekintetbe. Ezzel szemben az esküdt nemcsak annak betűjét veszi figyelembe, hanem inkább annak szellemét, a pszichológiai szempontokat és a közérdek szempontjait.³⁰ A kormánynak azon indoklását, hogy az esküdtbíróságok túlterheltsége is szükségessé teszi a magánszemélyek elleni rágalmozási ügyeknek az áthelyezését, azzal cáfolta meg Hódossy meggyőzően, hogy az idáig csak sajtóvétségek tartoztak az esküdtek elé, a tervezet értelmében pedig ezentúl számos egyéb deliktum is a kompetenciájukba kerül. Ezért azt javasolta, hogy kevesebb bűnügyre terjesszék ki az esküdtbíróság hatáskörét, illetve hogy több esküdszék ítélhessen becsületsértési és rágalmozási ügyekben.³¹ Hódossy a kormány által a módosítás

25 Uo. 273.

26 Hódossy (Hodossy) Imre (1840–1909) 1878 és 1893 között a budapesti ügyvédi kamara elnöke, azt követően tiszteletbeli elnöke volt.

27 KN 1896–1901. VI. köt. 284.

28 Uo. 285.

29 Uo. 286.

30 Uo. 287.

31 Uo. 288.

mellett felhozott érvek megvizsgálása után azt a következtetést vonta le, hogy: „A sajtó szabadsága bizonyos hatalmi köröknek felette alkalmatlan, mert a szabad sajtó a hatalom túlkapásainak és visszaéléseinek feszélyezésére, korlátozására és meggátolására sokkal alkalmasabb intézmény a népképviseletnél”. Meglátása szerint „a hatalmi körök hamar rájöttek arra, hogy a sajtó szabadságával, a szabad sajtóval nem lehet olyan könnyen elbánni, mint a népképviselettel” (itt nyilván a legutóbbi képviselő-választásokra gondolt – P. V.). Mivel pedig sajtó szabadságának „egyik leghatalmasabb sarkköve és alapja az esküdszéki bíraskodás”, ezért kísérli meg a kormány az esküdszékek hatáskörét csökkenteni. Az ilyen kísérletek ellen a népképviseletnek kötelessége fellépni. Ezért a Nemzeti Párt vezérszónoka a maga és pártja nevében a törvényjavaslatot általánosságban sem fogadta el.³²

Emmer Kornél³³ – a sajtójogban különösen jártas – kormánypárti képviselő nem tartotta kielégítőnek a magánbecsület és a közbecsület közötti azon különbségtételt, amelyet a törvénytervezet a Büntető törvénykönyv 262. és 461. §-ában megállapított funkciók viselői tekintetében kíván tenni. Szerinte ugyanis egyrészt a közfunkciót nem betöltő magánember is lehet jogos kritika tárgya. Mindenki kapcsolatba kerülhet közügyekkel közfunkció viselése nélkül is. Másrészt pedig a törvénytervezet a közhivatalt viselők magánbecsületét kiszolgáltatja annak az esküdszékeknek, amelyet a kormányzat nem tart alkalmasnak a magánbecsület elbírálására. Annak a megállapítása, hogy az inkriminált cikk közérdekű (esküdtbíróság) vagy magánérdekű (szakbíróság), hatáskör szempontjából kíván előzetes ítéletet. Emmer úgy látta, hogy ezen kritikák ellenére a törvényjavaslat részletes vitára bocsátható, mert a kifogásolt törvényi szakasz könnyen javítható.³⁴

A függetlenségi párti Győry Elek,³⁵ aki hosszasan foglalkozott a közszabadság általános kérdésével, erősen obstrukciós jelleget adva ezzel felszólalásának, ugyancsak a magán- és közbecsület szétválasztásának nehézségét hangsúlyozta. Ha például egy választót megvesztegetnek vagy egy jótékonyasági szervezet vezetője visszaélést követ el, akkor az ezeket leleplező sajtóközlemény miatt indult per, melyik bíróság elé fog kerülni – tette föl a kérdést.

A Szabadelvű Pártból Nagy Sándor³⁶ ezzel szemben azt állította, hogy a 16. § 2. pontjában, ha azt „tárgyilagos bírálat tárgyává tesszük” lehetetlen „alkotmányosséértést vagy a szabadság veszedelmét” felfedezni. Aki ezt mondja, az egyben azt is állítja – hangoztatta a képviselő –, hogy a rendes bíróságok alkalmatlanok a magánszemélyek elleni becsületsértés vagy rágalmazás vétségét megítélni, amennyiben azok sajtó útján kerülnek elkövetésre, egyébként minden más esetben rájuk lehet bízni a magánszemélyek becsületének védelmére. A képviselő szerint nem indokolt az a különbségtétel, hogy míg a magánszemélyek ellen sajtó útján elkövetett becsületsértés és rágalmazás vétsége az esküdszékhöz tartozik, addig, ha azt nem sajtó útján követték el, a rendes bíróságok hatáskörében van.³⁷ Úgy látta, hogy a sajtó akkor is megfelelő védelemben részesül, ha magán személy ellen elkövetett becsületsértés vagy rágalmazás vádjával kerül a rendes bíróság elé. Ezt kellően biztosítja a Btk. 263. §-ának 5. pontja,

32 Uo. 289.

33 EMMER Kornél (1845–1910) kúriai bíró, a polgári eljárásjog szakértője, a nagyszombati kerület Szabadelvű párti képviselője.

34 KN 1896–1901. VI. köt. 290–292.

35 GYÖRRY Elek (1841–1902) függetlenségi párti képviselő, 1893-tól a budapesti ügyvédi kamara elnöke. Számos jogtudományi cikk szerzője, emellett elbeszélései és tárcái is megjelentek a *Hölgyfutárban* és a *Divatcsarnokban*.

36 Ügyvéd, 1892 óta a zempléni medgyasszói kerület képviselője.

37 KN 1896–1901. VI. köt. 303.

amely határozottan és világosan rendelkezik. E szakasz ugyanis azt mondja: „Rágalmazás és becsületsértés esetében az állított tény, illetőleg kifejezés valódiságának bebizonyítása meg van engedve, ha a vádlott igazolja, hogy állításának célja a közérdek vagy jogos magánérdek megóvása vagy előmozdítása volt. Az állítás, vagy kifejezés valódiságának bebizonyítása a vádlott büntetlenségét eredményezi.” Ebből pedig az következik, hogy ha a sajtó bizonyítani tudja állításának igazát, amely miatt becsületsértés vagy rágalmazás miatt perbe fogták, akkor a rendes bíróságnak is a törvény értelmében fel kell mentenie. Ellenkező esetben viszont, amikor jogosulatlanul támadja a magánszemély becsületét, a becsületsértőre vagy a rágalmazóra a törvény teljes szigora fog alkalmaztatni.³⁸

Makfalvay Géza³⁹ (Nemzeti Párt) a sajtóügyekben való esküdttbíráskodást a sajtószabadság biztosítékának nevezte, mert a „szabad polgárok nagyobb számú testületének független ítélkezése megmenti a sajtót a kormányhatalom zaklatásától”, a hivatásos bírák esetében ugyanis fenn áll annak a lehetősége, hogy ők, akiknek előmenetele a feljebbvalóiktól függ, végeredményben a kormánytól, a „sajtószabadság kárára befolyásoltathassanak”.⁴⁰ Mint minden emberi intézménynek, a sajtónak is vannak vadhajtsái. Ezek leginkább abban nyilvánultak, hogy „keresztülgazolt az emberek becsületén, tapintatlan, sőt kegyetlen kézzel behatolt a családi élet szentélyébe és kíméletlenül bánt a női becsülettel. Tette ezt igen sokszor a közérdek kíváncsiának leple alatt, máskor szenzációhajhászásból, igen sokszor üzérkedés, vagy bosszúállásból”. Nem csoda, hogy a sajtónak ezen visszaélései miatt nagy elégedetlenség és visszatetszés támadt. A sajtóval szemben kialakult egy ellenséges tábor, amely a sajtó megrendszabályozását írta zászlajára.⁴¹ A tárgyalt törvényjavaslat leginkább vitatott paragrafusai is ebben a szellemben fogantak. A szóló elismerte, hogy ezen érvekben sok igazság rejlik. A javaslatot azonban mégis elutasította, mert elfogadhatatlannak nevezte, hogy az egyén társadalmi állása határozza meg az illetékes bíróságot. Mert ha egyrészt, ahogy a javaslat mondja, az esküdtszéki bíráskodás terhes és kellemetlen, szabad-e a becsületében vagy családjá becsületében megsértett egyszerű, kiskeresetű köztisztviselőt arra kárhoztatni, hogy az esküdttbírással járó nagyobb nyilvánosságot tűrje, és az azzal járó magasabb költségeket viselje. Másrészt viszont, mivel a szóló szerint, ha az esküdttbírásg az igazságszolgáltatás garanciáját képezi, megengedhetetlen, hogy ebből az állampolgárok nagy részét kizárják. Makfalvay szerint annak lenne értelme, ha a bíróság vagy az esküdtszék hatáskörét aszerint szabnák meg, hogy valamely állításnak, ténynek, hírnek sajtó útján közzététele indokolt-e vagy sem.⁴² Ez azonban kivitelezhetetlen, mert ez a hatóságok folytonos hatásköri összeütközését idézné elő, ami az igazságszolgáltatás menetét károsan befolyásolná.⁴³ Végeredményben a javaslatot a sajtószabadság elleni merényletnek nevezte. A kormányt azzal vádolta, hogy a közintézmények átalakítására tett intézkedései a szabadság elnyomására irányulnak. „A választási szabadságot elkezelték, a bírói függetlenségen egyik-másik törvényünk rést ütött, az önkormányzat végső vonaglásban van, a gyülekezési és egyesülési jogot önkényszerűleg kezelik. Ez az egyetlen intézményünk, a sajtószabadság, maradt eddig érintetlenül és most erre

38 Uo. 304.

39 MAKFALVAY Géza a Somogy megyei szili kerület képviselője a Nemzeti Párt programjával.

40 KN 1896–1901. VI. köt. 305.

41 Uo. 306.

42 Uo. 306.

43 Uo. 307.

is rá akarja tenni a kormány minden szabadságot eltorvasztó kezét.”⁴⁴ Amikor a kormány az esküdtszékek túlterhelésére hivatkozik, akkor sem őszinte, hanem „célzatosan ki akar vonni azok hatásköréből minden oly esetet, mely az élet minden mozzanatát átszövő pártpolitika érdekében kihasználható”.⁴⁵

Plósz Sándor⁴⁶ igazságügyi államtitkár értelmezése szerint az 1848-as XVIII. törvény 24. §-a is azon álláspont alapján született, hogy a magánérdek csak ott szorul a közérdek mögé, ahol azt a közhatalom ellenőrzése szükségessé teszi. Éppen ezért a javaslat sem jár rossz nyomon, amikor az esküdtszéki bíraskodásnak a törvényszéki bíraskodástól való elkülönítését a közhatalom kérdése mentén kívánja megvalósítani. A magánbecsület megvédésére tett kísérlet pedig megfelel a '48-as ösök intencióinak.⁴⁷ Az államtitkár igyekezett az esküdtbíraskodással kapcsolatban elhangzott – szerinte – téves értelmezéseket is „helyretenni”. Hangsúlyozta, hogy az esküdtszéknek is törvény szerint kell ítélnie, „nem pedig a pszichológia szerint, vagy pedig az egyéni vélekedés alapján felfogott közérdek, vagy a törvénynek gondolom-formán felfogott szelleme szerint”. Az esküdtbíróság elnöke az esküdtszéknek megmagyarázza a törvényt, és ha rosszul magyarázza meg, akkor ez semmiséget képez. Plósz a hozzászólásokból azt a következtetést vonta le, hogy a javaslat ellenzői nem annyira a törvényszékekkel szemben bizalmatlanok, hanem inkább az esküdtszékekkel szemben viseltetnek sajátos bizalommal, amely abban áll, hogy az majd túlteszi magát a törvényen, és „egyéni meggyőződése alapján fog ítélni”.⁴⁸

Apponyi Albert gróf⁴⁹ is a javaslat ellen szólt. A Nemzeti Párt vezetője szerint a korábbi felszólalók okfejtései teljesen „összetört”[ék] a kormány minden okoskodását, amelyekkel az „intézkedés jogosultságát” védeni akarta.⁵⁰ Apponyi felfogásában is az esküdtszéki rendszer volt az egyedüli intézmény, amely a sajtóvétségek terén alkalmas a bíraskodásra. Rendes bíró – szerinte – sem alkalmas arra, hogy sajtóvétségben a „szabadságot nem csonkító” módon ítéljen, mert „képtelen követni a gondolatnak, az írott betűnek azon végtelen árnyalásait, melyektől annyira függ minden: a bűnösség vagy nem bűnösség”. A gondolatot kifejező szó vagy írás bűnének tényálladékát ugyanis – ellentétben a többi bűncselekménnyel – nem lehet kodifikálni. Ezért itt csak egy olyan testület bíraskodása képzelhető el, amelyik – folytatta Apponyi utalva az államtitkár „kiigazító” szavaira – habár „nem teheti magát túl a törvényen, de a törvény alkalmazásában a közlelkiismeretnek egyszerű szava szerint jár el”.⁵¹

44 Uo. 308.

45 Uo. 309.

46 Plósz Sándor (1846–1925) 1896-ban Baja város képviselőjeként szerzett először mandátumot. Később a Széll-, a Khuen-Héderváry-kormányban és Tisza István első kormányában is az igazságügyi tárca birtokosa volt.

47 KN 1896–1901. VI. köt. 309.

48 Uo. 311.

49 Apponyi Albert, gróf (1846–1933) 1877-ben az Árva megyei bobrói kerületben Sennyey Pál Konzervatív Pártjának programjával kezdte kacskaringóktól nem mentes képviselői pályáját. A konzervatívoknak, majd 1892-től a Nemzeti Pártnak lett vezére. Apponyi 67-es alapon követelte a nemzeti jogok minél szélesebb körű érvényesítését. 1901-ben csatlakozott a Szabadelvű Párthoz, aztán Tisza István első kormánya idején már az ellenzék vezére, majd 1906-tól a Wekerle vezette koalíciós kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. Ezen tárcát irányította az Esterházy-, majd a harmadik Wekerle-kormányban is. A Horthy-korszakban legitimista politikus, 1923-tól haláláig Magyarország főkonzulátusa a Népszövetségben. Jászberény aranymandátumos képviselője.

50 KN 1896–1901. VI. köt. 313.

51 Uo. 313–316.

Pulszky Ágost⁵² nem vonta kétségbe, hogy az ellenzék a szabadság megóvásának eszméje vezeti, amikor módosítani szeretné, illetve elutasítja a ház előtt fekvő törvényjavaslatot. Figyelmeztetett azonban, hogy magatartásukkal a szabadság, a társadalom érdekei ellen cselekszenek. A törvényjavaslat elutasításával ugyanis sem a bűnvádi perrendtartásról,⁵³ sem pedig az esküdtszékekről szóló törvény⁵⁴ nem lenne alkalmazható, és így az csak a törvényhozás előtt fekvő, végrehajtási klauzula nélküli törvényjavaslatok számát szaporítaná.⁵⁵ Azt a vádat pedig, hogy a kormánypárt a reakciót képviseli, és a szabadságot el akarja nyomni, annak fényében utasította vissza, hogy az említett két törvényt, amelyekről – azokban a szabadság számos garanciáját látva – maga az ellenzék is elismerően nyilatkozott, a kormánypárt támogatásával fogadták el. Mi értelme lenne hát annak, hogy az a párt, amelyik rövid idővel ezelőtt a „szabadelvűség követelte legmesszebbmenő intézkedéseket és intézményeket” honosított meg, most hirtelen azok garanciáinak megsemmisítésére törekedne – tette fel Pulszky a szónoki kérdést.⁵⁶ Pulszky utalt rá, hogy éppen a „reakcionárius” hatalmak azok, amelyek a közhivatalnokok, a közhatalom képviselői elleni sérelmeket az esküdtszékektől elvonják, az ilyen esetekben a bizonyítást nem engedik, és helyette a magán érdekeket szolgáltatják ki a szélesebb nyilvánosság előtti tárgyalásnak.⁵⁷

Pulszky szerint a törvényhozásnak mindig szem előtt kell tartania a változó világ követelményeit. Ez történt a bűnvádi perrendtartás elfogadásakor és az általános Büntető törvénykönyv meghozatala alkalmával is. A törvényhozás akkor sem állt meg az 1848. évi sajtótörvény „határozmányai” előtt, és azoktól eltérő rendelkezéseket fogadosított.⁵⁸ A jelen törvénytervezetnél is arról van szó, hogy az esküdtszék intézménye a sajtóvétségek terén a gyakorlatban általában helyesnek mutatkozott, de a magánszemélyek jogainak védelménél hiányosságok mutatkoztak. Ez pedig veszélyeztetheti az esküdtszéki bíraskodással szembeni bizalmat, amelynek megőrzése pedig a jövőre is kívánatos.⁵⁹

Pulszky elismerte, hogy a megoldás mikéntjéről fennállhat véleménykülönbség a kormánypárt és az ellenzék között. Amikor azonban az ellenzék a javaslat elvét tagadja, akkor leleplezi magát. Nyilvánvalóvá válik, hogy nem a kérdés lényegéről van szó, „nem is a szabadelvű párt, nem is a kormány hatalmi érdekeiről, hanem arról, amire való törekvést már gyakrabban láttunk a t. házban a kisebbség hatalmi kérdéséről”.⁶⁰

Illyés Bálint⁶¹ szerint inkább tűrjük el a sajtó „egykét ferde kinövését és talán nem mindekelőtt kedves illatát, mint elveszítsük a termő magot”. A sajtószabadságot olyan „ne bánts

52 PULSZKY Ágost (1846–1901) polihisztor, Pulszky Ferenc fia. 1889-től a Szabadelvű Párt tagja, Eötvös Loránd vallás- és közoktatási minisztériumában államtitkár, az 1901-ben alakult első szociológiai társaság, a Társadalomtudományi Társaság elnöke.

53 A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk.

54 Az esküdttbírásgokról szóló 1897. évi XXXIII. törvénycikk.

55 KN 1896–1901. VI. köt. 318.

56 Uo. 319.

57 Uo. 322.

58 Uo. 320.

59 Uo. 319.

60 Uo. 322.

61 ILLYÉS Bálint (1835–1910) református lelkész, a kisújszállási kerület országgyűlési képviselője függetlenségi és 48-as programmal.

virághoz hasonlította”, amelyet, ha „durván érintünk kezünkkel, kirúgja bugóját és a porba hullatja minden magvát”.⁶²

Sághy Gyula⁶³ arra az ellentmondásra hívta fel a figyelmet, hogy a kormány azt mondja, az esküdttbíróóság a büntetőügyek elintézésére a legalkalmasabb bíróság, ezért a nagyon súlyos bűncselekmény elbírálását is rábízta, a sokkal jelentéktlenebb sajtóvétségek feletti ítélkezést pedig elvonja tőlük.⁶⁴

Akadott olyan képviselő is, Molnár Béla szabadelvű párti képviselő,⁶⁵ aki kifogásolta, hogy a 16. § rendelkezései nem terjednek ki a köztisztviselők magánviszonyaira is. Egyrészt Magyarország köztisztviselői kara megérdemelte volna, hogy magánviszonyait illetőleg olyan védelemben részesüljön, mint akárki más. Másrészt erre jogtechnikailag is meg lenne a lehetőség, hiszen a Büntető törvénykönyv is különbséget tesz a köztisztviselő hivatali működése és magánélete között. Becsületsértés vagy rágalmazás esetén ugyanis csak az első esetben engedi meg a bizonyítást.⁶⁶

Marsovszky Endre (Katolikus Néppárt) hozzászólásából különösen jól kitűnt, hogy az esküdttbíráskodás intézménye a magyar politikai közgondolkodásban is mennyire támadhatatlannak számított. Marsovszky azon a véleményen volt, hogy a „rendes bűncselekmények” elbírálására a szakszabadság a megfelelőbb, az esküdttbíróóságok ítélethozatala ugyanis aggályokat vet fel. Az ilyen nézetek hangoztatása azonban szerintem nem népszerű, szakjogászok is csak magánbeszélgetésekben merik megvallani aggályaikat. Az esküdtszéki intézmény szószólói által felállított „nagyelv” úgy szól, hogy csak az legyen büntetve, akit a polgárok közfelfogása bűnösnek ítél. Ezt a közfelfogást pedig az esküdttbíróóságok testesítik meg. Ez a közfelfogás azonban nem állandó, hanem folyton változó erkölcsi felfogás. Marsovszky szerint is más a helyzet azonban a sajtóvétségek terén, mert ott nem az a fő kérdés, hogy a jogrend sérült-e, hanem az, hogy az adott sajtóközlemény átlépte-e a számára mindig fenntartandó szabad működés terét. Ezért a sajtókihágások elítéléséből a közvéleményt kirekeszteni soha nem lehet, azt másra, mint esküdtszékre bízni soha nem szabad. Marsovszky szerint az igazságügyi miniszter azon kijelentése, hogy a sajtószabadságot korlátozni nem szándékozza, mert a sajtó a közérdekű ügyeket a jövőben is teljes nyíltsággal ellenőrizheti és tárgyalhatja, mert „kizárólag csakis a nyomtatvány útján magánügyének ellen elkövetett becsületsértés és rágalmazás vétsége lesz az, a mely a szakszabadság felügyelete és bíráskodása alá fog helyeztetni”, nem felel meg a valóságnak. Csatlakozva az előtte szólókhoz ő is azt a nézetet képviselte, hogy az 1878. évi V. törvénycikk 461. §-ában felsoroltak listája nem fedi le azokat, akik a közéletre befolyást gyakorolnak. „A sajtónak kell teljes és tökéletes szabadság, hogy a közéletnek minden momentumát ellenőrizhesse, hogy a közélet minden tényezőjével, hivatásával az bár közhivatalnoknak, vagy legyen a legutolsó kisiparos vagy napszámos, annak ténykedésével, működésével foglalkozni neki kétségtelen joga van.” Miután a tiszta választásokat, az igazi tiszta parlamentarizmust elvették, mint utolsó refugium a sajtószabadság maradt, amelynek megvédése „mindegyikünknek szent kötelessége”.⁶⁷

62 KN 1896–1901. VI. köt. 327.

63 SÁGHY Gyula (1844–1906) a somorjai kerület képviselője a Nemzeti Párt programjával.

64 KN 1896–1901. VI. köt. 328.

65 Molnár Béla korábban a tokaji tűzkárosultak kormánybiztosaként tevékenykedett.

66 KN 1896–1901. VI. köt. 334.

67 Uo. 340–342.

Bernáth Béla⁶⁸ (Nemzeti Párt) is amellet érvelt, hogy az 1848-as sajtótörvény a sajtóvétségek egész terén az esküdtbíráskodást léptette életbe, mert abban a sajtószabadság nagyobb biztosítékát látta, mint a szakbíráóságokban. Az esküdtbíráóság ugyanis népbíráóság, ismeri a társadalmi szokásokat és felfogásokat. További előnye az is, hogy az esküdt nem függ a kormányhatalomtól, szabadon, lelkiismerete és meggyőződése szerint hozza meg az ítéletet, ellenben a szakbíráóság a kormány kinevezésétől függ, a törvény holt betűje szerint ítél és ítéletét indokolnia kell. Ellentétben a miniszter állításával, hogy az „esküdtbíráóságok nem tudják a magánbecsületet kellően megvédeni, azért van szükség a szakbíráóságok ítélkezésére”, „a magánbecsületnek csakis a társadalmat képviselő független esküdtbíráóság lehet igaz megvédelmezője s bírāja”.⁶⁹

Ragályi Lajos pártonkívüli képviselő, aki az előző ciklusban kilépett a Szabadelvű Pártból, mert ellenezte az egyházpolitikai törvényeket, azt kifogásolta, hogy a napirenden levő életbe léptető törvénnyel azonnal módosítani kívánják az életbe léptetendő törvényt. A bűnvádi perrendtartásról szóló törvényben ugyanis az áll, hogy minden sajtó útján elkövetett vétség az esküdszéki bíráskodás alá fog tartozni. Szerinte a sajtó tekintélyét nem „a csekély számú magánbecsületsértési esetek és még csekélyebb számú felmentések ássák alá”. A szóló elismerte, hogy a magyarországi sajtóban éppúgy, mint az egész művelt világ országainak sajtójában elharapózott az a szokás, hogy a sajtó egyes emberek nyilvánosság elé nem tartozó magánéletével foglalkozik. Szerinte azonban ezen az állapoton a 16. § sem fog segíteni, mert „ezer eset közül egyetlen egy eset lesz, a hol a hivatásos bíró, a ki a törvény szavaihoz ragaszkodik, a becsületsértésnek vagy rágalmazásnak a törvényben megállapított ismérveit meg fogja állapítani, s így az író elítéltetése ezekben az esetekben igen ritkán fogna bekövetkezni.”⁷⁰

A kormánypárti Kristóffy József⁷¹ elismerte, hogy a szönyegen levő javaslat 16. §-a a magánbecsület vonatkozásaiban nem nyújt a sajtó munkásainak olyan korlátlan szabadságot, amilyet az 1848. évi sajtótörvény szerint kifejlődött gyakorlat alapján ez idő szerint tényleg élveznek. A sajtószabadság lényege szerinte az, hogy a sajtó a közérdekében kifejtett ellenőrző hivatását szabadon teljesíthesse. Az 1848-iki törvényhozásnak a szakkérdések kidolgozására nem volt lehetősége, az utókor pedig elkövette azt a hibát, hogy „közérdekűeknek generalizálta az összes sajtóvétségeket”. A közérdek szerinte ott szűnik meg, ahol „a magánegyén családi, gazdasági és egyéb életviszonyai következnek, vagyis azon a téren, ahol a sajtó már nem igazi hivatását teljesíti, s ahol a magánviszonyokba való beavatkozásának anyagi és erkölcsi következményeivel számolnia kell”. Számára egyértelmű, hogy a „magánegyén legszentebb érdekeit védtelenné tevő szabadság nem az a valódi polgári szabadság, melyet a jogállamban feltalálnunk kell, mert az ilyen szabadság már átlépi azon korlátokat, melyen belől a békés társadalmi fejlődés feltételei irányadók, az ilyen szabadság szabadossággá fajul, amelyről pedig tudjuk, hogy virágzó országokat és nagy nemzeteket a megsemmisülés szélére juttatott”.⁷²

Mezőssy Béla⁷³ hajlandó volt elismerni, hogy „az állampolgárok becsületének kérdése, a családi szentély tisztasága, a védtelen nő erkölcsi reputációja” rendkívül fontos szempontok,

68 BERNÁTH Béla a Nemzeti Tornaegylet titkára, ezenkívül a honvédség tartalékos állományú századosa is volt.

69 KN 1896–1901. VI. 347.

70 Uo. 348–350.

71 KRISTÓFFY József (1857–1928) újdonsült képviselőként került be az országgyűlésbe a Szabadelvű Párt mandátumával a nagylaki kerületben. Később a Fejérváry-kormány, az ún. darabontkormány belügyminisztere lett.

72 KN 1896–1901. VI. köt. 356–358.

73 MEZŐSSY Béla (1870–1939) újdonsült képviselőként a nagykállói kerületben függetlenségi párti programmal szerzett 1896-ban mandátumot. A harmadik Wekerle-kormányban földművelésügyi miniszter volt.

amelyekkel a törvényhozónak kell foglalkoznia. Sőt azt is elfogadta, hogy ezekben a kérdésekben „egyszer-kétszer cserbenhagyta az esküdtek ítélete a náluk jogvédelmet kereső sértett felet”, „a megsértett becsület a szak-bíróságok keretében sokkal kényelmesebben és biztosabban találhatná meg a jogorvoslatot”. Ennek ellenére elvetette azt, hogy sajtó útján elkövetett vétségek bármelyike is kikerüljön az esküdtszéki bíraskodás alól, mert nézete szerint jóval kisebb „az az előny, amit a magán becsület védelménél a révnél nyerhetünk” mint amennyit „a sajtó szabadságának megvámolásánál elveszíthetünk”. Ennek a kérdésnek ugyanis szerinte – a kormányoldal állítása ellenére – nem a jogi, nem a perrendtartási része a lényegi, hanem a politikai oldala. A kormány szemére vetette, hogy most a magánbecsület élharcosaként lép fel, de amikor a választópolgárok ezreinek szavazatait megvette kortesei révén, akkor nem törődött az állampolgárok törvényben biztosított szabadságával. Ugyancsak ellentmondásként értékelte Mezőssy, hogy míg a törvényjavaslat az esküdtszék hatáskörét a felségsértők, a lázadók, a rablók, a gyújtogatók feletti ítélezésre is kiterjeszteni kívánja (vagyis élet-halál kérdésében dönthet), addig a sajtóvétségek terén a korlátozást azzal indokolja, hogy az esküdtbíróság nem alkalmas a magánbecsületet érintő sajtóvétségekben dönteni. Azt a megkülönböztetést is helytelennek tartotta, hogy ki ellen követték el a becsületsértést vagy rágalmazást, egyedül az számíthat, hogy mely úton. Ha vétkezett a sajtó, „ítéljen felette az esküdtszék, ezt követeli a gondolat szabadságának, ezt követeli az alkotmánynak a szeretete”. Mezőssy nem hagyta ki, hogy a sajtó felé is tegyen hízeltető megjegyzéseket. „A magyar sajtó évtizedeken át becsülettel teljesítette hivatását. Biztatója volt nemzetének a csüggedés napjaiban, hűséges segítőtársa később az állam feladatainak megoldásában. [...] Hangja tisztességes volt és nem céda; iránya hazafias és nemes. És íme, most hála fejében alkotmányosságunk harmincéves jubileumának emlékére megajándékozták a szabadelvű párt szabadelvű bajnokai a 16. §. béklyójával és nyűgével”. A kormányt egyenesen azzal a szándékkal vádolta, hogy célja „megszórtani a sajtót, elvenni a gyülekezési jogot nyíltan, a mit eddig korlátozva tűrtek”.⁷⁴

Pichler Győző – Kossuth Ferenc titkára – szerint a vitatott 16. § gátolja a sajtót ellenőrző szerepének betöltésében. Eltűzött az, hogy a sajtó a magánbecsületet és a háztűzhely szentségét folytonosan megsértene. Ellenben a sajtó számos olyan csaláson alapuló vállalkozást leplezett le, amely egyébként kihasználná a lakosságot. A 16. § csak az ilyen „szédelgő” vállalkozások előtt nyitná meg a tért.⁷⁵

Sturmann (Sturmán) György (Függetlenségi Párt) azt az állítást, hogy a törvénytervezet 16. §-a korlátozza-e a sajtószabadságot, azzal vélte bizonyítotttnak, hogy a bizottsági tárgyalásokon a tagok javarésze, beleértve a kormánypártiakat is aggodalommal tekintett a rendelkezésre.⁷⁶

A törvénytervezetről folytatott általános tárgyalás egyre inkább obstrukcióvá változott.⁷⁷ Visontai Somának⁷⁸ is egyik érve a 16. § ellen az, hogy a bűnvádi perrendtartásról szóló törvényben jele sincs annak, hogy a sajtóvétségek egy részét elvennék az esküdtbíróságoktól. Ezenkívül az érvényben levő fokozatos felelősség rendszere mellett lehetetlennek tartotta egyes sajtóvétségek szakbíróságok előtt való tárgyalását. Megtorlás ugyanis is csak a tényleges

74 KN 1896–1901. VI. köt. 360–364.

75 Uo. 366.

76 Uo. 370.

77 Lásd például Marjay Péter és Visontai Soma hozzászólását. Uo.

78 VISONTAI Soma (1854–?) a *Vasút* c. lap alapító-szerkesztője, hírlapíró, Gyöngyös város képviselője a Függetlenségi Párt programjával.

bűnössel szemben képzelhető el. Visontai szerint a fokozatos felelősség rendszere Magyarországon eddig azért működhetett, mert a felelős szerkesztő odaállt az esküdtbírók elé és legtöbbször magát a cikk íróját is megnevezte. Az esküdtszék ugyanis olyan fórum volt számára, amelytől joggal várhatta, hogy igazságát meg fogja találni. Ha most a becsületsértési ügyek az üldözés irányába mennek el, akkor ez azzal fog járni, hogy az ún. Sitzredaktőrök (névleges szerkesztők, akik csak azért alkalmaznak, hogy az esetleges sajtóvétségekért járó büntetést magára vállalja) rendszere Magyarországon is teret nyer. A bevezetendő új perrendtartással az esküdtszékek száma is jelentősen gyarapodik, így elesik a kormányzat azon indoka is, hogy a magánbecsületsértési ügyekben a távoli esküdtbíróshoz kellett fordulnia, ami sokszor elviselhetetlen utazási költséggel járt. Továbbá az esküdtbírók számának emelésével a túlterheltségükre vonatkozó megállapítások sem állják már meg helyüket. Visontai hosszasan tárgyalta azokat az „ellentmondásokat”, amelyek szerinte a törvénytervezet 16. §-a és a bűnvádi perrendtartás egyes paragrafusai között fennállnak.⁷⁹

Erdély Sándor igazságügyi miniszter válaszában leszögezte, hogy a bűnvádi perrendtartás egyik lényeges alapelve, hogy az bírói hatáskörök megállapításába egyáltalán nem bocsátkozott. Ebből az következik, hogy „a 16. §. a büntető perrendtartás egyetlen szakaszával sem lehet ellentétben, vagy attól el nem térhet. [...] Visontai Soma képviselő úrnak ezzel ellenkező érvelését és állítását tehát nem tekinthetem egyébnek, mint a rendelkezések félreértésének vagy félremagyarázásának.”⁸⁰

Szentiványi Kálmán kormánypárti képviselő foglalkozott a sajtó hivatásával: „állandó éberségben tartani a közfigyelmet eszmék, dolgok és események iránt; kötelessége megfigyelni a közélet minden nyilvánulásait s reámutatni a bajokra, melyeknek orvoslása a salus rei publicae érdekében szükséges”. A közvéleményt, ha van, és ami van, azt a sajtó csinálja és képviseli. A sajtó nagyhatalom, amely eredeti feladatát figyelmen kívül hagyva a társadalom szenzációk utáni vonzalmát táplálva azt saját anyagi javára használja ki. Az ellenzék által vitatott rendelkezés egyrészt figyelembe veszi a sajtó szabadságát, amennyiben a közfunkciót viselők az ellenük támadó sajtót továbbra is csak az esküdtszék előtt vonhatják felelősségre, másrészt pedig hozzájárul a sajtó tisztességének megóvásához, amennyiben részben csökkenti a visszaélés lehetőségét.⁸¹

A képviselőházi vita a törvényjavaslat plenáris vitájának megkezdését követő harmadik héten már egyértelműen az ellenzék obstrukciójába fulladt. A képviselők már csak az elhangzott érveket ismételtgették, hosszú a tárgyhoz nem, vagy csak igen áttételesen kapcsolódó fejtegetésekbe bocsátkoztak. Boda Vilmos⁸² például visszautasította a lapokban megjelenő véleményeket, hogy az ellenzék lemásolja „a német obstrukciót”. Majd szinte maga leplezte le a helyzetet, amikor azt mondta: „ha valamivel, úgy ezzel csakugyan nyomást lehetne ránk gyakorolni, mert főtürekvésünk, hogy az osztrákokkal soha egy nívón ne álljunk. De [...] feltéve, hogy obstrukció folyik itt most, — pedig általános meggyőződés, hogy itt egy magas színvonalon álló vita folyik, — még akkor se hasonlítanánk az osztrákokhoz, mert ők folytonos szavazással húzták az időt, mi pedig még hál’ Istennek beszédrel és szusszal bírjuk!”⁸³ Azután hosszasan

79 KN 1896–1901. VI. köt. 380–384., 387.

80 Uo. 388.

81 Uo. 398–399.

82 A függetlenségi párti Boda Vilmos a *Tolnamegyei Közlöny* szerkesztőjeként is tevékenykedett, szépirodalmi cikkei is megjelentek.

83 KN 1896–1901. VII. köt. 82.

olvasott fel újságcikkekből, ami nyilvánvalóan az időhúzást szolgálta. Egy javaslattal azonban érdemben is hozzájárult a vitához, szerinte ugyanis a sajtó vétség miatt bepanaszoltra kellene bírni, válassza meg, az esküdtszék vagy a szakbíróság döntsön-e ügyében.⁸⁴

Rakovszky István⁸⁵ szerint a kormány a választások alkalmával tapasztalhatta, hogy a szabad sajtó nem az ő pártján áll. Ezért igyekszik a most tárgyalandó törvényjavaslat egyik szakaszába becsempészni „alkotmányunk egyik biztosítékának, a sajtószabadságnak lerontását”.⁸⁶

Az obstruáló képviselők egy-egy alkalommal azért jól rátapintottak, hogy mi lehet az álláspontok bemerevedése mögött. Hiszen amíg az egyik oldalon a szakminiszter azzal vádolta az ellenzéket, hogy apró részlet miatt gátolja a törvényjavaslat letárgyalását, addig semmilyen engedményre nem mutatkozott a módosítás tekintetében. A tapolcai kerület néppárti képviselője, Mócsy Antal megállapítása szerint ennek az az oka, hogy a kormány attól tart, ha ebben a kérdésben enged, az a gyöngeségét árulja el, és az ellenzék vérszemet kap, és esetleg más kérdésekben is megkísérli obstrukcióval rákényszeríteni akaratát a parlamenti többségre.⁸⁷

Az egyhangú obstrukció monotonitását az törte meg néha, amikor egy-egy új momentumot hoztak be a képviselők. Ilyen volt a kormány azzal való gyanúsítása, hogy a sajtószabadság korlátozására a 16. §-ban megnyilvánuló szándék mögött Bécs áll, amely mindig ellensége volt a magyar szabadságnak.⁸⁸ Egy másik vélekedés szerint a kormány azért vált hirtelen a magánbecsület védelmezőjévé, mert így akar olyan társadalmi elemeket megnyerni, akiknek sok pénzük, de kevés becsületük van, és a hirtelen meggazdagodás mellé a becsületet bírói ítélettel szeretnék megszerezni.⁸⁹

A törvényjavaslat parlamenti vitáját 1897. június 26-ával felfüggesztették, mert – amint arról már szóltunk – az osztrák-magyar gazdasági kiegyezés meghosszabbításával összefüggő cukoradóról szóló törvényjavaslatot kellett elsőbbséggel elfogadni. Az obstrukció egyébként utóbbira is kiterjedt. Az obstrukció megszüntetése érdekében Szilágyi Dezső⁹⁰ házelnök 1897. július 21-ére pártközi értekezletet hívott össze, amelyen elfogadták gróf ifj. Andrássy Gyula⁹¹ kompromisszumos javaslatát a bűnvádi perrendtartás életbe léptetéséről szóló novella legvitatottabb szakasza tekintetében.⁹² Az ellenzék vezetői és a miniszterelnök a szakminiszteren is átnyúlva hozták tető alá a szakasz azon új szövegezését, amely nem került sem a bizottság elé, és indoklása sem került a ház elé.⁹³

84 Uo. 83.

85 RAKOVSKY István (1858–1931) a Néppárt alapító tagjaként került be először 1896-ban a képviselőházba. 1920-21-ben a nemzetgyűlés elnöke volt. IV. Károly második restaurációs kísérletekor miniszterelnökké deignálta.

86 KN 1896–1901. VII. köt. 99.

87 Uo. 133.

88 Uo. 228., 230.

89 Uo. 233.

90 SZILÁGYI DEZSŐ (1840–1901) 1889 és 1895 között Tisza Kálmán, Szapáry Gyula és Wekerle Sándor kormányában is igazságügyi miniszter volt. A Bánffy-kormány idején 1898. decemberi lemondásáig a képviselőház elnöke volt. Halála után Jászi Oszkár azt írta: „Egész kétségtelen előttünk, hogy a jövő történetírója a Szilágyi Dezső halálával fogja megjelölni a magyar liberalizmus végét.”

91 ifj. ANDRÁSSY Gyula (1860–1929) 1896-ban nem szerzett mandátumot, csak Andrássy Géza kényszerű visszalépése révén megüresedett rosznyói kerületből jutott be a képviselőházba.

92 GRATZ i. m. (1. lj.) 350.

93 Erdély Sándor igazságügyi miniszter: „A pártok közt történt megállapodásnak megfelelően, van szerencsém a 15. §. után felveendő új szakaszt, a mely a 16. §. jelzést fog nyerni, a t. háznak bemutatni azzal a kéréssel, hogy azt elfogadni méltóztassék. A javaslat szövege a hírlapokban közzététvén, azt hiszem mindnyájunk által ismerve van.” KN 1896–1901. IX. Köt. 326.

Az általános vitát augusztus 6-án zárták le. Psik Lajos, a törvénytervezet előadója augusztus 5-én összegezte az addigi vitát. Azt mondta, hogy a politikai pártszenvédeleken kívül állók előtt egyértelmű, hogy nincs szó a sajtószabadság védelméről, de még annak korlátozásáról sem. A tervezett viták tűzében álló szakasza egyszerű hatásköri kérdés.⁹⁴ Az igazságügyi miniszter is hangsúlyozta, hogy a bűnvádi perrendtartásról szóló törvény 14. §-a kimondta, hogy a bírói hatáskör megállapításáról külön törvény fog gondoskodni. Így a tárgyalt tervezet 16. §-ának 2. pontja – számos hozzászólással ellentétben – nem ellentétes a perrendtartással. A szakasz támadása mögötti politikai indítékokat támasztja alá – folytatta Erdély –, hogy a tárgyalások során sokáig senkinek fel sem tűnt, hogy a 16. § 2. pontja a sajtószabadság ellen irányulna. Mintegy 150 elsőrangú jogász véleményezte a tervezetet, de senkinek nem volt olyan kifogása, hogy az a bűnvádi perrendtartással ellentétben állna. A miniszter visszautasította azt is, hogy a sajtótörvény 17. §-ának reformja „reakció” lenne, és utalt rá, hogy a sajtótörvénynek már csak néhány rendelkezése van érvényben.⁹⁵

Miután létrejött a pártok közötti megállapodás a 16. § vonatkozásában, az ellenzéki hozzászólások általában elismerték, hogy az új változat javít a korábbi szövegezésen, de a törvényjavaslat számukra általában így is elfogadhatatlan maradt. A többektől elhangzott indoklás szerint, az esküdtszék a sajtószabadság garanciáját képezi, „sajtószabadság és esküdtszék iker-testvérek; erkölceik összenőttek s ha egymástól el akarjuk őket választani; mindkettőnek kárt okozunk”.⁹⁶

Az ellenzék ezen megnyilatkozásai azonban már inkább csak azt a célt szolgálták, hogy a közvélemény és a sajtó előtt bizonygassák, továbbra sem engednek a „48-ból”, a sajtószabadság mellett síkra szállnak, csak a parlamentarizmus lejáratásának ódiúmat elkerülendő képesek lehetővé tenni, hogy a novellát a módosításokkal a képviselőház kormánypárti többség elfogadja, annak hangsúlyozásával, hogy ők maguk ellene szavaznak.

Ha nem is fogadta el az ellenzék a javaslatot, de a pártközi megegyezés következtében felhagyott az obstrukcióval, így augusztus 6-án a képviselőház a jelentős többséggel rendelkező kormánypárti frakció szavazataival javaslatot a részletes vita alapjául elfogadta.⁹⁷

A megállapodás értelmében a következő szövegezés került be a törvényjavaslatba:

„15. §. Esküdtbíróságok előtt tartandó meg a főtárgyalás:

I. az 1878. évi V. törvénycikkben meghatározott bűntettek miatt, ha a vád tárgya:

[...]

II. A nyomtatvány útján (1878:V. törvénycikk 63. §) elkövetett bűntettek vagy vétségek, úgyszintén a törvényben megállapított és nyomtatvány útján elkövetett kihágások eseteiben, kivéve a 16. §-ban és a 17. § 2. pontjában felvett eseteket.

Az I. pont 1., 2., 3. és 4. pontjaiban foglalt bűntettek, valamint a II. pontban felsorolt bűntettek és vétségek eseteiben a királyi ítélőtáblák székhelyén működő esküdtbíróságok járnak el; melyeknek kivételes, illetőleg sajtóbírósági területköre a székhelyen levő királyi ítélőtábla kerületére terjed ki.

94 Uo. 248.

95 Uo. 252–253., 259.

96 Uo. 273., 286.

97 Uo. 289–290.

16. §. A nyomtatvány útján elkövetett és az 1878:V. törvénycikk 259. és 261. §-ai szerint büntetendő rágalmazás és becsületsértés a kir. törvényszék hatásköréhez tartozik.

Ha azonban a rágalmazás vagy becsületsértés az 1878:V. törvénycikk 262. és 461. §-aiban meghatározott személyek vagy nyilvános számadásra kötelezett vállalat igazgatója és tisztviselője ellen, avagy közmegbízásban eljáró ellen, és pedig az utóbbinak hivatalos tetteire vonatkozólag volt elkövetve, az esküdtbíróság ítélt.

Azokban az esetekben, melyekben az 1878:V. törvénycikk 264. §-a a valódiság bizonyítását kizárja, a nyomtatvány útján elkövetett rágalmazás vagy becsületsértés mindig a kir. törvényszék hatáskörébe tartozik.

17. §. A kir. törvényszékek hatásköréhez tartoznak:

1. azok a bűntettek, melyek a 15. § szerint az esküdtbíróságok hatásköréhez utasítva nincsenek;

2. az esküdtbírósnak bűnösséget megállapító ítéletével már sújtott elmeműnek (1848:XVIII. törvénycikk 27. §) újra közlése vagy árulása által elkövetett bűntettek, vétségek és kihágások;⁹⁸

Vagyis a 15. §. után új szakasz vettek fel, így a korábbi 16. § a 17-es sorszámot kapta.

A módosítással kibővült azok száma, akik Magyarországon az ellenük nyomtatvány útján elkövetett becsületsértés vagy rágalmazás esetében kizárólag az esküdtbírósnál kereshetnek orvoslást.

A módosítás értelmében a törvény által alkotott testületek, hatóságok vagy azok küldöttjei, tagjai mellett a nyilvános számadásra kötelezett intézetek igazgatói és tisztviselői, továbbá a közmegbízásban eljáró személyek ellen a nyomtatvány útján elkövetett rágalmazási vagy becsületsértési ügyekben is az esküdtbíróság ítélt, azzal a megszorítással, hogy a közmegbízásban eljáró személyek esetében ez csak a közmegbízatásukkal kapcsolatosan elkövetett tetteikre vonatkozik.

Azokban az esetekben azonban, amikor a Btk. a valódiság bizonyítását kizárja (külföldi uralkodó vagy államfő ellen, valamely külföldi államnak Ő Felségénél felhatalmazott követe vagy ügyviselője ellen elkövetett rágalmazás vagy becsületsértés; ha csak a sértett fél indítványára indítható eljárás; az állított tényre nézve jogérvényes felmentő ítéletet vagy megszüntetési határozatot hoztak; az állítás vagy kifejezés a családi élet viszonyaira vonatkozik vagy a női becsületet támadja meg) az elkövetett rágalmazás vagy becsületsértés mindig a királyi törvényszék hatáskörébe tartozik.

Az így módosított törvényjavaslat végül mint az „1897. évi XXXIV. törvénycikk a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről” került be a *corpus juris*ba.

*

A bűnvádi perrendtartás életbe léptetéséről szóló törvény képviselőházi tárgyalása azon alkalmakat szaporította, amikor az ellenzék a magyar országgyűlésben az obstrukció eszközét alkalmazta. A novella ún. sajtószakasza a nyomtatvány útján elkövetett rágalmazási és becsületsértési ügyek egy részét az esküdtbíróságok helyett a szakszíróságok elé kívánta utalni.

⁹⁸ net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89700034.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1897

Azzal a deklarált céllal, hogy így a sajtó bulvárosodását, az elharapózott szenzációhajhászást, egyes személyek magánéletének kitergetését némiképp visszaszorítsa. Az ellenzék azonban ebben a sajtószabadság megsértését látta, és heves támadást intézett ellene. Az 1848. évi sajtótörvényt és azáltal a sajtóperekben való ítélkezésre kijelölt esküdtbíráskodást „*noli me tangere*” intézményként állította a közvélemény elé. A valóságban pedig ekkor már a sajtótörvény nagy része nem volt érvényben, számos paragrafusát a Büntető törvénykönyvek hatályon kívül helyezték, (sőt Erdélyben, a polgárosított határőrvidéken és Fiume városban és kerületében egyáltalán nem vezették be), igaz a nyomtatvány által elkövetett büntető ügyekben az esküdtbíráskodás hatásköre érintetlen maradt. A kormányzat viszont a sajtószakaszt egyszerű bírósági hatásköri kérdésként mutatta be. Az álláspontok megmerevedtek. Az ellenzék véget érni nem akaró hozzászólásokkal akadályozta, hogy a törvényjavaslatról szavazni lehessen. A helyzetet egy a pártok közötti megállapodás mozdította ki a holtpontról. Ennek értelmében szűkült azon esetek köre, amelyek az eredeti javaslat szerint kikerültek volna az esküdtbíráskodás hatásköre alól, amennyiben a nyilvános számadásra kötelezett intézetek igazgatói és tisztviselői, továbbá a közmegegyezésben eljáró személyek ellen nem magánéletüket érintő, a nyomtatvány útján elkövetett rágalmozgási vagy becsületsértési ügyekben továbbra is az esküdtbíráskodások ítélkeztek.

Végeredményben az ellenzék csekély eredményt ért el ahhoz képest, hogy eredetileg a teljes sajtószakasz törlését követelte. A kormányzat viszont ezen csekély módosításra is meglehetősen későn szánta el magát. Ennek egyik oka az lehetett, hogy nem akart precedenst teremteni arra, hogy a képviselőházi kisebbség bizonyos mértékben rákényszeríthesse akaratát a többségre, ami kétségtelenül a parlamentarizmus elvének sérülését jelentette volna, és amire Ausztriában ekkor már lehetett példát találni.

Az 1914. évi sajtótörvény-javaslat képviselőházi vitája

1. Sajtószabályozás Magyarországon 1848–1914

A belga mintára megalkotott 1848. évi sajtótörvény (XVIII. tc.) jó fél évszázad alatt különösen idejétmúltnak vált. Már a megalkotói is ideiglenesnek tekintették, amint erre a törvény első sora is utalt.¹ Azonban nemcsak a készítői tartották ideiglenes alkotásnak. Még inkább elégedetlenek voltak vele a pesti radikálisok, akik a törvényt szöveget, amely bevezette a kauziót és súlyos büntető rendelkezéseket tartalmazott, és ezért a reakció megnyilvánulását látták benne, tiltakozásuk jeléül nyilvánosan elégették. Az összesen 45 §-ból álló '48-as sajtótörvény I. fejezetének tizenöt §-a (3–16. §) a sajtóvétségekről szólt, és az azokat elkövetőkkel szemben súlyos büntetéseket határozott meg. A II. fejezet a bírói eljárásról ugyancsak a sajtóvétségek üldözésével kapcsolatos. A III. fejezet az időszaki lapokról szólt, míg a IV. fejezet a „nyomdák és a könyvnyomtatásról” rendelkezett, továbbá szabályozta az időszaki lapok, a nyomdák és könyvnyomtatások működési feltételeit. Végül ez utóbbi passzusok áthágóival szemben büntetési tételeket írt elő.

A sajtótörvényben deklarált sajtószabadságot már 1849 nyarán felfüggesztették, amikor a Szemere-kormány a szabadságharc utolsó heteiben újra bevezette a cenzúrát. Magyarországon az abszolutizmus időszakában, 1852-ben – a katonai határőrvidék kivételével – új Sajtórendtartást vezettek be, amely fenntartotta a nyomtatványok kiadás, illetve terjesztés előtti bemutatási kötelezettségét. A terjesztést csak a bemutatástól, a Rendtartásban megszabott idő eltelte után volt szabad megkezdeni. (A katonai határőrvidék területére a Sajtórendtartást külön rendeletben meghatározott eltérésekkel vezették be ugyancsak 1852-ben.)

Az 1867. évi kiegyezéssel a '48-as sajtótörvény újra hatályba lépett, de Erdély és a katonai határőrvidék területén továbbra is az 1852-ben kiadott császári sajtórendtartások voltak hatályban. Igaz ugyan, hogy az 1852-es Sajtórendtartást Erdély vonatkozásában 1871-ben lényegesen módosították, és így az erdélyi sajtóviszonyok szabályozása közelített az ország egyéb részein érvényes szabályozáshoz. A Király-hágón túli területeken az esküdtbíráskodást is ebben az évben állították fel. A '48-as sajtótörvény még érvényben lévő paragrafusait csak a büntető perrendtartás bevezetéséről szóló 1897. XXXIV. tc. terjesztette ki 1901. január 1-jei hatállyal Erdélyre, a polgárosított határőrvidék területére, valamint Fiume városára és kerületére is.

Ekkora azonban már a sajtótörvény is jelentősen módosult, olyannyira, hogy negyvenöt §-ból már csak huszonkettő volt érvényben. Az 1880. évi XXXVII. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyvek (az 1878. évi V. tc. és az 1879. évi XL. tc.) életbeléptetéséről hatályon kívül helyezte a sajtótörvény 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 15., 16., 18., 19., 20., 24. és 26. §-ait, ezek helyébe a büntetőtörvénykönyv megfelelő rendelkezései léptek, továbbá a – már említett, 1897. évi XXXIV. tc. – hatályon kívül helyezte a sajtótörvény 17., 21., 22., 23. és 29. §-ait. Ezzel a sajtótörvényből a sajtószabadság elvi deklarálása mellett már csak a sajtójogi fokozatos felelősségre vonatkozó §-ok, a sajtó útján elkövetett becsületsértés miatt

1 „Az előző vizsgálat eltöröltetvén örökre, s a sajtószabadság visszaállítván, ennek biztosítékául ideiglenesen rendeltetnek:”

indított eljárás szabályaival foglalkozó §-ok, az időszaki lapokról, valamint a nyomdákrol és könyvárusításról szóló paragrafusok maradtak érvényben.

Ezenkívül a dualizmus korában számos rendeletet adtak ki, amelyek a sajtóélet olyan szegmensét szabályozták, amelyre a sajtótörvény nem terjedt ki, részben azért nem, mert 1848-ban nem volt idő arra, hogy a törvényhozók minden részlettel foglalkozzanak, részben pedig azért nem, mert a sajtó fejlődése, különösen a kapitalista viszonyok kialakulása a sajtó terén is újabb és újabb problémákat vetett fel, ami a sajtószabályozást is ismételten feladat elé állította. A legtöbb rendelet a terjesztéssel foglalkozott. A sajtótörvény ugyanis erről csak annyit mondott, hogy a könyvárusok az elmarasztaló ítélet által nem sújtott nyomtatványokat szabadon árulhatják (43. §), valamint hogy a nyomtatványok házaló terjesztése a hatóság rendőri felügyelete alá tartozik (45. §). Az 1867-ben megalakult kormány ezt úgy értelmezte, hogy a törvény alapján csak a könyvárusoknak van joga be nem tiltott nyomtatványokat árulni, minden nyomdatermék utcai vagy házalás útján való terjesztése engedélyhez kötött. Az engedély kérelmezésével egyidőben be kell mutatni a terjesztésre szánt nyomdaterméket. Erre hívta fel az érdekeltek figyelmét a belügyminiszter 1867. júniusban kiadott egyik körrendelete (1731. számú). Egy másik rendelet pedig a külföldi sajtótermékek terjesztését a belügyminiszter engedélyéhez kötötte (463/1873 B. M. sz.). (Erdélyben a terjesztés vonatkozásában is a módosított Sajtórendtartás maradt érvényben.) A belügyminiszter foglalkozott a főváros területén folyó utcai árusítással is, amikor egyik rendeletében (17.119/1895 B. M. sz.) felszólította Budapest polgármesterét, hogy hírlapok utcai árusítására vonatkozó engedélyt csak oly feltétellel adja meg, hogy a kiadó az elárúsításra iskolaköteles korban lévő vagy megbotránkoztató külsejű egyéneket nem alkalmazhat, ezek pedig a hírlapok címén és árán kívül egyéb adatokat nem kiálthatnak, és a hírlapokat toladó módon nem kínálhatják. Két évvel később ugyanezt a felszólítást valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjének címezve megismételte (1.608/1897. B.M. sz.), és a gyakorlati élet tapasztalatait figyelembe véve a hírlapok utcai árusítására szóló engedély kiadását előzetesen nyolc napnál nem hosszabb időszakra engedélyezte az egyes lapszámok egyidejű bemutatási kötelezettségének fenntartásával, majd ezt az időtartamot egy újabb rendelet (11.287/1902. B. M. sz.) három hónapra növelte. Könnyítés volt az is, hogy könyveknek, képeknek és metszeteknek az egész ország területére érvényes házalás útján történő árusítására a belügyminiszter adhatta meg az engedélyt, ilyenkor nem kellett a helyi törvényhatóság engedélyéért folyamodni (106.647/1905. B. M. sz. és ad 106.647/1905. B. M. sz.). Az utcai árusítást végző személyekre nézve jelentett szigorítást az az 1912-ben kiadott rendelet (136.000/1912. B. M. sz.), amelynek értelmében a kiadók csak a rendőrhatalóság által névre szólóan kiállított igazolvánnyal ellátott 18 évnél idősebb személyeket alkalmazhattak utcai árusként.

A sajtó szabályozását érintette az 1869. évi XXIII. tc., amely eltörölte a hírlapbélyeget, az 1874. évi XXXIII. tc., amelynek értelmében büntetésük tartama alatt választói jogot nem gyakorolhatnak azok, akiket az 1848. évi XVIII. tc. (sajtótörvény) alapján sajtóvétség miatt fogságra ítélték, a kivándorlásról szóló 1903. évi IV. tc. és az előbbi hatályon kívül helyező, ugyancsak a kivándorlásról szóló 1909. évi II. tc., amennyiben ezek megtiltották a kivándorlás csábító nyomtatványok terjesztését. A polgári perrendtartás életbeléptetéséről szóló 1912. évi LIV. tc. pedig korlátozta az engedély nélkül közzétehető hatósági dokumentumok körét.

A '48-as sajtótörvény a sajtóvétségekben sommásan az esküdtszéket jelölte meg bírói fórumnak. A sajtóperekben a dualizmus időszakában alapesetben esküdtbíróság ítélkezett. De egyes sajtó útján elkövetett büntettek esetében a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről

szóló törvény (1897. évi XXXIV. tc.) a szakbíróságokat ruházta fel hatáskörrel. Az esküdtbíráskodás szerepét a sajtóügyekben tovább csökkentette a király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról szóló 1913. évi XXXIV. tc., amennyiben a sajtó útján elkövetett király, illetve a királyság intézménye elleni támadás bűntényét kivette az esküdtbíróság hatásköre alól. Az 1914. évi XIII. törvénycikk az esküdtbíróság előtti eljárásra és a semmisségi panaszra vonatkozó rendelkezések módosításáról szintén érintette a sajtóügyekben való esküdtbíróági eljárás rendjét is.²

Az 1897. évi XXXIV. tc. kapcsán, amely végre egységes sajtóeljárási szabályozást vezetett be Magyarországon, felmerült új sajtótörvény elkészítésének gondolata is, amire különösen a '48-as sajtótörvény elavult felelősségi rendszere miatt lett volna szükség. Erdély Sándor igazságügyi minisztert 1898 márciusában a Képviselőház meg is bízta egy új sajtótörvény elkészítésével és a Ház elé terjesztésével.³ Kenedi Géza kidolgozott egy új felelősségi rendszert, a sajtóreform azonban egyelőre elmaradt.⁴ A sajtó körüli anomáliák, egy új sajtószabályozás kérdései azonban továbbra is napirenden voltak az érdekeltek köreibben. Egymást érték a különböző jogászai és újságírói ankétok és konferenciák. Ezek közül kiemelkedett az egyaránt 1907. április 28-án tartott Budapesti Újságírók Egyesülete rendkívüli közgyűlése és az Írók és Újságírók Otthon Köre sajtóankéntje. Ez év májusában pedig az igazságügyi miniszter kezdeményezésére nyolcvan tekintélyes újságíró, szerkesztő és képviselő tanácskozott tíz napon át az Országgyűlés delegációs termében. Három évvel később pedig a sajtójog szaktekintélyei tanácskoztak Pozsonyban a sajtótörvény reformjának főbb kérdéseiről. Az elhangzott beszédek, előadások nyomtatásban is napvilágot láttak.⁵

Az 1913 őszen benyújtott sajtótörvény-tervezet kidolgozásában Balogh Jenő igazságügyi miniszter, Töry Gusztáv igazságügyi minisztériumi államtitkár és Vavrik Béla, a Főrendiház alelnöke, a Magyar Jogászegylet elnöke játszotta a főszerepet.⁶ A szövegezésben egy nyolcfős tanácsadó testület is közreműködött.⁷ A javaslat benyújtása után nemcsak az ellenzék, hanem a különböző újságíró-egyesületek, a sajtó, továbbá a Függetlenségi Párttal szimpatizáló közvélemény is a legkülönbözőbb módon juttatta kifejezésre a sajtójavaslattal szembeni elutasítását.⁸

2. A sajtótörvény-tervezet

A sajtótörvény-tervezet⁹ legfontosabb rendelkezései a következők voltak. Szigorított a lapindítás feltételein, amennyiben időszaki lapot a bejelentés hatóság általi tudomásul vétele előtt

2 A sajtójogi szabályok gyűjteményét lásd PAÁL Vince (szerk.): *Magyar sajtójogi szabályok annotált gyűjteménye 1848–1989*. <http://mek.oszk.hu/17900/17957/>

3 KENEDI Géza: *A magyar sajtójog úgy amint életben van*. Budapest, Franklin, 1903. 48.

4 A sajtójog főbb kérdéseinek reformja. *Magyar Jogászegyleti Értekezések, Új folyam I. köt. 3. füzet*. Budapest, Pfeifer Ferdinánd, 1910. 71/35. Vö. BUZINKAY Géza: *Harc a sajtóreform körül*, 1914. In: PUSZTAI Bertalan (szerk.). *Médiумok, történetek, használatok – Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 2012. 283.

5 BUZINKAY Géza: A sajtóreform 1914-ben. *In Medias Res*, 2013/1. 4–5.

6 *Felsőházi Napló* 1935–1939. III. köt. 370. (Balogh Jenő).

7 BUZINKAY (2013) i. m. (5. l.) 6.

8 Uo. 6–7.

9 *Képviselőházi Irományok* (a továbbiakban: KI) 1910–1918. XXXV. köt. 901. sz.

nem lehetett elindítani. Meghatározta, hogy a bejelentésben milyen adatokat kell megadni. Az időszaki lap kiadásáért felelős személlyel kapcsolatban feltételeket határozott meg (16–17. §). A törvényhatóság első tisztviselője tizenöt napon belül közli a határozatát a lapindításra vonatkozó bejelentés elfogadásáról vagy elutasításáról. Ha a törvényhatóság tizenöt napon belül nem hoz határozatot, a bejelentést elfogadottnak kell tekinteni. A törvény ugyan deklarálta, hogy „időszaki lapot mindenki szabadon alapíthat”, de azt ezen hatósági aktus beiktatásával mégiscsak engedélyhez kötötte. Fellebbezni másodfokon a belügyminiszterhez lehetett, akit azonban határozata meghozásában határidő nem kötött. A belügyminiszter elutasító határozata esetében a közigazgatási hatósághoz lehetett fordulni (19. §).

Megemelte a politikai tartalmú időszaki lapok kaucióinak összegét. A hetente legalább ötször megjelenő politikai tartalmú időszaki lapok után Budapesten az eddigi 10 ezer helyett 50 ezer koronát, vidéken az addigi 10 ezer helyett 20 ezer koronát kellett lapbiztosítékként a m. kir. állampénztárban letétbe helyezni. Az ennél ritkábban megjelenő politikai tartalmú időszaki lapok esetében Budapesten az eddigi 5 ezer helyett 20 ezer, a vidéken az eddigi 5 ezer helyett 10 ezer korona összegű kauciót kellett letenni (18. §).

A sajtótermékek utcai terjesztésének engedélyhez kötését a törvényjavaslat a vonatkozó rendeleteknek megfelelően továbbra is fenntartotta. Eszerint az engedélyt az adott törvényhatóság első tisztviselője, illetve több törvényhatóság vagy az egész ország területére a belügyminiszter adhatja meg. Külföldi sajtótermékek utcai terjesztését a belügyminiszter engedélyezheti. A közrendet vagy a közérkölciséget (a fogalmakat a törvényjavaslat nem definiálja) sértő vagy veszélyeztető, nemzetiség, osztály vagy hitfelekezettel szembeni gyűlölet ébresztésére alkalmas sajtótermékek utcai terjesztését engedélyezni nem szabad. Ez vonatkozik a családi élet belső ügyeit tárgyaló sajtótermékekre is, ha ahhoz nem fűződik közérdek (11. § 4. bek.). A belügyminiszter rendeletben a közrend érdekében ezenkívül egyéb okokat is meghatározhat, amelyek megléte esetén az utcai terjesztés nem engedélyezhető. Az utcai terjesztésre az engedélyt megadó hatóság az engedélyt visszavonhatja, amennyiben a 11. § 4. és 5. bekezdésében felsorolt, az engedély megadását kizáró körülmények merülnek fel (11. § 5–6. bek.). Az időszaki lapok utcai terjesztésre szánt egyes számaina a kiadó köteles bemutatni a terjesztés megkezdésével egy időben a kiadás helye (külföldi sajtótermékek esetében a terjesztés helye) szerint illetékes hatóságnál. Ha az időszaki lap valamelyik száma az utcai terjesztést kizáró közleményt tartalmaz, akkor az engedély megadására jogosult hatóság a lap ezen számának utcai terjesztését megtilthatja (12. §. 3. bek.). A törvényjavaslat a sajtótermékek utcai árusítását rendőrhatalósági igazolvány meglétéhez köti. Meghatározza, hogy az igazolvány kiadása milyen esetekben tagadható meg (18 év alatt, egyes betegségekben szenvedők, büntetett előélet stb.) (13. §).

Bevezette a helyreigazítási jogot. Az, akiről időszaki lap nyíltan vagy burkoltan „valótlan tényeket” közölt vagy „való tényeket hamis színben” tüntetett fel, helyreigazító nyilatkozat közzétételét követelheti. Hatóság esetében a helyreigazító nyilatkozat közzétételének követelését nem köti ahhoz a feltételhez, hogy a helyreigazítandó közlemény közvetlenül érintse a helyreigazítást kérő hatóságot. A törvényjavaslat előírásokat tartalmaz a helyreigazító nyilatkozat terjedelmével és közzétételének módjával kapcsolatban (20–23. §). (Ugyanakkor a helyreigazítási joggal való visszaélést is büntetni rendeli.)

Részletesebben szabályozta a fokozatos felelősség elvét is. Korábban ugyanis bevett gyakorlattá vált, hogy a sajtó útján elkövetett vétségekért névleges szerkesztő (ún. stróman) vállalta a sajtójogi felelősséget. A tervezet szerint a sajtójogi felelősséget elsősorban a szerző viseli, de szerzőként kell büntetni azt is, aki a bűncselekmény tényálladékát megállapító tartalom megalkotásában utasítással, adatok nyújtásával, szövegezéssel, ábrázolással vagy zenésítéssel részt vett. Nem

mentesít a sajtójogi felelősség alól az a körülmény, ha a szerzőséget más valaki vállalja. A szerző felelőssége a kiadóra hárul, ha az sajtójogi felelősségre nem vonható, vagy ha a sajtóterméket a büntető törvénybe ütköző tartalommal egyenesen a kiadó rendelte meg (33–36. §). A tisztán fokozatos felelősségi rendszer felől tehát bizonyos elmozdulás történt a büntetőjogi felelősség felé.

Újdonság volt a tervezetben, hogy a sértett a sajtóközlemény által neki okozott nem vagyoni kárért is kártérítést követelhet. A vagyoni és nem vagyoni kár iránti kártérítési követelés akkor is fennáll, ha a sajtóközlemény nem tartalmaz bűncselekményt (39. §). Az ítéletben meghatározott kártérítésért elsősorban az elmarasztalt személy, ha pedig a közlemény biztosítékra kötelezett lapban jelent meg, a biztosíték erejéig a kiadó felelős. Amennyiben a kártérítést az elmarasztalt személytől behajtani nem lehet, vagy a biztosíték azt nem fedezi, akkor azt a kiadótól, ha az sem lehetséges, akkor a nyomda- vagy többszörösítő vállalat tulajdonosától kell behajtani (40. §).

A törvényjavaslat egyik további jelentős újítása volt, hogy szabályozni kívánta az időszaki lap kiadója és szerkesztőségének tagjai közötti jogviszonyt is, az újságírók mint munkavállalók érdekeinek fokozottabb figyelembevételével. Az újságírók és munkaadóik viszonyára addig az ipartörvény¹⁰ vonatkozott. A sajtótörvény-tervezet értelmében az értelmiségi foglalkozás rangjára emelkedne az újságírói hivatás, amennyiben kimondta, nem lehet felmondani az újságírónak akkor, ha azért tagadja meg valamely közlemény megírását, „mert az időszaki lap olyan politikai irányt kezd támogatni, amelynek szolgálatára magát sem a szerződés megkötése alkalmával, sem később nem kötelezte” (59. § 4. bek.).

A javaslat megszabta azokat az eltéréseket is, amelyekkel a sajtó útján elkövetett rágalmozás és becsületsértés esetében a Btk. vonatkozó paragrafusát (1878. évi V. tc. 277. §), valamint a bűnvádi eljárást szabályozó törvények rendelkezéseit alkalmazni kell (43. § és 45. §).

Mivel a javaslattal egyetemben tárgyalták Lovászy Márton országgyűlési képviselőnek 1911. augusztus 26-ai keltézéssel benyújtott,¹¹ a sajtótermékek terjesztéséről szóló törvényjavaslatát,¹² szólni kell ezen utóbbi javaslat tartalmáról is. A Lovászy-féle javaslat az utcai terjesztést szintén bejelentési kötelezettséghez kötötte. A bejelentés tudomásul vételét a hatóság azonban nem tagadhatta volna meg. Belföldi időszaki lapnak megfelelő viteldíj ellenében a Magyar Kir. Postán, illetve a Magyar Államvasutak területén való szállítást – bírósági döntés kivételével – nem lehet megtagadni. Az egynemű sajtótermékek a szállítás módozata, a viteldíj és a pályaudvarokon való árusítás tekintetében azonos elbírálás alá esnek. A Lovászy-féle javaslat tehát a terjesztést lényegesen szabadabban szabályozta volna.

A 64 §-ból álló törvényjavaslatot (901. szám alatt) Balogh Jenő m. kir. igazságügyi miniszter 1913. október 25-ei keltézéssel nyújtotta be a Képviselőháznak.¹³ A Képviselőház Igazságügyi Bizottságának jelentése 1913. november 7-ei keltézéssel id. Erdély Sándornak, az Igazságügyi Bizottság elnökének és Hegedüs Kálmánnak, a Bizottság előadójának az aláírásával készült el.¹⁴

A Bizottság jelentésében azzal indokolta egy új sajtótörvény szükségességét, hogy a közélet és a társadalmi szervek számos tényezője évtizedek óta sürgeti a sajtóra vonatkozó szabályozás reformját. A Bizottság szerint a reform azért szükséges, mert az 1848. évi „korszakalkotó”

10 1884. évi XVII. törvénycikk.

11 A vita során Bakonyi Samu kifogásolta, hogy az Igazságügyi Bizottság nem indokolta meg, hogy ezt a „ház egyhangú határozatával fontosnak, sürgősnek talált és hozzáutásított törvényjavaslatot tárgyalás alá sem vette”. *Képviselőházi Napló* (továbbiakban: KN) 1910–1918. XXI. köt. 19.

12 Törvényjavaslat a sajtótermékek terjesztéséről. KI 1910–1918. XIII. köt. 397. sz.

13 KN 1910–1918. XIX. köt. 226.

14 Uo. 351.

sajtótörvény nem terjedhetett ki egyes részletkérdések szabályozására, ezért a gyakorlat számos kérdést vetett fel, amelyekre a hatályos sajtótörvény nem ad választ. A sajtó, de különösen a napisajtó szerepe oly mértékben megnövekedett, hogy a sajtó szellemi munkásai, a kiadó és a nagyközönség közötti viszony egészen „új dimenziót vett fel”. Nagy hírlapvállalatok jöttek létre, amelyek a „társadalmi és közéletünkre erősen érezhető befolyást gyakorolnak és annak irányításában nem egyszer részt vesznek”. Ez a fejlemény ugyancsak új jogszabályokat kíván, amelyeknek egyes magánjogi kérdések rendezésére is ki kell terjedniük. A sajtószabadság intézményes biztosításához és a sajtó szellemi munkásainak illetéktelen befolyás alóli felszabadítása is új szabályozást igényel. A sajtó egyes orgánumaiban az utóbbi időben olyan visszaélések voltak tapasztalhatók, amelyekkel szemben a társadalom hatékonyabb védelmet igényel.

A Jelentés utalt arra, hogy a Képviselőház már a múltban is több alkalommal foglalkozott a reform kérdésével. Reflektált Lovászy Márton – fentebb említett – törvényjavaslatára is. Mivel azonban a terjesztéssel a miniszter által előterjesztett törvényjavaslat is foglalkozik – szölt az indoklás –, ezért a Bizottság nem látott okot arra, hogy a Lovászy-féle javaslatot külön tárgyalja. Mindenesetre a sajtótörvény-tervezet tárgyalása „a sajtóról szóló törvényjavaslat (Irom. 901. 920.) és ezzel kapcsolatban Lovászy Márton képviselő indítványa (Irom. 397.) a sajtótermékek szabad terjesztéséről alkotandó törvény” név alatt folyt.

Az igazságügyi miniszter javaslata hat fejezetből állt. Az első fejezet (1–4 §) a bevezető rendelkezéseket tartalmazta. A második fejezet (5–31. §) a sajtórendszet, a sajtótermékek előállításával, terjesztésével, az időszaki lapokkal kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott. A harmadik fejezet (32–44. §) a sajtójogi felelősséget szabályozta. Főleg a terjesztés és a sajtójogi felelősség szabályozása váltotta ki leginkább az ellenzék kritikáját. A negyedik fejezet (45–56. §-ok) a sajtóeljárás egyes kérdéseit rendezte, az utolsó, a hatodik fejezet (61–64. §) pedig az átmeneti és életbe léptető rendelkezéseket tartalmazta. A Bizottság értelmezése szerint a javaslat jól oldja meg két fő célkitűzést: „egyfelől biztosítani kívánja a komoly és tisztességes sajtó szabadságát, másfelől hatályos és gyors védelmet törekszik nyújtani a sajtó útján és a sajtóval kapcsolatosan elkövetett visszaélések ellen”.

A Bizottság helyesnek vélte, hogy a javaslat a sajtótermékek házaló és utcai terjesztését továbbra is lehetővé teszi, és azt nemcsak hogy engedélyhez köti, de az engedélyezésben a központi kormányzat számára a korábbinál nagyobb befolyást biztosít. A Bizottság azonban (a 11. § 5. bek. vonatkozásában) olyan módosítást javasolt, hogy a törvényhozás kizárólagos joga legyen azoknak az okoknak a meghatározása, amely alapján a házaló és az utcai terjesztést engedélyezni nem szabad. Így a Bizottság által módosított szöveg értelmében a belügyminiszter rendeletben egyéb okokat nem határozhat meg. A lapbiztosíték összegének jelentős felemelését a Bizottság indokolttnak tartotta, tekintettel az inflációra, illetve arra, hogy a javaslat a sajtó útján elkövetett bűncselekmények és egyes közlemények kapcsán keletkező vagyoni és nem vagyoni kártérítési kötelezettségek megfizetésére szolgál. A 24–31. §-okban található büntető rendelkezésektől a Bizottság azt várta, hogy „a sajtó munkásait pedig megmentik a komoly és tisztességes hírlapírók közé nem tartozó selejtebb elemek üzelmeitől; közvetve emelni fogják a hírlapírás színvonalát.” A Bizottság úgy vélte, a sajtójogi felelősség új szabályozása az általa javasolt módosításokkal¹⁵ Európában a „legszabadelvűbb”

15 „Szerzőként kell büntetni azt is, aki a bűncselekmény tényálladékát megállapító tartalom megalkotásában utasítással, adatok nyújtásával, szövegezéssel, ábrázolással vagy zenésítéssel vett részt.” helyett „Szerzőként kell büntetni azt is, aki a sajtóterméket a büntető törvénybe ütköző tartalommal megrendelte, és azt is, aki a sajtótermék büntető törvénybe ütköző tartalmának megírására a szerzőt rábírta.” (33. § 2. bek.)

felelősségi rendszert teremti meg, és a '48-as sajtótörvényhez képest is haladóbb szellemet képvisel. Amennyiben ugyanis a szerzőt vagy időszakai lap esetén a felelős szerkesztőt a kiadó utasította valamely közlemény közzétételére, a sajtójogi felelősséget a kiadó viseli. Ha pedig a közleményt a szerző bejegyzése nélkül teszik sajtó útján közzé, akkor a szerző nem büntethető. A Bizottság a sajtó kártérítési kötelezettségének törvénybe foglalását is üdvözölte, és változtatás nélkül elfogadta az erre vonatkozó szövegezést.

A javaslat nem foglalkozott ugyan a hírlapírók nyugdíjának és betegbiztosításának kérdésével, a Bizottság azonban ennek ellenére megvizsgálta a kérdést, de arra az álláspontra helyezkedett, hogy az törvényhozás csak az érdekeltek véleményének megismerése után lesz abban a helyzetben, hogy e tárgyban javaslatot terjesszen elő.

3. A plenáris vita

A törvényjavaslat általános vitája a Képviselőházban 1913. november 11-én kezdődött. Az ellenzéki képviselők azonban nehezményezték, hogy a javaslat Bizottság által módosított szövegezését csak a plenáris tárgyalás megkezdésének napján kapták kézhez, ezért a javaslat feletti vitát – Apponyi Albert javaslatára – néhány napra felfüggesztették.¹⁶

Ezután 1913. november 14-étől nyolc egymást követő ülésnapon át november 29-ig folyt az általános vita. Majd ezután néhány napig (december 5-ig) a delegáció ülései miatt szünetelt a Képviselőházban a plenáris munka.¹⁷ December 5-én az 1914. év első felében viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló törvényjavaslat volt napirenden, majd egy napig (486. ülés december 15.) újra visszatértek a sajtótörvény-tervezet tárgyalására. Utána azonban hosszabb időre ismétetlen lekerült a napirendről, mert az elnök, illetve Telegdy József javaslatára néhány „sürgős törvényjavaslat” került előbb a Képviselőház plenáris ülése elé.¹⁸ Így a karácsony előtti és a karácsony utáni két-két ülésnapon más témák voltak napirenden. A sajtójavaslat parlamenti tárgyalása – a kortársak által még nem sejtett – vészterhes 1914-es esztendő első képviselőházi ülésnapján, január 12-én folytatódott. Az általános vita még kilenc egymást követő ülésnap jelentős részét elfoglalta. Az általános vitát január 22-én zárták le, és még aznap megkezdődött a törvénytervezet részletes vitája, amely azonban az ellenzék – alább tárgyalandó kivonulása miatt – viszonylag hamar, másnap be is fejeződött. Január 24-én már csak a javaslat harmadszori felolvasása maradt hátra, majd a Képviselőház vita nélkül elfogadta.¹⁹

A sajtótörvény-javaslat benyújtásakor a kormánypárt (Nemzeti Munkapárt) és az ellenzéki pártok (Függetlenségi 48-as és Kossuth Párt, Függetlenségi és 48-as (Justh) Párt, Katolikus Néppárt, Román Nemzetiségi Párt, Szlovák Nemzetiségi Párt, Demokrata Párt, Országos 48-as Függetlenségi Gazdapárt, Országos Keresztényszocialista Párt, 67-es pártonkívüliek, 48-as pártonkívüliek) között a viszony különösen rossz volt. Miután a kormány 1911 májusában beterjesztette az új véderőtörvény-javaslatot, a parlamenti kisebbség annak elfogadásának megakadályozására obstrukcióba kezdett. Tisza István, aki akkor a házelnöki tisztséget

16 KN 1910–1918. XX. köt. 35–36.

17 Uo. 379.

18 Uo. 432, 494., 513.

19 KN 1910–1918. XXI. köt. 482.

viselte, 1912. június 4-én a házszabályok megsértésével megakadályozta az ellenzékot abban, hogy tovább folytassa a technikai obstrukciót, és a többséggel elfogadtatta a véderőjavaslatot. Az azt követő napokban hozott intézkedésekkel meggátolta, hogy a parlamenti kisebbség megakadályozhassa a Képviselőház törvényhozó munkáját. A zajongó és az ülésteremben dulakodást kezdeményező és az abban résztvevő képviselőket a Mentelmi Bizottság kitiltotta a Házból, aminek a karhatalom igénybevételével szereztek érvényt. A házelnök intézkedéseit utólag a Képviselőház kormánypárti többsége jóváhagyta. Az 1913-ban elfogadott új házszabályok lényegesen csökkentették a képviselőházi kisebbség mozgásterét, és jelentősen kibővítették a házelnök jogkörét. Az elnök intézkedéseinek karhatalmi támogatására felállították a parlamenti őrséget (1912. évi LXVII. tc.). Ezzel a magyar Országgyűlés Képviselőházában a technikai obstrukció, amellyel a dualizmus kezdetétől az ellenzék számos alkalommal viszszaélt, lehetetlenné vált. A technikai obstrukció letörése azonban nem jelentette azt, hogy a képviselőházi munka normális keretek között folyt volna tovább. Az opposíció többnyire bojkottálta a törvényhozói munkát, csak egyes törvényjavaslatok tárgyalásán jelent meg. Ilyen körülmények között alig lehetett azt várni, hogy egy ilyen jelentős törvényjavaslat, mint a sajtótörvény-javaslat képviselőházi tárgyalása lehetőleg szakmai alapon, az ellenzék konstruktív részvételével folyjék.

Ennek ellenére kezdetben úgy tűnt, hogy az ellenzék hajlandó a javaslat érdemi tárgyalására.²⁰ E feletti örömet Balogh Jenő igazságügyi miniszter is kifejezte. Az opposíció valóban számos szakmai érvet sorakoztatott fel a javaslat egyes szakaszai vonatkozásában, és javító szándékú módosításokra is történtek javaslatok. A szakminiszter kilátásba helyezte, hogy a javaslat eredeti koncepciójának fenntartása mellett kész egyes ellenzéki javaslatokat figyelembe venni, amennyiben a részletes tárgyalás során megfelelő módosító javaslatok érkeznek. Hamarosan kiderült azonban, hogy a parlamenti kisebbség a javaslat elfogadásának elhúzására törekszik, amire a korábbihoz képest szigorított házszabályok még mindig bőségesen teremtettek lehetőséget. Az ellenzék szónokai gyakran a javaslat szigorú tárgyától eltérve terjedős fejtegetésekbe bocsátkoztak, és a kormány politikájának általános bírálatával töltötték ki hozzászólásaikat.²¹ A kormányoldal a tárgyalás felgyorsítása érdekében megnövelte az ülések időtartamának hosszát. A Ház november 15-én Vojnits Sándornak a házszabályok 197. §-a alapján tett indítványára azt a határozatot hozta, hogy a Ház a délelőtti 10 órától délután 6 óráig terjedő időt a napirend tárgyalására fordítsa.²²

Az ellenzéki politikusoknak igen nagy száma jelentkezett szólásra. Ez magyarázható a törvényjavaslat fontosságával, de egyértelműen szembeütni az obstrukció szándéka is. Egy idő után az ellenzéki képviselők unos-untalan már csak a korábban elhangzott kifogásokat ismétel-

20 Valójában a törvényjavaslat feletti vitát az ellenzék a kormány lejárására kívánta felhasználni belföldön és külföldön egyaránt. A román nemzetiségű Pop Cs. István Vázsonyi Vilmost is kényelmetlen helyzetbe hozta, amikor azt mondta, úgy látszik, „nemcsak mi fordulunk a külföldre, hanem mások is, sőt Vázsonyi t. barátom határozottan mondotta, hogy ez a nagy per, amely a pártok között folyik, a művelt európai közvélemény elé is tartozik”. KN 1910–1918. XX. köt. 194.

21 Springer Ferenctől és Urmánczy Nándortól például az elnök a szót is megvonta, mivel többszöri figyelmeztetés ellenére az elnök szerint hozzászólásukban nem a törvényjavaslattal foglalkoztak. KN 1910–1918. XX. köt. 112. és XXI. köt. 412. Springer a miniszterelnök egyik Szatmáron elmondott beszédéből részletet akart felolvasni annak alátámasztására, hogy a nem alkotmányos eszközök alkalmazása mellett a kormánypárt miképpen tudta megteveszteni a választókat. Az elnök megvonta tőle a szót arra hivatkozással, hogy már kétszer figyelmeztette, ne térjen el a tárgytól.

22 KN 1910–1918. XX. köt. 112.

telgették. A javaslat közvetlen tárgyától eltérő hosszadalmas szónoklatok szintén az időhúzást szolgálták.²³ Volt rá példa, hogy egy ilyen nyolcórás vitanap egyetlen ellenzéki képviselő felszólalásával telt el. Hogy mennyire obstrukcióról volt szó, alátámasztja az is, hogy az ilyen maratoni felszólalásokra gyakran csak néhány ellenzéki képviselő jelenléte mellett került sor.

Az ellenzéki képviselők az általános vitában is sokszor a törvényjavaslat konkrét paragrafusait bírálták. A mindenkori elnök kezdetben még rendszeresen szóvá tette ezt, és felhívta a figyelmet, hogy a képviselők az egyes paragrafusokra majd a részletes vita során reflektálhatnak. Ennek ellenére a legtöbb ellenzéki képviselő – ebben is tetten érhető az időhúzás szándéka – részletesen foglalkozott főleg a kaucióra, a felelősségi rendszerre, a kártérítésre, a helyreigazításra és a terjesztésre vonatkozó rendelkezésekkel.

A parlamenti kisebbség részéről elhangzott az a kritika is, hogy a javaslat plenáris vitájához csak néhány kormánypárti képviselő szólt hozzá, ami azt az érzetet kelti, hogy ezzel a törvényjavaslattal ők sem azonosulnak, tehát ezt a javaslatot nem szabad elfogadni.²⁴ A Munkapártban is vannak „előkelő, nagynevű íróemberek, mint Herczeg Ferenc, Kozma Andor és mások. Miért nem szólaltak ezek fel, miért nem helyeslik ők is a javaslatot?”²⁵ A munkapárti képviselők közül valóban csak néhányan szólaltak fel a vitában, akik szinte kivétel nélkül a törvényjavaslat tárgyának szakértői közül kerültek ki. A kormányzó párt egyrészt feltehetően nem akarta az amúgy is hosszúnak ígérkező vitát tovább nyújtani. Másrészt pedig úgy látható, hogy az ellenzéki oldalról elhangzó, nem kis részben a sajtónak és a közvéleménynek szóló „sajtószabadságot védő” beszédekkel szemben a szigorúan szakmai érvek egyébként is kevés hatást érthettek volna el. Mivel a javaslat több ponton is kétségtelenül szigorítást tartalmazott, a kormányoldal eleve „vesztes” pozícióban volt. Nem utolsósorban működhetett a frakciófegyelem is, így azok a kormánypárti képviselők, akik maguk is fenntartásokkal viseltettek a javaslattal szemben, tartózkodtak feltárni kritikai megjegyzéseiket a Képviselőház nyilvánossága előtt.

Vázsonyi Vilmos felrótta azt is, hogy a tervezet már azelőtt is módosult, mielőtt az Igazságügyi Bizottság elé került: „önnönmagával vitatkozik és pereskedik az igazságügyminister úr. Tehát neki magának sem kell ez a javaslat. Hogyan kelljen másnak és hogy kelljen az érdekelteknek”.²⁶ Szmercsányi György azt állította, hogy – „közszájon forog” – a javaslattal Balogh miniszter sem tudja szívvel-lélekkel azonosítani magát. Ezt támasztja alá, hogy az Igazságügyi Bizottság által az eredeti változathoz képest tett módosításokhoz a miniszter készségesen hozzájárult. Ennek következtében aztán a Munkapárt köreiben „valóságos palotaforradalom” támadt. Hetvenkét munkapárti képviselő azzal fordult a miniszterelnökhöz, hogy amennyiben Balogh Jenő a Bizottság által tett módosításokat a Házban képviseli, akkor ők ellene szavaznak a javaslatnak. Balogh tagadta, hogy ez így történt volna.²⁷

Nem szolgálta a kormány iránti bizalmat az sem, hogy a kereskedelmi miniszter másfél évvel korábban egyes ellenzéki lapok (*Pesti Hírlap*, *Pesti Napló*, *Magyarország*) árusítását megtiltotta a Magyar Államvasutak területén, és ez a tilalom továbbra is érvényben ma-

23 KN 1910–1918. XX. köt. Például: Benedek János, Hegyi Árpád, Polónyi Géza, XXI. köt. Pap Zoltán felszólalása.

24 KN 1910–1918. XX. köt. 177. (Mezőssy Béla), XXI. köt. 59. (Székely Ferenc), 206. (nagyatádi Szabó István), 235. (Ostffy Lajos), 251. (Barabás Béla).

25 KN 1910–1918. XXI. köt. 410. (Sümei Vilmos).

26 KN 1910–1918. XX. köt. 32.

27 KN 1910–1918. XXI. köt. 220–221.

radt. Az opposzió erre irányuló kritikájára a kormány részéről egyszerűen nem reagáltak.²⁸ Ugyanakkor a „jó ízléssel” össze nem egyeztethető képeslapok (például *Fidibusz*, *Kis Élcslap*) továbbra is terjeszthetők voltak a vasútállomásokon is.²⁹

Hegedüs Kálmán a törvényjavaslat igazságügyi bizottsági előadója azzal az indoklással ajánlotta azt elfogadásra, hogy az a „sajtószabadságnak sokkal nagyobb garanciáit foglalja magában, mint az a törvény, amelynek helyébe lép”. Amíg ugyanis a ’48-as törvény szerint a bíró azonnal lefoglalhatta a sajtóterméket, és azért semmilyen esetben nem járt kártalanítás, addig a javaslat szerint a sajtóterméknek csak a bűncselekményt tartalmazó része foglalható le, és alaptalan lefoglalás esetére biztosítja a kártalanítás. Ugyancsak a javaslat előnyeként emelte ki, hogy amíg az érvényes sajtótörvény lehetővé teszi a nyomdatulajdonos büntársként való felelősségre vonását, és a felelősségi rangsorban mint utolsót kezeli, addig a törvénytervezet szerint csak akkor lenne felelősségre vonható, ha valamely felelős személynek hiányzik a neve az általa kinyomtatott sajtótermékről. Előrelépést látott az előadó abban is, hogy a sajtójogi felelősség tekintetében a javaslat kiküszöböli a stróman-rendszert. A ’48-as sajtótörvény alapján ugyanis a tényleges bűnös átháríthatja ártatlan személyre is a sajtójogi felelősséget. Hegedüs aláhúzta, hogy a ’48-as sajtótörvényt mint a szabadság evangéliumát állítják be a Ház asztalán fekvő törvényjavaslat ellenzői, pedig az első két paragrafus után az első fejezet nyomban a sajtóvétségeket tartalmazza. Majd pedig a többi fejezet nagy része is előírásokat és az azok megszegése esetén alkalmazandó büntetéseket tartalmazza. Az előadó szerint: „Ez a sajtószabadság nem a huszadik század sajtószabadsága”. A törvényjavaslat ezzel szemben a ’48-as sajtótörvényben foglalt szabadságot kiterjeszti, „teljesen szabaddá” teszi a terjesztés jogát, a nyugat-európai mintáknál liberálisabb formában vezeti be a helyreigazítási jog intézményét. És a törvényjavaslat kitér a modern kor által felvetett olyan kérdésekre is, amelyekkel a ’48-as törvény értelem-szerűen nem foglalkozhatott.³⁰ Azóta a kapitalizmus hatalmába kerítette a sajtót és vele együtt a sajtó szabadságát is. „Mikor őseink az 1848. évi XVIII. törvénycikket megalkották, nem ez a szabad sajtó lebegett előttük. Akkor a sajtószabadság az egyént védte meg az államhatalom túlkapásai ellen; ma a szabad sajtónak meg kell védeni a társadalmat az egyének támadásai ellen. Az a sajtószabadság az író gondolatainak a sajtószabadsága volt, a mai sajtószabadság a kiadó üzleti terveinek a szabad sajtója” – vázolta fel az előadó a sajtó terén végbement változás lényegét. A kapitalista sajtó visszaéléseit kell megszüntetni, „ha azt akarjuk, hogy a magyar sajtót régi fényében adjuk át utódainknak, úgy, amint azt a mi elődeinktől átvettük, ha igazán meg akarjuk tisztítani a magyar sajtót minden szennytől, minden salaktól, ha igazán biztosítani akarjuk a nemzet számára a szabad sajtót.” Hangsúlyozta azonban, hogy nem a sajtókapitalizmus ellen kell küzdeni, hiszen akkor „egy világáramlattal szállanánk szembe”. A sajtókapitalizmusnak ugyanis olyan „fényoldalai vannak, amelyek egyenesen kötelességünkkel teszik azt, hogy ne állítsunk egyetlen akadályt se az útjába”.³¹ Meg kell azonban védeni a sajtó szellemi munkásait az erősebb kapitalista kiadóval szemben. Az ő gondolat szabadságuknak a megteremtését szolgálják a javaslat azon részei – mondotta az előadó –, amelyek a kiadó és a szerkesztőség tagjai közötti jogviszonyt szabályozzák. Az egyik ilyen pont a kiadó és a

28 KN 1910–1918. XX. köt. 182. (Mezőssy Béla); 205. (Csermák Ernő), 308. (Hegyi Árpád); XXI. köt. 23. (Bakonyi Samu), 55. (Pap Zoltán), 124. (Ráth Endre), 210. (nagyatádi Szabó István), 225. (Szmrecsányi György), 281. (Hammersberg László), 421. (Andrássy Gyula).

29 KN 1910–1918. XXI. köt. 356. (Bikádi Antal).

30 KN 1910–1918. XX. köt. 4.

31 Uo. 5.

szerkesztőség tagjai közötti felmondási jogot rendezi. Egy másik lehetővé teszi, hogy az újságíró azonnal felbontassa a szerződését, ha a kiadó bűncselekményt tartalmazó cikk megírására akarja kötelezni, vagy ha az a közöttük fennálló szerződésbe ütközik. A harmadik rendelkezés pedig megvédi a szerkesztőség tagját attól, hogy a kiadó őt kártalanítás nélkül elbocsáthassa, ha azért tagadja meg egy cikk megírását, mert a lap olyan új politikai irányba vált, amelynek szolgálatára ő nem kötelezte magát.³²

Újdonságként került bele a javaslatba – emelte ki Hegedüs – a helyreigazítási jog is. Ennek egyik következménye lesz – az előadó szerint – a sajtóperek számának csökkenése is. A helyreigazítási jog eredetileg benne volt 1848-as törvényjavaslatban is, a főrendiház azonban nem járult hozzá, így végül kimaradt belőle. Hegedüs hangsúlyozta, hogy a helyreigazításnak a törvényi előírás nélkül is helyt adott eddig is a tisztességes sajtó, mert „a legelemibb erkölcsi törvény parancsolta, hogy akiről valótlan írtak, akit becsületében, erkölcsi integritásában megtámadtak, legalább annyit mondhasson, hogy ártatlan vagyok”.

Jelentős lépésként állította be az előadó annak a törvényi kodifikálást is, hogy a magyar királyi posta és minden hazai közlekedési vállalat azonos díjért köteles a sajtótermékeket szállítani. Ezzel szerinte a kormány elesik attól a lehetőségtől, hogy akár közvetett módon is befolyásolja a sajtótermékek terjesztését. Előrelépést látott az utcai terjesztésnek a törvényjavaslat szerinti szabályozásában is, mert az eddig „teljesen ki volt szolgáltatva a kormányok akaratának”. Ezután a törvény tételesen tartalmazni fogja, hogy csak mely okokból tiltható meg az utcai terjesztés.³³

A sajtóval kapcsolatban leggyakrabban elkövetett vétségeket tárgyaló 24. §-t a javaslat támadói „merénylet paragrafusnak” nevezték. Az előadó szerint éppen ellenkezőleg, ebben a §-ban felsorolt visszaéléseknek (zsaroló újságírás, valótlan hírek közlésével való károkozás, nemi életre vonatkozó szeméremsértő hirdetések közzététele stb.) az eltérése merénylet a sajtószabadság ellen. A javaslat előadója szerint éppen ebben a pontban ragadható meg a különbség a törvénytervezet betervezői és annak ellenzői között. Habár mindannyian a sajtószabadság mellett szállnak síkra, de nem ugyanazt értik alatta. A javaslat támogatói „nem a kiadó üzleti érdekeinek eszközökben nem válogatós érvényesülését”, „nem a hivatásos hazudozóknak korlátlan garázdálkodását értik” alatta, hanem „a sajtó szellemi munkásainak gondolatszabadságát”. „Azt akarjuk, t. ház, hogy legyen szabad a sajtó, de ne csak abból éljen, hogy mások nem gondolkoznak. Hacsak szenczációkat hajhász, hacsak botrányokat kerget, ha csak a tömeg indulataira, a tömegek szenvedélyére pályázik, nem felszabadítója, de elnyomója lesz a gondolatnak”.³⁴

A munkapárti Kenedi Géza, a sajtójog monográfusa, aki a sajtóreformról számos cikket is publikált, a képviselőházi vitához hozzászóló kevés kormánypárti képviselő egyikeként a bizottsági előadónál szélesebb összefüggésbe helyezve vizsgálta a sajtótörvény-javaslatot. Kenedi hivatkozott arra, hogy maga is újságíró volt, így megismerte „azokat a végtelen jótéteményeket, amelyekkel a sajtó az egész kulturális, egyáltalán pedig az egész emberi életet elárasztja, de [...] azokat a megdöbbentő elfajzásokat is, amelyek a sajtó élete körül felmerültek”.³⁵ Kenedi elismerte, hogy a törvényjavaslat az 1848. évi sajtótörvény utolsó maradványait is eltörli, és maga is kegyelettel adózik ezen tény előtt. Elutasította azonban azt az

32 Uo. 6.

33 Uo. 7.

34 Uo. 8.

35 Uo. 71.

ellenzéki vélekedést, hogy a régi sajtótörvénnyel a sajtószabadság is ravatalra kerül. A '48-as törvény születési körülményeire visszautalva kiemelte – igaz némi csúsztatással –, hogy azt annak idején „ugyanilyen demagógia a legvadabb gyűlölettel akarta megakadályozni”.

Kenedi hangsúlyozta, az 1848-as sajtótörvényben megfogalmazott deklaráció, ti., hogy „a cenzúra örökre eltiltatott és a sajtószabadság helyreállított” örökre fennmarad, de magának a sajtótörvénynek a sajtószabadságot biztosító intézményeinek a hatástalansága már 1848–49-ben nyilvánvalóvá vált. Az a tény, hogy a sajtótörvény 1867 után is fennmaradhatott, nem annak nagyszerűségéből adódott, hanem abból, hogy a magyar értelmiség színe java „görcsös kegyelettel ragaszkodott a múlt időknek e szép alkotásához”.³⁶

Kenedi utalt rá, hogy a sajtóreform nem most indult meg, hanem 1878 óta, a büntetőtörvénykönyv megalkotása óta zajló folyamat. Az akkori nagy horderejű változásoknál senkinek nem jutott eszébe, hogy „ilyen pokoli lármát támasszon”. A reform aztán folytatódott tovább a büntető kódex, majd az új perrendtartás életbeléptetésével, amelyek mind jelentősen módosították az érvényes sajtótörvényt is.

1897-ben a sajtóperek újraszabályozásánál nagy obstrukció támadt. Ennek az lett a következménye, hogy a sajtó útján elkövetett rágalmazás és a becsületsértés esetében a bírósági hatásköröket helytelenül lehetett csak szétválasztani,³⁷ ezt azóta is sínyli az igazságszolgáltatás és a „jogkereső közönség”.

Utalt azokra az egyéb törvényekre is, amelyek szintén érintették a sajtószabadság kérdését (a fentebb már említett kivándorlásról szóló 1909:II. tc., valamint a polgári perrendtartás életbeléptetéséről szóló 1912. évi LIV. tc.).

Kenedi értetlenségét fejezte ki, hogy ezek után a jelenlegi sajtóreformban mi az a nagy újdonság, ami miatt az opposíció „ekkora lármát” csinál. „[A]z ellenzék eldobja magától minden kötelességét s ahelyett, hogy a sajtó-reformnál munkánkban kritikai szemmel részt venne, egyszerűen távol marad, vagy csak kellemetlenkedik”.³⁸

Kenedi a javaslat egyik pozitívumát abban jelölte meg – utalva az újságíró és a kiadó viszonyának szabályozására –, hogy „bizonytal sok becses jogot és védelmet ad most a magyar sajtónak és kivált a szellemi munkának”. A törvényjavaslatban foglaltak ebben a tekintetben azonban csak a szellemi munka biztosításának a kezdetét jelenti. Kenedi úgy látta, hogy a sajtó szellemi munkásainak önállóságát csak egy autonóm újságírói kamaraszerű szerv biztosíthatja, amelyre az újságíróknak éppen a sajtószabadság érdekében szüksége van.

A kapitalizmussal kapcsolatban megjegyezte, hogy az az üzleti hasznot és nem feltétlenül a sajtószabadság érvényesülését szolgálja. A kapitalizmus lényegéhez tartozik, hogy a szellemi munkát okvetlenül elnyomja, ha nem születik meg az azt meggátló jogi szabályozás.³⁹ A kapitalista verseny egyik következménye, hogy a lapok ára sokszor kevesebb, mint az előállítási költségük. Ebből az következik, hogy a hírlapok jövedelmük nagy részét hirdetésekéből és pa-

36 Uo. 72.

37 A bünvádi perrendtartás bevezetéséről szóló törvény úgynevezett sajtószakasza a nyomtatvány útján elkövetett rágalmazási és becsületsértési ügyek egy részét az esküdtbíróságok helyett a szakbíróságok elé kívánta utalni. Az ellenzéki obstrukció következtében azonban az eredeti javaslat által szándékoltnál több eset maradt az esküdtbíróság hatáskörében (1897. évi XXXIV. törvénycikk). Kenedi szerint ez a módosítás nem tett jót. Az erről szóló képviselőházi vitáról lásd PAÁL Vince: A bünvádi perrendtartás életbe léptetéséről szóló törvényjavaslat „sajtószakaszának” képviselőházi tárgyalása 1897-ben. *In Medias Res*, 2016/2. 262–283.

38 KN 1910–1918. XX. köt. 73.

39 Uo. 76.

usálékból szerzik. A lapok keresik a mind nagyobb tömegek ízlését, és ami már csak egy lépés – „és ezt az egy lépést megtette már a kolportázs” – a tömegek rosszindulatára is apellálnak. „És így következik egy általános romlás: Alul jön a rágalmazó, szennyes, lázító, pornográf közlemények tömege, fent pedig nagy hátrányára a szabadságnak és nagy fájdalmára a hírlapirodalomnak, a színvonal száll lejjebb és lejjebb a legszélesebb tömegrétegek felé és ott is annak rosszindulatai felé. És ha ezek ellen a törvény, amennyiben módjában van, korlátokat tud felállítani, kérдем, hol van itt tulajdonképpen a sajtószabadságnak veszedelme.”

Kenedi külön szolt a revolverzsurnalisztikáról és olyan lapokról is, amelyek évente egyszer a bankok közgyűléseinek napján jelennek meg. Ezek ellen irányul a törvény, nem a pausálék, nem a sajtóvilág kapitalizálódása ellen – mondta Kenedi –, hiszen utóbbi megállíthatatlan folyamat.

Kenedi szerint az sem igaz, hogy az egész ország fel van háborodva a törvényjavaslat ellen. Ezt csak a „koaleált ellenzék” akarja elhítni a közvéleménnyel. A politikájában zsákutcába jutott ellenzék akarja minden demagóg eszközzel mozgósítani maga mellett az egész hírlap-birodalmat és az egész „sajtókapitalitást”.⁴⁰ „Papiroshullámok vannak a felszínen, de mélységében az egész nemzeti élet helyesli és akarja ezt a reformot.”

Kenedi hangsúlyozta, hogy szabadság nem létezik felelősség nélkül. A törvényjavaslat megállapítja a megfelelő felelősséget. „Hogy a felelősség nem csekély, hogy ez vagyona, szabadságra is megy, az természetes. Ez magának a sajtószabadságnak nagyságából és fenségéből következik.”⁴¹

3.1. A javaslat „nem időszerű”

Az opposíció egyik általános kifogása az volt a javaslat ellen, hogy nem alkalmas a politikai légkör arra, hogy ilyen nagy horderejű tárgyban, mint a sajtó új törvényt fogadjanak el. Egy ilyen jelentős törvény kodifikációja „nyugodt időket kíván, ahol a politikai szenvedélyek nem vakítanak el senkit, ahol egy jogász javaslatot pusztán jogász szempontról és szakszempontról bírálják el”.⁴²

Nagyatádi Szabó István összehasonlította az 1848. évi sajtótörvény születésének a körülményeit a tárgyalás alatt levő javaslat benyújtásának körülményeivel. Megállapította, hogy 1848-ban „általános fellelkesültség idején” fogadták el a sajtótörvényt. Az új sajtótörvény megalkotásához is olyan időszakra lenne szükség, amikor „a pártok között nem dúlnak ilyen kiegyenlíthetetlen ellentétek, amikor általános kívánság nyilatkozik meg a tekintetben, hogy ezt meg kell csinálni”, amikor „nem a központi hatalom megerősítése céljából történik, hanem akkor, amikor a népjogok kiterjesztéséért, a népakaratnak az államkormányzatban való megvalósításáért folyik a küzdelem”, és ebben egyetértenek a „nemzetnek minden pártjai”.⁴³

Huszár Károly (későbbi miniszterelnök), a Katolikus Néppárt képviselője szerint „ilyen erjedő, forrongó politikai szituációban”, amely „két ellenséges táborra osztja nemcsak a ház tagjait, hanem úgyszólván az egész magyar társadalmat és éles szakadék van a nemzetben”,

40 Uo. 80.

41 Uo. 81.

42 Uo. 32. (Vázsonyi Vilmos), 183. (Mezőssy Béla), 317. (Bródy Ernő).

43 KN 1910–1918. XXI. köt. 205.

lehetetlen, hogy ilyen „nagyfontosságú” törvényjavaslatot érvek mentén, egymás méltányos megértése mellett tárgyaljanak.⁴⁴

Andrássy Gyula (Alkotmánypárt), az ellenzék egyik vezetőjeként szemére vetette a kormánypártnak, hogy amikor talán nem is képviseli a nemzet abszolút többségét, hiszen „bebizonyult, hogy nagy mennyiségben használtak a választás céljaira oly pénzeket, amelyekhez nyúlni nem volt szabad”, akkor akar „organikus alkotásokra vállalkozni”. Egyenesen bűnnek nevezte a javaslat erőltetését ilyen időkből, amikor „az ellenzék és a nemzet nagy része abban a hitben van, hogy ezek a javaslatok veszélyeztetik a nemzet létét védő közszabadságot”.⁴⁵ Andrássy azon állítását, hogy azért vezették be a 7–8 órás parlamenti munkanapot, hogy „teljesítsék a parancsot” [ti. Bécsből] és a törvény elfogadását „dátumra líferálják”, Tisza István miniszterelnök egyenesen komolytalan állításnak bélyegezte.⁴⁶ Andrássy a sajtóreform napirendről való levételét javasolta, de azt a Ház többsége nem fogadta el.

A parlament kisebbség szinte egy emberként azon az állásponton volt, hogy a javaslat nem felel meg az indoklásban megfogalmazott céloknak, ti. hogy egyrészt a „tisztességes és komoly sajtó” szabadságát biztosítani kell, másrészt pedig, hogy a sajtó útján elkövetett visszaélésekkel szemben megfelelő védelmet nyújtson. Ehelyett „agyonüti” magát a sajtószabadságot.⁴⁷

Springer Ferenc szerint, ha a javaslatot „normális viszonyok” között terjesztették volna be, akkor hihető lenne, hogy annak célja a sajtóban tényleg előforduló visszaélések visszaszorítása. De „amidőn egy politikai rendszer keserveit szenvedti egy ország, amikor lépten-nyomon látjuk, hogy mint pusztulnak a mi közszabadságaink, azok az értékek, amelyek a nemzetre nézve becsesek [...] akkor lehetetlen ezt a javaslatot nem annak a rendszernek szemüvegén át bizonyos kritika tárgyává tenni, lehetetlen magával azzal a rendszerrel is nem foglalkozni, amely ezt a javaslatot élénk terjeszti”.⁴⁸

A kormányt az zavarja, hogy a sajtót nem lehet sem parlamenti őrséggel, sem cenzusos választójoggal, sem egyéb módon megrendszabályozni.⁴⁹ A hatalom a független sajtón kíván bosszút állni, mert az a korrupt kormány rendszerét kíméletlenül leplezte.⁵⁰

44 KN 1910–1918. XX. köt. 337.

45 Uo. 84.

46 Uo. 87. Balogh Jenő 1938-ban, akkor már mint felsőházi tag az 1914. évi sajtótörvény születésének körülményeiről a következőket mondta: „Különösen el kell oszlatnom azt a tévedést, hogy megboldogult I. Ferenc József ő felsége [...] vagy pedig az akkori miniszterelnök úr, gróf Tisza István, valamiképpen befolyt volna ennek a javaslatnak a készítésébe. [...] szándékosan nem terjesztettem elő előzetesen még az alapelveket sem minisztertanácson [...] amikor az akkori miniszterelnök urat [...] meglátogattam, azt mondtam neki: kérlek, ismeretes mindnyájunknak az az aggodalom, hogy nagy és bölcs királyunk halála után esetleg olyan idők következnek [...] amikor egy talán jóakaratú, de a magyarok iránt mindenestre nem túlságos rokonszenvvel viseltető új uralkodó megkísérli nem alkotmányos úton a régi magyar alkotmányt összezúzni és a helyett egy federalisztikus államszervezetet létesíteni. [...] Azt mondtam Tisza Istvánnak: Kérlek, az egyetlen lehetőség, amellyel akkor Magyarországon küzdeni lehet, a sajtó, tehát úgy van szövegezve ennek a sajtótörvénynek a javaslata, hogy a kormánynak legélesebb megtámadását, az ellenzéknek mindenféle szabad mozgását és szabad fejtegetését lehetővé teszi. Két irányban van nagy változtatás a régi állapottal szemben: a helyreigazítás jogát adja meg a sajtóközlemények általi érintettnek és módot ad arra, hogy az, akit szándékosan és akarva valótlan tény állításával megkárosítottak, a bírósághoz fordulhasson. Mindkettő – a helyreigazítás joga és károkozás esetén bizonyos felelősség – az érdekelt köröknek volt a kívánsága”. *Felsőházi Napló* 1935–1940. III. köt. 370.

47 KN 1910–1918. XX. köt. 103.

48 Uo. 110.

49 Uo. 146. (Pető Sándor). KN 1910–1918. XXI. köt. 136. (Kállay Ubul).

50 KN 1910–1918. XXI. köt. 219. (Szmrecsányi György), 230. (Horváth Mihály), 277. (Bakó József).

Huszár Károly, maga is újságíró úgy vélte, hogy az ellenzék és a kormánypárt soraiban egyaránt vannak emberek, „akik a sajtószabadság teljes tiszteletben tartása mellett szívesen nyújtának segédkezet bármely kormánynak ahhoz, hogy azokat a pusztításokat, amelyeket nem a hírlapírók, hanem az ál-hírlapírók követnek el, a jövőre nézve meggátoljuk”.⁵¹ Huszár különösen az erkölcstelenséget terjesztő pornográf tartalmú sajtótermékekkel szembeni fellépést sürgette. Úgy látta azonban, hogy a javaslat ezt a feladatot nem teljesíti, ellenben „a politikai sajtó politikai agitációjának szabadságát nemcsak, hogy nem biztosítja, hanem arra a legnagyobb béklyókat rakja”.⁵² Pop Cs. István is elutasította a becsületsértést, a közszemérem elleni bűncselekményeket és a pornográfiát is. Azon az állásponton volt azonban, hogy ezek olyan problémák, amelyeket nem lehet a törvény erejével megoldani. A sajtónak magának kell elvégeznie a megfelelő szelekciót, „a nagy tengert sem lehet a pizsoktól kikotrással megtisztítani, hanem önmaga dobja ki azokat az elemeket, amelyek nem odavalók”.⁵³

A törvényjavaslat Huszár szerint is Tisza István kormányzati rendszerébe illeszkedik. „Rendszeresen, céltudatosan és öntudatosan folyik a magyar nemzet gúzsbaakötése, a parlament szólásszabadságának, mentelmi jogának megszorítása, a vármegyék önkormányzatának megszüntetése, az esküdtszéknek bizonyos tekintetben való eltörlése, a politikai agitáció megnehezítése és a sajtó megrendszabályozása. Ez egy rendszer, amely nem szolgál más célt, csak azt, hogy a munkapártnak hatalmát állandósítsa.”⁵⁴ Téved azonban a Munkapárt – folytatta Huszár eszmefuttatását –, amikor azt hiszi, hogy a törvényjavaslattal megszüntetheti a magával szembeni kritikát. A sajtó véka alá rejtése ugyanis „sohasem éri el azt az eredményt, amit a hatalmasok várnak tőle”. A sajtó azért fontos, mert a közvélemény ellenőrző szerve a központi hatalommal szemben. Majd Tisza rendszerére utalva azt a következtetést vonta le, hogy a sajtó ellenőrző szerepére annál nagyobb szükség van most, amikor „egy ember kezébe akarnak összpontosítani minden hatalmat, amikor valóságos diktátorságra való törekvést lehet észlelni, – amit nem fogok fel olyan tragikusan s [...] e diktátorban én is csak olyan Pista-cárt látok – amikor akad egy ember, aki mindent a maga képére akar teremteni és a maga erejével ráfekszik az egész országra. Ilyen körülmények között százezernél nagyobb szükségünk van a szabad sajtóra, amely Pista-cár diktátorságával szemben a maga ellenőrző szerepét gyakorolja”.⁵⁵

Volt, aki ennél még messzebb ment, és egyenesen azt állította, hogy a javaslat a sajtószabadságra „olyan békákat [sic!] rak, amelyek lehetetlenné teszik a sajtó szabad működését”,⁵⁶ a sajtószabadságnak „egyes megfojtását célozza”.⁵⁷

Mérsékelt hangok szerint „sem a reakció rendszere, sem a szabadság rendszere, sem az általános nemzeti érdek, sem pedig a pártérdek ebben a törvényjavaslatban egyenesen és határozottan keresztülvéve nincs. Mindenből van benne valami, de mindenki számára annyi és úgy, hogy senki sem tudja annak hasznát venni”.⁵⁸ Ennek az lesz a következménye, hogy ezzel a javaslattal, ha abból törvény lesz, sem az ellenzék, sem annak támogatói nem lesznek

51 KN 1910–1918. XX. köt. 337.

52 Uo. 340.

53 Uo. 194.

54 Uo. 336.

55 Uo. 342.

56 Uo. 271. (Polónyi Géza).

57 KN 1910–1918. XXI. köt. (Sághy Gyula).

58 KN 1910–1918. XX. köt. 454. (Györffy Gyula).

elégedettek. És amennyiben az opposíció kormánya kerül, kötelességének fogja tekinteni, hogy a törvényt hatályon kívül helyezze.⁵⁹

Az ellenzéki képviselők többször kifejtették, hogy helyeslik a sajtószabadsággal visszaélőkkel szemben a fellépést, de közben nem szabad a sajtószabadságot korlátozni vagy megszüntetni.⁶⁰ Giesswein Sándor abban is a javaslat betervezésének politikai indítékait látta, hogy az a sajtótermék fogalmát minden korábbinál tágabban értelmezi, a kinematográfot, a filmet mégis figyelmen kívül hagyja. A filmnek pedig – mondta Giesswein – erkölcsromboló hatása is van. Úgy vélte, hogy mivel a filmet eddig politikai célokra még nem használták, ezért maradt ki. Mindez azonban az mutatja, hogy a javaslat nem erkölcsi vagy kulturális célkitűzések alapján született.⁶¹

Annak igazolását, hogy a törvény „megrendelésre” a „párturalom” megerősítésére készült, az ellenzék többek között felhozta azt is, hogy Kenedi Géza, a kormánypárt egyik sajtóügyi szakértője félévvel a javaslat betervezése előtt azt írta a *Jogtudományi Szemlé*ben [sic!],⁶² hogy egyelőre nem várható sajtóreform, az idő most erre nem alkalmas, még nem forrtak ki teljesen az alapelvek, amelyek alapján azt tenni lehetne.⁶³ Nem értette az ellenzék a javaslat váratlan betervezését azért sem, mert arról a kormányprogramban sem volt egy árva szó sem.⁶⁴

Az opposíció szóvá tette azt is, hogy a törvényjavaslat előkészítése során a kormány nem kérte ki a különböző szakmai szervek, az ügyvédi kamarák és egyéb jogásztestületek véleményét. A miniszter nem volt kíváncsi azoknak a jogtudósoknak a véleményére, akik nem értettek egyet az ő véleményével.⁶⁵ Az 1907. évi sajtóankét anyagait is csak ott vette figyelembe, ahol azzal alá tudta támasztani a saját koncepcióját.⁶⁶ A javaslatra az ügyvédi kamarák és a jogászörök azt mondják, hogy az nem jogász munka, az írók szerint „megköti a tollat és megöli a gondolatot”, „a sajtószabadságnak és a közszabadságnak súlyos veszedelme”, a közönség szerint pedig nem védi meg érdekeiket semmitől.⁶⁷

Az ellenzék is elismerte általában, hogy a sajtó szabadságával egyesek visszaélnék. Ebből azonban helytelen azt a következtetést levonni, hogy az egész sajtót kell „rendszerbehozni”, az egész sajtónak kell „a szabadságát elvenni”.⁶⁸ A társadalomban tapasztalható sajtóellenesség oka, hogy a sajtó nemegyszer „az egyéni becsületbe, a családi élet szentségébe gázolt”. Ezen probléma megoldása azonban lehetséges úgyis, ha a sajtó szabadsága megmarad, ha annak „biztosítékait” megtartjuk.⁶⁹

A sajtó ugyanis nemcsak az „alkotmány biztosítója, hanem Magyarországon annál jóval több is: a „kultúra hordozója”. A magyar nemzeti kultúra tekintetében a sajtónak a múltban

59 Uo. 464. (Bizony Ákos).

60 Uo. 210. (Egry Béla).

61 Uo. 482.

62 *Jogtudományi Szemle* címmel csak 1869–1870 között jelent meg szaklap.

63 KN 1910–1918. XX. köt. 173. (Ivánka Imre).

64 KN 1910–1918. XXI. köt. 218.

65 Vertán Endre felszólalásában hivatkozott Doleschall Alfrédnek *Az Újság*ban megjelent „Pro veritate” című írására, amelyben cáfolta Balogh miniszternek a képviselőház előtt tett kijelentését, tudniillik hogy Doleschall azért nem vett részt a javaslat elkészítésében, mert nézetei a sajtószabadságról a miniszterénél is sokkal reakciósabbak. KN 1910–1918. XXI. köt. 320.

66 KN 1910–1918. XX. köt. 122. (Pető Sándor), XXI. köt. 292. (Narancsik József).

67 KN 1910–1918. XX. köt. 32. (Vázsonyi Vilmos), XXI. köt. 79. (Haller István), 298. (Bosnyák Géza).

68 KN 1910–1918. XX. köt. 146. (Pető Sándor).

69 KN 1910–1918. XXI. köt. 328. (Vertán Endre).

és a jelenben „legalább olyan hivatása van, mint az iskolának”.⁷⁰ Ezenkívül a sajtó számtalan „igazságtalanságot és jogtalanságot” tett jóvá, talán többet, mint a bíróságok, így elmondható, hogy „működése a jogtalanságok üldözése, a panaszok meghallgatása és nyilvánosságra hozása terén” egyenértékű a bíróságok munkájával.⁷¹

A román nemzetiségű Pop Cs. István szerint a sajtóreformot a Büntetőtörvénykönyv megreformálása előtt nem lehet megvalósítani. A nemzetiségi sajtót sújtó ítéletek jórészt a Büntetőtörvénykönyv 172. §-a alapján születtek. Amíg ez a paragrafus érvényben marad, – folytatta Pop Cs. – elképzelhetetlen, hogy a nemzetiségek között részrehajlás nélkül lehessen igazságot szolgáltatni, és a sajtó terén is folytatódna az az üldöztetések, „amelyek következtében a nemzetiségek a magyarságtól elfordulnak”.⁷²

A kevés kormánypárti hozzászóló egyike, Hantos Elemér érdekes szempontra hívta fel a figyelmet. A fennálló gazdasági bajok nem kis része a felelőtlen sajtónak tulajdonítható. „Egyes kétes egzisztenciájú lapok” a válság folyamán pillanatnyi előnyökért támadják a vállalatokat, helyrehozhatatlan károkat okozva azoknak. A javaslatot dicséret illeti azért, hogy az egyéni becsület mellett a gazdasági érdekeket, a kereskedői hitelt, az üzleti hírnevet is oltalmába veszi.⁷³

3.2. A lapindítás szabályai

Visszalépésként értékelte az ellenzék, hogy a javaslat deklarálja ugyan, hogy időszaki lapot mindenki szabadon alapíthat, és hogy az alapításhoz engedély nem kell, viszont a lap elindulása előtt tizenöt nappal a kiadás szerinti törvényhatóság első tisztviselőjénél az induló lapra vonatkozó, tételesen felsorolt adatokat be kell jelenteni. A bejelentés tudomásul vétele előtt a lapot megindítani nem lehet. Amennyiben a törvényhatóság első tisztviselője tizenöt napon belül nem közli a határozatát a kiadóval, akkor a bejelentést elfogadottnak kell tekinteni. Elutasítás esetén a belügyminiszterhez lehet fellebbezni, őt azonban nem köti határidő a fellebbezés elbírálásában. A belügyminiszter elutasító határozata ellen pedig a közigazgatási bírósághoz lehet fordulni, amely számára ugyancsak nincs előírva határidő. Így elvben valóban nincs ugyan engedélyhez kötve az időszaki lap alapítása, de a bejelentési kényszer lényegében azonossá válik az engedélyeztetéssel.

Számos ellenzéki fejezte ki aggodalmát: ha a miniszter meghatározatlan ideig elfektetheti az alapfokú hatóság elutasító döntését, akkor az időszaki lap nem jelenhet meg. Ezt pedig egyértelműen „reakciónak”, az előzetes cenzúra visszaállításának tekinthető. A kormányzati hatalom elhatározásától függ majd, hogy milyen időszaki lapok indulhatnak, ami ellehetetlenítheti, vagy legalábbis megnehezítheti új ellenzéki lapok megindítását.⁷⁴

Az ellenzéki képviselők hangoztatták, hogy a közigazgatással kapcsolatban sok rossz tapasztalatuk van. Sokszor előfordul, hogy a törvényhatóságok határozatai évekig fekszenek elintézetlenül a belügyminisztériumban, ha azok a kormányhatalom szempontjából nem kedvezők. Ha tehát meg akarják akadályozni egy ellenzéki lap megjelenését, elég, ha az alispán

70 KN 1910–1918. XX. köt. 146. (Pető Sándor).

71 Uo. 146. (Pető Sándor).

72 Uo. 194. (Pop Cs. István).

73 Uo. 117.

74 KN 1910–1918. XXI. köt. 13–14. (Bakonyi Samu), 406. (Sümei Vilmos).

megtagadja az engedélyt, a felterjesztett jogorvoslatot pedig a belügyminiszter addig „heverteti” magánál, amíg egy másik belügyminiszter veszi át az ügyet. A közigazgatási bíróságtól, amelynél a túlterheltség miatt amúgy is lassú az eljárás, – a jelenlegi kormányzati rendszerben – egyébként sem várható, hogy a belügyminiszterrel szemben foglaljon állást.⁷⁵

3.3. A sajtótermékek terjesztése

A törvényjavaslatnak az opposíció tiltakozását egyik leginkább kiváltó része azok a paragrafusok voltak, amelyek a sajtótermékek terjesztését szabályozták. Különösen az utcai terjesztés hatósági engedélyhez kötésének módját sérelmezték. Volt olyan képviselő, aki azt „a sajtószabadság kasztrálásával” azonosította.⁷⁶ A kolportázs ugyanis – szolt a javaslat ellenes érvelés – a modern sajtó egyik legfontosabb terjesztési módja. Aki ezt akadályozni akarja, az nem bír azzal a sajtó iránti szeretettel, amit a sajtó, „különösen a mi sajtónk megérdemel”.⁷⁷ Springer Ferenc szerint ellentmondásos, hogy a javaslat egyrészt kinyilvánítja, hogy sajtóterméket szabadon lehet terjesztetni, másrészt pedig azt előzetes hatósági engedélyhez köti, mert az „se nem liberális, se nem igazságos, se nem helyes.” „Ez határozottan a cenzúra jellegével bír.”⁷⁸

A képviselőházi kisebbség bírálatában hallgatott arról, hogy a javaslatban foglalt szabályozás lényegében megfelelt a hatályban levő – fentebb ismertetett – rendeleteknek (1867. évi 1731. számú és az 1897. évi 1608. számú belügyminiszteri rendeletek). Már pedig – hangzott a kormányoldaltól az érvelés – ezen rendeletek mellett is megfelelően tudott fejlődni a magyarországi sajtó.

Vázsonyi Vilmos – ellentétben a kormányzattal – negatívumként értékelte, hogy a kolportázs-jogot ezentúl nem rendelet, hanem törvény fogja szabályozni, vagy, ahogy Vázsonyi fogalmazott: „megtiltani”. Azt is kifogásolta, hogy az utcai terjesztés engedélyhez kötését kimondó paragrafus nem tesz különbséget időszaki lap és egyéb sajtótermék között, „pedig ez a megkülönböztetés jogos, mert a sajtótermék egy izolált nyomtatvány, az időszaki sajtó pedig valósággal intézmény [...] amelynek van szervezete, felelős szerkesztője, kiadója, nyomdása, szerkesztőségi személyzete, kiadóhivatali alkalmazottai”. Hiányosság az is, hogy nincsen definiálva az utcai terjesztés fogalma. Nincs benne a javaslatban a pályaudvarokon való szabad árusítás joga sem, és annak garanciája sem, hogy valamennyi lapvállalat rendelkezessen ezen joggal.⁷⁹

Ahol a hatóságok engedélyétől függ a sajtótermékek terjesztése, – hangzott az ellenzéki álláspont, – ott nincs sajtószabadság. A javaslat 12. § pedig az időszaki sajtó utcai terjesztésre szánt lapjai tekintetében visszaállítja az előzetes cenzúrát, mert a terjesztés megkezdése előtt vagy azzal egy időben a törvényhatóság első képviselőjének a példányokat be kell mutatni, aki a sajtótermék tartalma alapján dönt annak terjeszthetőségéről. Az utcai árusításra vonatkozó engedély előzetes megtagadása amúgy is „előleges cenzúrát” jelent, hiszen közigazgatási hatóság a sajtótermék tartalma alapján dönt annak terjeszthetőségéről. A törvényhatóság első tisztviselőjénél történő bemutatás egyébként is felesleges, hiszen királyi ügyészhez amúgy is

75 KN 1910–1918. XX. köt. 214. (Egry Béla), 279. (Polónyi Géza); KN 1910–1918. XXI. köt. 67. (Sághy Gyula), 94. (Szebeny Antal), 267. (Bernáth Béla), 355. (Bikádi Antal).

76 KN 1910–1918. XX. köt. 130. (Pető Sándor).

77 KN 1910–1918. XXI. köt. 226. (Szmrecsányi György).

78 KN 1910–1918. XX. köt. 108.

79 Uo. 14. (Vázsonyi Vilmos).

be kell szolgáltatni a felelős példányt, aki ha szükségét látja, megteheti a megtorló rendelkezéseket.⁸⁰ A sajtószabadság megengedi a sajtótermékek korlátlan terjesztését, mindaddig, amíg a sajtó bűncselekményt el nem követ. Annak eldöntése azonban, hogy valamely sajtótermékkel bűncselekményt követtek-e el, mindig csak a közzététel után, és mindig csak bírói úton történhet – mondta Kelemen Béla.⁸¹ Ugyan ezt az elvet kívánta Springer Ferenc a külföldi sajtótermékek terjesztésénél is alkalmazni. Szerinte az a rendelkezés, hogy a kormány a külföldi sajtótermékek terjesztését az ország területén „közérdekből” betilthatja, csak olyan módosítással lenne elfogadható, hogy a betiltást csak bíróság mondhatta ki, utóbbi is ahhoz a feltételhez legyen kötve, hogy a kérdéses nyomtatvány bizonyos érdekeket „állandóan és ismételten” veszélyeztet, továbbá, hogy a betiltás meghatározott időszakra szójon.⁸²

Pop Cs. István ezzel összefüggésben utalt rá, hogy Németországban a kancellár külföldi sajtóterméket csak akkor tilthat ki az országból, ha az egy éven belül kétszer volt büntetve. Magyarországon pedig a minisztérium ezen joga semmilyen korláthoz nincs kötve, sem idő, sem tartalom tekintetében. Pop Cs. azt is kifogásolta, hogy Romániából alig néhány lap hozható be Magyarországra, míg – tudomása szerint – „magyar lapok Romániából nem utasítanak ki”.⁸³

Amíg a kormányzat az utcai árusítás engedélyezését pusztán diszkrecionális jognak tekintette, amely adható, de el is vehető, addig az ellenzék az utcai árusítás szabadságát a sajtószabadság kritériumának állította be.

Sok kritika érte a vonatkozó szakaszok „pongyola” megfogalmazását is. Így például azt, hogy a javaslat értelmében nem szabad olyan sajtótermék utcai terjesztését engedélyezni, amely sérti a közrendet, a közérkölcst vagy alkalmas nemzetiség, osztály vagy gyűlölet stb. felkeltésére.⁸⁴ Aggályosnak találták a közérkölcst, közérkölcstiséget, valamint az osztálygyűlölet fogalmakat, amelyek túlságosan „ruganyos” kifejezések. A hatóság kényére van bízva, milyen tágan értelmezi azokat.⁸⁵ A passzust kritizáló képviselők szerint a szöveg nem is értelmezhető, mert nem világos, hogyan tudja a hatóság előre elbírálni, hogy egy időszaki lap, vajon sérti-e a közrendet vagy a közérkölcstiséget.⁸⁶

Polónyi Dezső értetlenül fogadta a különbségtételt az egyes terjesztési módok (utcai kolportázs, posta vagy szétküldés útján) között. Nézete szerint ennek az államhatalom szempontjából közömbösnek kellene lennie. A javaslat indoklásában szereplő azon érvet, hogy mindez a szegényebb, könnyebben befolyásolható néprétegek érdekében történik, akikhez elsősorban a kolportázs útján jut el a sajtó, részben kész volt elfogadni, túlzásnak tartotta azonban, hogy néhány külvárosi bulvár lap terjesztésének megnehezítése miatt a korlátozás a hivatásuknak megfelelő lapokra is vonatkozzon.⁸⁷

80 KN 1910–1918. XX. köt. 15. (Vázsonyi Vilmos), 132. (Pető Sándor), 158. (Apponyi Albert), 253. (Benedek János), 299. (Hegyi Árpád), 323. (Bródy Ernő), 467–468. (Bizony Ákos), 491. (Lovászy Márton); KN 1910–1918. XXI. köt. 20. (Bakonyi Samu), 93. (Szebeny Antal), 259. (Barabás Béla), 351. (Gedeon Aladár).

81 KN 1910–1918. XXI. köt. 271–272.

82 KN 1910–1918. XX. köt. 108.

83 Uo. 195.

84 Uo. 131. (Pető Sándor).

85 Uo. 14. (Vázsonyi Vilmos), 132. (Pető Sándor), 158. (Apponyi Albert), 253. (Benedek János), 299. (Hegyi Árpád), 323. (Bródy Ernő), 467–468. (Bizony Ákos), 491. (Lovászy Márton); KN 1910–1918. XXI. köt. 20. (Bakonyi Samu), 93. (Szebeny Antal), 259. (Barabás Béla), 351. (Gedeon Aladár).

86 KN 1910–1918. XX. köt. 131. (Pető Sándor).

87 KN 1910–1918. XXI. köt. 333–334.

Esterházy Móric (későbbi miniszterelnök) különösen hosszú fejtegetést szentelt a terjesztésre vonatkozó passzusoknak. Megítélése szerint a vonatkozó rész „törvényszerkezeti” szempontból „nem szabatos”. A 8. § a terjesztés fogalmát definiálja, az utcai terjesztés fogalmát viszont nem. Az sem világos – szerinte –, hogy a falragasz sajtótermék-e. Így pedig – Esterházy Móric szerint – a 8. (terjesztés definíciója) és a 15. § (falragaszok kifüggeszthesztősége), valamint a 9. (sajtótermék szabad terjeszthesztősége a törvény korlátai között) és 11. § (sajtótermék utcai terjesztésének feltételei) között ellentmondás van. Ez pedig a visszaélések egész sorára ad alkalmat. Az egyik hatóság ugyanis a közszemlére tételt terjesztésnek minősíti és megköveteli az engedélyt, a másik pedig nem. A falragasz kiragasztásának hatósági engedélyhez kötése cenzúra, de ha a kormány ezen az állásponton áll, akkor kodifikálja azt őszintén.⁸⁸ Esterházy külön rávilágított a 11. § 4. bekezdésében rejlő veszélyekre („Olyan sajtótermék utcai terjesztését [...] különösen amely valamely nemzetiség, osztály vagy hitfelekezet ellen gyűlölet ébresztésére alkalmas [...] engedélyezni nem szabad”). Az „alkalmas” szó révén itt ugyanis már nem a szerző szándékáról, nem a közlemény tárgyi tartalmáról van szó, hanem „az olvasó lelkiállapota a mérvadó”. „Oly országban, ahol talán kulturális, de mindenestre szociális és közegészségügyi szempontból annyira hátra vannak, mint Magyarországon, [...] óvatosan kell bánni a fogalmakkal, amikor azt mondjuk, hogy ez vagy az gyűlölet felkeltésére alkalmas”. Ezzel azt várják el az eljáró hatóság képviselőitől, hogy azok sok ezer olvasó lelkébe lássanak.⁸⁹

Pop Cs. István szerint mivel arról a javaslatban nincs szó, hogy ki állapítja meg, van-e nemzetiség elleni izgatás az inkriminált sajtótermékek írásaiban, így ez visszaélésre ad okot, hiszen bírói ítélet nélkül lehet ezen indokkal az utcai terjesztést megakadályozni. Ez pedig nyílt cenzúrát jelent.⁹⁰

Barabás Béla viszont a nemzetiségi sajtó kedvezménybe részesítését látta a javaslat 11. § 4. bekezdésében. Értelmezése szerint ugyanis a javaslat ezen szakasza azt mondja, hogy „a magyar embernek nem szabad a nemzetiségek ellen gyűlöletet kelteni”. A magyarországi nemzetiségek lelkében veszedelmes hatást kifejtő, az ország területi egysége ellen szító nemzetiségi sajtó utcai terjesztését nem lehet azonban ez alapján megtiltani – hangzott Barabás értelmezése. Elismerte ugyan, hogy azokkal a nemzetiségi lapokkal szemben, amelyek a „magyar állam osztatlan nemzeti egysége ellen” írnak, vagy Magyarország területi egységét vitatják, bírósági eljárás indul, és általában szigorú büntetést kapnak, de méltánytalannak tarja, hogy esetükben elegendő az utólagos megtorlás, míg a magyar sajtótermékek esetében preventív intézkedések (engedély, eltiltás stb.) is fennállnak. Barabás szerint, ha a nemzetiség fogalmában benne értendő a magyarság is, akkor ez viszont azt jelenti, hogy a magyarságot „a magyar állam fenntartó ős fajtát” a nemzetiség fogalmához súllyesztjük.⁹¹ Ebben az összefüggésben – utalva arra, hogy ekkoriban Tisza miniszterelnök tárgyalásokat folytatott a

⁸⁸ Uo. 171.

⁸⁹ Esterházy ezzel kapcsolatban elmondta, hogy a *New York Harald* párizsi kiadása hasábokon keresztül megírja, hogy a pénz- és a születési arisztokrácia világszerte melyik szállodában, melyik fürdőben mit eszik, hogyan kártyázik, hogyan mulat. Ezt, amikor ő [az arisztokrata] elolvassa, legfeljebb megjunta. Ha azonban dohos lakásokban éhező családokhoz jut el ez az olvasmány, akkor minden bizonnyal gyűlöletet kelt bennük mulatozó embertársaik iránt. Uo. 172.

⁹⁰ KN 1910–1918. XX. köt. 196.

⁹¹ KN 1910–1918. XXI. köt. 263–264.

hazai románság vezetőivel – az ellenzék az „oláh” nemzetiségi párttal kötendő paktumról, mint „alattomos tettről” beszélt.⁹²

Haller István (Katolikus Néppárt) elképzelhetőnek tartott egyes eseteket, amikor indokolt a sajtóorgánum terjesztésének megtiltása. Ilyen lehet például a gyilkosságra való felhívás, hadititok elárulása stb. Ezeket az eseteket azonban a törvényben tételesen fel kell sorolni, „hogy mindenki tudhassa és a törvény betűjére hivatkozva követelhesse, hogy csak ez esetben és semmiféle más esetben a terjesztés lehetősége ne akadályoztassék meg”.⁹³ Hiányolták az ellenzéki képviselők a javaslatból azt is, hogy amíg azt meghatározza, mely esetekben nem szabad megadni a kolportázs jogát, addig azt nem mondja ki, hogy abban az esetben, ha a tiltó kritériumok nem állnak fenn, az utcai árusítást engedélyezni kell. Hasonlóképpen: tartalmazza a javaslat, hogy mely esetben lehet az utcai árusítás jogát visszavonni, arról viszont nincs szó, hogy mikor kell visszavonni. Ez is a hatósági önkény felé mutat, hiszen amikor a visszavonás feltételei fennállnak, ha a hatóság akarja, visszavonja, ha akarja, nem vonja vissza a kolportázs jogát. Ugyancsak hiányzik a jogorvoslat lehetősége, a közigazgatósági bírósághoz való fellebbezés joga. Kártérítésre sem nyílik mód, ha a kolportázst jogtalanul vonták meg.⁹⁴

Apponyi Albert is elismerte, hogy a kolportázs-sajtó színvonala sok kívánni valót hagyott maga után az utóbbi időben. Hangsúlyozta azonban, hogy akkor, amikor a sajtó világában a kapitalista viszonyok válnak uralkodóvá, a kolportázs-sajtó „a demokratikus irányt képviseli a sajtó nagy arisztokratáinak társaságában”. A kolportázs-sajtó termékei azok, amelyek mozgékonyáguk révén képesek gondolatokat viszonylag csekély anyagi eszközökkel a közönséghez eljuttatni. A javaslat pedig éppen a kolportázs-sajtó ezen szabad mozgását „öli meg”.⁹⁵

A kritikán kívül a „helyes szabályozásra” vonatkozóan javaslat is elhangzott az ellenzék padsoraiból. Székely Aladár szerint az utcai terjesztés szabályozásánál csak a bejelentési rendszer fogadható el. A bejelentést a hatóság köteles lenne tudomásul venni. Ez alól csak egy kivétel fogadható el, ha a kolportázstól folyomódó lap korábban olyan bűncselekményeket követett el, amelyekért megfelelő szabályozás értelmében bíróság úton az utcai terjesztés megtiltható. Azonban a tilalom is csak meghatározott időre legyen kiszabható.⁹⁶

Ilyen értelemben szólott hozzá a vitához Lovász Márton, akinek a terjesztésre vonatkozó korábban beterjesztett törvénytervezetét sajtótörvény tervezetével együtt tárgyalták, amint fent már szó volt róla. Lovász rámutatott, hogy a törvénytervezet éppen az ellenkezőjét tartalmazza annak, mint az ő javaslata. Ő az utcai terjesztést pusztán bejelentéshez kötötte volna, de annak elmulasztása sem járna a kolportázs tilalmával, hanem csak egyszerű rendőri kihágást vonna maga után, ami szerény büntetéssel lenne sújtható. A terjesztés szabadságát egyedül bírói intézkedéssel lehetne megvonni.⁹⁷ Szebeny Antal egy esetben tartotta elfogadhatónak az utcai terjesztés megtiltását: akkor, ha valamely lapszám a „közérkölciséget” sérti.⁹⁸ Bikádi Antal a terjesztés hatósági szabályozását szintén elutasította, mert a hatósági vezetőtől nem várható el, hogy a sajtóhoz értsen. A javaslatban szereplő szabályozást, amely hatósági engedélytől

92 Uo. 101. (Vázsonyi Vilmos), 263. (Barabás Béla).

93 Uo. 81.

94 KN 1910–1918. XX. köt. 158. (Apponyi), 351. (Preszly Elemér), 365. (Székely Aladár), 456. (Gyórfy Gyula), KN 1910–1918. XXI. köt. 66. (Sághy Gyula).

95 KN 1910–1918. XX. köt. 158. (Apponyi Albert).

96 Uo. 15. (Vázsonyi Vilmos), 132. (Pető Sándor), 365. (Székely Aladár).

97 Uo. 490.

98 KN 1910–1918. XXI. köt. 21. (Lovász), 93. (Szebeny).

tette volna függővé az időszaki lapok utcai terjesztését, akkor tartotta volna elfogadhatónak, ha az engedélyezés egy erre a célra felállított, önálló hatóság kezében lenne.⁹⁹

A törvényjavaslat 13. §-a meghatározta a terjesztést végző személyekre vonatkozó előírásokat. Az ellenzék mulatságosnak és embertelennek nevezte azt a rendelkezést, hogy a rikkancsnak tizennyolc évesnél idősebbnek kell lennie. Az országban ugyanis számtalan tizennyolc év alatti fiatal keresi meg nemcsak saját, hanem otthon nyomorgó, beteg családtagjai kenyerét is újságárusítással. A javaslat ezt lehetetlenné tenné.¹⁰⁰

A falragaszokra (plakátok) vonatkozó szabályozás, ha nem is keltette fel annyira az ellenzéki képviselők érdeklődését, a terjesztéshez hasonlóan szinte teljes elutasításban részesült. A javaslat értelmében a falragaszok utcai terjesztésére a sajtótermékek utcai terjesztésére vonatkozó szabályok érvényesek. Azok a falragaszok, amelyek utcai árusítása tilos, vagy amelyeknek ilyen engedélyt nem kaphatnak, nem függeszthetők ki. A javaslat 5. §-a a választásoknál használt plakátokat, amennyiben azok tartalma csak a választáshoz szükséges adatokat tartalmazza, kiveszi az impresszum-kötelezettség alól. Mivel azonban nehezen képzelhető el olyan választási plakát, amelynek agitáló tartalma ne lenne – hangzott az érvelés –, az ellenzék mindebben azt a kormányzati szándékot látta, hogy a választási plakátokra is a többi sajtótermékre vonatkozó szabályok legyenek érvényesek, és hogy így a választási plakátokon is meg kelljen jelölni a felelős személyeket. Az ellenzék szerint a javaslat ezen része kifejezetten a politikai választások befolyásolását szolgálja azzal a céllal, hogy a kormányzat a neki nem tetsző politikai agitációt egyszerűen a közrendre veszélyesnek nyilvánítsa, és az azt tartalmazó plakátot betiltsa. Ez pedig a választási plakátok cenzúrájával egyenlő. Az intézkedés már nemcsak a sajtószabadságot, hanem a politikai véleménynyilvánítás szabadságát is sérti.¹⁰¹

Bakonyi Samu állítása szerint a sajtótermékek terjesztésére vonatkozóan a német és az osztrák szabályozás is sokkal liberálisabb a Ház asztalán fekvő javaslatnál. Ausztriában ugyanis, ahol a terjesztés engedélyezése az ipartörvény hatálya alatt áll, az elárusításra vonatkozó engedélyt a hatóság szabad ipar önálló folytatására jogosult személytől nem tagadhatja meg. Hasonló módon rendelkezik a kérdésben a német birodalmi törvény is.¹⁰²

3.4. A helyreigazítási jog

A helyreigazítási jog újdonság volt a magyar sajtótörténetben. A helyreigazítás intézményével elvben minden érdekelt fél egyetértett, de elhangzott olyan vélemény is, hogy a helyreigazítási jog csak a tisztességes sajtóval szemben eredményes. A „parazita” újságírókkal szemben minden helyreigazítási jog kárba vész, mert megtalálják a módját, hogy ízléstelen támadásokkal zaklassák az embert.¹⁰³

A helyreigazítási jog azon módjával szemben azonban, ahogy az a javaslatban szerepelt, ugyancsak sok kritikát fogalmazott meg a képviselőházi opposíció. Általánosan azt a kifogást hangoztatták, hogy az sajtóellenes, mindig a sajtót kényszeríti védekező állásba, cserében

99 Uo. 354.

100 Uo. 405. (Sümei Vilmos).

101 Uo. 92., 261., 273., 284.

102 Uo. 21–22.

103 Uo. 359. (Bikádi Antal).

viszont nem kapja meg a szükséges védelmet. A javaslat mindig a sajtóról tételezi fel, hogy visszaél a hatalmával, míg a másik félnek igazat tulajdonít, vele szemben nincs szükség garanciára. Ezt a szellemet tükrözi az a rendelkezés is, hogy a helyreigazító közlemény elvileg nem lehet hosszabb a helyreigazítandó közleménynél, de ha a helyreigazítás csak hosszabb szövegben lehetséges, a lap a hosszabb szöveget is térítésmentesen köteles megjelentetni.¹⁰⁴ Springer Ferenc elfogadta utóbbit, de annak a lehetőségét feltételekhez kívánta kötni, mert egyébként az a sajtót hátrányosan érintené. Megoldásként vetette fel, hogy az, aki hosszabb helyreigazító közleményt szeretne megjelentetni, fizessen érte.¹⁰⁵

Ennél messzebb ment Huszár Károly egyetértett a helyreigazítás bevezetésével. Tekintettel arra azonban, hogy nézete szerint a helyreigazítási joggal is vissza lehet élni, azt javasolta, hogy a helyreigazító közlemény terjedelme, tartalmi jellege legyen meghatározva, sőt azért térítést is kelljen fizetni, mert „egy lap terjedelméből ellenérték nélkül elfoglalni bizonyos részt, megsértése a tulajdonjognak”.¹⁰⁶ A helyreigazítási jognak szigorúan csak a valótlanúság helyreigazítására kellene szorítkoznia.¹⁰⁷

Hasonló véleményen volt Haller István, aki szerint a helyreigazításnak igenis van helye, mert egyes újságok sokszor közölnek nem való állításokat, szabadon gázolnak magánszemélyek becsületébe, vagy károsítanak meg intézményeket hírnevükben, és ezáltal gyakran anyagi kárt is okoznak. Ilyenkor a lap vagy elzárkózik a helyreigazítástól, vagy olyan eldugott helyen teszi azt közzé, hogy azt az csak az olvasók töredéke olvassa, így a kár helyrehozása nem történik meg. A helyreigazítást azonban úgy kell pontosan szabályozni – folytatta Haller –, hogy az igazság elégtételben részesüljön, a sajtó azonban ne legyen felesleges „vegzációnak” kitéve, ne lehessen egy lapot sem azáltal tönkretenni. Mert ellenkező esetben a miniszterelnök – mondotta Haller István, – ha nem ért egyet valamelyik lap írásával, akkor saját álláspontját nem a kormánypárti *Igazmondóban* fogja megjelentetni, hanem ír egy cikket, és keresztülviszi, hogy az az ellenzéki lapokban mások költségén jelenjen meg, mert hiszen a törvényjavaslat lehetővé tenné, hogy a hamis beállítás ellen tiltakozzon, és azt helyesbítse.¹⁰⁸

A helyreigazítási jog helytelen bevezetése sérelmes lehet a nemzetiségi lapokra is, fejezte ki aggodalmát Pop Cs. István. A hatóság ugyanis visszaélhet jogával, és „az a román lap, amely azért alakult, hogy a népet felvilágosítsa, hogy a nép politikai és gazdasági műveltségét előmozdítsa, arra fog ébredni másnap, hogy az első lapon mindig a főszolgabíró vagy az alispán rendelete fog megjelenni”. Ráadásul a helyreigazítás az államnyelven is történhet, így megeshet, hogy a magyarul nem tudó román számára írt lapok a hatóságok magyar nyelvű közleményeivel lesznek tele.¹⁰⁹

Szintén vegzatórikus rendelkezésnek minősítette Sümegi Vilmos azt a szakaszt, amelyik előírta, hogy a helyreigazító közlemény a lapban ugyanazon a helyen jelenjen meg, mint a helyreigazítandó. Érvelése szerint, aki a lapcsinálás technikáját ismeri, tudja, ez milyen felesleges nehézséget okoz a lapnak. Ezért azt javasolta, hogy a törvény csak annyit írjon elő, hogy

104 KN 1910–1918. XX. köt. 12. (Vázsonyi Vilmos), 159. (Apponyi Albert).

105 Uo. 108.

106 Uo. 344. (Huszár Károly), 471. (Bizony Ákos).

107 KN 1910–1918. XXI. köt. 67. (Sághy Gyula).

108 Uo. 87–88.

109 KN 1910–1918. XX. köt. 197. (Pop Cs. István).

a helyreigazítás ugyanabban a rovatban ugyanazon a helyen jelenjen meg. Ezzel a kitűzött cél megvalósul.¹¹⁰

A hatóságok részére a javaslat a korlátlan helyreigazítási jogot adott, ami szintén az egyik legvitatottabb pontja volt a vonatkozó paragrafusnak. A kisebbségben levő pártok ebben a vonatkozásban a hatósági helyreigazítás feltételeinek pontos meghatározását kívánták. Springer Ferenc szerint a hatóság is csak akkor követelhesen helyreigazítást, ha vele kapcsolatban közölnek „valótlan tényeket”, vagy „való tényeket ferde világitásba helyeznek”.¹¹¹ A több hatóságot is érintő közlemények esetében is kifogásolta az ellenzék, hogy a javaslat nem határozza meg, melyik hatóságot illeti a helyreigazítási jog. Ezért attól lehet tartani, hogy több község, a szolgabíró és az alispán is helyreigazítási igénnyel áll elő – hangzott az aggodalom. Ennek megelőzésére ugyancsak pontosabb szabályozást követeltek a javaslat bírálói.¹¹² Elhangzott olyan hozzászólás is, amely elutasította a hatóságokat megillető helyreigazítási jogot, arra hivatkozva, hogy számukra rendelkezésre állnak a félhivatalos sajtóorgánumok, amelyekben számtalan helyreigazító vagy cáfoló közleményt tehetnek közzé.¹¹³

A hatóságok helyreigazítási joga azért is kényes kérdés, mert a hatósági visszaélések leleplezését is megakadályozhatja. Ezért pontosan meg kell határozni, milyen esetekben gyakorolhatja ezt a jogot a hatóság. A helyreigazítási kényszer azt is jelenti, hogy a sajtó állandóan a hatóságok ellenőrzése alatt áll, tehát szabad sajtóról sem lehet már beszélni, vonta le ezt a már túlzó következtetést Györffy Gyula.¹¹⁴

Volt, aki a szaklapok tekintetében látta különösen hátrányosnak a helyreigazítási jog javaslatban szereplő formáját, mert attól félt, hogy a szakcikkeket helyesbítő közlemények az egész szaklapot kitölthetik, ami a lap tönkretételét, a helyreigazító számára pedig ingyen reklámot jelentene. Ezért Krolopp Hugó azt javasolta, hogy a nagy múltú, „komolyabb” szaklapok esetében szabják meg a helyreigazító közlemény maximális terjedelmét, ahogy az számos más országban is megtörtént.¹¹⁵

Ellentmondást láttak abban a kitételben is, hogy a szerkesztő nem köteles a helyreigazítást megjelentetni, ha az hosszabb, mint a helyreigazított közlemény, kivéve, ha a helyreigazítást csak hosszabban lehet kifejtetni. Hiszen a mondat első felét rögtön negligálja a mondat másik fele.¹¹⁶ A mondatnak azért sincs értelme – hangzott az érvelés –, mert nincs olyan cikk, amelyet rövidebben vagy hosszabban ne lehetne megírni. Ez függ az író egyéniségétől, a helyreigazító képzettségétől stb. Tekintetbe véve, hogy a helyreigazítással élni kívánók többsége az úgynevezett laikusok közül fog kikerülni, akik az írás mesteriségében kevésbé jártasak, hosszabban fogják megírni közleményeiket, mint ahogyan lehetett volna, indokolta álláspontját Vertán Endre.¹¹⁷

A javaslat értelmében a helyreigazítás jogával a kifogásolt közlemény megjelenésétől számított egy hónapig lehetett élni. Volt, aki ezt az elévülési időt sokallta, mondván, „amilyen gyorsan az emberek a mai világban élnek, 8–10 nap múlva azt sem tudjuk már, mit olvas-

110 KN 1910–1918. XXI. köt. 408. (Sümegei Vilmos).

111 KN 1910–1918. XX. köt. 108. (Springer Ferenc), XXI. köt. 294. (Narancsik József).

112 Uo. XX. köt. 282. (Polónyi Géza).

113 Uo. 351. (Preszly Elemér).

114 KN 1910–1918. XX. köt. 457., XXI. köt. 267. (Bernáth Béla).

115 KN 1910–1918. XX. köt. 171–173.

116 KN 1910–1918. XXI. köt. 267–268. (Bernáth Béla).

117 Uo. 326. (Vertán Endre).

tunk, annyira elmosódnak az emlékek, [...] nem tudjuk, hogy ki a panaszos, ki a panaszolt és akárhányszor összetévesztjük az illető személyeket is”.¹¹⁸

Esterházy Móric a német sajtótörvény analógiájára annak a bevételeit javasolta, hogy a helyreigazító nyilatkozat büntetendő közleményt nem tartalmazhat, továbbá, hogy a helyreigazító közleményt saját kezűleg is alá kelljen írni. A javaslat hibájának nevezte, hogy nem rendelkezik arra az esetre, hogy amikor a helyreigazító közlemény harmadik személyt érint, akkor az megkapja-e a lehetőséget a helyreigazításra. Amennyiben igen, kinek a költségére, a kiadóéra-e vagy az elsőrendű helyreigazítóéra. Ennek tisztázatlansága ugyanis azt eredményezheti, hogy „egyes, talán nem egészen jóhiszemű rektifikáló egész rektifikációs lavínát indítson meg azáltal, hogy mindig harmadik személyt nevez meg, aki azután ingyenes munkatársa lesz az illető lapnak”.¹¹⁹

Többen hibás rendelkezésnek mondták azt is, hogy a sajtóorgánum a helyreigazító közleményhez reflexiót sem fűzhet.¹²⁰ „Ezt nem lehet kisajátítási joggá tenni olyan értelemben, hogy amikor valaki valamit helyreigazít, akkor ő legyen ott az úr, annyira, hogy én a saját lapomban szóhoz sem juthatok és még megjegyzést sem tehetek.”¹²¹

3.5. A hírlapbiztosíték (kaució)

A hírlapbiztosíték (kaució) intézményét Magyarországon törvényileg az 1848-as sajtótörvény vezette be, és a vonatkozó paragrafusok továbbra is érvényben voltak. A sajtótörvény-tervezet az addigi rendelkezések szigorítását tartalmazta, amennyiben felemelte a kaució összegét, továbbá szűkítette a kaucióként elfogadható eszközök körét. A legnagyobb kritika a kaució felemelését érte (mint fent láttuk: a politikai tartalmú, hetenként legalább ötször megjelenő időszaki lapok esetében Budapesten 50 ezer, vidéken pedig 20 ezer koronára, a ritkábban megjelenő időszaki lapok esetében Budapesten 20 ezer, vidéken 10 ezer koronára). A kaució megemlése annál nagyobb felháborodást okozott, mert – amint számos ellenzéki felszólaló utalt rá – a hírlapi biztosítékot Európa szerte eltörölték. Egyedül Horvátországban létezett, de az ott fizetendő legmagasabb összeg is csak 8 ezer korona volt.¹²² A kaució rendszere azonban Horvátországban liberálisabb – hangzott az ellenzéki vélemény –, mert ott az a havonta csak kétszer megjelenő lapokra nem vonatkozik. Ha a javaslatot elfogadják, az ellenzéki lapoknak célszerűbb lesz a „szabadabb Zágrábba” költözni – jegyezték meg némi iróniával.¹²³

Az ellenzék szerint a sajtószabadság irányába tett lépés, az igazi liberális álláspont, a kaució teljes eltörlése lenne. A javaslatban foglalt megoldással az igazságügyi miniszter azt mutatja, hogy mennyire liberális, és milyen liberalizmust akar meghonosítani.

Annak ellenére, hogy a politikai tartalmú lapok esetében a kauciókötelezettség eddig is érvényben volt, tehát ebben a tekintetben nem hozott a javaslat újdonságot, a 'politikai tartalom'

118 Uo. 95. (Szebeny Antal).

119 Uo. 169.

120 KN 1910–1918. XX. köt. 108. (Springer Ferenc).

121 Uo. 19. (Vázsonyi Vilmos).

122 Uo. 17. (Vázsonyi Vilmos), 127. (Pető Sándor), 213. (Egry Béla), 280. (Polónyi Géza), 484. (Giesswein Sándor), XXI. köt. 14. (Bakonyi Samu), 56. (Pap Zoltán), 66. (Sághy Gyula), 222. (Szmrecsányi György), 273. (Kelemen Béla), 351. (Gedeon Aladár), 406. (Sümegei Vilmos).

123 KN 1910–1918. XXI. köt. 347. (Esterházy Mihály).

fogalma izgalmat váltott ki. Egyesek azon félelmeiket fejezték ki, hogy a kormány a szaklapokra, a közgazdasági és a közigazgatási kérdésekkel foglalkozó lapokra is kiterjeszti a lapbiztosítékot, hiszen – hangzott a magyarázat –, ha akarjuk mindenben található politikai tartalom.¹²⁴

Az opposíció szerint a kaució felemelése cáfolja a kormány azon indoklását, hogy az új törvénnyel a kapitalizmustól kívánja megvédeni az újságírókat. Az új szabályozás – éppen ellenkezőleg – egyenesen a kapitalizmus karjaiba hajtja a sajtót, hiszen csak az tud lapot alapítani, akinek sok pénze van.¹²⁵ A lapbiztosíték felemelésére azért sincs szükség, mert eddig még egyetlen esetben sem fordult elő, – állította Papp Zoltán –, hogy valamelyik lapnál a biztosíték elfogyott volna. Igaz, a javaslat – folytatta a képviselő – „egész virtuozitást fejt ki a bűncselekmények gyártásában, előre mutat, hogy a jövőben annyi lesz a bűncselekmény, hogy azokba okvetlenül bele fog botlani minden újságíró, annyira, hogy az a lapbiztosíték, amely eddig az állampénztárban vagy a telekkönyvben bekebelezve hevert, kevés lesz a büntetések fedezésére”.¹²⁶ Mások szerint a kaució megemelt összege is hamar el fog fogyni, hiszen a javaslat olyan eddig nem létező kártérítéseket és büntetéseket tartalmaz, amelyek „sokkal súlyosabbak, mint aminőről Magyarországon eddig szó esett”.¹²⁷

Azt is sérelmezték, hogy a kaució a megítélt kártérítés fedezésére is szolgál.¹²⁸ Bíralták azt is, hogy a kaució felemelése visszamenő hatású, az érintett kiadóknak egy éven belül kell a kauciót a magasabb összegre kiegészíteniük. „Ez nem a szerzett jogok védelme, hanem egyenesen azok kinullázása, mert minden joggal ellenkezik a visszaható erőnek anyagi kérdésekben való ilyen statuálása.”¹²⁹ Különösen a kevés előfizetővel rendelkező kisvárosi ellenzéki újságok kerülhetnek nehéz helyzetbe, mert ők nem tudják a szükséges kauciót letenni. Ellenben azok, akik a kormány céljait szolgálják, könnyen kaphatnak segítséget a kormány részéről, a rendelkezési alaptól – mondták többen is.¹³⁰

Szót emeltek az ellen is, hogy lényegesen bővül a kaucióra kötelezett lapok száma, hiszen a korábbi szabályozástól eltérően nemcsak a legalább kéthetente, hanem a legalább havonta egyszer megjelenő lapok is hatálya alá kerülnek. Ez pedig nagy kárára lenne a politikai esszéirodalomnak, amely folyóirataival a leginkább alkalmas arra, hogy a „komoly publicisztikai tartalommal bíró politikai jellegű cikkeknek” helyt adjon, s amelyet olyan nevek fémjeleznek, mint Kemény Zsigmond, Csengery Antal, Eötvös József.¹³¹

A javaslat a napilapok vonatkozásában is méltánytalanabban szabályoz, mint az eddigi gyakorlat. Amint Székely Aladár utalt rá, az 1848-as sajtótörvény csak a naponta megjelenő lapokra érvényesítette a magasabb kauciót. Amikor aztán a vasárnapi munkaszünetet bevezették, és a lapok felhagytak hétfői számuk megjelentetésével, akkor a Kúria határozatot hozott, amelynek értelmében a hetenként hatszor megjelenő lapok nem tekintendők naponta megjelenő lapnak, vagyis mérsékeltebb kaució alá esnek. Ezen változtat most a

124 KN 1910–1918. XX. köt. 108. (Springer Ferenc), 170. (Krolopp Hugó), 176. (Ivánka Imre), 469. (Bizony Ákos), KN 1910–1918. XXI. köt. 407. (Sümei Vilmos).

125 KN 1910–1918. XX. köt. 197. (Pop Cs. István), KN 1910–1918. XXI. köt. 85. (Haller István), KN 1910–1918. XXI. köt. 420. (Andrássy Gyula).

126 KN 1910–1918. XXI. köt. 56. (Pap Zoltán).

127 Uo. 85. (Haller István), 199. (Jármy Béla).

128 KN 1910–1918. XX. köt. 17. (Vázsonyi Vilmos), XXI. köt. 199. (Jármy Béla).

129 KN 1910–1918. XXI. köt. 18. (Bakonyi Samu).

130 KN 1910–1918. XX. köt. 204. (Csermák Ernő), 281. (Polónyi Géza), KN 1910–1918. XXI. köt. 421. (Andrássy Gyula).

131 KN 1910–1918. XX. köt. 363. (Székely Aladár).

javaslat, amikor a magasabb kauciót már a hetente legalább ötször megjelenő lapokra is kiterjeszteni kívánja.¹³²

Ez a rendelkezés súlyosan érint számos nemzetiségi lapot is, mert azok az ötszöri megjelenéssel már a magasabb kaució hatálya alá esnek.¹³³

A kaució eltörlése mellet érvelők azt hangoztatták, hogy a lapbiztosíték szükségessége mellett egyik indok, hogy tudniillik az szolgál a sajtóvétség esetén kiszabott büntetés fedezetéül, nem meggyőző, hiszen mindenféle büntetettre és vétségre szabnak ki pénzbüntetést, ahol pedig egyáltalán nincs semmiféle biztosíték.¹³⁴

A kaució – mondotta Apponyi Albert – nem biztosíték a lap szellemi és erkölcsi színvonalának a biztosítására sem. A kaució csak kiváltságot biztosít azoknak, „akik vagy maguk nagy pénzerővel rendelkeznek, vagy olyan tényezőkre, olyan pártokra támaszkodnak”. A sajtó erkölcsi és szellemi színvonalának emeléséhez olyan intézkedések lennének szükségesek, amelyek „időszaki lapoknak kiadását és szerkesztését bizonyos szellemi és erkölcsi kvalifikációhoz kötnék”.¹³⁵

Sághy Gyula az ügyvédi kamarák mintájára sajtókamara felállítását javasolta: „a sajtó munkásainak maguknak lesz módjuk arra [...], hogy a selejtes, közübük nem való embereket a maguk testületéből kivessék, azoktól megtisztítsák a sajtót és akkor lehet [...] bizonyos értelmi és erkölcsi minősítést felállítani. [...] ebben nagyobb garancia van a kultúra, az igazi műveltség és igazi szabadság szempontjából, mint a kaució intézményében, ami éppen ellenkező eredményt idéz elő”.¹³⁶

A kauciónak nincs más célja, mint a politikai lapok megrendszabályozása, a kormány azt akarja elérni, hogy minél kevesebb politikai lapot indítsanak. Amennyiben az esetleges kártérítés fedezése lenne a cél – hangoztatta Bikádi Antal –, akkor a kauciót a nem politikai lapokra is ki kellene terjeszteni, hiszen szaklapban is megjelenhet olyan cikk, amely súlyos gazdasági kárt okoz valakinek. Ez „egy reakciós áramlat” nemzetgazdasági szempontból is.¹³⁷ Sümegi Vilmos által ismertetett adatok szerint Budapesten van 34 napilap, vidéken több, mint száz, emellett a fővárosban 640 hetilap, vidéken 800 hetilap. Ezek után összesen 24.500.000 korona kauciót kell letenni. Amikor az ország gazdasági csőd szélén áll, „a földművelő kénytelen kivándorolni az országból, mert éheznek, mikor minden iparos [...] a gazdasági nyomorúság révén a tönkremenés szélén áll”, akkor ennyi „holt tőke lesz az állampénztárban kaució címén”.¹³⁸

A kauciónak az ellenzék által támadott felemelésében a kormánypárti Hantos Elemér viszont biztosítékot látott arra, hogy a „könnyelmű, minden tőkenélküli meggondolatlan hírlapalapítások” megnehezüljenek. „A sajtónak legnagyobb baja az, hogy kellő tőke, kellő meggondoltság nélkül keletkeznek sajtóvállalatok, amelyek magukhoz vonzanak egy csomó félig kész, olcsó, selejtes munkaerőt; a vállalat ezután megbukik és ezek az emberek, akik addig újságírói mivoltukban tetszelegtek maguknak, csak a sajtó-proletáriátust szaporítják, a sajtón élőködnek és nyomják a tisztességes sajtó standardját.”¹³⁹

132 Uo. 371. (Székely Aladár).

133 Uo. 196. (Pop Cs. István).

134 Uo. 469. (Bizony Ákos).

135 Uo. 159. (Apponyi Albert).

136 KN 1910–1918. XXI. köt. 66. (Sághy Gyula), 267. (Bernáth Béla).

137 Uo. 358. (Bikádi Antal).

138 Uo. 407. (Sümegi Vilmos).

139 KN 1910–1918. XX. köt. 119.

3.6. A sajtójogi felelősség

A sajtótörvény-tervezet a sajtójogi felelősségi rendszer tekintetében is változást hozott. Sajtó útján elkövetett bűntettnek, vétségnek vagy kihágásnak azt a bűncselekményt minősítette, amelyet a sajtótermék tartalmával követnek el (32. §).

A felelősségi rendszer új szabályozásával szemben az egyik leginkább hangoztatott bírálat az volt, hogy az egy olyan vegyes rendszert hoz létre, amely részben fenntartja a fokozatos felelősség rendszerét, részben viszont az általános büntetőjogi felelősség rendszerét is becsempészi, az együttes felelősség rendszerét is felállítja. Ez pedig azért jelent veszélyt a szabadságjogokra – szól az ellenzéki érvelés –, mert így lehetőség nyílik arra, hogy a kormánynak nem tetsző politikai cikk megírására buzdító személy (mondjuk valamelyik ellenzéki politikus) után nyomozás induljon. Ha az eddigi rendszert ilyen módon „megbolygatjuk”, és keressük a valódi tetteseket is, akkor nem tartható fenn a fokozatos felelősség privilégiuma.¹⁴⁰

Preszly Elemér értelmezése szerint a javaslatban szereplő vegyes felelősségi rendszer módot adna arra, hogy a mindenkor kormányhatalom házkutatást tarthasson a szerkesztőségekben, ha nem fogadja el felelősnek azt, akit a szerkesztőség annak megjelöl. „Ez már maga is ok arra, hogy a javaslat ezen intézményével szemben bizalmatlansággal viselkedjünk és ragaszkodjunk a 48-diki törvényben kipróbált intézmény meghagyásához”.¹⁴¹

Amint Springer Ferenc elismerte, a hatályos rendelkezés is lehetővé teszi, hogy egyszerre több személyt is felelősségre vonjanak ugyanazért a közleményért, de ebben az esetben mindegyiküknek részt kell vennie a közlemény megszövegezésében. A javaslat viszont a felelősségi körbe bevonná azokat is, akik a közleményt megrendelték, vagy annak elkészítésében egyéb módon vesznek részt, beleértve a fiktív szerzőket is. Ezzel pedig – állítja Springer – megszűnik a fokozatos felelősség, a kizárólagosság pedig csorbul.¹⁴²

Vázsonyi Vilmos teljesen egyetértett azzal, hogy amennyiben a szerző a szerkesztő és a kiadó utasítására dolgozik, akkor utóbbiakat vonják felelősségre. Egyrészt azonban garanciát kívánt arra nézve, hogy ilyen esetben a szerző semmilyen körülmények között ne legyen felelősségre vonható. Másrészt pedig szükségesnek látta annak kizárását, hogy a szerző esetleg visszaélhessen jogával. Ezért olyan korlátokat építene a javaslatba, hogy például a szerző csak akkor élhet ilyen joggal, ha a neki adott utasítás a kézirat alapján megállapítható.¹⁴³

A fokozatos felelősség rendszerének teljes fenntartása mellett elhangzott az az érv is, hogy az biztosítja az anonimitást, a sajtószabadság annyira fontos garanciáját. Azok a változtatások, amelyeket a javaslat tartalmaz, éppen ezt teszik lehetetlenné, mert ennek az a lényege, hogy a szerkesztőnek jogában áll a szerző nevének eltitkolása, és a hatóságnak nincs módja nyomozni a szerző személyének kiderítésére. Az általános büntetőjogi felelősség sajtójogi alkalmazása olyan mértékben áttöri a fokozatos felelősség elvét, hogy az hozzájárul a sajtószabadság korlátozásához. A sajtójogi anonimitás az olyan országok életében mit is ilyen Magyarország is, amelyek nem rendelkeznek az állami függetlenség „minden attribútumával”, „amelynek állami léte [...] csak csonkán van kiépítve”, és amely élén olyan kormány áll, amely a „nemzet szabadságintézményeit” csorbítani akarja, nagy jelentőségű.¹⁴⁴

140 KN 1910–1918. XX. köt. 142. (Pető Sándor), 300. (Hegyi Árpád), XXI. köt. 70. (Sághy Gyula), 83. (Hal-
ler István), 201. (Jármay Béla), 372. (Ábrahám Dezső).

141 KN 1910–1918. XX. köt. 354. (Preszly Elemér).

142 Uo. 109.

143 Uo. 26.

144 KN 1910–1918. XXI. köt. 32–33. (Bakonyi Samu). Vö. uo. 268. (Horváth Béla), 327. (Vertán Endre).

Rakovszky Iván, aki 1910-ben került be először a Képviselőházba a Nemzeti Munkapárt mandátumával, hangoztatta, hogy az új szabályozás egyik célja az úgynevezett stróman-rendszer felszámolása, amely lehetővé teszi, hogy valaki bűncselekményt kövessen el és egyszerűen más valakire hárítsa a felelősséget. Rakovszky szerint ez nem ellentétes a fokozatos felelősség rendszerével, a stróman-rendszer viszont szembemegy nemcsak az anyagi igazsággal, hanem az igazságérzettel is. A stróman-rendszer felszámolásának szükségességét azzal is igyekezett alátámasztani, hogy azt elsősorban éppen nemzetiségi lapok veszik igénybe. Az anonimitást sem teszi lehetetlenné a javaslat, ahogy azt az ellenzék állítja, hiszen továbbra is szabad „anonimé bármit megírni, csak bűncselekményt elkövetni nem szabad anonimé”.¹⁴⁵

Pop Cs. István arra emlékeztetett, hogy az anonimitás és a stróman-rendszer a magyaroknak sem volt nemrég idegen. A szabadságharc után sok kiváló ember menekült meg azáltal, hogy más vállalta helyette a felelősséget.¹⁴⁶

A parlamenti kisebbség oldaláról azonban többen vitatták, hogy a javaslat alkalmas a stróman-rendszer megszüntetésére. A stróman-rendszer amúgy sem olyan veszélyes, hogy „emiatt leromboljuk az 1848: XVIII. törvénycikkben lefektetett nagy elveket, azt a nagy épületet és emeljük helyette egy teljesen újat, egy teljesen ismeretlent”.¹⁴⁷ Volt, aki ennél is élesebben fogalmazott, amikor azt állította, hogy az új felelősségi rendszer „a sajtót életgyökerében támadja meg”. Lehet ugyan, hogy egyes visszaéléseket vissza lehet vele szorítani, de „meg fogja bénítani alkotmányos életünk terén az egészséges bírálatot és az annak alapján kialakulható egészséges közvéleményt”.¹⁴⁸

Rakovszky Iván visszautasította azt az ellenzéki állítást is, hogy merénylet a sajtószabadság ellen az, hogy a lap munkatársa mentesül a szerzői felelősség alól, ha a cikket a felelős szerkesztő vagy a kiadó utasítására írta. Aláhúzta, hogy ez nem a felelősségi rendszer szigorítása, hiszen csak arról van szó, hogy ebben az esetben egy felelősségi szint kimarad. Mindez az újságírók érdekeit szolgálja, hiszen ők legtöbbször kényszerhelyzetben vannak a kiadóval és a szerkesztővel szemben.¹⁴⁹

Apponyi Albert azokra a szubjektív momentumokra apellált, amelyek egy időszaki újságot „egyéniiséggé”, intézménnyé tesznek, ahol csak exponensei a lapnak az egyes munkatársak. Ezt figyelembe véve az újság „jogi és erkölcsi természetének” egyedül a fokozatos felelősség elve felel meg, ahol a fokozatos eljárás során is lehetőleg a tényleges bűnelkövetőt keresik, de a lényeg azon van, hogy a sértettel szemben valaki képviselje az újság által megjelenített egyéniséget. Szerinte a javaslat éppen a fokozatos felelősség elvét töri át, amikor az újság egyéniségén kívül állókra is kiterjeszti a felelősséget. Az a megfogalmazás, hogy szerzőként kell büntetni azt is, aki a sajtóterméket büntetendő tartalommal megrendelte, vagy aki annak megírására a szerzőt rábírta, olyan tágan értelmezhető, hogy akár egy pártközi beszélgetés is értelmezhető úgy, hogy az újságíró azon kapta a cikk megírására a megbízást. A szerkesztőnek, a sajtó „hivatásszerű munkásának a felelősségéhez tartozik” – érvelt Apponyi –, hogy ezeket a külső benyomásokat megfelelően szűrje. Ha ezt nem megfelelően végzi, akkor a hibáért vállalnia kell a felelősséget.¹⁵⁰

145 KN 1910–1918. XX. köt. 152.

146 Uo. 194.

147 KN 1910–1918. XXI. köt. 293. (Narancsik József).

148 Uo. 359. (Bikádi Antal).

149 KN 1910–1918. XX. köt. 152.

150 Uo. 161.

Apponyi gondolatmenetéhez csatlakozott Pop. Cs. István is. A szerző felelősségére kell súlyt fektetni, és nem a tanácsadóéra, mert így az ellenfél egész csoportját „el lehetne csukatni”, ha például a szerző azt állítja, hogy egy bizottsági ülésen utasították a cikk megírására.¹⁵¹ Bródy Ernő szerint a kormány könnyen bizonyíthatná, hogy a javaslat ezen részének van-e politikai motivációja. Ha nincs, akkor a közérdekű témájú közlemények esetében maradjon meg a fokozatos felelősség, a magánügyi témájú közleményeknél (becsületsértés, rágalmazás, pornográfia stb.) pedig érvényesüljön a közönséges büntetőjogi elv.¹⁵²

Az új felelősségi rendszerbe olyanok is bekerülnek, akik az elkövetett sajtóvétségekről előzetesen semmilyen tudomással nem bírhatnak. Ebben az összefüggésben felróták az igazságügyi miniszternek a „mai” nyomdatechnika nem kellő ismeretét is, mert fenntartotta a nyomda felelősségét. Amikor egy nyomda számos nagy terjedelmű lapot ad ki, nem várható el a nyomda tulajdonosától, hogy azok tartalmát ismerje. Maga a szedő is gyakran részletekben kapja a hosszabb közleményeket, úgyhogy az összefüggéstelen töredékekből az egész tartalmát megérteni ő sem képes. Ha a tervezet megvalósul, akkor a nyomdász, félve a kártérítéstől, jogot formál arra, hogy a lap tartalma felett cenzúrát gyakoroljon. Ha tehát nem a cenzúra a célja a felelősségi rendszer kibővítésének, akkor az alól ki kell venni azokat a személyeket, akik a sajtódeliktumokról tudomással nem bírhatnak.¹⁵³

A kormánypárti Hantos Elemér is hasonló érveléssel kifogásolta a nyomdászok felelősségre vonhatóságának lehetőségét (40. §). Szerinte, ahol „technikai, iparszerű munka végrehajtásáról van szó”, nem indokolt annak elvégzőjét felelősségre vonni akkor, amikor az nem tudta vagy tudhatta, hogy a lap előállításával kárt okoz.¹⁵⁴

3.7. A kártérítés

Újdonság volt a javaslatban a kártérítés kiterjesztése is. Eszerint sajtóbeli közleménnyel okozott vagyoni és nem vagyoni kárért is kártérítést lehetett követelni. Ráadásul olyan sajtóközlemény is megalapozhatott kártérítést, amelynek tartalma egyébként nem foglalt magában bűncselekményt. Ez a kitétel különösen kiváltotta az ellenzék elutasítását, amely a kártérítés intézményét elvben maga is üdvözölte, annak a javaslatban való megvalósítását azonban elutasította.

A rágalmazás esetére az 1848-as sajtótörvény is tartalmazott büntetést és a sértett számára a perköltségnek, valamint a közzététel költségeinek megtérítését. A büntetőtörvénykönyvek 1880. évi életbeléptetése alkalmával azonban ezek a paragrafusok kikerültek a sajtótörvényből. A sajtótörvény-javaslat kártérítésre vonatkozó paragrafusa (39.) ellen az volt a fő kritika, hogy az túllő a célon, amikor bűncselekményt nem tartalmazó, „egyszerű valótlanágnak közlése címén is kárt lehessen megállapítani, ami viszonyaink mellett képtelen, lehetetlen dolog és oly anarchiára fog vezetni a közéletben, amely mélységesen meg fogja magát bosszulni a közérkölcökben is”.¹⁵⁵

151 Uo. 198.

152 Uo. 327.

153 KN 1910–1918. XX. köt. 412. (Lovász Márton), XXI. köt. 34. (Bakonyi Samu), 95. (Szebeny Antal), 269. (Horváth Béla).

154 KN 1910–1918. XX. köt. 119.

155 KN 1910–1918. XX. köt. 109. (Springer Ferenc), 138. (Pető Sándor), KN 1910–1918. XXI. köt. 202. (Jármay Béla), XXI. köt. 373. (Ábrahám Dezső), XXI. köt. 96. (Szebeny Antal), 139. (Kállay Ubul).

Haller István szerint – aki nyilvánvalóan félreértette a javaslat ezen szakaszát – elfogadhatatlan, hogy kártérítési kötelezettség keletkezessen akkor is, ha az újság a valóságot írta meg, még ha azáltal kárt okoz is egyéneknek vagy vállalatoknak. Sőt, a kártérítést csak arra az esetre tartaná fenn, ha az újság „rosszhiszeműen, gondatlanságból” jelentetett meg valótlanosságot. „Hiszen tévedés megeshetik; különösen a sajtónak izgatott, rövid időre szabott munkájában megeshetik, hogy valótlanosságot közöl valamely sajtó-orgánus, anélkül, hogy bármi tekintetben hibáztatni lehetne és így lehessen rosszhiszeműséggel vádolni és annak alapján lehetne kártérítésre szorítani.”¹⁵⁶

A kártérítési igény szabályozását többen nem a sajtótörvény, hanem a készülő polgári törvénykönyv¹⁵⁷ keretében kívánták volna megvalósítani, annál is inkább, mert az igazságügyi miniszter úgy nyilatkozott, hogy annak betervezése a közeljövőben várható.

Az opposíció szerint kártérítéssel egyrészt az is a gond, hogy az sokkal szigorúbb, mint az ipar, a kereskedelem vagy a magánélet terén. Másrészt a kártérítés elvét nem egyenlő módon kezeli, a sajtót hátrányba hozza. A kormány szemében a sajtó az igazán kártevő. Ezt támasztja az is alá, hogy a kártérítési igény a sajtóval szemben áll fenn, azokkal szemben azonban nem, akik a sajtóval bánnak el. Ha a lap egy vállalatról valamit ír, ami a vállalatnak kárt okoz, akkor a kiadó teljes kártérítésre kötelezhető. Ha azonban a lapnak okoznak kárt, például elkobzás révén, akkor csak a tényleges kár után (tudniillik a lefoglalt lapok ára után) jár kártérítés. Ha a lap számára első fokon nem adják meg a kolportázs jogát, de fellebbez és másodfokon megkapja, akkor nem jár számára kártérítés, pedig közben hosszabb ideig nem élvezhette a kolportázs előnyeit.¹⁵⁸

Polónyi Dezső egyenesen azt vizionálta, hogy azzal a céllal fognak cégek alakulni, hogy a mérágalmazottak szerepét játsszák. Ebből egy kis ügyességgel meg lehet majd élni. A javaslat lehetővé teszi azt is, hogy ha a szerkesztő és a kiadó összevesznek, akkor előbbi közzétesz olyan közleményt, amely miatt a kiadót fogják majd megbüntetni.¹⁵⁹

Az új kártérítési szakasz elfogadása azzal a veszéllyel is jár – hangzott egy újabb érv a javaslat ellen –, hogy a sértettek mérágalmazás esetében sem mérágalmazásért perelnek, hanem kártérítésért fordulnak bírósághoz. Ezzel meg fognak szűnni a mérágalmazásért indított ügyek, és a magánbecsület nem kapja meg a megfelelő védelmet a sajtó útján elkövetett becsületsértéssel és mérágalmazással szemben. Pedig egy sajtótörvénynek éppen ez lenne a legfontosabb feladata. Ráadásul, amíg a mérágalmazási és becsületsértési ügyek az esküdtbírók hatáskörébe tartoznak,¹⁶⁰ addig a kárpótlási perek a rendes bíróságok előtt zajlanak – hangzott az érvelés. Tekintettel arra, hogy az esküdtbíráskodást a sajtóvétség esetében az ellenzék amúgy is a

156 KN 1910–1918. XXI. köt. 85.

157 Ekkor már folyamatban volt az új magyar polgári törvénykönyv megalkotása, azonban 1900 és 1928 között csak tervezetek készültek. Az első magyar polgári törvénykönyvet csak 1959-ben fogadták el (1959. évi IV. törvény).

158 KN 1910–1918. XX. köt. 141. (Pető Sándor), 177. (Ivánka Imre), 346. (Huszár Károly), 474. (Bizony Ákos), 493. (Lovász Márton), XXI. köt. 84. (Haller István), 126. (Ráth Endre), 274. (Kelemen Béla), 279. (Bakó József), XXI. köt. 410. (Sümei Vilmos).

159 KN 1910–1918. XXI. köt. 339. (Polónyi Dezső), 424. (Andrássy Gyula).

160 Az 1897. évi XXXIV. törvénycikk a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről a sajtó útján elkövetett mérágalmazási és becsületsértési ügyek egy részét kivonta az esküdtbírói ítékezés alól. Lásd részletesebben PAÁL i. m. (37. l.).

sajtószabadság egyik oszlopának tartotta, az esküdtbíróságok szerepének további visszaszorulását a sajtószabadsággal szembeni merényletnek tekintette.¹⁶¹

A kártérítés szabályozásának módjával szemben egy másik kritika az volt, hogy a javaslat nem határoz meg elévülési időt, ezért minden egyes újságíró, aki valaha írt cikket, ki van téve annak a veszélynek, hogy bármikor anyagi vagy erkölcsi kártérítés iránt pert indítanak ellene, akkor is, ha sajtóvétséget nem követett el.¹⁶²

Ugyancsak sérelmezték, hogy a kártérítési kötelezettség nemcsak a szerzőre, hanem a kiadóra és a nyomdára is kiterjed. Huszár Károly szerint ez ellentétes azzal a §-sal [36. §], amely megszabja, hogy a nyomda tulajdonosa viseli a sajtójogi felelősséget, ha a sajtóterméken a felelős személyek nem szerepelnek, és ha ennek folytán sajtójogi felelősségre más nem vonható. Egyrészt tehát meghatározza, hogy a nyomdának mire kell figyelnie, majd ezt követően annak ellenére, ha ennek megfelelt, pénzbüntetés, büntügyi költségek és kártérítés fizetésére kötelezhető, ha azok behajtása az elítélttől, a kiadótól, illetve a lapbiztosítékból nem lehetséges. „Valóban abszurdum, valóban jogi lehetetlenség, hogy olyan valaki fizesse a kárt, aki ezt nem okozta, aki a törvény szerint mindent elkövetett, hogy őt semmi felelősség ne terhelje”.¹⁶³ A kiadó és a nyomda kártérítési felelőssége oda fog vezetni – állította Bikádi Antal –, hogy ők lesznek a hírlapok cenzorai. Azt fogják ugyanis elsősorban nézni, hogy a kérdéses közlemény megalapozhat-e kártérítés-fizetési kötelezettséget ellenükben, mert ha igen, meg fogják tagadni a cikk megjelentetését.¹⁶⁴

Problémaként állították be azt is, hogy előnyben van az, akinek egy politikai lappal szemben van kárigénye, hiszen a kaució fedezetet képez. Míg az, aki nem politikai laptól szenvedett jogsérelmet, nem számíthat ilyen fedezetre. Ez egyben a kaució „abszurd voltára” is rámutat.¹⁶⁵

A kormánypárti Hantos Elemér a parlamenti kisebbség aggodalmának eloszlatására, tudniillik hogy a javaslat nem határoz meg korlátot a nem vagyoni kártérítés mértékére, azt hangoztatta, hogy a magyarországi bírósági gyakorlat alapján nem kell attól tartani, hogy a nem vagyoni kárnak különösen tág teret engednének. Egyúttal azt javasolta, hogy a törvény-tervezet vonatkozó szövegét a készülő polgári törvénykönyvnek megfelelően fogalmazzák meg.¹⁶⁶

3.8. Büntető rendelkezések

A törvényjavaslat büntető rendelkezéseivel szemben a legtöbben azt a kritikát fogalmazták meg, hogy az új, addig nem létező bűncselekményeket tartalmaz, továbbá, hogy – más országokban nem tapasztalható – rendkívül szigorú büntetéseket helyez kilátásba. A sajtó útján elkövetett bűncselekmények esetében a közönséges bűncselekményeknél is súlyosabb büntetési tételeket állapít meg. (A kereskedelmi törvény nem büntet azért, ha valaki köny-

161 KN 1910–1918. XX. köt. 238., 258. (Benedek János), KN 1910–1918. XXI. köt. 144. (Horváth Gyula), 69. (Sághy Gyula).

162 KN 1910–1918. XX. köt. 352. (Huszár Károly).

163 Uo. (Preszly Elemér).

164 KN 1910–1918. XXI. köt. 360.

165 Uo. 282. (Hammersberg László).

166 KN 1910–1918. XX. köt. 118.

veit nem vezeti megfelelően, míg a javaslat 600 korona pénzbüntetéssel rendeli sújtani azt a nyomdatulajdonost, aki az általa kiadott nyomtatványokról nem az előírások szerint vezeti a nyilvántartását.)¹⁶⁷ A sajtó működésének nem törvényes kereteket szab, hanem olyan akadályokat, amelyek lehetetlenné teszik a sajtószabadság érvényesülését.

Andrássy Gyula szerint büntetni kell a vétkes sajtót, de ha választani kell aközött, hogy „a sajtó akciószabadsága megbéníttatik” vagy büntetlenek maradjanak azok, akik „a sajtó terén hibát követtek el”, akkor inkább maradjon büntetlen, akit „meg kellene büntetni, [...] sokkal nagyobb veszedelem az, különösen olyan országban, mint Magyarország, ha a sajtó nem beszélhet szabadon, mintha a sajtó büntetlenül kárt okozhat.”¹⁶⁸ Az, hogy a javaslat „csekély jelentőségű cselekményekre” is aránytalanul magas büntetést állapít meg, az ellenzék szerint azt mutatja, hogy a javaslat célja az elrettentés, a bosszú, a „központi hatalom megerősítése és körülbástyázása”¹⁶⁹

A sajtóbűncselekmények közötti különbség tétel, hogy vajon a sajtótermék tartalma által követik-e el, vagy azáltal lesz-e valami bűncselekmény, hogy sajtó útján közlést tesz, ugyancsak a kormányzat céljait szolgálja. Ugyanis a sajtójavaslat csak a sajtótermék tartalma által elkövetett bűncselekményt tekinti sajtóvétségnek, így a „legsajátabb” sajtóvétségeket nem minősíti sajtóvétségnek, és ezáltal kivonja azokat az esküdtszék hatásköre alól, tovább szűkítve a sajtószabadság határait.¹⁷⁰

A javaslat külön vétségként foglalkozott az úgynevezett revolverzező újságírással, amikor az újságíró pénzért vagy egyéb szolgáltatásért valamit elhallgat, vagy „az ellenértékkel arányban nem álló díjért” valamit közlést tesz. Az ellenzék szerint szükségtelen, hogy a sajtótörvény foglalkozzon a zsarolással, amikor az a büntetőtörvénykönyvben is szabályozva van.¹⁷¹ A sajtótörvénybe csak a sajtórendészeti kihágások büntetése tartozik, minden egyéb bűncselekmény szankcionálásának a büntetőtörvénykönyvben van a helye.¹⁷²

Vázsonyi Vilmos elutasította és a javaslatból való törlését indítványozta annak a kitételnek, amely büntetni rendeli azt a nyomdai alkalmazottat, aki a neki átadott közlemény vagy hirdetés kinyomását másokkal való előzetes megbeszélés alapján megtagadja. Vázsonyi szerint pongyola ugyanis a fogalmazás, mert sztrájk esetében (Vázsonyi értelmezése szerint sztrájk esetére vonatkozik ez a rész), az alkalmazott egyáltalán be sem megy a nyomdába, így nem lehet neki átadni a kéziratot. Az a kitétel pedig, hogy mentesül a felelősségre vonás alól, ha a kézirat bűncselekményt tartalmaz, a nyomdai alkalmazottat házi cenzorrá teszi.¹⁷³ Pongyola a megfogalmazás – folytatta Vázsonyi – ott is, ahol a javaslat büntetni rendeli, ha valaki olyan személyt jelöl meg felelős szerkesztőként, aki szerkesztéssel ténylegesen nem foglalkozik. Itt ugyanis nem arról van szó, hogy valaki ténylegesen nem foglalkozik a szerkesztéssel, hanem arról, hogy csak színleg foglalkozik a szerkesztéssel, csak azért van bejelentve, hogy a sajtójogi felelősséget viselje. A javaslat szövege azonban – a hozzászóló szerint – olyan komikus

167 KN 1910–1918. XXI. köt. 129. (Ráth Endre).

168 KN 1910–1918. XX. köt. 109. (Springer Ferenc), 213. (Csermák Ernő), XXI. köt. 143. (Kállay Ubul), 263. (Barabás Béla), 423. (Andrássy Gyula).

169 KN 1910–1918. XX. köt. 479. (Tüdős János).

170 KN 1910–1918. XX. köt. 109. (Springer Ferenc), XXI. köt. 68. (Sághy Gyula), 142. (Kállay Ubul), 423. (Andrássy Gyula).

171 KN 1910–1918. XX. köt. 176. (Ivánka Imre), 204., (Csermák Ernő), 238. (Benedek János), 423. (Andrássy Gyula).

172 KN 1910–1918. XX. köt. 472. (Bizony Ákos), KN 1910–1918. XXI. köt. 40. (Bakonyi Samu), 131. (Ráth Endre).

173 KN 1910–1918. XX. köt. 20.

értelmezéseket is megenged, hogy a szerkesztő nem mehet szabadságra sem, mert a hatóság eljárást indíthat ellene.¹⁷⁴

A '48-as sajtótörvény hátrányos megváltoztatását rótta fel az ellenzék annál a paragrafusnál is, amely kimondja, hogy az országgyűlés, a hatóságok és más törvény által alkotott testületek nyilvános iratainak vagy azok nyilvános tárgyalásainak „hív szellemében” való közlése sem bünvádi eljárást, sem kártérítési igényt nem alapoz meg. A '48-as sajtótörvényben ugyanis az érintett hatóságok valamennyi, nemcsak nyilvános iratainak minden szankció nélküli közlése biztosítva volt.¹⁷⁵

A sajtó útján elkövetett bűntettek és vétségek miatt indított eljárás szabályozása kapcsán is hangoztatta az ellenzék kifogásait. Esterházy Móric méltánytalannak nevezte, hogy sajtóperekben a vádirat közlésétől számított nyolc napon túl a valóság bizonyítására csak akkor lehet újabb bizonyítékokat beterjeszteni, ha emiatt nem kell a tárgyalást elnapolni, vagy ha a terhelt igazolja, hogy azokat korábban nem ismerte.¹⁷⁶

Hantos Elemér, munkapárti képviselő visszautasította azt a vádat, hogy a törvényjavaslat lényegében nem más, mint büntető kódex.¹⁷⁷ Mert vannak ugyan benne szép számmal büntető rendelkezések – ismerte el Hantos –, de azok csak akkor kerülnek alkalmazásra, ha a javaslat egyéb intézményes biztosítékai nem működnek megfelelően. Hantos szerint a javaslat két alappillére: a sértett félnek adott helyreigazítási jog és kártérítési igény semmiféle büntető rendelkezést nem tartalmaz, de mindemellett ezek fognak a leginkább hozzájárulni a sajtó nővójának emelkedéséhez. Az ugyanis, aki helyreigazítást kap, nem fogja igénybe venni a törvény büntető rendelkezését, hiszen előfordulhat, hogy a megvádolt szerzőt vagy kiadót felmentik.¹⁷⁸

3.9. Az újságíró és a kiadó jogviszonya

Az időszaki lap kiadója és szerkesztőségének tagjai közt fennálló jogviszony szabályozatlanságát és az abból következő problémákat az ellenzék sem tagadhatta. De hogy dicsérni se kelljen a javaslat ezen részét, úgy igyekeztek azt beállítani, hogy az a „cukor”, amely a „keserű pirulát” megédesíti. Vagyis a kormány azért tette be a törvénytervezetbe ezt fejezetet, hogy az újságírókat helyzetük javításával próbálja meg a javaslat mellé állítani.

Ez persze nem jelentette azt, hogy ne találtak volna hibákat a javaslat ezen részében is.¹⁷⁹ Nagyobb empátiát vártak volna el a „sajtó munkásai” iránt, akik „életük megrövidítésével, éjszakáik feláldozásával teljesítik a közönség iránt való hasznos és nagy szolgálatukat”. Hiányolták, hogy a javaslatban nincs konkrétan kimondva, mi a különbség az állandó és a nem állandó alkalmazott között. Az állandó vagy nem állandó alkalmazás ugyanis nem döntő a

174 Uo. 21.

175 Uo. 28.

176 KN 1910–1918. XXI. köt. 175.

177 KN 1910–1918. XX. köt. 117.

178 Uo. 118.

179 Szebeny Antal, aki az eredeti, nem a Bizottság által módosított javaslatot vette alapul, olyan kitételt bírált, amely már kikerült a javaslatból. És így a sajtó munkásaira nézve hátrányként értékelte, hogy azok csak egy évre köthetnek volna le magukat, tudniillik az eredeti javaslat megtiltotta volna olyan szerződés megkötését, amely a felmondást egy évnél hosszabb időre kizárta volna. KN 1910–1918. XXI. köt. 96.

kiadónál betöltött munkakör szempontjából.¹⁸⁰ Azt is az újságírókra nézve hátrányos intézkedésként értékelte az opposíció, hogy a felmondási idő alatt az újságírókat csak akkor illette volna meg teljes fizetése, ha a kiadó nem igazolja, hogy az újságíró kára kisebb annál, vagyis ha például az újságíró a felmondási idő alatt már elhelyezkedett. Ez pedig eltért volna az alkalmazotti viszonyban dolgozóknál szokásos általános gyakorlattól.¹⁸¹

Az újságíró és a kiadó viszonyának rendezése kapcsán ismételtelen előkerült az újságírói kamara gondolata, amelynek hatáskörébe tartozna a hivatásos újságírók és a kiadók közötti összes jogviszony kezelése is. Ez által – a „sajtószabadság megtámadása nélkül” – megszüntethetők lennének azok a visszaszállások is, amelyekben az újságíró sokszor kényszerhelyzetben van a kiadóvállalattal szemben, és a sajtószabadság megléte mellett sem rendelkezik egyéni függetlenséggel – hangzottak az erre vonatkozó érvek.¹⁸²

Akadott olyan vélemény is, amelyik szerint a hírlapírók és a kiadó viszonyának szabályozása nem a sajtótörvénybe való, hanem külön törvény lenne szükséges, amely egy úttal rendezné a hírlapírók nyugdíjának és betegbiztosításának kérdését is.¹⁸³

3.10. A kormány álláspontja

Balogh Jenő igazságügyi miniszter, akiről jogtudósi, egyetemi tanári működése alapján általában az ellenzék is elismerően nyilatkozott,¹⁸⁴ folyamatosan jelen volt a javaslat képviselőházi tárgyalásán és időről-időre szót is kért.

Első hozzászólásában¹⁸⁵ hangsúlyozta: „Ha ez a javaslat törvénnyé válnék, a sajtónak minden hivatása magaslátán álló jellemes és derék munkása ezentúl is szabadon kifejezheti azt a nemes és jelentős hivatást, mely megilleti abban, hogy küzdjön a haladásért és a művelődésért, hogy sürgesse élesen, hevesen, gúnnal és a szarkazmus minden fegyverével is a reformokat, hogy megfékezze és kasztigálja¹⁸⁶ a visszaéléseket, hangot adjon minden panasznak, nyomornak, sóhajnak, az ország bármely részéből, és teljesíthesse a maga nagy ellenőrző hivatását is.”¹⁸⁷ Korlát csak annyiban lesz, hogy a „közrendet és közérkölciséget” veszélyeztető sajtótermék terjesztése megtiltható.¹⁸⁸

Az opposíció ugyan kezdettől fogva támadta a javaslatot, de az általános vita első napjaiban úgy tűnt, hogy konstruktív ellenzékként részt vesz a javaslat képviselőházi tárgyalásában, ami a korábbi hónapokhoz képest, amikor a Képviselőház kisebbsége rendszerint távol maradt a

180 Uo.

181 Uo. 204. (Jármy Béla).

182 Uo. (Kelemen Béla).

183 Uo. 292. (Narancsik József).

184 Apponyi Albert így beszélt Baloghról: „Én az igazságügyminiszter úr személyét ezzel nem érintem. Megmondom egész nyíltan és egész őszintén, hogy az ő egyéniségét azok közé sorozom, akiket mély sajnálattal látok ezen szerep betöltésénél. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Nagyobbra tartottam őt mindig, sem hogy mély sajnálattal ne lássam őt, mint sok más becses, egyénileg tisztelt egyéniséget belesodródni egy olyan rendszernek kerekébe, a melyben egy jó kerék azt a gépezetet meg nem javíthatja, hanem elromlik a jó kerék is az egész géppel együtt.” KN 1910–1918. XX. köt. 35.

185 Uo. 477. ülés.

186 Tudniillik: ostromozza.

187 KN 1910–1918. XX. köt. 96.

188 Uo. 96.

törvényalkotástól, kétségtelenül változást jelentett volna. Erre utalt a szakminiszter is, amikor a javaslat tárgyalásának első napjaiban köszönetet mondott az ellenzéknek, hogy a tárgyalásban részt vesz, és ezáltal „rendes és normális” vita indulhatott meg, ami a parlamentben uralkodó légkör miatt még néhány héttel korábban is elképzelhetetlen volt.¹⁸⁹ Visszautasította azonban az ellenzék azon állítását, hogy a kormány a magyar sajtót „rabságba akarja vinni”. Az új törvénytől a miniszter azt várta, hogy annak preventív és nem represszív hatása lesz, és semmiképpen sem vezet „tömeges elítélésekre vagy üldözésekre”. Azt kívánta, hogy a javaslatban foglalt rendelkezések ne kerüljenek alkalmazásra, legyen „a sajtó hangja finomabb, tónusa emelkedettebb, kötelességérzése élénkebb”. Az ellenzéknek pedig arra kérte, hogy tartózkodjon az általános szólamoktól, helyette bocsátkozzon az egyes szakaszok részletes bírálatába, mert – úgy vélte –, a tárgyilagos és lojális kritika a parlamenti kisebbség szemében is sokkal kedvezőbb színben fogja feltüntetni a javaslatot, mint amilyenben az az általánosságban elhangzott frázisok alapján látszik.¹⁹⁰

Az általános vita vége felé, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az ellenzék nem a javaslat javítására, hanem annak elfogadásának akadályozására törekszik, a szakminiszter ismételt utalt annak abszurditására, hogy a meghozandó törvény a szabadság „letiprását” és az „alkotmányjogok teljes elkobzását” célozza. Ezt azzal támasztotta alá, hogy amennyiben az ellenzéknek lenne igaza, akkor a hosszára nyúlt általános vitában helyenként nemcsak néhány képviselője hallgatná „minden hatás mutatása nélkül ezeket az általános kijelentéseket”. Utalt az opposíció demagóg magatartására is, amikor alaptalanul, minden bizonyíték nélkül – a nagyközönségnek játszva – tesz olyan kijelentéseket, amelyeket jogi érvekkel a szakközönség előtt könnyű megcáfolni, azonban ezek a jogi fejtegetések nem bírnak „künn, a kevésbé tájékozottak előtt” olyan szuggesztív erővel, mint az általános, vészharangot megkongató szólamok.¹⁹¹

Balogh cáfolta azt is, hogy a kormány a javaslat gyors előterjesztésével statáriumot csinál. Utalt arra ugyanis, hogy közel három hónappal a javaslat beterjesztése után még mindig csak az általános vita folyik. Hogy az ellenzék által támadott új házszabály mennyiben semmisítette meg a szólásszabadságot, mutatja az a tény, hogy a vita tizennyolc napja tart, és nemegyszer egy ellenzéki képviselő beszélt végig egy egész nyolcórás vitanapot.¹⁹²

A parlamenti kisebbség azon kifogását, hogy a javaslat nem aktuális, azzal utasította vissza a szakminiszter, hogy a koalíciós kormány¹⁹³ is sajtójavaslatot készített, amely a mostani tárgyalás alatt levőnek alapjául szolgált. A miniszteri bársonyszékben elődje, Székely Ferenc azon álláspontja, hogy „maradjunk csak az 1848-iki sajtótörvény mellett”, nehezen egyeztethető össze azzal, hogy hivatali ideje alatt ő is a sajtótörvény revízióját készítette elő a szakma képviselői véleményének meghallgatásával.¹⁹⁴ Mindez rámutatott arra, hogy az ellenzék politikai okokból száll szembe a napirenden levő javaslattal. Balogh nem tagadta, hogy a javaslat helyenként szigorúbb szabályokat állít fel a sajtóval szemben, mint a koalíció tervezete, viszont van, ahol annál enyhébb előírásokat tartalmaz. Hiszen például – mondta a szakminiszter – a koalíció tervezete alapján egy lap megjelenését és terjesztését akár egy évre

189 Uo. 217. (480. ülés, a javaslat tárgyalásának 6. napja).

190 Uo. 222., 229.

191 KN 1910–1918. XXI. köt. 443.

192 Uo. 445.

193 Az ekkori ellenzéki pártok 1906 és 1910 között hatalmon levő koalíciója.

194 KN 1910–1918. XXI. köt. 179.

be lehetett volna tiltani.¹⁹⁵ Arról azonban nem szólt, hogy az általa beterjesztett törvényjavaslat nem szabott korlátot a betiltás időtartama vonatkozásában.

Balogh a javaslat nem megfelelő előkészítésére vonatkozó kritikákat is visszautasította. Utalt arra, hogy az 1907. évi sajtóankéton az érdekeltek kifejthették véleményüket, és az azokról készült jegyzőkönyveket maga is betűről-betűre áttanulmányozta. Azóta pedig – szerinte – sem a gyakorlati élet, sem valamelyik külföldi ország sajtóreformja, sem a tudomány nem hozott fel olyan új szempontokat, hogy szükség lenne az érdekeltek véleményének ismételt kikérésére. A miniszter azt is állította, hogy az elődje által egy évvel korábban bekért szakvéleményeket a javaslat kidolgozása során figyelembe vette. Annak pedig semmi értelmét nem látta, hogy ilyen rövid időn belül ugyanazoktól ugyanabban a tárgyban ismét kikérje véleményüket. Az ügyvédi kar és a „publicisztika” számos képviselőjével mindamellet konzultált, és a törvényjavaslat egy korábbi változatát részükre véleménynyilvánítás végett megküldte, továbbá a nagy lapok és a „publicisztikai élet” számos képviselőjével is tárgyalt a reform kérdésében. Nevüket azonban, tekintve azt a „sajnálatos terrort, amely egyes férfiaknak, hivatott szakférfiaknak teljes meggyőződésből eredő szabad véleménynyilvánítását el akarja fojtani”, nem volt hajlandó megnevezni.¹⁹⁶

Balogh az egyeztetés nehézségeit is érintette. Ennek során azt tapasztalta, hogy a különböző újságíró-egyesületek¹⁹⁷ véleményében egyetlen dolog volt közös, az, hogy egyáltalán ne legyen semmilyen változás. Ha valaki ennek ellenére mégis bele fog a reformba, annak tisztában kell lennie azzal, hogy politikai vesszőfutásnak lesz kitéve. Az újságírók a kiadó felelősségét állítanák előtérbe, a kiadó inkább a nyomdatulajdonosra mutogat, utóbbi pedig azt mondja, csak az ő felelősségét mellőzzék, a többi pedig nem tartozik rá. Ilyen körülmények között, amikor egymással szemben álló ellentétekről van szó, amelyek között a kompromisszum lehetetlen, a kormány saját felelősségének tudatában elkészít egy olyan törvényjavaslat-szöveget, amelyet „érett megfontolás után a leghelyesebbnek vél”.¹⁹⁸

A miniszter nem értett egyet az ellenzék egyes képviselőivel abban sem, hogy ne lenne társadalmi igény a sajtóban elharapózott visszaélésekkel szembeni fellépésre.¹⁹⁹ Vadász Lipót igazságügyi miniszteri államtitkár a javaslat szükségességét azzal indokolta, hogy a sajtó útján elkövetett visszaélések száma jelentősen megnövekedett. Utalt rá, hogy Budapest és környéke a pornográf sajtó előállításának színtere, és egyúttal a nemzetközi pornográf irodalomnak „valóságos lerakódóhelye”. A sajtó káros megnyilvánulásaként említette az úgynevezett részletfizetési füzeteket, amelyek csak arra valók, hogy „a nép naiv hitével csalárd módon visszaélve, a tájékozatlan embereket anyagiilag megkárosítsák”.²⁰⁰ Az államtit-

195 KN 1910–1918. XX. köt. 223.

196 Uo. 97–98. és XXI. köt. 179.

197 „Ezek ma összesen kilencz egyesületben vannak az országban szervezve. Ha az ember meghallgatja a Budapesti Újságírók Egyesületét, órákon keresztül tárgyal velük, kap egy ilyen véleményt, ha az Otthonklubbal tárgyal, kap olyan véleményt, hogy ők nem a részletekben akarnak módosítani, hanem új ellenjavaslatot helyeznek kilátásba nyolcz napon belül, amelyet azonban nem küldenek meg, (*Derűltég a jobbboldalon.*) ha a vidéki hírlapírók egyesületével tárgyal, kialakul egy csoport, amely helyesli a javaslat bizonyos rendelkezéseit (*Zaj a baloldalon.*), de nyolcz nap múlva alakul egy másik csoport, amely azt mondja: a vezetőség álhírlapírókból áll, mi vagyunk az igaziak, a mi javaslatunkat tessék elfogadni. És így megy ez tovább a szakíróknál, a nyomdatulajdonosoknál stb.” KN 1910–1918. XX. köt. 223.

198 Uo.

199 Uo. 103.

200 KN 1910–1918. XXI. köt. 428.

kár szerint Magyarországon a hazai közgazdasági viszonyokhoz képest túl sok a lap. Ez a túltermelés aztán a legközelebbiről érdekeltek (írók, szerkesztők, kiadók, nyomdászok) rovására „valóságos anarchiára vezet”. Ez a túlbujánzó sajtó számára nem a közérdek, nem az igazság, hanem csak az számít, ki hozza a legnagyobb szenzációt. Ennek egyik következménye, hogy a társadalomban egyfajta „antizsurnalizmus” fejlődött ki. Az olvasóközönség ugyan napról napra nő, de a művelt rétegek körében a sajtóban tapasztalható anarchikus helyzet miatt egyre nagyobb a távolságtartás az újságírással szemben. Ezt a helyzetet pedig tovább így hagyni nem lehet, „nem lehet a sajtó munkásainak érdekében sem, nem lehet azoknak érdekében sem, akik szellemi munkával, vagy anyagi fáradsággal, vagy pénzzel mint vállalkozók vesznek abban részt”.²⁰¹

Hozzászólásai alkalmával Balogh miniszter nemcsak az általános megjegyzésekre, hanem a javaslat egyes konkrét szakaszait ért bírálatokra is reflektált. Esterházy Móric kritikájára reflektálva Balogh Jenő elismerte, hogy hátrányai is vannak annak, hogy a bírósági eljárás során sajtóügyekben a főtárgyalás előtt – kivéve néhány olyan esetet, amikor általában súlyos büncselekményről van szó – nem kötelező vizsgálatot tartani (51. §). A szakminiszter hozzáfűzte azonban, hogy a kötelező vizsgálat mellőzhetőségét az érintett sajtótestületek javaslatára vették be a javaslatba. Az volt ugyanis az álláspont, hogy éppen a vizsgálat miatt húzódnak el évekig a sajtóperek, egyébként is, aki megírt valamit, „vigye magával a bizonyítékait a kabátzsebében és 24 óra alatt is álljon rendelkezésre, úgy gyorsítsák a dolog”.²⁰² Azt az ellenzéki kíváncsiságot, hogy a sajtótermék terjesztésének betiltásról bíróság döntsön és ne a közigazgatási hatóság, a miniszter a választási plakátok kapcsán szerzett gyakorlati tapasztalatra hivatkozva azzal utasította vissza, hogy a bírósági eljárás túl hosszadalmas, annál gyorsabb intézkedésre van szükség.²⁰³

Balogh igyekezett eloszlatni azon aggodalmakat is, hogy a nyomdai munkások sztrájkja kártérítési kötelezettséget vonhat maga után, akkor is, ha az nem jogellenes. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy sztrájkjogot nem lehet a sajtóreform keretébe belevonni, azt külön sztrájk-törvényben kell szabályozni.²⁰⁴

Mind a szakminiszter, mind pedig az államtitkár kísérletet tettek a helyreigazítási joggal kapcsolatos félreértések elosztatására is. Az ellenzéki állításokkal ellentétben – mondta Vadász Vilmos államtitkár – csak annak van joga élni a helyreigazítás jogával, akiről valótlan tényeket közöltek, vagy a való tényeket hamis színben tüntették fel. Az osztrák törvény szerint minden tény helyreigazítását kérésre közzé kell tenni, a belga törvény szerint pedig mindenkinek joga van választ közzétenni, akit az adott újság közvetve vagy közvetlenül megemlít.²⁰⁵ Mindamellet az államtitkár reményét fejezte ki, hogy a részletes vitánál jönnek azok a módosítások, amelyek pontosítják a hatóság helyreigazítási jogát, rendezik, hogy a szerkesztő fenntarthatja-e a helyreigazított közleményt, illetve miként büntessék azt, aki a helyreigazítási jogával visszaél (valótlanságot közöl, és azzal kárt okoz).²⁰⁶ Az elhangzott kritikák ellenére a szakminiszter továbbra is helyesnek vélte, hogy a hatóság korlát nélkül élhessen a helyreigazítás jogával, mert gyakran vannak olyan közérdekű tények – hangzott a miniszter indoklása –, amelyek közzététele az országnak áll érdekében. Kompromisszumkészségét bizonyítva haj-

201 Uo. 430–431.

202 Uo. 178.

203 KN 1910–1918. XX. köt. 96.

204 KN 1910–1918. XXI. köt. 182.

205 Uo. 438.

206 Uo. 438.

landónak mutatkozott viszont arra, hogy az adott hatóság a magánszemélyekhez hasonlóan, csak akkor élhessen a helyreigazítás jogával, ha vele kapcsolatban közölnek „valótlan tényeket vagy való tényeket hamis színben tüntettek fel”.²⁰⁷ (Ezt a módosítást a részletes vita során keresztül is vitték.)

A kaució fenntartásának szükségessége mellett azzal érvelt Balogh, hogy előfordultak olyan esetek, amikor a kárt okozó cikk megjelenése után megszüntették a lapot vagy elvonták a kauciót, így a sértett nem tudta miből kielégíttetni igényeit. „Amíg Magyarországon nem lesznek olyan gazdasági viszonyok és olyan fejlett állapotok, amelyek a kártérítésnek más alapot is tudnak adni, mint a kaució, addig a kaució intézményét felelősség tudatával bíró kormány teljes megnyugvással nem fogja megszüntetni”.²⁰⁸ A hírlapbiztosítékkal kapcsolatban hangoztatta, hogy az egyáltalán nem olyan retrográd intézmény, mint ahogy azt egyes ellenzéki képviselők bemutatták. Ennek bizonyítására a miniszter hivatkozott olyan külföldi szabadelvű jogtudósokra (Dicey, Glaser stb.), akik a lapbiztosíték fenntartása mellett foglaltak állást. Igyekezett eloszlatni nagyatádi Szabó István és Polónyi Géza tévedését, amikor azok azt állították, hogy a kaució fenntartása a szegény emberek részére lehetetlenné teszi gondolataik sajtó útján való terjesztését. Balogh Jenő hangsúlyozta a kaució nem a hírlapíró, hanem a kiadót mint vállalkozót érinti, annak tőkéjét köti le. Így a „kis ember” is írhat az újságban, mint ahogy Szabó István lapjában is publikálhatnak pártja szegény tagjai is. Mindamellet Balogh is elismerte, hogy az újságkiadás is olyan vállalkozás, amihez tőke szükséges, és aki azzal nem rendelkezik, hátrányban van.²⁰⁹ Ezzel persze kimondatlanul részben igazat adott a kritikáknak, amennyiben a lapbiztosíték megemlése a tőkeszegény kiadókat nehéz helyzetbe hozhatta.

Balogh Jenő ragaszkodott a sajtójogi felelősség újra szabályozáshoz is. A szakminiszter hangsúlyozta, hogy „nagy, hatalmas és szabad államokban és olyanokban, amelyekben éppen a sajtó oly hatalmas fejlődést, lendületet vett, mint Angliában és Franciaországban, nem ez a tiszta, külön sajtójogi felelősség van és nincs meg Németországban sem, hanem az általános büntetőjogi felelősséghez közelebb van a sajtójogi felelősség is”.²¹⁰ Az új felelősségi rendszer mellett felhozta számos tekintélyes jogásznak (Zsitvay Jenő, Finkey Ferenc, Tarnai János) a javaslat érintett részét támogató állásfoglalását is. Aki tehát azt állítja – mint például Vázsonyi Vilmos, Székely Ferenc stb. –, hogy a javaslat szerint azt is büntetni fogják, aki az adatokat szolgáltatja a büntetendő tartalmú közleményekhez, az téved, félreérti a javaslatot – fogalmazott Balogh Jenő.²¹¹ Az igazságügyi miniszter kiemelte, hogy ezen tévhit igazolására a javaslat indoklása nem használható fel, hiszen a javaslat ezen szakasza a bizottsági tárgyalás során gyökeresen módosult, az adatszolgáltató felelőssége kikerült a javaslatból.²¹² Balogh

207 KN 1910–1918. XX. köt. 224.

208 Uo. 225.

209 KN 1910–1918. XXI. köt. 444.

210 Uo. 181.

211 Néhány nappal később élesebben fogalmazott, amikor azt mondta: „Ne méltóztassanak általános szövegekkel, melyeket nem lehet beigazolni, amelyeket épp ellenkezőleg három perc alatt bármely szakférfiú akár mikor megcáfolhat, a nép széles rétegeit és a közvéleményt tévesen informálni”. Uo. 311.

212 KN 1910–1918. XXI. köt. 183. Az eredeti javaslat szerint: „Szerzőként kell büntetni, azt is, aki a bűncselekmény tényálladékat megállapító tartalom megalkotásában utasítással, adatok nyújtásával, szövegezéssel, ábrázolással vagy zenésítéssel vett részt.” (33. § 2. bek.). Az Igazságügyi Bizottság által módosított szövegezés szerint: „Szerzőként kell büntetni azt is, aki a sajtóterméket büntető törvénybe ütköző tartalommal megrendelte, úgyszintén azt, aki a sajtótermék büntető törvénybe ütköző tartalmának megírására vagy egyéb megalkotására a szerzőt reábirta.”

szerint a jelenlegi rendszer „a legteljesebb mértékben” utat nyit a stróman-rendszernek,²¹³ de aláhúzta, hogy a javaslat sem fogja maradéktalanul megakadályozni azon gyakorlatot, hogy főleg a nemzetiségi és a szocialista sajtó álszerzőket, illetve álszerkesztőket alkalmazzon, akik pénzért vállalkoznak ilyen szerepre. Ha a cél ennek meggátolása lett volna, akkor más rendszabályokat kellett volna alkalmazni. „De hogy a sajtó a maga nagy ellenőrző hivatását kifejtthesse, a maga igazi, a maga tisztességes bírálatát és munkáját elvégezhesse, ennek érdekében szigorúbb felelősségi rendszertől el kellett tekinteni.”²¹⁴ A szakminiszter szerint azonban, amennyiben a sajtóban a visszaélések száma növekedni fog, kétségtelen, hogy egy későbbi törvényhozás a vonatkozó szabályozást szigorítani fogja.²¹⁵

A kártérítés tervezett módosítása (a sajtótermék tartalmával okozott nem vagyoni kárért is követelhető kártérítés – 39. §) mellett külföldi példákra, valamint hazai, nemcsak kormánypárti jogászok véleményére hivatkozva állt ki továbbra is.²¹⁶

Vadász államtitkár az általános vita végén szintén igyekezett az opposíció részéről elhangzott kritikákat, tévedéseket helyreigazítani. Az államtitkár szerint a javaslat az utcai terjesztési jog tekintetében közepesen szigorú (Franciaországban a terjesztő a nyomtatvány tartalmáért a közönséges jog szerint felelős, Ausztriában egyáltalán nincs kolportázs), amennyiben a bejelentés önmagában nem elégséges, hanem azt engedélyhez köti, viszont a terjesztővel szemben sem köztörvényi, sem sajtójogi felelősséget nem állapít meg, hanem azt csak rendszertileg szabályozza.²¹⁷ Vadász megállapítása szerint az ellenzék nyilvánvalóan téved, amikor azt állítja, hogy „itt először jelenik meg a sajtónál a közigazgatás, az engedélyezésnek a sajtójogba való behatolása”. A törvényjavaslatban foglaltak ugyanis bizonyos tekintetben még enyhébbek is, mint a fennálló rendelkezések.²¹⁸ Azok értelmében ugyanis az utcai terjesztés megkezdése előtt kell a sajtóterméket bemutatni, szemben a javaslattal, amely a bemutatást a terjesztés megkezdésével egy időben írja elő, ami éppen a kolportázslapok kívánságára került be a javaslatba.

A büntetések terén is mérsékeltebb a javaslat az érvényben levő rendeletnél. Utóbbi a visszaesőt elzárással bünteti, míg a javaslat mindenkor csak pénzbüntetést állapít meg.²¹⁹

Elismerte ugyanakkor, lehetséges, hogy a sajtótermékek nem jogszerű lefoglalása esetére a javaslatban megállapított kártérítés nem megfelelő mértékű, „de a kapu meg van nyitva és kétségtelen, hogy a hatóságok kezében levő jogosítványokkal szemben igen komoly védelem van lefektetve e szakaszokban”.²²⁰

Vadász cáfolta a plakátok kifüggesztésére vonatkozó ellenzéki kifogásokat, amennyiben – értelmezve a javaslat vonatkozó paragrafusait – hangsúlyozta, hogy a plakátok kifüggesztéséhez – az ellenzék állítása ellenére – nem kell engedély, hanem aki kifüggeszti, az viseli érte a sajtójogi felelősséget. Ebben az összefüggésben utalt arra, hogy ez a rendelkezés egyáltalán nem újdonság, az 1879. évi XL. tc. 48. §-a ugyanis nyolcnapi elzárással sújtja azt, aki tiltott

213 KN 1910–1918. XXI. köt. 311.

214 Uo. 184.

215 Uo. 182.

216 KN 1910–1918. XX. köt. 227.

217 KN 1910–1918. XXI. köt. 434.

218 Uo. 435.

219 Uo. 436.

220 Uo. 441.

tartalmú hirdetést tesz közzé. Elismerte azonban, hogy a kolportázs szabályozása mind elvi, mind gyakorlati szempontból bírálat alá vonható.²²¹

Azt is leszögezte az államtitkár, hogy a sajtótermék tartalmával elkövetett sajtódeliktum, az ellenzék eltérő állításaival szemben, csak akkor valósul meg, ha valaki valótlan hírt szándékosan közléstesz, és ezzel kárt okoz. Vagyis ez a rendelkezés a kritika szabadságát nem korlátozza. Felhívta a figyelmet arra is, hogy egyes ellenzéki nézetektől eltérően ez nem azonos vétség a rágalmazással, hiszen utóbbinál a szándékosság nem szükséges, abban az értelemben, hogy a rágalmazás akkor is fennáll, ha az elkövető nem tudta, hogy valótlanságot állít.²²²

A javaslat nemcsak a Képviselőházban és a sajtó hasábjain váltott ki heves tiltakozást, hanem a szervezett munkásság utcai demonstrációkkal is tiltakozott a sajtószabadság tervezett „megfojtása” ellen. A miniszter szerint a kormány jó szándékát fejezi ki, hogy amikor a *Népszava* gépfegyverrel, forradalommal fenyegetőzik, lámpavasat, bombát és az orosz forradalmárok példáját emlegeti, az ügyészség az ilyen tartalmú közleményei miatt nem emelt vádat. De határozottan kijelentette, hogy „abszolúte nem engedem magam semmiféle irányban terrorizálni [...] Ilyen terrorral nem fognak semmit sem kicsikarni”. Ellenben a sajtó és az újságírók egy része a terrortól sem riad vissza – folytatta a miniszter –, amikor a kormánypárti Kenedi Gézát egykori újságíró kollégái az Otthon Klubból is ki akarják zárni, mert határozottan állást foglalt a tervezett sajtóreform mellett.²²³

A szakminiszter és az államtitkár is kijelentette, hogy a részletes vita során az ellenzék módosító indítványait, amennyiben azokban nem az obstrukció szándéka nyilvánul meg „a leggondosabb és legtüzetesebb megfontolás tárgyává” teszik.²²⁴

3.11. A részletes vita

A részletes vita nem maradt incidens nélkül. A parlamenti kisebbség ugyanis nem azt az utat választotta, hogy beterjessze módosító javaslatait, hanem obstrukcióba kezdett. Ennek következtében számos képviselőjét a házszabályok alapján kivezették az ülésteremből, majd ezt követően tiltakozásul a maradék ellenzék is kivonult onnan, és nem vett részt a javaslat részletes vitájában és elfogadásában.

A parlamenti kisebbség lépésére közvetlenül az adott okot, hogy Tisza István miniszterelnök a Déry-Lukács per felemlgetése kapcsán Déry Zoltán egykori alperest az ellenzék szerint illetlen szavakkal minősítette.²²⁵ A házelnök azonban a miniszterelnököt nem utasította rendre, vagyis – szólt az ellenzék kifogása – nem mindenkire egyformán alkalmazta a vonatkozó házszabályokat. Miután Andrassy Gyula a házszabályhoz kívánt szólni, de a szót nem kapta meg, a teremben hangzavar keletkezett. Az elnök az ülést felfüggesztette, és a házszabályok 253. §-a alapján Ráth Endre, Kovácsi Kálmán, Barabás Béla, Vázsonyi Vilmos, Huszár Károly, Hédervári Lehel és Fráter György képviselőket a házőrséggel eltávolíttatta. A tárgyalás

221 Uo. 433–434.

222 Uo. 441.

223 KN 1910–1918. XX. köt. 103., XXI. köt. 185.

224 KN 1910–1918. XX. köt. 217., XXI. köt. 444.

225 Tisza István azt mondta: „A zalatnai házak kérdésének felkavarása pedig olyan szégyenteljes felsüléssel végződött, hogy, bocsánatot kérek, ha én valakivel szemben egy olyan megbélyegző vádat felállítok, és azt úgy nem tudom bizonyítani, elbúvok a becsületes emberek szeme elől.” KN 1910–1918. XXI. köt. 426.

folytatása után sem csitulak a kedélyek, Andrassy folyamatosan a házszabályokhoz való hozzászólási jogát hangoztatta, ezért az elnök őt, továbbá a tanácskozás zavarása miatt Haller Istvánt és Batthyány Pált is kivezettette a teremből.²²⁶

Ezt követően Apponyi Albert kért és kapott szót a házszabályokhoz való hozzászólásra. Apponyi szerint a többség az általa helyesnek tartott házszabályt is megsérti, ami a tanácskozás „nyugodt és tárgyilagos” folytatását lehetetlenné teszi az ellenzék számára.²²⁷ Majd „rövid kijelentést tett” a parlament kisebbségét alkotó összes párt nevében: „jogaink gyakorlatát magunkra nézve erkölcsi lehetetlenséggé látjuk téve, midőn először ismételve kérünk elégtételt egy minket ért súlyos sérelem tekintetében és ilyent nem kapunk, másodszor tapasztaljuk, hogy a legcsekélyebb incidensekért, melyek ezen oldalon előfordulnak, mindjárt a házszabályok teljes szigorát és az extrém eszközöket alkalmazzák és azokat is személyválogatással. Ily körülmények közt ebben az atmoszférában, mi annak a súlyos kötelességnek, amelyet eddig teljesítettünk, meg nem felelhetünk. Úgyis tudjuk, hogy annak eredménye nem lett volna, úgy hogy azzal a megnyugvással távozzunk el innen, hogy midőn távozásunkkor az itt követett erőszak ellen erélyes tiltakozásunkat fejezzük ki, ezzel nem ártunk a haza ügyének, mert sokkal kisebb szolgálatot tehetünk volna azzal, ha itt folytattuk volna a részletes tárgyalást és mindent eltűrnénk, mint amilyen szolgálatot teszünk, midőn távozásunkkal és ezen nyilatkozatunkkal, melyet az egész ellenzék nevében teszünk, kellőképpen jellemezzük és megbélyegezzük azt az eljárást, mely velünk szemben követtetett.”²²⁸ A deklaráció elhangzása után az ellenzék elhagyta az üléstermet.

Így a javaslat részletes tárgyalása az opposíció jelenléte nélkül folyt le. A kormányoldal csak néhány szakasz vonatkozásában tett módosító indítványt, amelyeket általában el is fogadtak.

Módosult az időszaki lapok kauciójáról rendelkező szakasz (18. §). Hegedüs Kálmán előadó ugyanis a „könyomati úton vagy más módon, főképpen az időszaki lapok részére készülő hírlaptudósító” újságok részére ötezer korona lapbiztosíték letételének előírást javasolta. A vele egyetértésben előterjesztett módosítást a szakminiszter azzal indokolta, hogy az utóbbi időben a politikai tartalmú és a gazdasági, társadalmi tartalmú nyomatosok száma is oly mértékben megnövekedett, hogy az addig kaucióra nem kötelezett valamennyi, nemcsak az időszaki, politikai nyomatos számára csekélyebb összegű biztosíték előírása vált szükségessé.²²⁹

Viszonylag jelentős változást hozott a helyreigazításra vonatkozó szakasz Kozma Andor által beterjesztett módosítása az új, szövegszerűleg minimális betoldással: „A hatóság vagy az, akiről valamely időszaki lap” helyett „A hatóság, amelyről vagy az, akiről valamely időszaki lap”. Az új és elfogadott szöveg szerint ugyanis a hatóság csak azt őt érintő tárgykörben van lehetősége helyreigazítás követelésére, szemben a régi szöveggel, amelynek értelmében bármelyik hatóság bármilyen ügyben helyreigazítási joggal rendelkezett volna.²³⁰ Kozma azt is javasolta, hogy a szerkesztőnek joga legyen helyreigazító közlemény után annyi megjegyzést tenni, hogy fenntartja-e vagy sem azt a közleményt, amelyre a helyreigazító közlemény vonatkozik. Balogh Jenő annak kiküszöbölése érdekében, hogy ez esetleg valamilyen újabb polémiaát indítana el, a módosítást a következő szövegezéssel javasolta elfogadni: „A helyrei-

226 Uo. 464.

227 Uo. 465.

228 Uo. 468.

229 Uo. 469.

230 Uo. 470.

gazító nyilatkozathoz az időszaki lap ugyanazon számában megjegyzést fűzni nem szabad, de a szerkesztő röviden megemlítheti, hogy fenntartja, vagy nem tartja fenn azt a közleményt, amelyre a helyreigazító nyilatkozat vonatkozik”.²³¹

Ugyancsak Kozma Andor módosításával fogadták el a Büntető rendelkezésekről szóló szakaszt, tudniillik az is büntetendő, aki a helyreigazítási joggal visszaél, és a helyreigazító nyilatkozatban „szándékosan valótlan hírt tesz közzé és ezzel kárt okoz”.²³²

Balogh miniszter a részletes szavazás alkalmával is kifejtette, hogy fenntartja a nem vagyoni kár esetére is a pénzbeni kártérítés lehetőségét (39. és 40. §), annak ellenére, hogy ezzel szemben ellenzéki képviselők, valamint érdekelt körök, többek között nyomdatulajdonosok is aggodalmukat fejezték ki. A szakminiszter szerint az erkölcsi kárért járó kártérítés rendszerre beleilleszkedik a magyar jog rendszerébe, a bírósági gyakorlat is ezt mutatja. Ebben a vonatkozásban utalt a bűnvádi perrendtartás (1896. évi XXXIII. tc.) 13. §-ára, amely kimondja „sértett az, akinek bármely jogát sértette vagy veszélyeztette az elkövetett vagy megkísérelt bűncselekmény”, vagyis nem csak anyagi tekintetben ért sérelmekről szól. Arra a felvetésre, hogy a nem vagyoni kár kérdését nem itt, hanem a készülő polgári törvénykönyvben kellene rendezni, az igazságügyi miniszter azt válaszolta, hogy a jelenlegi politikai viszonyok között különösen nehezen megjósolható, hogy a Ház előtt fekvő, 1980 szakaszból álló polgári törvénykönyv tervezete mikor kerül elfogadásra. Balogh azt azonban elismerte, hogy az ő hibájából maradt ki a javaslatból a kártérítési felelősség idejének szabályozása. Mivel szerinte sem helyes, ha a hatályos magánjogban levő túl hosszú elévülés vonatkozik ezen esetre is, ezért a javaslat a miniszter módosításával úgy került elfogadásra, hogy az elévülési időt három évben határozták meg.²³³

A javaslat 63. §-ával kapcsolatban – az igazságügyi miniszterrel egyetértésben – Kenedi Géza olyan módosítást nyújtott be, amely pontosabban fejezi ki, hogy a sajtótörvény elfogadásával mely korábbi jogszabályok veszítik hatályukat.²³⁴ Így a „hatályukat veszítik mindazok a rendelkezések, amelyek az e törvényben foglalt jogszabályokkal ellenkeznek vagy azoktól eltérnek” szöveg helyett a „hatályukat veszítik a törvényeknek, rendeleteknek, szabályrendeleteknek mindazok a rendelkezései, úgyszintén a szokásjognak mindazok a megállapításai, amelyek megegyeznek vagy ellenkeznek azokkal a jogszabályokkal, amelyeket a sajtójogra, különösen a sajtórendészetre, a sajtójogi felelősségre, a sajtóeljárássra, úgyszintén az időszaki lap kiadója és szerkesztőségének tagjai közt fennálló jogviszonyra vonatkozólag ez a törvény tartalmaz” szövegezés lépett.²³⁵

Kenedi Géza módosító javaslatának megfelelően módosult az utolsó, 64. § is. A törvény végrehajtásával Fiume város és kerületének vonatkozásában az ország egyéb területeitől eltérően nem az igazságügyi minisztert és a belügyminisztert, hanem a „minisztériumot” (minisztertanács) bízták meg. A szakminiszter ezt azzal indokolta, hogy „a sajtójog bizonyos részletes szabályai, különösen, amelyek az iparral, a házalásra vonatkozó rendelkezésekkel

231 Uo. 470–471.

232 Uo. 472.

233 Uo. 473–475.

234 Az elfogadott törvény expressis verbis kimondta, hogy a hatósági hirdetések jogellenes megrongálására, illetve eltávolítására, továbbá a tiltott tartalmú hirdetések tudatos közzétételére vonatkozó büntető rendelkezések hatályban maradnak (1879. évi XL. tc. 47. és 48. §).

235 KN 1910–1918. XXI. köt. 476.

függenek össze, olyan joganyagot tartalmazhatnak, amelyeket a gyakorlati szükséghez képest Fiume városában és kerületében a részletekben esetleg eltérő módon kell szabályozni”.²³⁶ A törvényjavaslatot harmadszorra a Képviselőház 501. ülésén, 1914. január 24-én olvasták fel és fogadták el.

*

Az ülésnap végén Tisza István miniszterelnök összegezte megjegyzéseit a törvényjavaslat képviselőházi vitájáról. Tisza elismerte, hogy az általános vitában részt vett mintegy ötven ellenzéki szónok között voltak olyanok, akik „értékes anyaggal gyarapították a kérdés megoldásához szükséges ismereteket, érveket és fejtegetéseket”. De már az általános vita első szakaszában is többen – alig néhány ellenzéki képviselő jelenlétében – nyilvánvalóan időhúzás céljával sokszor órákig tartó beszédet tartottak. Ezzel a taktikával azonban nem sikerült bebizonyítaniuk álláspontjuk igazát a nemzet előtt, még úgysem, hogy a sajtó – „és ezt egyáltalán nem veszem rossz néven – ebben a kérdésben sokkal nagyobb egyoldalúsággal, mint más kérdésekben szokott, állott az ellenzék oldalán”.

Tisza szerint, amikor a parlament kisebbség érezte, hogy a közvélemény többsége nem támogatja, és nincs [törvényes] alapja annak a törekvésnek, hogy a törvényjavaslat képviselőházi tárgyalását megakadályozza, nem azt az utat választotta – amely a miniszterelnök szerint – „hivatása és kötelessége” lett volna, hogy tudniillik a részletes vitában érvényesítse azokat az „objektív kifogásokat”, amelyeket az általános vita során felhozott,²³⁷ hanem helyette az ellenzék utolsó szónoka az általános vitában „felkavarta az utolsó évek politikai életében rejlő mindazt a gyúanyagot, amellyel [...] izgalmat előidézni [...] lehetett”. Ez aztán odavezetett, hogy az ellenzéki képviselők olyan magatartást tanúsítottak, amivel szinte kiprovokálták, hogy kiutasítsák őket az ülésteremből, ürügyet keresve arra, hogy „ebből a nevetséges helyzetből szabaduljanak [...] Felszólalásomat azzal végzem, hogy, amint láthatták a képviselő urak két év óta, ha ők itt vannak, vagy nincsenek, ha teljesítik kötelességüket, vagy ha megszöknek kötelességük teljesítése elől: ez nem fog bennünket megingatni a magunk rendületlen lelki nyugalmban, kötelességérzetében és abban az erős elhatározásunkban, hogy velük vagy nélkülük vagy ellenük, ahogy az nekik tetszik, de azt, amivel az országnak tartozunk, teljesíteni fogjuk.”²³⁸

236 Uo. 477.

237 Uo. 484.

238 Uo. 485–486.

Sajtóirányítás és -ellenőrzés Magyarországon a Nagy Háború éveiben

A kiegyezéstől az első világháború kitöréséig a magyarországi sajtó szabadon működhetett. Az 1848. évi sajtótörvényt, amely paragrafusainak mintegy felét az időközben elfogadott büntetőtörvénykönyvek és az azokkal kapcsolatos egyéb törvények már amúgy is hatályon kívül helyezték –, 1914 áprilisában új sajtótörvény váltotta. Az 1914. évi XIV. törvénycikk a sajtótöről továbbra is deklarálta a sajtószabadságot – „Sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti gondolatait” –, még ha bizonyos szigorítást hozott is a korábbi állapotokhoz képest.¹

A háborúra azonban nemcsak a katonák készültek, hanem a politikusok is. Az 1912. évi LXIII. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szólt. Ennek 11. §-a² lehetővé tette a sajtó előzetes ellenőrzését és a „hadvezetés érdekeit” veszélyeztető sajtótermékek megjelenésének és terjesztésének betiltását is.

1 A sajtóval való visszaélés visszaszorítását kívánta szolgálni a helyreigazítási jog bevezetése: az, akiről időszaki lap nyíltan vagy burkoltan „valótlan tényeket” közölt vagy „való tényeket hamis színben” tüntetett fel, helyreigazító nyilatkozat közzétételét követelhetette. A törvény ugyanakkor a helyreigazítási joggal való visszaélést is büntetni rendelte (20–25. §.). Részletesebben szabályozta a fokozatos felelősség elvét (32–44. §.). A kiadót a sajtóbeli közleménnyel okozott kár megtérítésére lehetett kötelezni, olyan esetekben is, amikor a sajtóközlemény tartalma egyébként nem volt bűncselekmény (39. §.). Vö. BUZINKAY Géza: *Harc a sajtóreform körül, 1914.* In: PUSZTAI Bertalan (szerk.): *Médiumok, történetek, használatok – Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2012. 282–292. és BUZINKAY Géza: *Sajtóreform 1914-ben.* In *Medias Res*, 2013/1. 1–21.

2 Az 1912. évi LXIII. tc. 11. §-a kimondta: „A ministerium elrendelheti, hogy az időszaki lapoknak és más sajtótermékeknek a sajtóügyi közvádlóhoz benyújtandó sajtórendészeti köteles példányait a szétküldés előtt kell a legközelebbi kir. ügyészségnek, illetőleg rendőrhatalóságnak kézbesíteni és hogy a szétküldés, a mennyiben a kir. ügyészség vagy a rendőrhatalóság korábban meg nem engedik, időszaki lapoknál csak a sajtórendészeti köteles példány kézbesítésétől számított három óra múlva, más sajtótermékeknek a kézbesítés napjától számított egy hét múlva veheti kezdetét.

Ha az első bekezdés értelmében kijelölt kir. ügyészség vagy rendőrhatalóság arról győződik meg, hogy valamely sajtótermékkel oly bűncselekmény követtetnék el, a mely a hadviselés érdekeit érinti, a sajtóterméknek szétküldését megtilthatja. [...]

A ministerium intézkedhetik, hogy egyes belföldi időszaki lapoknak, a mennyiben közleményeik a hadviselés érdekeit veszélyeztetik, megjelenése és terjesztése eltiltassék.

A ministerium intézkedhetik, hogy a külföldről érkező sajtótermékek rendeltetési helyükre juttatás előtt, ellenőrzés alá vésenek és a mennyiben tartalmuk a hadviselés érdekeire veszélyes, lefoglaltassanak. Külföldi időszaki lapoknak behozatala és terjesztése egészen is eltiltható.

A ki az első bekezdés alapján kibocsátott rendelet megszegésével a sajtórendészeti köteles példány beszolgáltatását elmulasztja vagy a sajtótermék szétküldését a megállapított idő előtt megkezdi, valamint az, a ki a negyedik és ötödik bekezdés alapján eltiltott időszaki lapot kiad, terjeszt vagy behoz, a mennyiben cselekménye súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és két hónapig terjedhető elzárással és hatszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.”

1. Sajtórendeletek és a sajtóellenőrzés szervei

A kormány a Szerbiának küldött hadüzenetet megelőzően az illetékes közigazgatási hatóságokhoz „Szigorúan titkos, bizalmas” feliratú *Tájékoztatót* juttatott el, amely már tartalmazta azokat a rendeleteket, amelyek ténylegesen a hadüzenettel egy időben kerültek kibocsátásra, nagyrészt július 27-ei dátummal.³

Miniszterelnöki rendelet írta elő, hogy az „Osztrák-Magyar Monarchia mindkét állama” fegyveres erejével kapcsolatos sajtóközlemények csak akkor jelenhetnek meg, ha azok a magyar miniszterelnökség sajtóosztálya, a hivatalos lapok útján, a magyar honvédelmi miniszter, a közös Hadsereg-főparancsnokságának hadisajtószállása vagy a közös hadügyminisztérium sajtóirodája engedélyével jutnak nyilvánosságra (5.482/1914. M. E. számú rendelet). Egy másik rendelet – néhány nappal később – a Monarchia fő szövetsége, a Német Birodalom fegyveres erejéről szóló közleményekkel kapcsolatban vezetett be hasonló tiltást (5.081/1914. M. E. számú rendelet).

Egy igazságügyminiszteri rendelet az „arra okot szolgáltató és (külön megjelölendő)” sajtótermékek esetében bevezette a terjesztés megkezdése előtti bemutatás kötelezettségét (a cenzúrát) (12.001/1914. számú I. M. E. számú rendelet). Eszerint az érintett sajtótermékek esetében a sajtórendészeti kötelezpéldányt már a terjesztés megkezdése előtt be kellett nyújtani az illetékes ügyészségnek. A terjesztést abban az esetben, amennyiben az ügyészség vagy a rendőrhatalóság korábban nem engedélyezi, időszaki lapoknál csak a kötelezpéldány benyújtásától számított három óra múlva, más sajtótermékeknél a benyújtástól számított egy hét múlva volt szabad megkezdeni. Ha az ügyészség úgy látta, hogy az adott sajtótermék tartalma „a hadviselés érdekeit” sérti, annak terjesztését megtilthatta. A rendelet azt is tartalmazta, hogy a hadviselés érdekeit érintő kérdésekben a vizsgálatot végző hatósági személy köteles az azzal megbízott katonai szakértő véleményét kikérni és figyelembe venni.

Ez a rendelet tehát csak a sajtótermékek meghatározott csoportja vonatkozásában vezette be a terjesztés előtti cenzúra intézményét, általános érvényű cenzúra nem volt Magyarországon az első világháború időszakában. Ez eltért Ausztriától, ahol előzetes cenzúra volt érvényben.⁴ Emiatt voltak olyan hangok Ausztriában, amelyek szerint a cenzúra terén is paritást kellene létrehozni a Monarchia két fele között, vagyis Ausztriában és Magyarországon azonos elvek alapján kellene működtetni a sajtó ellenőrzését. Az osztráknál egyébként a szövetséges Német Birodalomban is enyhébb volt a cenzúra.⁵

Egy másik miniszterelnöki rendelet a belügyminiszternek adta meg a felhatalmazást, hogy a „hadviselés érdekeit veszélyeztető” sajtótermékek megjelenését és terjesztését megtiltsa (5.484/1914. M. E. számú rendelet).

3 „J. 25. b.” jelzésű szolgálati könyv (tájékoztató). Minisztertanácsi jegyzőkönyv (a továbbiakban: Mtj.) 1914. július 23. 21. jkv. 2. pont. Közli IVÁNYI Emma (összeállította): *Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából 1914–1918*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960. 61. Vö. M. KONDOR Viktória: Adalékok az első világháború alatti sajtó és cenzúra történetéhez. Törvények és a cenzúra szervezete. *Magyar Könyvszemle*, 1975/1. 76.

4 Vö. Gustav SPANN: Das Zensursystem des Kriegsabsolutismus in Österreich während des ersten Weltkrieges 1914–1918. In: *Symposion – Zensur in Österreich 1780 bis 1989 am 24. und 25. Oktober 1989*. Justiz und Zeitgeschichte VIII. Veröffentlichungen des Ludwig-Boltmann-Institutes für Geschichte und Gesellschaft. Wien–Salzburg, Geyer-edition, 1991. 34.

5 Thomas OLECHOWSKI: *Die Entwicklung des Pressrechts in Österreich bis 1918. Ein Beitrag zur österreichischen Medienrechtsgeschichte*. Wien, Manz Verlag, 2004. 515.

Ugyancsak rendelet tiltotta meg a Monarchia ellen hadat viselő Szerbiából érkező időszaki lapok terjesztését, a nem időszaki sajtótermékek esetében pedig a terjesztést a miniszterelnökség előzetes ellenőrzéséhez és jóváhagyásához kötötte (5.485/1914. M. E. számú rendelet). Ugyanez a korlátozás lépett életbe egy jó héttel később az Oroszországból származó sajtótermékek vonatkozásában is, majd 1915 májusában a többi ellenséges országból érkező sajtótermékekre is kiterjesztették a tilalmat (5.858/1914. M. E. és 1.809/1915. M. E. számú rendeletek).

Rendeletben szabályozták, hogy a hadműveletek területén működő posta- és távírdahivatalok kötelesek a katonai hatóságoknak a postaküldeményeket (levelezőlapokat, sajtótermékeket is) az azokba való betekintés végett a postán átengedni. A posta- és távírdahivatalok azokat a leveleket és csomagokat, amelyek feltételezhetően tiltott nyomtatványokat, vagy az „állam biztonságát, vagy a hadviselés érdekeit veszélyeztető iratokat tartalmaznak”, csak közigazgatási hatóság jelenlétében kézbesíthették. A rendőri hatóság a keresztkötéses nyomtatványt tartalmazó küldemények tartalmát megtekinthette (5.478/M. E. számú rendelet).

A külföldről érkező sajtótermékek ellenőrzését már 1914. augusztus 5-től rendelet írta elő. Amennyiben tartalmuk a hadviselés érdekeire veszélyes, azokat le kellett foglalni (5.720/1914. számú M. E. számú rendelet). Ezt a feladatot a miniszterelnökség kebelében felállított, a budapesti Főposta épületében elhelyezett Külföldi Sajtótermékek Ellenőrző Bizottság⁶ látta el.

A háború kitörésekor az esküdtszékek működését is felfüggesztették az ország területének nagy részén. Mivel a sajtóperek egy része az esküdtbíróságok előtt folyt, ezért a rendelkezés a sajtót is érintette (5.487/1914. M. E., 5.735/1914. M. E. és 6.082/1914. M. E. számú rendeletek).

A film sem maradt ki a szabályozás alól. Igaz, csak 1918 nyarán állítják fel az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottságot, amelynek engedélye nélkül mozgóképet előadni nyilvánosan nem volt szabad. A Bizottság általi ellenőrzés célja a törvénybe, a közrendbe vagy a közérkölciségbe ütköző, vagy a honvédelem érdekét sértő mozgóképek (filmek) nyilvános vetítésből való kizárása volt (44.965/1918. B. M. számú rendelet).

Nemcsak tiltórendelkezések születtek azonban. Az újságok irányába a kormányzat gesztusokat is tett. Elrendelte, hogy a politikai napilapokat a posta térítésmentesen szállítsa (72.550/1914. K. M. számú rendelet). A belügyminiszter feloldotta egyes lapok utcai árusításának tilalmát, (így például 1913 januárja után 1914. szeptembertől újra lehetett utcán is terjeszteni a *Népszavát*).⁷ Ugyancsak az utcai árusítást segítette elő, hogy a belügyminiszter lehetővé tette, hogy a hadbavonult hírlapárusítók előbb 14 évnél, majd 10 évnél idősebb hozzátartozói is utcai árusítóként tevékenykedjenek (14.450 V-a/1914. és 83.234/1917. B. M. számú rendeletek).

A lapok munkatársai többsége felmentést kapott a katonai szolgálat alól, illetve többük a sajtó-hadiszálláson kapott beosztást.

A kivételes rendelkezések kezelésére, az ezzel kapcsolatos információk koordinálására a honvédelmi minisztérium kebelében felállították a Hadifelügyeleti Bizottságot (HFB), a Bécsben megszervezett Kriegsüberwachungsamt (Hadfelügyeleti Hivatal) magyar párjaként.⁸ A bécsi Cs. és Kir. Hadügyminisztériumban felállított Hadfelügyeleti Hivatal hatáskörét a hadvezetés

6 SIKLÓS András: A magyarországi sajtó a forradalmak időszakában 1918–1919. *Magyar Könyvszemle*, 1963/1–2. 73.

7 MUCSI Ferenc: Sajtó, cenzúra Magyarországon az első világháború idején. *Történelmi Szemle*, 1984/1–2. 195–196.

8 Vö. Tamara SCHEER: *Kontrolle, Leitung und Überwachung des Ausnahmezustandes während des Ersten Weltkrieges. Ausnahmeverfügungen und Kriegsüberwachungsamt*. Wien, Dissertation, 2006. 64., Christian SCHWENDINGER: *Kriegspropaganda in der Habsburgermonarchie zur Zeit des Ersten Weltkrieges. Eine Analyse anhand fünf ausgewählter Zeitungen*. Hamburg, Diplomica Verlag GmbH, 2011. 57–59. és M. KONDOR i. m. (3. lj.) 79.

megkísérelte kiterjeszteni a magyar korona országainak területére is. Ez ellen azonban Tisza István magyar miniszterelnök közjogi szempontból kifogást emelt, mert az új közös központi szerv létrehozását eredményezte volna. Ezért mindkét állam külön-külön szervet, hivatalt állított fel. Az osztrák és a magyar szerv közötti zökkenőmentes együttműködés biztosítása érdekében – ami nem mindig sikerült – Radiwoj Nikolich alezredes, majd Barkóczy-Klopsch Béla honvéd alezredes személyében magyar összekötő tisztet vezényeltek a bécsi Hadfelügyeleti Hivatalhoz.

A mindenkor magyar kormány korábban is következetesen elzárkózott azoktól a törekvésektől, hogy a háború esetére szóló kivételes állapotok előkészítését közösen végezze a dualista Monarchia két fele, és hogy ez adott esetben közös, mindkét országra rendelkezési joggal bíró szerv vagy szervek létrehozását is eredményezze. Ausztriában a kiegyezés évében hatályba lépett a „Birodalmi Tanácsban képviselt királyságok és tartományok állampolgárainak alapvető jogairól” szóló Alaptörvény. Ennek 20. cikkelye felhatalmazta a császárt és a kormányt, hogy az alapvető jogokat bizonyos feltételek mellett korlátozhassák. Majd 1869-ben Ausztriában elfogadták a kivételes hatalomról szóló törvényt, amely a rendeleti kormányzás feltételeit pontosította. A már említett a kivételes hatalomról szóló 1912. évi LXIII. tc. önálló magyar útként is értelmezhető, amennyiben – eltérően az osztrák megoldástól – elsősorban a polgári kormányzat jogköreit bővítette ki a háború esetére, míg Ausztriában a hadsereg kapott, a civil szférát is jócskán érintő jogosítványokat.⁹

A sajtóügyeket a Hadfelügyeleti Bizottságon belül egy külön Sajtóbizottság (vagy Sajtóalbizottság) kezelte. A Sajtóalbizottságot a katonai szakértők, valamint a miniszterelnökség, az igazságügyi, a belügy-, a kereskedelmi és a földművelésügyi minisztérium delegáltjai alkották.

A budapesti lapokhoz érkező táviratok ellenőrzése a Főposta épületében működő Táviratellenőrző Bizottság feladata volt.¹⁰

Külön szervek foglalkoztak a sajtótermékek külföldre vitelének engedélyezésével. 1917. szeptember 1-től Magyarországról – a zeneművek és a kiadóhivatalok által feladott napilapok kivételével¹¹ – sajtóterméket kivinni, illetve külföldi címre postán feladni csak a Könyv-kiviteli Bizottság engedélyével lehetett (5.700/1917. M. E. res. számú rendelet). A miniszterelnöknek beszámolási kötelezettséggel tartozó, a többi sajtórendészeti szervtől független Bizottságra azért volt szükség, hogy Németország, Ausztria és Magyarország egységes elvek alapján kezelhesse a külföldre irányuló könyvforgalmat (ideértve a folyóiratokat is). A Német Birodalom ugyanis attól tette függővé, hogy a Monarchiát a sajtótermékek vonatkozásában belföldnek tekinti, ha főszövetséges garancia, hogy az ellenséges külföld által keresett – főleg vegyészeti és műszaki tartalmú – művek Ausztrián és Magyarországon keresztül nem jutnak külföldre, és így a német szervek által észlelt megnövekedett gazdasági kémkedésnek útját lehet állni.¹² Az együttműködés alapja egy olyan osztályozási rendszer volt, amelyben a három ország egymás könyvminősítéseit kölcsönösen és kötelezően elfogadta.

9 Tamara SCHEER: *Die Ringstraßenfront. Österreich-Ungarn, das Kriegsüberwachungsamt und der Ausnahmezustand während des Ersten Weltkrieges*. Wien, Heeresgeschichtliches Museum, 2010. 153.

10 Hadtörténeti Levéltár, Budapest (a továbbiakban: HL), HFB 727. dob. Sajtóalbizottság 60–461/Sab. 1918.

11 Megvizsgálás nélkül lehetett továbbítani a németországi hírlapokat, az ausztriai hírlapokat, valamint – tekintettel az Ausztriában fennálló előzetes cenzúrára – az ausztriai időszaki sajtótermékeket is.

12 Protokoll der Sitzungen, abgehalten am 17. u. 19. April 1917 im k. u. k. Kriegsüberwachungsamt. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), K 43 1. cs. 443–445. fol. Előjegyzési kivonat Fontosabb rendeletekről, határozványok és megállapodásokról. MNL OL, K 43 3. cs. 878–879. fol. és MNL OL, K 26 1165. cs. 1918 – IV. res. t. – 127. sz.

A budapesti Könyvkiviteli Bizottság mintegy egyévi fennállása alatt az eléje bocsátott nyomdatermékek közül 732 darabnak a kivitelét tiltotta meg, ez a megvizsgált mennyiség mintegy 1,5%-át tette ki.¹³ A Bizottság egyik legnagyobb sikere – Szurmay Sándor honvédelmi miniszter megállapítása szerint – az volt, amikor megakadályozta a *Szabad Szó* című hetilap azon számának külföldre jutását, amely rajzot közölt az új magyar aknavető gépről.¹⁴

Megint más szabályozás alá esett a hadifoglyoknak történő könyvküldés. Az Oroszországban és az Olaszországban hadifogságban levőknek könyveket a magyar szent korona területéről csak a Vöröskereszt Hadifoglyokat Gyámoló Bizottsága által lehetett küldeni (65.030/1917. K. M. számú rendelet). A küldeni kívánt könyveket e bizottságnál kellett megrendelni, és csak azokat lehetett továbbítatni. Nem voltak küldhetők általában: politikai tartalmú könyvek, olyanok, amelyeknek az ellenség a hadviselés szempontjából hasznát vehette volna, képes folyóiratok, napilapok, naptárak, könyvatos, gépírással jegyzetek, az 1913 után megjelent könyvek.¹⁵

2. Sajtóellenőrzés a gyakorlatban

A háború kitörése után a belügyminiszter számos lapot betiltott „közleményeinek a hadviselés érdekeit veszélyeztető tartalma miatt”. Például a budapesti *Független Hirmondót*, a *Kassai Munkás* című lapot, a Budapesten megjelenő *Rendkívüli Újságot* és a nagykárolyi *Közérdek* című lapot, ezenkívül a nemzetiségi lapok közül is több felkerült a tiltott lapok listájára (a fiumei *Riječke Novine*, a *La Voce del Popolo*, az újvidéki *Zasztava*, a *Slovenszky Denik*, a Turócszentmártonban kiadott *Národny Hlásnik*). A betiltás azonban általában csak egy meghatározott időre vonatkozott, utána újra megjelenhettek a betiltással sújtott lapok is; viszont rendszerint felkerültek azon újságok listájára, amelyekre vonatkozott a terjesztés előtti bemutatási kötelezettség. Egy idő után erről a listáról is le lehetett kerülni, ha az érintett sajtóorgánus „kifogástalan magatartást” tanúsított. Ez volt a helyzet az említett lapok esetében, és általában a háború későbbi időszakában ilyen szankcióval sújtott többi sajtóorgánus esetében is.

Ugyanakkor a cenzúra alá helyezés sem járt feltétlenül azzal, hogy az érintett lapot megfosszák az addig részére juttatott rendszeres évi állami támogatástól – amint ezt a *Brassói Hírlap* példája is tanúsítja.¹⁶

A nyilvánosságnak szánt, háborúval kapcsolatos híreket a miniszterelnökség sajtóosztálya jutatta el a *Budapesti Közlönynek*, a Magyar Távirati Irodának és a *Budapesti Tudósítónak*. Ezekről a sajtóorgánusok szabadon átvehették a közleményeket. A vidéki lapok számára forrásul szolgáltak továbbá a budapesti napilapokban már nyomtatásban megjelent közlemények is. A lapoknak a továbbiakban is orientációra volt szüksége, vajon az egyes közlemények a hadviselés érdekeit érintik-e. Kialakult az a gyakorlat, hogy a fővárosi újságok a nem hivatalos úton szerzett közleményeiket előre önként bemutatták a Sajtóalbizottságnak

13 Fejérfataky László, Könyvkiviteli Bizottság elnökének jelentése Wekerle Sándor miniszterelnöknek. 1918. szeptember 28-án. MNL OL, K 26 1165. cs. 1918 – IV. res. t. – 127. sz. és MNL OL, K 43 2. cs. 803. sz. 564–565. fol.

14 Szurmay Sándor honvédelmi miniszter a cs. és kir. katonai parancsnokságnak, 1917. október 6-án. MNL OL, K 26 1108. cs. IV. res. t. 6563/res./1917.

15 MNL OL, K 43. 1. cs. 810–811. fol.

16 MNL OL, K 26 1108. cs. IV. res. t. 69/res./1917.

– illetve vidéken az ügyészség által felállított tanácsadó szervnek –, hogy így elkerüljék az esetleges betiltásukat vagy cenzúra alá helyezésüket. A lapok ugyanis hamar rájöttek arra, hogy ők maguk sem közölhetnek olyan cikkeket, amelyeket a terjesztés megkezdése előtti ellenőrzés alá vont lapok esetében az ügyészség nem engedélyezne.¹⁷ Így végeredményben a lapok önként cenzúrának vetették alá magukat, és a kiépülő rendszer – a gyakorlatban – nem sokban különbözött az osztráktól, ahol – mint említettük –, általános cenzúra működött. Ez megnyilvánult abban is, hogy egyes esetekben az osztrák lapok a cenzúra ellenére közöltek olyan cikkeket, amelyeket a budapesti Sajtóalbizottság nem engedélyezett.

A Sajtóalbizottság „Bizalmas” vagy „Szigorúan bizalmas” jelzéssel adta ki tilalmait a szerkesztőségeknek. A „bizalmas értesítések” általában a kormányelnöktől vagy valamelyik szakminisztertől, a Hadsereg-főparancsnokságtól, a Külügyminisztériumtól vagy a Hadifelügyeleti Bizottság bécsi társszervétől érkeztek, amelyeket többnyire a Sajtóalbizottság továbbított a szerkesztőségek részére. Sürgős esetekben a Sajtóalbizottság saját hatáskörben is adott ki „bizalmas értesítéseket”. Bécsi mintára pedig sajtótájékoztató estéket szervezett a lapok számára, ahol a sajtóközleményekkel kapcsolatos elvárásait ismertette. A sajtó irányítása, hírek elhelyezése stb. nem tartozott a Sajtóalbizottság hatáskörébe.

Ha a lapok nem vették figyelembe a Sajtóalbizottság „kérdéseit”, akkor az, ha szükségesnek látta, az ügyészségnél megtorló intézkedést javasolhatott. A megtorlás legenyhébb foka a lapnak szóbeli vagy írásbeli megintése volt. Súlyosabb esetben az ügyész elkobozhatta a hadviselés érdekét sértő lappéldányt. Az ügyész indítványára az eset súlyosságának megfelelően az igazságügyi miniszter elrendelhetette a lap előzetes ellenőrzés alá helyezését, vagy kezdeményezhette a lap terjesztésének és megjelenésének megtiltását. Ha valamelyik sajtótermék terjesztése a hadi érdeket sértő bűncselekményt valósított meg, akkor az ügyész bűnvádi eljárás megindítását is javasolhatta.¹⁸

A világháború kirobbanásakor a lapok példányszáma jelentősen növekedett, az emberek éheztek a hírekre, várták a főhadiszállás hivatalos jelentéseit, az úgynevezett „Hőferek”-et.¹⁹ Az *Est* című bulvárlap a 400 ezres példányszámot is elérte, a *Népszava* a háború első évében néhány hónapig napi két kiadásban jelent meg.²⁰

A „hadviselést veszélyeztető” kitétel persze meglehetősen szabadon értelmezhető fogalom volt, ami a sajtó és a sajtóirányítás szerveinek helyzetét egyaránt megnehezítette. Általában vörös posztónak számítottak a közvetlen hadi hírek, az élelmiszerhiánnyal, a drágasággal kapcsolatos közlemények, a kémkedési ügyek, a sikkasztásokról szóló hírek stb.

Nem foglalkozhattak – például – a lapok „állatok, vágott húsnak”, lisztnek, gabonának külföldről és semleges országokból való behozatalával (1915. május, augusztus).²¹ A Sajtóalbizottság 1915. június 9-én „felsőbb helyre” hivatkozva felszólította a lapokat, hogy a csepei zavargásokról semmit se írjanak.²² Sok esetben kaptak a lapok olyan utasításokat, amelyek

17 HL, HFB 727. dob. Sajtóbizottság 60–461/Sab. 1918.

18 Uo.

19 Az osztrák-magyar főhadiszállás naponkénti hivatalos harctéri jelentései Franz Höfer von Feldstrum tábornagy aláírásával jelentek meg. Innen származik az elnevezés.

20 RÉVÉSZ Mihály: *A Népszava története*. Budapest, Népszava kiadás, 1945. 28., SIKLÓS i. m. (6. lj.) 74., MUCSI: i. m. (7. lj.) 196., KLESTENITZ Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Budapest, CompLex, 2013. 117.

21 MNL OL, K 26 1032. cs. IV. res. t. 1684., 2373. sz.

22 SERÉNY Aladár: *Bizalmas! A háborús cenzúra böhémunkája*. Budapest, Titánia, 1919. 23–24.

ugyancsak nehezen voltak magyarázhatók a „hadviselés érdekeivel”. Így például „felsőbb utasítás” rendelte el, hogy a lapok „semmi körülmények között” ne tájékoztassanak arról, hogy „boldogult királynénk szalonkocsija a trónörökös udvari vonatába bekapcsoltatott”.²³

Ugyanakkor nem állítható, hogy a sajtó teljes elnyomása lett volna a kormány célja. Amint Tisza István miniszterelnök 1915 májusában a Hadsereg-főparancsnoksághoz intézett levelében az élelmiszerhiány és a drágulás kapcsán fogalmazott: kevésbé rossz, ha a kritika néha kifogásolható hangnemet üt meg, rosszabb „a sajtó teljes hallgatása, és az azzal összefüggő részvétlen erjedés a lakosság körében és annak kiszámíthatatlan következményei”.²⁴

A megjelentethető sajtóközleményekkel kapcsolatos túl általános útmutatás miatt előfordult, hogy egyes lapok olyan közleményeket is előzetes vizsgálatra bocsátottak, amelyeket más lapok nem mutattak be. A sajtóellenőrzést végző hatóságok adott esetben nem engedték meg olyan közlemények megjelenését, amelyek más lapokban akadálytalanul megjelenhettek.

Az igazságügyi miniszter több alkalommal is – például 1915. október 12-én és 1917. július 8-án – „Bizalmas” megjelölésű tájékoztatóban ismertette a főügyészségekkel azokat a tárgyköröket, amelyekben a hadviselés érdekeire való tekintettel sajtóközlemények nem jelenhetnek meg.

1917. július 8-án Vázsonyi Vilmos igazságügyi miniszter hangsúlyozta, hogy bízva a „magyar sajtó hazafias lelkiismeretében, addig is, amíg a sajtó kívánatos, teljes szabadsága helyreállhat, biztosítani kívánom, hogy csak azok a korlátok szoríthassák meg szabadságában, melyeknek tiszteletben tartását a hadviselés érdekei feltétlenül megkívánják. [...] kijelentem, hogy [...] minden, a belső politika kérdéseit tárgyaló, különösen a kormány intézkedéseit bíráló közlésnek és cikknek teljes szabadságot adok és kizárólag a hadviselés érdekeit tekintem olyan korlátnak, amelyen túl a sajtóközlemények részére teljes szabadság nem engedélyezhető”. A miniszter „a hadviselés érdekeit érintő közlemény” meghatározására is –meglehetősen kilátástalan – kísérletet tett. Ezek azok, amelyek „általában a hadviselésre és az azzal szorosan összefüggő külpolitikára, Ausztriának és Magyarországnak vagy szövetségeseinek háborús céljaira és egyéb nemzetközi vonatkozásaira, a hadifoglyokra, továbbá Ő Felségének, az uralkodóház tagjainak, az összes szövetséges uralkodóházak tagjainak személyére és utazásaira, magas diplomáciai és katonai funkcionáriusok utazására, végül politikai funkcionáriusok külügyi és hadügyi jellegű utazásaira vonatkoznak”. A hadviselés érdekeivel szoros kapcsolatban állnak még – a miniszter meghatározása szerint – „az országos közellátás kérdései, valamint bizonyos vonatkozásban a nemzetiségi kérdés is”. A július 8-ai bizalmas tájékoztatóban az is szerepelt, hogy az addigi gyakorlatot a miniszter mind a hadviselés, mind az időszaki sajtó érdekeinek megvédésére alkalmasnak tartja. Eszerint a lapok a korlátozás alá eső tartalmú közleményeket továbbra is önként bemutatják, míg az egyéb tartalmú cikkek előzetes bemutatása nem kívánatos. A miniszter hangsúlyozta ugyanakkor, hogy a „hadviselés érdekeit sértő összes híreknek és közleményeknek részletes és kimerítő felsorolása nem lehetséges”, ezért csak „útbaigazításokat” lehet adni a sajtóellenőrző hatóságoknak munkájuk megkönnyítése érdekében. A közléstől eltiltandók voltak a nem hivatalos vagy nem félhivatalos forrásból származó, alábbi tárgyakkal foglalkozó közlemények:

„1.) A fegyveres erőnk műveleteinek terve és iránya. 2.) Stratégia és jóslások (jövő hadműveletekről szóló fejtegetések). 3.) Csapataink mozdulatai, ereje és tartózkodásai helye (arcvonal mögött levő helyeken is). Csapatszállítmányok indulására, készen állására stb. vonatkozó

23 Uo. (1915. augusztus 14.)

24 MNL OL, K 26 1068. cs. IV. res. t. 1563. sz.

minden híradás. 4.) Olyan cikkek, amelyekből hadirendünkre (*ordre de bataille*) következtetések vonhatók. 5.) Parancsnokaink neve és rendfokozata (ha azok nincsenek a vezérkari jelentésekben megemlítve) vagy törzsek jelzése. Hőstettek leírásánál legfeljebb alosztály (század, üteg) parancsnokok nevei közölhetők, a csapattest megjelölése nélkül. 6.) Katonai szervezeti módosítások, új alakulások, a csapatok ruházatainak fegyverzetének és felszerelésének módosításai, ha azok nincsenek általánosan kihirdetve. 7.) A velünk szemben álló túlerő számszerű megjelölése. 8.) Saját veszteségeinkre vonatkozó adatok. 9.) Erődítési művekre vonatkozó bármilyen adatok. 10.) A hadállások topografikus megjelölése. 11.) Az ellenfél megtévesztésére tervezett vagy fogamatba vett rendszabályok. 12.) Hadiszükségletek gyártása, raktárhelyei vagy szállítása. (Tartalékkórházak, élelmezési, ruházati és egyéb ellátási raktárak létesítése stb.)”

A fegyveres erőkről megjelentethető közleményekre vonatkozó korlátozások a hadi tengerészetre és a szövetséges államok szárazföldi haderejére és hadi tengerészetére is érvényesek voltak. Ezen szempontokat kellett „a fényképeknek, rajzoknak vagy más képes ábrázolatoknak sajtórendészeti ellenőrzésénél” is figyelembe venni. A miniszteri tájékoztató a tiltott témák sorjázását tovább folytatta:

„13.) Minden olyan adat, amelyből az tűnnék ki, hogy az ellenséges haderők erőviszonyait és összeállítását ismerjük, amennyiben ezeket a hivatalos sajtóközlemények nem foglalnék már magukban. 14.) Azoknak a helyeknek a megjelölése, ahova ellenséges repülők bombái célba vett tárgyak közelébe estek (a célzás helyesbítésének megakadályozása végett). 15.) A haderő ellen irányuló sértések. 16.) Katonáinknak szökése vagy más katonai bűncselekményei. 17.) A lakosságot izgató vagy túlzó leírások az ellenséges fegyverek és hadműveletek hatásáról. 18.) A valóságnak meg nem felelő oly katonai cikkek, amelyek a hazai sajtót a bel- és külföldön hitelétől megfosztják; nevezetesen az eseményeknek nyilvánvalóan elébe vágó cikkek és reklámszerű felírások (pl. „X város eleste előtt”) vagy nyilvánvaló túlzások (pl. „az ellenséges hadsereg teljes felbomlásban menekült”). 19.) Ausztria és Magyarország, valamint a szövetséges államok lakosságában esetleg előfordult olyan mozgalmak, tüntetések és beszédek leírása vagy közlése, amelyek a háború azonnali és feltételes megszüntetését követelik. A háború tovább folytatása ellen izgató hangon írt cikkek. 20.) Híradások a polgári egyének által elkövetett és közvetlenül a hadviselés érdekei vagy az állam biztonsága ellen irányuló bűncselekményekről (pl. hűtlenség, lázadás, nagyobb számú katonaszabadítások stb.) és ezek miatt folyamatba tett bünvádi eljárásokról. 21.) A hadsereg kötelékébe tartozó egyéneknek bármilyen irányú mozgalmakban való részvételére vonatkozó hírek. 22.) A hadviselés érdekeivel kapcsolatos üzemekben beállott munkamegszüntetések vagy ezekre irányuló mozgalmak. 23.) Nyugtalanító hangon írt hírek arról, hogy nálunk járványok törtek ki. 24.) A közellátást tárgyaló olyan közlemények, amelyek hangjuknál vagy tartamuknál fogva alkalmasak lehetnek arra, hogy osztályok ellen gyűlöletet költsenek, vagy a külföldön olyan feltevéseket idézzenek elő, mintha az országban inség volna, vagy az ország lakossága oly nagyarányú nélkülözéseket szenvedne, hogy ezáltal harctéri készsége és a háború továbbvitelére való kitartás csökkent volna. 25.) Az olyan cikkek, amelyekben felségsértés elkövetésére való felhívás, királysértés vagy a királyi ház tagjainak megsértése, hűtlenség elkövetésére való felhívás, lázadásra való felhívás, büntett vagy vétség elkövetésére való felhívás, izgatás, lázítás, bűncselekmény vagy bűntevő feldicsérése, vagyis általában valamely az állam érdekei ellen elkövetett bűncselekmény tényálladási elemei látszanak fennforogni.”²⁵

Érdemben azonban ezek az úgynevezett *Tájékoztatók* sem járultak hozzá a sajtóellenőrzés színvonalának javításához, hiszen a lapok szerkesztőségeivel az ezekben a *Tájékoztató* anyagokban tételesen felsorolt tiltott tárgyköröket a hatóságok nem ismertethették.²⁶

Nem csoda, hogy a lapokhoz továbbított azonos tartalmú utasítások újra és újra ismétlődtek. 1917 novemberében a m. kir. kormány a Sajtóalbizottság útján arra kérte nyomatékosan a „tisztelt szerkesztőségeket”, hogy „a jövőben a közellátásra, élelmezési nehézségekre, bármilyen természetű sztrájkmozgalomra, béremelésre és e kérdésekkel kapcsolatos utcai zavarásokra, tüntetésekre vonatkozó cikkeiket a Sajtóalbizottságnak feltétlenül bemutassák”.²⁷

1917. december 13-án a minisztertanács is foglalkozott a sajtócenzúra „kényes” kérdéseivel. Vázsonyi Vilmos – ekkor már – tárca nélküli miniszter szigorú intézkedéseket kívánt. Grecsák Károly igazságügyi miniszter bejelentette, hogy „bizalmas rendeletekben” intézkedett arról, hogy közlélmzési, közellátási, fűtési, világítási kérdésekkel, békecélokkal vagy békekilátásokkal, a szövetségesekhez és az Ausztriához fűződő viszonnal kapcsolatos cikkeket előzetesen mutassák be. Ezenkívül a Sajtóalbizottságot olyan „intern utasítással” látta el, hogy nem engedhető meg olyan cikk megjelenése, amely annak tárgyától függetlenül nyugtalanságot vagy izgalmat kelt, és az olvasóban azt az érzést keltheti, hogy jobb állapotok „terrorisztikus vagy erőszakos eszközökkel” kivívhatók. A minisztertanács kimondta, hogy bármely hírlap ellen, amely vét ezen rendelkezés ellen, be kell vezetni az előzetes cenzúrát, és az egész ország területén meg kell vonni a kolportázsra vonatkozó jogát.²⁸

A lapok úgy érezhették, hogy a tiltások nem konzekvensek, sokszor nevetségesek, ezért azokat mind több esetben a sajtó indokolatlan korlátozásának érezték, és mind gyakrabban hagyták figyelmen kívül a „felsőbb helyekről” érkező utasításokat. A sajtó irányítására számos szerv rendelkezett befolyással: a Hadsereg-főparancsnokság sajtó-hadiszállása, a közös hadügyminisztérium és a közös külügyminisztérium sajtóosztályai, a m. kir. miniszterelnökség sajtóosztálya, az egyes m. kir. szakminisztériumok stb. Ezek a „hadviselés érdekeit” érintő kérdéseket saját szempontjaiknak megfelelően értelmezték, amelyek a folyton változó katonai és külpolitikai helyzettel is állandóan módosultak. Így a sajtó és a sajtóellenőrzést végző hatóságok együttműködése sem volt súrlódásmentes.

A Sajtóalbizottság 1918 januárjában a „legnyomatékosabban kérte a szerkesztőségeket, hogy a „cenzúra és annak működésére vonatkozó mindennemű bírálatról, illetve megjegyzésektől tartózkodni szíveskedjenek”. A Budapesti Újságírók Egyesülete viszont határozatban tiltakozott a cenzúra létezésére tett utalások közzétételének megtiltása ellen, (például hogy „innen x sort a cenzúra törölt” stb.), azonban az újságírók érdekvédelmi szervének tiltakozó határozatát sem lehetett nyilvánosságra hozni.²⁹ 1918 elején az újságírók megalakították a Cenzúraellenes Bizottságot, és a lapok szerkesztőségeinek képviselői közös ülésükön úgy határoztak, hogy a cenzúra intézményét megszüntnek tekintik. A határozathoz a lapkiadók szindikátusa is csatlakozott.

26 Uo. 8.

27 SERÉNYI i. m. (22. lj.) 43–44. Nem lehetett tájékoztatni az 1918. március eleji budapesti nagy sztrájkról sem. Mtj. 1918. március 7., 9. jkv. 22. pont. Közli IVÁNYI i. m. (3. lj.) 414. A Sajtóalbizottság 1917. november 7-én „felsőbb utasításra” arra kérte fel a szerkesztőségeket, hogy Nemetz és Schlussbach osztrák képviselőknek a békéről mondott beszédéről és az ezzel kapcsolatos karzati incidensről semmit nem hozzanak. MNL OL, K 26 1108. cs. IV. res. t. 7215/res./1917.

28 Mtj. 1917. december 13., 44. jkv. 16. pont. Közli IVÁNYI i. m. (3. lj.) 367–368.

29 MUCSI i. m. (7. lj.) 200–201.

A sajtórendészetért felelős szervek azonban még az összeomlás napjaiban is rendületlenül adták ki útmutatásaikat. A Sajtóalbizottság „felsőbb utasításra” a Nemzeti Tanács megalakulásáról és az általa kibocsátott proklamációról is megtiltotta a tájékoztatást, de mivel ezt a tiltást a sajtó már egyhangúlag figyelmen kívül hagyta, a rendelkezés ellen vétkező lapok elkobzását rendelték el.³⁰

A Sajtóalbizottság még október 30-án is küldte a szerkesztőségeknek szokásos „Bizalmas értesítést”, amelyben arra utasította őket, hogy a *Magyarország* című lap *A pólai tengerészek és a nemzeti tanács*, valamint a *Nagy események a Soroksári úti fegyver- és gépgyárban* című cikkeit ne vegyék át. Ezeket az utasításokat azonban már senki sem tartotta be.³¹

*

A Nagy Háború kitörésével bevezetett kivételes rendelkezések a magyarországi sajtó működését is jelentősen korlátozták. Általános cenzúra ugyan nem volt érvényben, de az „arra okot szolgáltató” lapok terjesztését csak előzetes ellenőrzés után lehetett megkezdeni. A „hadviselés érdekeit” érintő közleményeket azonban szintén csak bemutatás után lehetett megjeleníteni, ha azok nem hivatalos forrásból származtak. A sajtó és a sajtóellenőrzést végző szervek helyzetét és együttműködését is megnehezítette, hogy a sajtónak utasítást adó kormányzati hatóságok és a hadvezetés a „hadviselés érdekeit” érintő kérdéseket változóan és meglehetősen kiterjesztően értelmezték, a folyton változó hadi- és külpolitikai helyzet következtében is állandóan módosultak a sajtóirányítás és -ellenőrzés szempontjai. Az elhúzódó háború okozta nehézségek növekedésével a szerkesztőségek egyre többször érezték a hadiérdekre való hivatkozást a sajtószabadság alaptalan korlátozásának, és mind gyakrabban hagyták figyelmen kívül a „felsőbb helyekről” érkező utasításokat.

Magyarországon a sajtóirányítással és -ellenőrzéssel a háború egész tartalma alatt végeredményben minden érdekelt fél elégedetlen volt, ugyanúgy ahogy Ausztriában, ahol pedig általánosan előzetes sajtóellenőrzés (cenzúra) volt érvényben.

30 HAJDU Tibor: *Az 1918-as magyarországi polgári forradalom*. Budapest, Kossuth, 1968. 41.

31 SERÉNYI i. m. (22. l.) 63. és MUCSI i. m. (7. l.) 201–202.

Információk az oroszországi forradalmakról – a magyar cenzúrán keresztül. A sajtóellenőrzés Magyarországon az első világháború idején

Annak ellenére, hogy a sajtótáviratok csak ellenőrzés után jelenhettek meg a lapokban, az 1917. évi oroszországi forradalmi eseményekről a lapok széleskörűen tájékoztattak. A véleménycikkek tekintetében a *Népszavát* sújtotta súlyosan a cenzúra. Mindezzel együtt jelentek meg a fennálló állapotokat szigorúan bíráló közlemények a szociáldemokrata lapban is. A cikkek engedélyezésében vagy tiltásában a cenzúra nem konzekvens volta is szerepet játszott.

A kormány a Szerbiának küldött hadüzenettel egy időben – az 1912. évi LXIII., a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló törvénycikk alapján – életbe léptette a szabadságjogokat korlátozó rendelkezéseit (is).¹ Ezek közül az 12.001/1914. I. M. E. számú rendelet az „arra okot szolgáltató és (külön megjelölendő)” sajtótermékek esetében bevezette a terjesztés megkezdése előtti bemutatás kötelezettségét, azaz a cenzúrát. Az érintett sajtótermékek esetében a sajtórendészeti kötelespéldányt még a terjesztés megkezdése előtt be kellett nyújtani az illetékes ügyészségnek. Ha az úgy látta, hogy az adott sajtótermék tartalma „a hadviselés érdekeit” sérti, annak terjesztését megtilthatta.

Ez a rendelet tehát csak a sajtótermékek meghatározott csoportjára vezette be a terjesztés előtti cenzúra intézményét, általános érvényű cenzúra *de jure* nem volt Magyarországon az első világháború időszakában. Ez eltért Ausztriától, ahol általános előzetes cenzúra volt érvényben.²

A kivételes hatalom alapján hozott rendelkezések és az azokkal kapcsolatos információk koordinálására a honvédelmi minisztérium kebelében felállították a Hadifelügyeleti Bizottságot (HFB), a Bécsben megszervezett Kriegsüberwachungsamt [Hadfelügyeleti Hivatal] magyar párjaként. A sajtóügyeket a Hadifelügyeleti Bizottságon belül egy külön Sajtóbizottság (Sajtóalbizottság) kezelte. A Sajtóalbizottságot a katonai szakértők, valamint a miniszterelnökség, az igazságügyi, a belügy-, a kereskedelmi és a földművelésügyi minisztérium delegáltjai alkották.³ A budapesti lapokhoz érkező táviratok ellenőrzése a Főposta épületében működő Táviratellenőrző Bizottság feladata volt.⁴

1 Lásd részletesebben PAÁL Vince: Sajtóirányítás és –ellenőrzés a Nagy Háború éveiben. In: IFJ. BERTÉNYI Iván – BOKA László – KATONA Anikó (szerk.): *Propaganda – Politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2016. 257–260.

2 Vö. Gustav SPANN: Das Zensursystem des Kriegsabsolutismus in Österreich während des ersten Weltkrieges 1914–1918. In: *Symposion „Zensur in Österreich 1780 bis 1989” am 24. und 25. Oktober 1989*. Hrsg.: Erika WEINZIERL – Rudolf G. ARDELT. Wien–Salzburg, Geyer-edition, 1991. (Justiz und Zeitgeschichte VIII. Veröffentlichungen des Ludwig-Boltzmann-Institutes für Geschichte und Gesellschaft.) 34.

3 Vö. M. KONDOR Viktória: Adalékok az első világháború alatti sajtó és cenzúra történetéhez. Törvények és a cenzúra szervezete. *Magyar Könyvszemle*, 1975/1. 79.; Tamara SCHEER: *Die Ringstraßenfront. Österreich-Ungarn, das Kriegsüberwachungsamt und der Ausnahmezustand während des Ersten Weltkrieges*. Wien, Heeresgeschichtliches Museum, 2010. 157–159.; Christian SCHWENDINGER: *Kriegspropaganda in der Habsburgermonarchie zur Zeit des Ersten Weltkrieges. Eine Analyse anhand fünf ausgewählter Zeitungen*. Hamburg, Diplomica Verlag, 2011. 57–59.

4 Hadtörténeti Levéltár (Budapest), Hadfelügyeleti Bizottság (= HL HFB) 727. dob. Sajtóalbizottság 60–461/Sab. 1918.

A háború alatt a belügyminiszter számos lapot betiltott „közleményeinek a hadviselés érdekeit veszélyeztető tartalma miatt”.⁵ A betiltás azonban általában csak egy meghatározott időre szólt, utána újra megjelenhettek a betiltással sújtott lapok is, viszont rendszerint felkerültek azon újságok listájára, amelyekre vonatkozott a terjesztés előtti bemutatás kötelezettsége. Egy idő után az érintett sajtóorgánum erről a listáról le is kerülhetett, ha „kifogástalan magatartást” tanúsított.⁶

A nyilvánosságnak szánt, háborúval kapcsolatos híreket a miniszterelnökség sajtóosztálya juttatta el a *Budapesti Közlönynek*, a Magyar Távirati Irodának és a *Budapesti Tudósítónak*. Ezekről a sajtóorgánumok szabadon átvehették a közleményeket.

A lapoknak orientációra volt szüksége, hogy vajon az egyes közleményeik a hadviselés érdekeit érintik-e. Kialakult az a gyakorlat, hogy a fővárosi újságok a nem hivatalos úton szerzett közleményeiket önként és előre bemutatták a Sajtóalbizottságnak – illetve vidéken az ügyészség által felállított tanácsadó szervnek –, hogy így elkerüljék az esetleges betiltásukat vagy cenzúra alá helyezésüket. A lapok ugyanis hamar rájöttek arra, hogy ők maguk sem közölhetnek olyan cikkeket, amelyeket a terjesztés megkezdése előtti ellenőrzés alá vont lapok esetében az ügyészség nem engedélyezne.⁷ Így végeredményben a lapok önként vetették alá magukat a cenzúrának, és a kiépülő rendszer a gyakorlatban nem sokban különbözött az osztráktól, ahol – mint említettem – általános cenzúra működött. Előfordult olyan eset is, hogy a cenzúrán átment osztrák lapok olyan cikkeket közöltek, amelyeket a budapesti Sajtóalbizottság nem engedélyezett.⁸

Ha a lapok nem vették figyelembe a Sajtóalbizottság „kéréseit”, akkor az az ügyészségnél megtorló intézkedést javasolhatott. Súlyosabb esetben az ügyész elkobozhatta a hadviselés érdekét sértő lappéldányt. Az ügyész indítványára az igazságügyi miniszter elrendelhetette a lap előzetes ellenőrzés alá helyezését, vagy kezdeményezhette a lap terjesztésének és megjelenésének megtiltását. Ha valamelyik sajtótermék terjesztése a hadi érdeket sértő bűncselekményt valósított meg, akkor az ügyész bűnvádi eljárás megindítását is javasolhatta.⁹

A „hadviselést veszélyeztető” kitétel persze meglehetősen szabadon értelmezhető, „gumi” fogalom volt, ami a sajtó és a sajtóellenőrzés szerveinek helyzetét egyaránt megnehezítette. Általában vörös posztónak számítottak a közvetlen hadi hírek mellett az élelmiszerhiánnyal, a drágasággal kapcsolatos közlemények, a kémkedési ügyek stb.¹⁰

A sajtóközlemények megjelentetésére vonatkozó túl általános útmutatás miatt előfordult, hogy egyes lapok olyan közleményeket is előzetes vizsgálatra bocsátottak, amelyeket más lapok nem mutattak be. A sajtóellenőrzést végző hatóságok adott esetben nem engedték meg olyan közlemények megjelenését, amelyek más lapokban viszont akadálytalanul megjelentek.

Az igazságügyi miniszter több alkalommal is „Bizalmas” megjelölésű tájékoztatókban ismertette a főügyészségekkel azokat a tárgyköröket, amelyekben a hadviselés érdekeire való

5 Lásd részletesebben PAÁL Vince: A sajtószabadság a „nagyháború” éveiben (1914–1918) In: PAÁL Vince (szerk.) *A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 20–21.

6 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest) K 579 1076. cs. „R” t. 50687. sz.

7 HL HFB 727. dob. Sajtóalbizottság 60–461/Sab. 1918.

8 PAÁL Vince: Sajtópolitika és sajtóirányítás Magyarországon az Első Világháború idején. In: *Ifjabb gróf Andrássy Gyula és az I. Világháború*. Szerk. Dr. GERGELY András, Dr. HOLLÓ József, Dr. RÉVÉSZ T. Mihály, Dr. SZEILER Erika. Budapest, 2015. 51.

9 Uo.

10 PAÁL (2016) i. m. (1. lj.) 264.

tekintettel sajtóközlemények nem jelenhetnek meg.¹¹ Érdemben azonban ezek az úgynevezett Tájékoztatók sem járultak hozzá a sajtóellenőrzés színvonalának javításához, mert a hatóságok a lapok szerkesztőseivel az ezekben a tájékoztató anyagokban tételesen felsorolt tiltott tárgyköröket nem ismertethették.¹² A lapok úgy érezték, a tiltások nem konzekvensek, sokszor nevetségesek, ezért azokat mind több esetben a sajtó indokolatlan korlátozásának érezték.¹³

A cenzúra a lapban akkor látszik, ha a törölt rész helye üresen marad (úgynevezett fehér folt), vagy amennyiben az újság maga jelzi a lapban, hogy itt a cikket a cenzúra törölte. Nem látható a lapban a cenzúra működése, ha a tiltott cikk nem kerül bele az újságba és erről a lap nem tájékoztatja az olvasót. Akkor sem tűnik fel, ha a törlés a lap végleges tördelése előtt történik, és így van mód a hiátus megszüntetésére. A cenzúrára utalhat az is, ha valamilyen fontos eseményről nem tudósít a lap, vagy legalábbis nem annak súlyának megfelelően.

Számos magyarországi lapot megvizsgáltam,¹⁴ az alábbiakban azonban csak *Az Est* (200 ezer feletti példányszám) című napilapból és a szociáldemokrata *Népszavából* vett példák alapján mutatom be, hogy az 1917. évi oroszországi forradalmak miként jelentek meg a cenzúra szűrőjén keresztül. A vizsgált lapok nagy terjedelemben számoltak be az 1917. évi oroszországi forradalmakról. A tudósítások nagy része sajtótáviratok alapján született (közvetlenül Pétervárról, Stockholmból, Dániából, illetve külföldi újságok híreinek átvételével). Ezek a sajtótáviratok – mint már utaltam rá – csak ellenőrzés után kerülhettek be a lapokba. A sajtótáviratok felhasználásában annyi különbség volt az egyes lapok között, hogy nem azonos mennyiségben jelentették meg ezeket. Az adott lap terjedelmétől, stílusától és célközönségétől függött, hogy az orosz forradalmakra mekkora hangsúlyt helyezett.

E különbségek mellett is elmondható, hogy az egyes lapok olvasói nagyjából azonos információkat olvashattak. A sajtótáviratok sokszor egymásnak ellentmondó híreket tartalmaztak ugyanazon számon belül is. Ez azzal magyarázható, hogy különböző forrásokból származtak, illetve az időben egymásután lejátszódó eseményekről gyakran egy időben érkeztek a szerkesztőségekhez a tudósítások, így a lapok hasábjain időben összecúszhattak.

A vizsgált lapok esetében a cenzúrázás látható nyomaival – néhány kivételtől eltekintve – szinte csak a *Népszavánál* találkoztam. Ott is – feltételezhetően – a legtöbb esetben csak akkor, ha az oroszországi események kommentálása során az adott publicisztika valamilyen belpolitikai kérdést is tárgyalt.

1. A februári forradalom

A lapok általában március 13-án tudósítottak először az oroszországi „zendülésről”, „ostromállapotról”. *Az Est* érdekes módon a forradalom kitöréséről a többi lapnál egy nappal később, csak március 14-én, és viszonylag hátul, az 5. oldalon számolt be: „Pétervárott és Moszkvában is valóságos lázadás tört ki az éhínség miatt. [...] A pétervári munkások kilenc napja sztrájkolnak. [...] A rendőrség nem mer szembe szállni a zavargókkal, a katonaság pedig a

11 HL HFB 728. dob. Cenzúra ügyek. Bi. 257/4. I. M. III. 1917. 4–7.

12 Uo. 8.

13 Vö. Mucsi Ferenc: Sajtó, cenzúra Magyarországon az első világháború idején. *Történelmi Szemle*, 1984/1–2. 200–201.

14 *Az Est*, *Budapesti Hirlap*, *Friss Ujság*, *Népszava*, *Pesti Hirlap*, *Pesti Napló*.

néppel tart.” Ugyanezen a napon ennek részben ellentmondó távirati hír is megjelent, amely már forradalomnak nevezte az eseményeket: A kivezényelt lovas rendőrök kénytelenek voltak fegyvert használni, többen meghaltak a demonstrálók közül.¹⁵

A zavargások okaként a kenyérhiány mellett a háború miatti elkeseredést nevezte meg a lap. Kerenszki azt mondotta: „Olyan helyzetben vagyunk, mint Paris a nagy forradalom idején”.

Ezeket a tudósításokat bármelyik vizsgált lapból idézhetnénk, hiszen szinte egy időben, vagy egy-egy napos késéssel azonos hírekről, hasonló címszavakkal számoltak be. Ezen a napon (március 14.) a vizsgált lappéldánynak két 6. oldala volt. Az egyik nem tartalmaz oroszországi híreket, a másik igen, és ezen a fehér folt a törlést mutatja. *Az Est*nek elvileg nem voltak mutációi,¹⁶ a gyakorlatban azonban számos esetben részben eltérő számozású és tartalmú példányok jelentek meg egy adott napon, gyakran egy számon belül is. Több azonos számozású, de különböző tartalmú oldalt is tartalmazhattak.

Az Est március 16-án immár az első oldalon foglalkozott az oroszországi eseményekkel. A Pétervári Távirati Ügynökségre hivatkozva közölte: *Az orosz minisztereket elfogták. A pétervári helyőrség csatlakozott a forradalomhoz. A дума 12 tagja vette át a kormányt.* Idézte a lap gróf Andrássy Gyulát is: „Első tünete annak a belátók által régóta várt és megjósolt orosz forradalomnak, a mely elősegítheti a végleges béke ügyet.” A lap arról is szólt, hogy a francia lapok igyekeztek a pétervári és a moszkvai zavargások jelentőségét „kicsinyelni”. *A cár lemondott?* – állt a lap március 17-ei címdalán. Majd előkerült az angolok vélt szerepének boncolgatása a forradalom kiobbantásában: A világ a cár távozását Bonar Law szájából tudta meg, amit gyanúsnak talált. (Tudniillik a hírt az angol miniszter jelentette be az angol parlament alsóházában). *Az orosz forradalom a németek ellen irányul?* című cikk szerint „Angliának most az a legnagyobb érdeke, hogy a forradalmat olyan színben tüntesse fel, mintha a munkásság és az éhező tömeg is a háború folytatását kívánná [...] ámbár nehéz elképzelni, hogy a tömeg, ha egyszer bármi okból forradalomba kergették; a forradalmat a háború folytatásáért és a nyomorúság gyarapításáért fogja megvívni.”

A következő napokban is sorjáznak az egymásnak ellentmondó távirati hírek: „a cár nem mondott le, hanem seregeivel a forradalmárok ellen vonul”;¹⁷ „Oroszország felmondja a szövetséget az ententenak”;¹⁸ „A francia lapok [...] azt írták, hogy az újjászületett Oroszország folytatni fogja a háborút”;¹⁹ „Az orosz szocialisták rögtöni békét akarnak”;²⁰ „Tulajdonkép-

15 *Az Est*, 1917. március 14. 6. Ebben a számban az oldalszámozás „hibás”, két 6. oldal is van.

16 *Az Est*nek ugyan nem volt mutációja, viszont több tényező is okozhatta a többszörös oldalszámokat: 1. a frontra induló vonatokon szállítottak hírlapokat a harcoló katonák részére, ezeket a példányokat a vonatindulásokra ki kellett szállítani, úgyhogy rohammunkában készültek, és ezek más csomagokat képeztek, mint amelyek az előfizetőkhez, illetve az árusokhoz kerültek. 2. *Az Est* akkora példányszámban készült, amit egyetlen nyomda a szükséges terjesztési időre nem tudott kinyomtatni, úgyhogy a rendszerszerűen nyomtató Athenaeumon kívül több más nyomda is készenlében állt, illetve nyomtatta tovább a példányokat. Ez egy nagyon pontosan szervezett, de nyilván sok hibalehetőséget rejtő rendszer volt. 3. nem hagyhatjuk számításon kívül a rohammunkában dolgozó hírlaptördelők hibázását sem. 4. és persze az is lehet, hogy ha a hadviseléssel-háborúval kapcsolatos cikket terveztek az oldalra, akkor meg kellett várni a Sajtóalbizottság engedélyét – és persze a várakozás alatt is dolgozni kellett a lap tördelésén. Ha az engedély későn, a lapleadás előtt közvetlenül jött meg, akkor már a paginázással nem foglalkozhattak. Buzinkay Géza szíves közlése alapján.

17 *Az Est*, 1917. március 18. 1.

18 Uo. 2.

19 *Az Est*, 1917. március 17. 2.

20 *Az Est*, 1917. március 18. 3.

pen nem is forradalom volt, inkább egy puccs”;²¹ „A Times szerint a munkások döntik el a forradalom sorsát”.²²

Március 21-én az egyik fontos hír az volt, hogy „a forradalmi szocialisták pártolják az új kormányt, feltéve, ha programjának a politikai amnesztiára, a személyes és gyülekezési szabadságra, az osztályuralom kiküszöbölésére, a vallásszabadságra és jogegyenlőségre vonatkozó ígéreteit beváltja és haladéktalanul megkezdi az előkészületeket az alkotmányozó gyűlés összehívására”. Az e napi számban hátrébb az orosz forradalommal kapcsolatos külföldi visszhangok is megtalálhatók: „A svéd szocialisták üdvözlrik az orosz forradalmat”.

Március 22-én *Az Est* arról tudósított, hogy Pétervárott felbomlott a rend, a szocialisták a kormány ellen tüntettek (1. o.). A lap arról is szólt, hogy az orosz nők is szavazati jogot kapnak. (2. o.). Ezzel nem kis kontrasztban állt ugyanebben a számban a *Tisza a választójog kiterjesztése ellen* című tudósítás (5. o.). A harmadik oldalon pedig az olasz sajtó azon reményét ismertette, hogy az orosz forradalmi események talán hasonló természetű mozgalmat fognak kelteni Németországban, Magyarországon és Ausztriában is. Az *Italia* azt írta, hogy „Budapesten nagy tüntetések vannak”. Tehát még ellenséges államok sajtójából vett tudósítások is megjelenhettek.

Egy nappal később pedig *Kenyér és nyugalom Pétervárott* címmel arról lehetett olvasni *Az Estben*, hogy Oroszországból érkező utasok beszámolója szerint Pétervárott helyreállott a rend. Ugyancsak itt arról is szó volt, hogy „az orosz munkáspárt a béketárgyalás megkezdését követeli”. Majd arról értesülhettünk, hogy Frankfurtból az orosz cenzúra megkerülésével sikerült megszerezni az orosz munkáspárt felhívását, amely felszólítja valamennyi hadviselő állam proletárjait, hogy azonnal tegyék le a fegyvert és szüntessék meg a háborút, amelyet csak a tőke érdekében folytatnak. Az orosz szociáldemokrata párt követeli Oroszországban a magántulajdon, továbbá a koronauradalmak kisajátítását, és az utóbbiak szétesztását a parasztság között.

Március 29-én az egyik hír szerint „az orosz nagyhercegek csatlakoztak a forradalomhoz. Birtokaikat átengedték az államnak.”

Amíg *Az Estben* és a többi vizsgált lapban csak elvétve volt direkt nyoma a cenzúra működésének, addig a *Népszavánál* más a helyzet. A szociáldemokrata lap is lehozta azokat a táviratokat az oroszországi eseményekről, amelyeket *Az Est* kapcsán vázlatosan ismertettem. Az alábbiakban csak a *Népszava* azon közleményeit vizsgálom, amelyekben a cenzúra működése látható nyomot hagyott, vagy meglepő annak hiánya.

A *Népszavában* március 13-án *Oroszország népe* címmel jelent meg vezércikk, amelyben fehér foltok éktelenkedtek a kihúzott szövegrészek helyén: „Forradalom kezdődő zaja-e az, ami hivatalosan kikészített tudósításokon keresztül ide hallatszik? Bajos volna megmondani. De ha nem forradalomé, akkor a nép összeroskadásáé. Ennek a megelőzésére Oroszországnak nincs más módja, mint a gyors békekötés.” Majd az ezt követő szöveget törölte a cenzúra.

A március 17-ei szám szerkesztőségi cikke kimondatlanul a cenzúrával foglalkozott: „A mi kötelességünk az volna, hogy a *Népszava* olvasóit híven tájékoztassuk [...] és az eseményekkel szemben bírálatot gyakoroljunk szociáldemokrata nézőpontból. [...] A *Népszava* ez idő szerint, [...] nagyon hiányosan teljesíti kötelességét. Sajnos, ezen [...] nem tudunk segíteni. [...] nem mi vagyunk a hibásak, hogy tájékoztató és fölvilágosító munkánk hiányos volta rajtunk kívül álló okokból származik”.

21 Uo.

22 Uo.

Ugyanitt egy másik cikk *Mit jelent az orosz forradalom?* címmel a cenzúra nyomai nélkül jelenhetett meg: „Az orosz forradalom a burzsoázia hatalmas győzelmét jelenti a cári abszolutizmussal [...] az ortodox egyház túlhatalmával szemben. [...] Ebből a szempontból nézve bizonyos fokig történelmi megismétlése a nagy francia forradalomnak. [...] Amely pillanatban az orosz nép látni fogja, hogy a forradalmi kormánytól se várhatja a győzelem csodáját, abban a pillanatban elemi erővel támad föl a ma is meglevő, békét követelő alsó áramlat”.

Március 18-án *A forradalom halad!* című cikk végét már a cenzúra törölte. „A forradalmi kormány a burzsoázia alkotmányos monarchiáját akarja, a cár ágyúit a feudalizmus és a bürokrácia abszolutizmusát próbálják a hűtlenné lett alattvalók szeretetébe visszakartácsolni, a szocialista forradalmárok a szociális respublikát követelik. [...] A harmadik hang a forradalmi proletárságé, amely kiáltvánnyal fordul a kaszárnnyak katonáihoz, hogy ne forduljanak a tömegek ellen és segítsenek megteremteni a rögtöni békét megvalósító köz-társaságot”. Ez után fehér folt következett.

A március 20-i szám első oldalán egy cikket teljesen letiltottak, amint arra *Első cikkünk megjelenését a cenzúra nem engedélyezte* felirat is utalt. Nem lehet tudni, hogy ez az orosz forradalmi eseményekkel volt-e kapcsolatos. A március 21-i szám első oldalán *Az orosz forradalom és a béke* című cikk egy része is törlésre került. „Az orosz forradalom nemcsak az országban befelé [...], hanem a most vele ellenséges központi hatalmak felé is új helyzetet és új lehetőségeket teremt. Ezeknek az új lehetőségeknek hadd lássa hasznát Európa minden népe, az egész emberiség!” Itt kihagyás következett.

A március 22-i szám egy erősen cenzúrázott cikkel indult, amelynek témája a magyar választójogi vita. A következő mondat azonban megjelenhetett: „Most már elpusztult Európában az egyetlen állam is, amellyel a magyar viszonyokat összehasonlíthatjuk. Magyarország az egyetlen állam, ahol a munkásságnak nincsen szava a parlamentben, ahová még egyetlen szociáldemokrata képviselő sem tudott bejutni. Még az orosz dumában is helyet foglaltak a szociáldemokrata képviselők s az új orosz birodalomban a munkásság megfelelő szerephez jut. Csak Tisza István hirdeti [...] beteges egyformasággal, hogy ebben az országban nem engedi szóhoz a népet”.

A március 23-i és 24-i számból a címlapokról összesen három közleményt töröltek. Az újság a helyükön jelezte, hogy itt a cenzúra nem engedélyezte egy cikk közlését. Március 25-én szintén töröltek mintegy két hasábot. Maradhatott viszont a *Pétervári lapok* című közlemény, többek között a következő gondolatokkal: „a pétervári lapok már a cenzúra csonkításai nélkül jelennek meg, Oroszországban már szabad a sajtó. Nálunk kettős csonkításnak vannak a lapok alávetve: egyrészt a papirhiány [...] akadályozza meg a sajtót a közérdeknek megfelelő hírszolgálat és bírálat teljesítésében, másrészt a cenzúra teszi lehetetlenné még a [...] leg tárgyilagosabb bírálatot is. A cenzúra áldásos működésének jellemzésére csak egy esetet említünk föl [...]. A miniszterelnök [...] nyilatkozott a választó jogi reformról [...] Amit [...] mondott, fölötte alkalmas arra – minden »izgató« kommentár nélkül is –, hogy az ország népének hangulatát rontsa. Nos, ezt a magas nyilatkozatot azóta három ízben próbáltuk a Népszavában szóvá tenni, komoly és tárgyilagos bírálattal kísélni, de [...] kísérletünk kudarcot vallott a cenzúra következetességén. Vajjon a hadviselés érdeke kívánja ezt?”

A március 27-i vezércikk viszont megjelenhetett, annak ellenére, hogy foglalkozott a cenzúra működésével, sőt gúnyolódott a hatalommal: „A cenzúra az elmúlt héten némaságra kényszerítette a szocialista gondolatot és vakságra akarta kárhoztatni az események elé tartott szocialista tükröt. De komoly baj ebből nem származott. Hiszen a hivatalos hírszolgálat

közölte velünk az orosz események hírét. Ha írni nem is igen írhatunk róla, azért mégis tény, hogy Oroszországban kitört a forradalom [...] Mindezekről a tényekről hivatalos hírforrásokból kaptunk tudomást. Ezek a hírek mind a cenzúra szűrőjén szivárogtak keresztül, nem lehet tehát tilos dolog megismételni, összeállítani őket. [...] Mivel egyszer mégis csak akarunk már valami olyast is írni az orosz forradalomról, ami bizonyára megjelenik, hát megírjuk a következőket: Téves az a szélteben elterjedt hit, hogy az orosz forradalom a nép fől szabadtására törekszik; hogy a jogtalanság és zsarnokság bukása az egyik országban meggyöngíti a többi államokban is az elnyomó hatalmakat; hogy a demokrácia inkább felel meg a nép boldogulásának, mint az önkényuralom; hogy a cár, akinek lelkét annyi kiontott vér és tönkretett élet terheli, megérdemli sorsát; [...] hogy a nők választójoga nagy haladást jelent”.

2. Az októberi forradalom

A sajtótávíratok által közvetített híryanag ismertetésétől eltekintek. Azzal kapcsolatban ismételt elmondható, hogy árnyalati eltérésekkel ugyan, de az egyes lapokból ugyanazon eseményekről szinte azonos információkat kaphatott az olvasó.

Az eltérő hangsúlyra példa, hogy *Az Est* a *Neue Zürcher Zeitung* tudósítása alapján arról írt, hogy mivel „a távíró a forradalmi bolsevikiek kezén van, nem lehet tisztán látni, mi történik Oroszországban, mert hiszen a forradalmárok csak a mozgalmuknak kedvező híreket továbbítják külföldre. Az orosz lapok naponta hasábokat közölnek rablóbandák garázdálkodásáról. Ez a csőcselek országszerte rabol, gyilkol, főleg a szeszraktárakat fosztogatja. [...] A zsidó pogromok állítólag ismét szokványos jelenséggé lettek. A bolsevik pártok (sic!) mit sem írnak ezekről a reakciós elemek által támogatott pogromokról”. Ezzel szemben a *Népszava* ezekről a híresztelésekről nem kis elfogultsággal azt írta: „Nem igazak a bolsevik proletárság rablásairól és gyújtogatásáról szóló hírek, mert a bolsevik csapatok csak a velük szemben fegyverrel ellenálló katonák ellen fordítottak fegyvert, egyebekben azonban bolsevikiek mesteri módon értenek a rend fönntartásához”.

Az októberi orosz forradalmi eseményekkel kapcsolatban is szinte kizárólag a *Népszavában* vannak a cenzúrának látható jelei. November 9-én *A papírség és cenzúra* című cikk foglalkozik ismételt a lapot sújtó cenzúrával. „Nincs nap, amelyen lapunk belsejében ott ne ékeskedne a megszokott sor: A cenzúra törölte. Ám ha [...] azt hiszik, hogy ezzel a ténykedésükkel a munkásság elől eltakarják az igazságot [...], nagyon tévednek. [...] a *Népszava* előfizetőinek számát soha nem létezett magasságra emelte [...] Ez a munkásság válasza a papiruszóra és a cenzúra túlkapásaira”.

Noha a következő cikk *Új orosz forradalom* címmel a bolsevik hatalomátvételét méltatta, a cenzúra nem gátolta meg megjelenését. „A most induló új forradalom tisztára proletármozgalom, [...] az orosz revolúció ma a pétervári munkások és katonák győzelmével és kormányra jutásával eljutott kifejlődésének csúcsáig. [...] A bolsevik-párt és vele a proletártömegek uralma Oroszországban most két tényezőn fordul meg: sikerül-e a mozgalmat országossá tenni, a parasztságot a proletárság mellé állítani és sikerül-e azonnal békét kötni?”

November 10-én a *Vorwärts* és az *Arbeiter-Zeitung* állásfoglalását ismertette az annexiós tervekkel kapcsolatban. Ehhez hozzáfűzte a cenzúrát bíráló megjegyzéseit is, ennek ellenére megjelenhetett. „Több ízben megpróbáltuk, hogy a *Népszava* útján a nyilvánosság elé adjuk a magyarországi szociáldemokrata párt véleményét a központi hatalmak Lengyelország, Litvánia

és Kurland annektálására vonatkozó terveiről. A cenzúra ebben mindannyiszor megakadályozott. Kénytelenségből most itt adjuk a Vorwärtsnek és az Arbeiter-Zeitungnak az állásfoglalását, amely nagyjából egyezik a magunk állásfoglalásával. Berlinben és Bécsben joga van a szociáldemokráciának az annexiók ellen küzdeni, Budapesten nincs!”

A november 13-i, *A békeforradalom* című cikk újra a cenzúrázás jegyeit mutatta. Közölte az egyes szociáldemokrata pártok reakcióit, majd az antant-hatalmak kapcsán arról szólt, hogy ellenségesen viselkednek a szovjethatalommal szemben. Amikor a cikk arra tért rá, hogy Németország is igen tartózkodóan nyilatkozott a békeajánlattel kapcsolatban, a közlemény megszakadt (fehér folt következett.)

November 14-én a *Népszava* első oldalán a cenzúra egy cikket teljesen törölt. Ugyanakkor *Ki győz?* című átsiklott a cenzúrán, pedig egyértelmű propagandát folytatott az új orosz hatalom mellett: „Oroszországban kell eldőlnie, vajjon uralmon tud-e maradni a bolsevikiek békét akaró proletárkormánya, de ugyanakkor végzetes fontosságú, vajjon tudnak-e nyomást gyakorolni kormányaikra a többi országok proletárpártjai is. [...] Az új forradalmi kormány nem egyoldalú bolsevik párturalmat jelentene tehát, hanem a szovjetek uralmát, vagyis Oroszország dolgozó osztályainak, a munkások, katonák és parasztok egészének kormányzását. [...] Nem valami kalandoruralom volna tehát, ahogy az ántánt-államok uszító sajtója és a központi hatalmak háborúpárti újságjai beszélnek róla. Ezzel a hatalommal, ha csakugyan uralmon tud maradni és nem dönti le a burzsoázia és a generálisok összeesküvése, nemcsak érdemes, hanem nyugodt felelősséggel lehet is békét kötni”.

November 15-én a címlapon nem volt Oroszországgal kapcsolatos közlemény. Nem tudjuk, mi lett volna a témája az innen törölt cikknek. A november 22-i szám is fokozottan mutatja a cenzúra jeleit. Egy felhívás közlésén kívül az egész címlap üres, majd a második és harmadik oldalak nagy része is fehérén maradt. Erre reflektált a november 23-i számban a *Cenzúra* című cikk. „A cenzúra beszegődött szocialista agitátornak: ezt kell gondolnia mindenkinek, aki a csütörtöki [1917. november 22.] Népszavát a kezébe veszi. Fehér mezők végtelensége hirdeti azt a pusztítást, amit lapunkban a demokrata kormányzatnak ez a derék szerve véghez vitt. És ez a pusztítás nagyon kitűnő agitáció a szocializmus mellett. A fehér mezők vörös gondolatokat ébresztenek az olvasókban; talán sokkal vörösebbeket, mint amilyeneket mink fekete betűkkel hirdetni tudnánk. [...] Ha ma még van valami szabadság, amelyet korlátozni kell, az nem lehet más, mint a cenzúra szabadsága. Ezt bátorkodunk a tisztelt kormány figyelmébe ajánlani.”

A november 24-i vezércikk végéről a cenzúra néhány jelzőt, kifejezést kihúzott, de még így is kemény bíráló maradt benne, igaz az a már a miniszterelnöki posztról távozni kényszerült Tisza István ellen irányult. „Vannak, akik nem utasítják nyíltan vissza az orosz békeajánlatot, csak éppen, mint ahogy Wekerle tette [...] arra akarnak várni, amíg az orosz viszonyok tisztázódnak és amíg a proletárkormány jobban erőre kap. Tisza parlamenti interpellációja [...] minden rosszfogu és inatlan közhelyei ellenére is igen helyes eredményre jutott, amikor azt mondotta, hogy ha megtörténik orosz részről a békelépés, ezt olyan fogadtatásban részesítsék, amely erősíti a békepárti tényezőket. A vén bűnös — mert ha vannak Európának bűnösei a háború kitörésében, akkor Tisza István közéjük tartozik — most ügyes demagógiával sajátítja ki a szocialista párt békeérveit és így próbálja szörnyen kopott népszerűségét új fénnel bearanyozni”.

A november 25-ei, *Ma vasárnap délelőtt gyűlés a városligeti iparcsarnokban* című vezércikkben számos törlés következtében fehér foltok láthatók, még a címben is. Mindemellett azonban meglehetősen kritikus gondolatok mégis megjelenhettek: „És meg fogják üzenni a kettős

monarchia annexionistáinak, a háborúban tovább gazdagodni vágyóknak, az idegen területek elrablásáért és idegen népek leigázásáért hevülőknek, hogy ez a nép nem hajlandó harcosló és rablócéloknak az eszköze lenni”. A harmadik oldalon *A bolsevikiek berendezkedése* cím alatt a *Pravda* nyomán közli az új orosz kormány hivatalos programját: „A munkások és parasztok novemberi forradalma az általános fölszabadítás jegyében kezdődött. A parasztokat föl fogjuk szabadítani a birtokosok hatalma alól. Földbirtokjog nincs többé, megszüntettük. A katonákat és matrózokat az autokrata tábornokok fegyelme alól fölszabadítottuk, mert a tábornokokat ezentúl választják és elmozdíthatják. A proletárokat föl fogjuk szabadítani a tőke kizsákmányolása és önkénye alól, mert a gyárakat és műhelyeket a munkások ellenőrzése alá helyezzük.” Mindez megjelenhetett.

A november 27-i, 28-i és 29-i számok a szociáldemokraták városligeti gyűlésén elhangzott szónoklatokat közölték erősen cenzúrázott formában. Amennyire megállapítható, a belpolitikai vonatkozású beszédrészeket törölte a cenzúra.

A Könyvkiviteli Bizottság 1917–1918

A Könyvkiviteli Bizottság 1917. szeptember 1-től a katonai összeomlásig, a Károlyi-kormány hivatalba lépéséig működött. A Bizottság engedélye nélkül nem volt szabad nyomtatott sajtóterméket külföldre kivinni. Ez alól csak a zeneművek és a kiadóhivatalok által postai küldeményként feladott napi lapok képeztek kivételt.

1. Előzmények

A Könyvkiviteli Bizottság létrehozásának közvetlen oka az volt, hogy Németország kérte, Ausztria és Magyarország is állítson fel a németországi könyvkivitel irányító szervnek megfelelő hatóságot annak érdekében, hogy Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia is azonos feltételek között szabályozzák az „ellenséges és a semleges külföldre” irányuló könyvforgalmat.

1917. április 17–19-én Bécsben Ausztria, Magyarország és a Német Birodalom illetékes szerveinek képviselői megbeszélést tartottak. A német résztvevők hangsúlyozták, hogy a gazdasági kémkedés az antant részéről megnövekedett. Ezért súlyt helyeznek arra, hogy bizonyos nyomdatermékek, különösen a vegyipari és a műszaki tartalmúak kivitelét megakadályozzák.¹ A német katonai cenzúrahivatalok és a vámhivatalok nem tudják ellátni ezt a feladatot,² ezért Németország bejelentette, hogy 1917. május 1-jétől a külföldre irányuló nyomtatványok vonatkozásában új rendelkezéseket vezet be, aminek lényege egy ún. „kartotéka-rendszer” alkalmazása. Ennek alapján a könyveket kivitel és forgalomba hozás szempontjából három kategóriába osztják be: a fehér karton jelentése – kivinni a szövetséges és a semleges külföldre szabad; a sárga karton jelentése – külföldre kivinni nem szabad; és a vörös karton jelentése – terjesztése egyáltalán tilos. Ezen utóbbi kategóriába sorolt kiadványokat csak hivatalos megkeresés alapján kaphatják meg egyes hivatalok és hatóságok.

1 A német könyvexportot az első világháború rendkívül súlyos mértékben érintette. A háború kitörésekor az ellenséges államokkal, azok gyarmataival és szövetségeseivel minden postaforgalmi összeköttetés megszakadt. Anglia 1914 novemberében kereskedelmi blokádot hirdetett Németországgal szemben, és ezáltal a tengerentúli összeköttetés és ezzel a könyvexport is megbénult. Csak a környező szövetséges és semleges országokba lehetett német könyveket szállítani, de időnként itt is akadályok jelentkeztek. Az ellenséges országok – Anglia, Franciaország, Oroszország, sőt az USA is – azonban kerülő úton, Dánián, Hollandián és Svájcra keresztül a hadviselés szempontjából fontosnak ítélt német szakirodalmat jelentős mennyiségben igyekeztek beszerezni. A német katonai hatóságok is különböző kiviteli tilalmakkal nehezítették a könyvexport amúgy is súlyos helyzetét. A tilalmak kezdetben csak az orvostudományi szakirodalomra terjedtek ki, míg aztán 1917 áprilisától már bármilyen nyomtatvány csak a megfelelő hatóság engedélyével kerülhetett külföldre. Ernst FISCHER – Stephan FÜSSEL (szerk.): *Geschichte des deutschen Buchhandels im 19. und 20. Jahrhundert; Die Weimarer Republik 1918–1933: Band 2, Teil 2*. Berlin, De Gruyter, 2012. 589. Vö. WEBER, Hans-Oskar: Die Bestimmungen über deutsche Buchausfuhr im Ersten Weltkrieg und die Ausfuhrzeichen. In: *Archiv für Geschichte des Buchwesens*. Bd. 23, Frankfurt am Main, Buchhändler-Vereinigung, 1982. 505–604.

2 Lipcse évi könyvkivitele 60.000.000 kg-ra volt tehető, s a tapasztalatok alapján a határcenzúra-hivatalok ezen anyagnak csupán 1%-át tudták átvizsgálni. Előterjesztés a Minisztertanácshoz (a M. Kir. honvédelmi minisztertől). Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), K 43 1. cs. 523–528. fol.

A Német Birodalomban a cenzúra az illetékes területi katonai főparancsnokságok jogkörébe tartozott, nem tartozott egységes központi irányítás alá. A kartotéka-rendszert a lipcsei Német Könyvkereskedelmi Központ dolgozta ki. Ezen Központ feladata lett, hogy az egyes katonai főparancsnokságoknak a nyomtatványokkal kapcsolatos döntéseit regisztrálja, és azokat valamennyi főparancsnokság tudomására hozza. Az új német szabályozás nem terjedt ki a politikai napisajtóra, arra más szabályok vonatkoztak.

A német rendszer a könyvpiac érdekeit és a hadviselés érdekeit igyekezett összhangba hozni. Amíg ugyanis a hadvezetés a kiadványok minél szélesebb körének külföldi forgalmazását megtiltotta volna, addig a könyvkereskedők érdeke ennek éppen az ellenkezője volt.

Németország jelezte, abban az esetben hajlandó Ausztria-Magyarországot könyvkivitel szempontjából belföldnek tekinteni, ha kellő garanciát kap arra, hogy azok a nyomtatványok, amelyek kivitele a semleges külföldre számára elfogadhatatlan (vagyis a sárga és a vörös jelzésűek), nem fognak a szövetséges Monarchiából sem külföldre kerülni. Ezen elképzelés szerint a három ország könyvforgalmi szempontból egységes területet képezne, amennyiben a könyvkivitel ellenőrzésére azonos szempontok szerint működő hatóságokat állítanak fel. A könyvkiviteli hatóságok létrehozása után mind a kiadók, mind a magánszemélyek sajtóterméket tartalmazó külföldre irányuló küldeményei csak az illetékes hatóság engedélyével juthatnának külföldre. A könyvkivitelért felelős szervek döntéseit a cenzúrahivatalok nem bírálhatnák felül.³

A hadiállapottal szükségessé vált a kivételes hatalom alapján hozott intézkedések végrehajtásának egységes irányítása, az ezzel kapcsolatos információk koordinálása. E feladatra 1914. július 24-én a honvédelmi minisztérium kebelében felállították a Hadfelügyeleti Bizottságot (továbbiakban: HFB). A HFB tagjait a minisztériumok delegálták. A sajtóügyeket a HFB-n belül egy külön Sajtóbizottság (vagy Sajtóalbizottság) kezelte.

A HFB 1917. április 23-ai ülésén foglalkozott a bécsi megbeszélésen felvetett javaslattal. Az ülésen Barkóczy-Klopsch Béla honvédelezredes, a HFB és a bécsi Hadfelügyeleti Hivatal⁴ közötti összekötő tiszt, a hadügyminiszter megbízottja ismertette, hogy „Németországban a könyvforgalom nem korlátoztatott”,⁵ hetente mintegy 10 vonatnyi könyv hagyja el Németországot a semleges külföldre, amelynek a valutagazdálkodás szempontjából is nagy a jelentősége. Magyarországon viszont a kiviteli könyvforgalmat megköti a cenzúra, a cenzúránál hetekig vagy hónapokig hevernek a könyvküldemények, a külföldi megrendelőknek el is ment a kedvük, hogy Magyarországról könyvet rendeljenek. Mindez a magyar könyvkereskedelemnek nagy kárára van. Barkóczy-Klopsch emlékeztetett, hogy a Monarchiában fennálló katonai könyvcenzúra hatáskörébe érdemleges cenzúra nem tartozik, annak csak a kémkedés megakadályozása a feladata, csak azt vizsgálja, hogy a könyvküldeményekben egyéb értesítések, levelek nincsenek-e becsempészve stb. Ezek alapján javasolta, hogy a német rendszert Magyarországon is vezessék be, és Ausztriában és Magyarországon is megfelelő szervezet állítsanak fel.⁶

3 Protokoll der Sitzungen, abgehalten am 17. u. 19. April 1917 im k. u. k. Kriegsüberwachungsamt. Uo. 443–445. fol. Előjegyzési kivonat Fontosabb rendeletekről, határozványok és megállapodásokról. MNL OL, K 43 3. cs. 878–879. fol. és K 26 1165. cs. 1918 – IV. res. t. – 127.

4 A Hadfelügyeleti Hivatal (Kriegsüberwachungsamt) a kivételes rendelkezések végrehajtását felügyelő osztrák főhatóság volt. 1914. július 27-én utasítással hozták létre. A magyarországi Hadfelügyeleti Bizottság osztrák társszerve volt.

5 Ez a megállapítás túlzás. Ld. az 1. lábjegyzetet.

6 Előjegyzési kivonat Fontosabb rendeletekről, határozványok és megállapodásokról. MNL OL, K 43 3. cs. 878–882. fol. és MNL OL, K 26 1165. cs. 1918 – IV. res. t. – 127. alsz.

A kérdés megvitatását június 11-én a HFB kebeléből alakított szűkebb bizottság folytatta. A megbeszélés arról folyt, hogy a felállítandó szerv melyik minisztérium alá tartozzék, és ki legyen annak vezetője. Megoszlottak a vélemények a tekintetben is, hogy melyik minisztérium illetékességébe tartozzon a könyvkivitel engedélyezése, valamint ezzel összefüggésben nem egységesen ítélték meg azt sem, hogy a kérdésben a katonai vagy a politikai jellegű szempontok legyenek a meghatározók. Marsovszky Ivor miniszterelnökségi segédtitkár azt az álláspontot képviselte, hogy a könyvkiviteli központ szervezése szakszempontból a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe tartozó kérdés, hiszen a könyvek vizsgálatához szükséges szakemberek is leginkább neki állnak rendelkezésére. Tomcsányi Vilmos Pál igazságügyminiszteri osztálytanácsos azt javasolta, hogy a katonai és a miniszterelnökséggel összeköttetésben álló szerveket is vonják be a munkába. Marsovszky szerint a katonai szempontok a hangsúlyosak, hiszen a háború előtt megjelent könyvek már úgysínt kint vannak a piacon, a háború alatt megjelent könyvek pedig már átmentek a cenzúrán, tehát politikai vonatkozásban már elbírálás alá kerültek. Tomcsányi szerint viszont a háború alatt a könyvcenzúrát végző ügyészek csak a belpolitikai vonatkozásokat bírálják el, a külpolitikaiakat nem vizsgálják. Fejérpataky László, a Nemzeti Múzeum megbízott igazgatója, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium megbízottja az ügyészségre testálta volna a külpolitikai szempontok szerinti elbírálást is, azzal az indoklással, hogy az ügyészség az egyetlen szerv, amely a megjelenés előtt kötelezően megkapja a megjelentetni kívánt könyveket. Ezt a javaslatot azonban Tomcsányi az ügyészek túlterheltségére hivatkozva elutasította. Pavlics Ottó kormánytitkár az országos horvát kormány képviselőjében jelezte, hogy a horvát-magyar kiegyezés értelmében „Horvát-Szlavón országokra vonatkozólag” is hasonló eljárást kell kialakítani, mert a könyvek vizsgálata a horvát autonóm ügyek közé tartozik. A feladatot ott a könyvek cenzúrázását végző bizottság végezné, így nincs más teendő, mint hogy a bizottságba katonai szakértőket is kell delegálni.⁷

Június végén osztrák-magyar delegáció utazott Németországba, hogy a helyszínen ismerkedjen meg a könyvkivitel szabályozásának német gyakorlatával.⁸ Az egy hetes (június 24–30.) németországi tanulmányúton Magyarországról részt vett többek között Melich János, a Nemzeti Múzeum osztályvezető igazgatója, valamint Barkóczy-Klopsch Béla m. kir. honvédezredes és Bornemissza István cs. és kir. tűzértörzskari százados.⁹ A németországi tanulmányút alkalmával Lipcsében tartott értekezleten Ausztria kilátásba helyezte, hogy a németországi eljárásnak megfelelő könyvkiviteli ellenőrzést létesít, a magyar delegáció is jelezte, hogy a kivitt Magyarország szintén szigorúan ellenőrizni fogja. Megállapodás született arról, hogy 1917. július végéig Ausztriában és Magyarországon is létrehozzák a könyvkivittelt ellenőrző szerveket. Olyan részletkérdésekben is megegyeztek, hogy ha például valamelyik ország egy kiadványt „piros”-nak minősít (vagyis forgalmazását nem engedélyezi), akkor azt a másik két ország is elfogadja. Megállapodtak továbbá abban is, hogy a Monarchia könyvkiviteli szervei saját kartotéklapjaikat 10–10 példányban megküldik a lipcsei központnak, hogy az azokat a német katonai parancsnokságoknak továbbíthassa; német folyóiratoknak a Monarchiából való kivitele tilos; a megszállott ellenséges területek külföldnek tekintendők.

7 MNL OL, K 26 1165. cs. 1918 – IV. res. t. – 127. alsz.

8 MNL OL, K 43 1. cs. 460–472. fol.

9 Jelentés az 1917. évi június hó 24–30-án tett németországi tanulmányútról. MNL OL, K 43 1. cs. 477–488. fol.

Ha valamelyik könyv nemcsak Németországban, hanem egyidejűleg valahol máshol a Monarchiában is megjelenik (tehát kettő vagy több kiadóhelye is van), úgy a kiadó joga eldönteni, hogy kiviteli szándék esetén melyik ország hatóságához fordul.¹⁰

A budapesti és a zágrábi könyvkiviteli bizottságok felállítását a HFB készítette elő. Július 20-ai ülésén meghatározta a könyvkiviteli bizottságok felállításának részleteit. Ezek szerint könyvkiviteli bizottságokat állítanak fel Budapesten és Zágrábban. A bizottságok pecsétjükön a Magyarország egyesített címerének lenyomatát használják. A budapesti bizottság elhelyezésére a Nemzeti Múzeum épületét javasolták. A budapesti és a zágrábi bizottságok az osztrák és a német könyvkiviteli bizottságokkal szoros kapcsolatot tartanak fenn, a kartotéklapokat kölcsönösen kicserélik. A budapesti és a zágrábi bizottságok felállításának jogalapja miniszterelnöki rendelet lesz. A zágrábi bizottság a magyar könyveknel – kétes esetekben – a budapesti Könyvkiviteli Bizottság véleményét kéri ki. A bizottságok feladata a semleges külföldre és a megszállt területekre menő könyvek ellenőrzése. Minden külföldre menő könyvről kartotéklapot kell kiállítani. Tekintettel arra, hogy Magyarországon évente kb. 10.000 különböző könyv jelent meg, és ebből csak mintegy 50–100 cím ment külföldre, a HFB úgy látta, hogy felesleges az egészről kartotékot készíteni, elég a kivitelre szántakról. Egyetértettek abban is, hogy a Könyvkiviteli Bizottság felállítását Magyarországon nem annyira a hadviselés érdekei kívánják, hanem annak célja sokkal inkább a könyvkereskedelem megkönnyítése. A Könyvkiviteli Bizottság szervezetileg a miniszterelnökség alárendeltségében működik, hatásköre a külföldről behozott könyvek ellenőrzésére nem terjed ki, az továbbra is a miniszterelnökség egyik „expositurájának” marad a feladata. Az iroda és az ügykezelés költségei a honvédelmi tárcát terhelik. Magyarországról Ausztriába és Németországba a Könyvkiviteli Bizottság ellenőrzése nélkül lehet könyveket küldeni, ez alól kivételt képeznek azok, amelyek a postaforgalomból ki vannak zárva.

A posta és a vasút utasítást kapnak, hogy csak olyan küldeményeket, csomagokat és göngyölegeket vehetnek fel, amelyek a könyvkiviteli bizottságok pecsétjével, zárjával, valamint szállítási igazolvánnyal el vannak látva. A vidéken feladott küldeményeket a posta Budapestre, illetve Zágrábba irányítja.

A budapesti bizottság egy intéző bizottságból és egy irodából áll. A bizottság tagjai tiszteletdíjban nem részesülnek. Mivel Magyarországon előzetes cenzúra nincs, a Könyvkiviteli Bizottság a külföldre menő folyóiratokat, szaklapokat és magánszemélyek által feladott napilapokat is ellenőrzi. A magánszemélyek által a határon átvihető könyvcsomagokat a Könyvkiviteli Bizottság előzetesen lezárja és pecsétjével ellátja. A Könyvkiviteli Bizottság a saját felelősségére dönt, döntését a cenzúrahivatalok nem bírálhatják felül.

10 Előjegyzési kivonat fontosabb rendeletekről, határozványok és megállapodásokról. Barkóczy-Klopsch alvezetési jelentésében kitért arra is, hogy a németek a Monarchia tekintetében következetesen csak Ausztriáról beszéltek, és alatta Magyarországot is értették. MNL OL, K 43 3. cs. 880–881. fol.

A HFB személyi javaslatokat is tett: Dr. Fejérpataky Lászlót¹¹ elnöknek; Pilch Jenő¹² m. kir. honvédelezredest alelnöknek; könyvkereskedelmi szakértőnek Benkő Gyulát,¹³ a Katz J. (sic!) könyvkereskedő vállalat tulajdonosát; technikai szakértőnek Mikola Sándor¹⁴ főgimnáziumi tanárt (ő lett) vagy Edwi Illés Aladárt;¹⁵ irodalmi szakértőnek Dr. Melich Jánost,¹⁶ a Nemzeti Múzeum osztályigazgatóját; jogi szakértőnek Concha Győző¹⁷ (ő lett) vagy Illés József¹⁸ egyetemi tanárokat; katonai szakértőnek pedig Bornemissza István¹⁹ tűzértörzskari századost javasolta.²⁰

A HFB ülésén megfogalmazottakból a honvédelmi minisztérium készített előterjesztést, amelyet a minisztertanács elfogadott.²¹

11 FEJÉRPATAKY László (1857–1923) történész, könyvtáros, levéltáros, egyetemi tanár, az MTA tagja, a Magyar Történelmi Társulat alelnöke. 1901 és 1915 között az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója, 1915-től 1920-ig a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, majd 1920-tól haláláig főigazgatója. Jelentős forráskiadói tevékenységet folytatott. Címertannal, kronológiával és pecsétannal is foglalkozott. 1910-től haláláig a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság elnöke. A történeti segédtudományok egyik magyarországi megalapozója.

12 PILCH Jenő (1872–1937) katonatiszt, hadtörténész, katonai szakíró, az MTA tagja (1918-tól levelező, 1935-től rendes tag). 1913-tól a Ludovika Akadémia tanára, illetve könyvtárának irányítója. 1920-tól a budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum könyvtárának igazgatója. A XX. századi magyar hadtörténet-tudománynak egyik megújítója, a *Hadtörténelmi Közlemények* szerkesztője, számos katonai, hadtörténeti és hadtudományi munka szerzője. Pilch Dezső festőművész bátyja.

13 BENKŐ Gyula (1854–?) könyvkereskedő és könyvkiadó. 1883-tól a Pallas könyvkiadó-hivatalának vezetője, 1892-től pedig a Franklin Társulat igazgatója. 1905-től a Grill-féle könyvkereskedés tulajdonosa. 1906-tól 1919-ig a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Egyesületének elnöke, majd örökös tiszteletbeli elnöke.

14 MIKOLA Sándor (1871–1945) fizikus, pedagógus, az MTA tagja. 1897-től 1935-ig a budapesti Fasori Evangélikus Gimnázium tanára, 1928-tól igazgatója. Pedagógiai tevékenysége jelentős, több neves, nemzetközileg is híres tudós tanára volt, így többek között Neumann Jánosnak és Wigner Jenőnek is. Nevét kísérleti eszközei közül az egyenes vonalú egyenletes mozgás bemutatására használt ún. Mikola-cső viseli.

15 EDWI Illés Aladár (1858–1927) gépészmérnök, egyetemi tanár. 1892-től 1917-ig a Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönyének szerkesztője.

16 MELICH János (1872–1963) nyelvész, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1919 és 1922 között az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója, 1943 és 1947 között az MTA főkönyvtárnoka volt. Legjelentősebb etimológiai munkássága, lerakta a magyar településtörténeti filológia alapjait, és Gombocz Zoltánnal egyetemben előkészítette a Magyar etimológiai szótár kiadását. A Könyvkviteli Bizottságban végzett tevékenységéért miniszterelnöki elismerésben részesült. Szóts Zoltán Oszkár: Az Országos Széchényi Könyvtár első világháborús hősi halottja: dr. Hupka Ödön. *Lymbus*, 2011. 450.

17 CONCHA Győző (1846–1933) jogász, egyetemi tanár, az MTA tagja. A századfordulót megelőző és követő évtizedekben a politika és alkotmányelmélet konzervatív felfogású művelőjeként eszméi hosszú ideig befolyásolták a hivatalos jogi felfogást.

18 ILLÉS József (1871–1944) jogász, jogtörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja, politikus. 1913-ban ítélőtáblai bírónak nevezték ki, ezzel egyidejűleg a huszti választókerület munkapárti mandátumával bekerült a képviselőházba. A pozitívista jogtörténeti kutatások egyik utolsó jelentős alakja.

19 Miután őt a harctérre vezényelték, helyét a Bizottságban Farkas Jenő vezérkari alezredes vette át. MNL OL, K 43 2. cs. 803. alsz. 564–565. fol.

20 Kivonat a hadfelügyeleti bizottság 1917. VII. 20-án tartott ülésén felvett jegyzőkönyvből. MNL OL, K43 1. cs. 494–509. fol. és MNL OL, K 43 3. cs. 881–882. fol. Előjegyzési kivonat fontosabb rendeletekről, határozványok és megállapodásokról. MNL OL, K 43 3. cs. 878–882. fol. Előterjesztés a Minisztertanácshoz (a M. Kir. honvédelmi minisztertől). MNL OL, K 43 1. cs. 523–528. fol.

21 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1917. augusztus 19. 6. pont. MNL OL, K 27.

2. A Könyvkiviteli Bizottság működése

A budapesti és a zágrábi bizottságok jogkörét az 5.700/1917. évi (1917. VIII. 28.) miniszterelnöki rendelet (ld. a *Függelék* I. sz. Mellékletét.), illetve Horvát-Szlavon-Dalmátországek bánjának 1917. évi szeptember 1-jén 3.903/Eln. sz. a. kelt Rendelete²² határozták meg. A budapesti Könyvkiviteli Bizottság működését a kereskedelemügyi miniszter 59.954/1917. számú és a pénzügyminiszter 18.152/1917. számú rendeletei is érintették.²³

Az előterjesztésnek megfelelően a miniszterelnök a budapesti Könyvkiviteli Bizottság elnökévé dr. Fejérpataky László egyetemi tanárt, az MTA tagját, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóját nevezte ki. Az új szerv a Nemzeti Múzeum épületében kapott helyet. A tervek szerint a bécsi, a budapesti²⁴ és a zágrábi könyvkiviteli bizottságok egyaránt 1917. szeptember 1-én kezdték volna meg tevékenységüket. A zágrábi hivatal azonban csak szeptember 10-étől működött.²⁵

A Könyvkiviteli Bizottság egyik fennmaradt dokumentumában hivatkozás található egy 1917. október 5-én hatályba lépett rendeletre (sic!), amely megszüntette a Német Birodalomból az Osztrák-Magyar Monarchiába való könyvbehozatal korlátozását. Ennek ellenére sok kiadó még ezután is behozatali engedélyért folyamodott, nem ismerve az új helyzetet, amely szerint könyvkereskedés szempontjából Németország és Ausztria-Magyarország egységes belső piacot képeznek.²⁶

A Könyvkiviteli Bizottság ügyrendje (ld. a *Függelék* II. Mellékletét) leszögezte, hogy különös figyelmet kell fordítani az 1914. január 1-e óta kiadott sajtótermékekre, és azok esetében, amelyek évszám nélkül jelentek meg, ügyelni kell arra, nem nyomtak-e rá később 1914 előtti évszámot. Kivált azok a sajtótermékek estek beható vizsgálat alá, amelyek katonai, hadi gazdasági, technikai, vegytani, földrajzi, földtani, közgazdasági, közéleti, orvosi, statisztikai vagy politikai tárgyakat érintettek. Az 1914 előtt megjelent sajtótermékeket különösen akkor vizsgálta a Bizottság, „ha azok vegytani vagy technikai tárgyúak, térképeket tartalmaznak, katonai egyenruházatról vagy szolgálati szabályzatokról szólnak”.

A zeneművek és a kiadóhivatalok által feladott napilapok mellett megvizsgálás nélkül lehetett külföldre továbbítani a németországi hírlapokat, valamint az ausztriai hírlapokat és az ausztriai időszaki sajtótermékeket is, tekintettel az Ausztriában fennálló előzetes cenzúrára. Ellenben németországi folyóiratok kivetele, tekintet nélkül tartalmukra, nem volt engedélyezhető.

Azokat a sajtótermékeket, amelyek a németországi, a bécsi vagy a zágrábi társszervek vizsgálatán már átestek, a budapesti Könyvkiviteli Bizottság már nem vizsgálta. Az országba külföldről bejövő könyvek cenzúrája továbbra is a miniszterelnökség arra felállított osztályának feladata maradt.

22 MNL OL, K 26 1165. cs. 1918 – IV. res. t. – 127. alsz. 141. fol.

23 A rendeletekre *A budapesti Könyvkiviteli Bizottság Szervezete és Ügyrendje* 12. pontjában (ld. *Függelék* II. sz. Mellékletét) és a Könyvkiviteli Bizottság levéltárban őrzött dokumentumaiban történik hivatkozás (MNL OL, K 43 2. cs.). A rendeletek azonban sem a *Magyarországi Rendeletek Tárában*, sem a közlönökben nem találhatók.

24 A Könyvkiviteli Bizottság az új helyzetről a *Corvina* (*A Magyar Könyvkereskedők Közlönje*) 1917. szeptember 10-ei számában megjelentetett hivatalos közleményben tájékoztatta a Magyarországi Könyvkereskedők Egyesületét, ennek megfelelően kérve a könyvkiadók és könyvkereskedők sürgős értesítését. 1–2.

25 A HFB nemtetszését fejezte ki a tekintetben, hogy a zágrábi bizottság a megállapodástól eltérően csak szeptember 10-én fogja működését megkezdeni. Kivonat a hadifelügyeleti bizottság 1917. évi szeptember hó 5-iki ülésének jegyzőkönyvéből. MNL OL, K 26 1165. cs. 1918 – IV. res. t. – 127. alsz.

26 MNL OL, K 43. 1. cs. 789–790. fol. Ilyen tartalmú rendelet sem a *Magyarországi Rendeletek Tárában*, sem a közlönökben nem található.

A Könyvkiviteli Bizottság elnökét és polgári tagjait a m. kir. miniszterelnök, alelnökét és katonai tagjait pedig a m. kir. honvédelmi miniszter nevezte ki.

A Könyvkiviteli Bizottság egy intéző bizottságból és egy irodából állt. Mindkettőnek vezetője a bizottság elnöke. Az irodát közvetlenül az erre a célra kirendelt tiszt vezette.

A kivitelre beküldött sajtótermékeket véleményadás végett az elnök osztotta ki az intéző bizottság tagjai egyikének, vagy szükség esetén a bizottságon kívül álló szakértőnek. A vélemény elfogadása felől az elnök döntött.

A Könyvkiviteli Bizottság irodájának személyzete 4 főből állt: 1 fő tényleges tisztből, aki az irodát vezette, 1 fő segédtisztből, 1 gépírónőből és 1 szolgából (ld. *A könyvkiviteli bizottság irodájának belső ügyrendjét. – Függelék* III. Melléklet). Az iroda vezetését Göllner Oszkár m. kir. honvédelezredes látta el, az iroda segédtisztje dr. Bártfai Szabó László m. kir. népfelkelő hadnagy volt.²⁷

A Könyvkiviteli Bizottság a könyvkivitel érdekében állandó érintkezést tartott fenn a németországi, a bécsi és a zágrábi társszervekkel, és az azok területén megjelent sajtótermékekkel kapcsolatos eljárás tárgyában a tőlük kapott értesülések figyelembevételével határozott.

A németországi, a bécsi és a zágrábi könyvkiviteli szervekkel való állandó kapcsolatnak legfontosabb eszköze az elbírálás alá került sajtótermékekről készült könyvcímeknek a besorolása (kartotéka), egymással való közlése és kicserélése volt. Ezenkívül időnként konferenciákat is tartottak egyes időközben felmerült problémák kezelésének megvitatására.

A német társszerv (Zentral-Registatur zur Überwachung des deutschen Buchhandels und Bücherausfuhr) számos alkalommal küldött „Titkos” megjelöléssel tájékoztatást arról, hogy az ellenséges hírszolgálat mely nyomtatványokat igyekszik megszerezni, és ezért ezek szabad terjesztésének megtiltását kérte. Ilyen volt többek között a *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich* [A Német Birodalom statisztikai évkönyve] (Verlag Puttkamer & Mühlbrecht, Berlin); Baumgarten: *Das Echo der alldeutschen Bewegung in Amerika* [Az össznémet mozgalom visszhangja Amerikában] (Verlag Diederichs, Jena), illetve általánosan a németországi sztrájkokról, munkásmozgalomról és annak követeléseiről szóló nyomtatványok. A német szerv a következő munkáknak úgy szintén megtiltotta a kivitelét: *Allgemeiner Handatlas* [Általános Kézi Atlasz]; *Dokumente des Fortschritts* [A haladás dokumentumai]; *Die Haussklaverei in Ostafrika* [A Házi rabszolgaság Kelet-Afrikában]; *Die wirtschaftliche Bedeutung Ostasiens* [Kelet-Ázsia gazdasági jelentősége].²⁸

Szurmay Sándor honvédelmi miniszter kiemelte, hogy a Bizottság működésének köszönhetően sikerült megakadályozni a *Szabad Szó* című hetilap azon számának külföldre jutását, amely rajzot közölt az új magyar aknavető gépről.²⁹

2.1. Egyedi ügyek

Jászi Oszkár, aki ez idő tájt a *Husadik Század* című folyóirat szerkesztője volt, még 1917. november 13-ai levelében is aziránt érdeklődött, „minthogy a Husadik Századot az ügyesség

27 MNL OL, K 43 2. cs. 803. alsz. 564–565. fol.

28 MNL OL, K 43 3. cs. 898–949. fol.

29 Surmay honvédelmi miniszter a cs. és kir. katonai parancsnokságnak, 1917. október 5. MNL OL, K 26 1108. cs. IV. res. t. 6563/res./1917.

soha be nem tiltotta, sem meg nem intette, tisztelettel kérem, szíveskedjenek velünk tudatni, hogy a szóban forgó postai korlátozás minő rendeleten alapszik”. A folyóiratnak a semleges külföldre irányított számai ugyanis „egy idő óta” a következő jelzéssel érkeztek vissza: „Ki nem vihető, feladónak vissza.” A Könyvkiviteli Bizottság tájékoztatta Jászit, hogy a Bizottság az 1917. augusztus 28-ai 5.700/1917. M. E. számú rendelet alapján működik.³⁰ Ezután a Társadalomtudományi Társaság nevében Szabó Ervin fordult levélben a Bizottsághoz (1918. január 12.), amelyben jelezte, hogy a visszaküldés formai okait ismerik, és azután tájékozódott, van-e módjuk arra, hogy a kiváltó okot elhárítsák. A Társadalomtudományi Társaság tagjai a tagdíj fejében ugyanis megkapják a folyóiratot, és közülük többen a semleges külföldön, valamint Bulgáriában és Törökországban tartózkodnak. A Bizottság újabb válaszában – konkrét indok nélkül – a hadiérdekekre való hivatkozással indokolta, hogy a folyóirat Németországon kívül máshova nem vihető ki.³¹

A Bizottság igénybe vette szakértők munkáját is, ha úgy ítélte meg, hogy szakvéleményre van szüksége a kivített engedélyező vagy megtiltó döntés meghozásához. Mand Lipót *Die Habsburger und die serbische Frage* [A Habsburgok és a szerb kérdés] című művének elbírálásánál a Bizottság jogi szakértőjének, Concha Győzőnek a szakvéleményét kérte ki. Concha szakvéleményében (1918. február 15.) megállapította: „A fennálló közjoggal nem sokat bajlódik a szerző, azzal ellentétben állítja fel tervezetét. Szerbiának, a politikai gyilkosság államának megsemmisítése, a délszlávok egyesítése a Monarchia érdekében a balkáni egyensúly biztosítására képezik főgondját, melybe sem a magyar közjogot, sem a magyar állam érdekét be sem veszi. Közjogilag nemcsak aggályos, hanem közjogellenes. Politikailag, mint a jövő belpolitika tervezete, jelenleg nem időszerű”. A szakvéleményt a Bizottság felterjesztette a miniszterelnök elé. A döntés nem ismert, de aligha kétséges, hogy a könyv kivitelét nem engedélyezték.³²

Egy héber nyelvű sajtótermék elbírálásánál a Bizottságnak nem volt héber szakértője, ezért a HFB-hez fordult. A kérelmező a beadvány után egy hónappal, 1918. március 2-án levélben sürgette a kiviteli engedélyről szóló döntést. Azt követően néhány nap múlva érkezett meg a Könyvkiviteli Bizottsághoz a belügyminisztérium válasza. A felkért szakértő szerint a héber nyelvű lap „a központi hatalmak lelkes híve”, és így külföldi terjesztése ellen kifogás nem merül fel.³³

2.2. Illetékességi súrlódások

A Bizottság elnöke 1918. június 29-án a miniszterelnökhöz címzett jelentésében arról panaszkodott, hogy a postahivatal egyes esetekben akadályozta a németországi társszervtől érkező kartotéklap-küldemények zavartalan eljutását a budapesti Könyvkiviteli Bizottsághoz. Ezen küldeményeket október második felében a fővámhivatal kirendeltsége a 70. számú postán felbontotta, elvámolta és a Bizottsághoz csak több napi késedelem után jutottak el. Ekkor a Bizottság arra hivatkozva, hogy „a postaküldemény a legbizalmasabb természetű, s minthogy az hadiérdekű” az említett postakirendeltséget arra kérte, a jövőben mellőzze a Bizottság címére

30 MNL OL, K 43 1. cs. 759–761. fol.

31 Uo. 300. alsz. 1216–1218. fol.

32 Uo. 355. alsz. 1326–1329. fol.

33 MNL OL, K 43 2. cs. 409. alsz. 15–16. fol., 148–149., 484. alsz. 166. fol.

külföldről érkező küldemények felbontását és vámilletékekkel való megterhelését. A megkeresésre ugyan válasz nem érkezett, de attól kezdve a Bizottság a kartotéka-küldeményeket késedelem nélkül és „vámmentes” jelzéssel megkapta. Júniusban azonban egyes külföldről érkező küldemények ismételten csak néhány napi késedelemmel, a felbontásra utaló jelekkel, „megvámoltatott” jelzéssel jutottak a Bizottság hivatalához. Miután a Bizottság ez ügyben telefonon kereste meg a fővámhivatalt, de a megkeresés eredménytelen maradt, a miniszterelnökhöz és egyúttal a pénzügyminiszterhez fordult a helyzet orvoslása érdekében, jelezve, hogy a felbontott küldemények tartalma „szigorúan bizalmas”, „a Könyvkiviteli Bizottság annak más közeg által előzetesen történt felbontásából kifolyólag, a küldemény teljességéért, a késedelmes beérkezésből esetleg felmerülő hátrányért és a hivatalos titok megőrzéséért felelősséget nem vállalhat”. Az ügygel a HFB is foglalkozott 1918. július 5-ei ülésén.³⁴

Egyéb iratok nem állnak rendelkezésre, hogy az incidens kapcsán konkrétan milyen intézkedések történtek, és azok milyen eredménnyel jártak. Feltehető, hogy ezek az esetek a vámtisztviselők figyelmetlenségéből adódtak, s csak szórványosan fordultak elő.

2.3. A budapesti Könyvkiviteli Bizottság beszámolóí

A Könyvkiviteli Bizottság működéséről kezdetben havonta, később negyedévente jelentésben számolt be a miniszterelnöknek. Mivel nem volt túl sok elbírálandó ügy, feltehetően szükségtelennek mutatkozott a rövidebb időszakonkénti beszámoló.

Az első hónapban az iktatókönyv szerint 82 ügy került a Bizottság, illetve az Iroda elé. Ebből 36 esetet tett ki a lipcsei, bécsi és zágrábi társszervekkel való érintkezés. A magyarországi könyvárusoktól, továbbá a lipcsei és a bécsi szervektől érkezett 19 csomagban összesen 76 darab nyomdaterméket kellett elbírálni. A posta révén 14 ajánlott és egyszerű küldemény érkezett, összesen 54 darab könyvvvel. Zsákposta útján 2.437 darab elbírálandó sajtótermék került a Bizottság elé. Egy napra 122 sajtótermék és postai küldemény elintézése jutott (szeptember 10-étől számítva, amikor a Bizottság ténylegesen megkezdhette működését). 2.473 darab sajtótermék kivételét engedélyezte a Bizottság, 96 darab esetében nem adta meg az engedélyt. Az elbírált nyomtatványokról 63 cédula készült, amelyekből 1–1 példányt kaptak a társszervek is.³⁵

A második hónapban 54 bejegyzés került az iktatókönyvbe. Ebből 28 esetben a lipcsei, a bécsi és a zágrábi könyvkiviteli szervekkel való érintkezésről volt szó. A magyar könyvkereskedőktől 65 csomagban összesen 1.417 megvizsgálandó sajtótermék érkezett a Bizottsághoz. A posta közvetítésével 31 zsákban (levélzárlat) és 17 ajánlott küldeményben 3.682 darab nyomtatvány került a Bizottság elé. Az összforgalom tehát 5.099 darabot tett ki. 4.679 darab megkapta az engedélyt a külföldre vitelhez, 222 darabot „nem kivihetőnek” minősítettek, más szervekhez továbbítottak 198 darabot. Egy nap tehát átlagban 164 darab sajtótermékről kellett döntenie. Az elbírált sajtótermékekről 180 fehér, és 16 sárga cédula készült. A Bizottság ezenkívül foglalkozott a Dél-Kelet Kiadó és Könyvkereskedő rt. által Szófiában alapítandó

34 MNL OL, K 26 1165. cs. 1918 – IV. res. t. – 127. alsz.

35 Fejérpataky László, Könyvkiviteli Bizottság elnökének jelentése Wekerle Sándor miniszterelnöknek. 1917. október 5-én. Uo.

könyvkereskedés ügyével. Ennek során 4.639 magyar és németországi sajtótermék kivitelét engedélyezte.³⁶

Az első negyedévben a Bizottság 11.192 darab sajtótermék kivitelét bírálta el. Ennek zömét a külföldre irányított folyóiratok és magánszemélyek küldeményei tették ki: összesen 9.539 darab sajtótermékkel. A maradékot pedig a magyarországi könyvkereskedők által bemutatott 98 csomagba foglalt 1.653 darab sajtótermék adta. A bizottság külföldre vihetőnek minősített 10.335 darabot, külföldre ki nem vihetőnek pedig 422 darabot. Illetékes elintézés céljából más szervekhez (cs. és kir. cenzúrahivatalhoz, a Vöröskereszt Egyesület Hadifoglyokat Gyámolító Osztályához, más könyvkiviteli hivatalokhoz) irányított át 435 darabot. Egy-egy munkanapra tehát 162 darab sajtótermék kivihetőségének elbírálása esett. Az elbírált sajtótermékekről 451 fehér (kivihető), 72 sárga (ki nem vihető) és 5 vörös (terjesztése, kivitele tilos) karton készült, melyeknek másolatát a budapesti Könyvkiviteli Bizottság a lipcsei, a bécsi és a zágrábi könyvkiviteli szerveknek elküldte. Ismételten feladatot jelentett a Dél-Kelet Kiadó és könyvkereskedő rt. Szófiában alapított könyvkereskedése. A Bizottság helyszínre való kiszállás útján és a lipcsei szervvel való közvetlen érintkezés révén többször eljár, és összesen 7.804 darab magyar és németországi sajtótermék kivitelét engedélyezte.³⁷

Az első félévre vonatkozó jelentés szerint az összforgalom 20.375 darab sajtótermék volt. Ebből a Bizottság külföldre kivihetőnek minősített 18.912 darabot. Ki nem vihetőnek 609 darab sajtóterméket, míg 854 darabot az elbírálásra illetékes egyéb hivatalokhoz juttatott. Egy-egy munkanapra 130 darab sajtótermék elbírálása esett. Az első félévben 906 cím (különböző mű) került a Bizottság elé, melyekről 728 fehér, 86 sárga és 4 vörös színű kartonlapot állított ki.³⁸

Az éves jelentés alapján (1918. szept. 28-cal bezárólag) az összforgalom 45.206 darab megvizsgált művet tett ki. Az elbírált darabok közül a Bizottság kivihetőnek minősített 42.628 darabot (94%), ki nem vihetőnek 732 darabot (1,5%), más bíráló szervekhez átküldött 1.846 darabot. Egy-egy munkanapra tehát 123 darab esett. Az év folyamán összesen 1.283 [1.288?] címet vizsgált meg, ebből 1178 cím fehér, 106 sárga és 4 cím vörös nyilvántartó lapot (kartotéka) kapott. Arról is tájékoztatott a jelentés, hogy a kivitelre szánt sajtótermékek túlnyomó részét zömében a szépirodalom, illetve újságok, szaklapok és folyóiratok egyes számai tették ki. Megnyugvással állapította meg a Bizottság, hogy visszaélést, tilos közlemények becsempészésére vagy megtévesztésre tett kísérletet egy évi működése alatt nem tapasztalt.

Az egyes országok könyvkiviteli szervei által megvizsgált sajtóorgánumok mennyiségének összehasonlítására ad lehetőséget a jelentés azon része, amely arról szól, hogy a társhatóságoktól érkezett kartotéklapok hány fiókot töltenek meg. Eszerint: a Németországiak 70, a bécsi Buchausfuhrstelle [könyvkiviteli hivatal] lapjait 10, a zágrábi hatóság lapjait 5 fiókban őrizték betűrendben. A magyarországi nyomtatványokról készült kartotéklapok ugyancsak 5 fiókot töltöttek meg.³⁹

36 Fejérpataky László, Könyvkiviteli Bizottság elnökének jelentése Wekerle Sándor miniszterelnöknek. 1917. november 2-án. Uo. (3276).

37 Fejérpataky László, Könyvkiviteli Bizottság elnökének jelentése Wekerle Sándor miniszterelnöknek. 1917. december 11-én. Uo. (3276) és MNL OL, K 43 1. cs. 220/I., 1087–1090. fol. Negyedévi működésről összefoglaló jelentés (kézzel írva).

38 Fejérpataky László, Könyvkiviteli Bizottság elnökének jelentése Wekerle Sándor miniszterelnöknek. 1918. március 12-én. MNL OL, K 26 1165. cs. 1918 – IV. res. t. – 127. alsz.

39 Fejérpataky László, Könyvkiviteli Bizottság elnökének jelentése Wekerle Sándor miniszterelnöknek. 1918. szeptember 28-án. Uo. és MNL OL, K 43 2. cs. 803. alsz. 564–565. fol.

2.4. A könyvkiviteli bizottságok konferenciái

A könyvkiviteli bizottságok küldöttei 1917. december 3–4-én Budapesten ülészttek. A konferencia célja az volt, hogy az egységes működés érdekében tisztázzák a vitás kérdéseket. A magyar fél szeretne volna elérni, hogy Bulgáriába és Törökországba a könyvkivitel könnyebbé váljon. Ezt azzal indokolta, hogy a Balkán és az Orient kérdéseivel foglalkozó nyomtatványok a központi hatalmak érdekeinek megfelelő propaganda céljait szolgálják. A német fél azonban elzárkózott a javaslatától, mert nem kívánta a fennálló rendszer „fellazítását”, attól tartott, hogy az ilyen kiadványok az északi és nyugati államokba kerülnek. Végül abban állapodtak meg, hogy ezen a téren a cenzúrát, – amennyire lehet – mérsékelten alkalmazzák, és a könyveknek a Balkánra való kiviteléről mindig a leginkább kompetens könyvkiviteli bizottságnak a véleményét kell mérvadónak tekinteni.

Számos kérdés az ellenőrzés technikai részleteit érintette. Tisztázták – amiről az elején tulajdonképpen már megállapodtak –, hogy az egyik ország könyvkiviteli bizottsága a saját országa érdekében szigoríthat a másik ország hatósága által megállapított valamely nyomtatvány forgalmazását érintő besoroláson. Továbbra is érvényben hagyták azonban azt a megállapodást, hogy németországi folyóiratokat Magyarországról nem lehet külföldre vinni.

A német résztvevők tájékoztattak arról is, hogy az utóbbi időben a technikai és vegytani tárgyú nyomtatványok iránt Anglia részéről igen nagy kereslet mutatkozik, ezért felvetették, hogy az ilyen tartalmú nyomtatványok kivitelét tiltsák meg. Tekintettel azonban az ebbe a kategóriába eső kiadványok nagy számára, a résztvevők a teljes tiltást kivihetetlennek ítélték. Megállapodtak azonban abban, hogy ezen a téren a könyvkiviteli bizottságok a cenzúrát szigorúbban alkalmazzák.

Úgy látszik, nem volt egyértelmű mindegyik érdekelt számára, hogy a könyvkiviteli bizottságok csak a nyomdatermékek kivitelével foglalkoznak, azok behozatalával viszont nem. Ugyancsak tisztázásra szorult, hogy az ellenséges megszállott területekre menő sajtótermékek ellenőrzése a könyvkiviteli szervek hatáskörébe tartozik, az ezen területekre való behozatal engedélyezése vagy eltiltása viszont már az illető terület kormányzatának a kompetenciája.⁴⁰

A könyvkiviteli bizottságok 1918. február 20–21-én Lipcsében tartottak újabb konferenciát. A német könyvkereskedelem képviselői a tudományos folyóiratokra vonatkozó kiviteli korlátozások leépítését szerették volna elérni. A külföld részesedése ugyanis a 70 millió márkás kereskedelmi forgalomban mintegy 50%-ot tett ki. A katonai vezetés óvatosságra intett annak megítélésében, mely nyomtatványok külföldre való kivitelét lehet kár nélkül engedélyezni, tekintettel arra, hogy a német tudományos irodalom iránti kereslet az ellenséges külföld részéről rendkívül nagy. A könyvkereskedők azt is kifogásolták, hogy a külföldi szállítási tilalom alatt álló könyvek esetében csak annyit közölhetnek a megrendelővel, hogy nem szállítható, a tiltásról nem adhatnak tájékoztatást. Ez az eljárás pedig az ügyfelek ismételt érdeklődése miatt megnehezíti ügymenetüket. A katonai képviselők hangsúlyozták, hogy ettől a gyakorlattól nem lehet eltérni, nehogy ezáltal az ellenséges hírszolgálatok figyelmét felhívják a kiviteli tilalommal sújtott könyvekre.

A konferenciáról készült jelentés alapján elmondható, hogy főleg technikai kérdésekről volt szó. Úgy tűnik, hogy elsősorban a meglehetősen kiterjedt németországi szabályozás volt

40 Protokoll der Konferenz der Buchausfuhrorgane Deutschlands, Österreichs, Kroatien- Slavoniens und Ungarns. Gehalten in Budapest, am 3. u. 4. Dezember 1917. MNL OL, K 26 1165. cs. 1918 – IV. res. t. – 127. alsz., MNL OL, K 43. 1. cs. 209. alsz. 865–877. fol. és MNL OL, K 43 3. cs. 886–887. fol.

terítéken, amely az ottani szereplőknek sem tűnhetett mindig egyértelműnek. A műszaki rajzok esetében például Ausztria-Magyarország irányában is szükséges volt különleges kiviteli engedély egy 1917. december 19-ei rendelet értelmében. Arról is szó volt, hogy mivel az újságkiadók csomagküldeményeit nem ellenőrizték, ezért az ezen az úton folytatott kémiszolgálat megakadályozása céljából újabb intézkedések válhatnak szükségessé.⁴¹

2.5. A Bizottság megszűnése

1918. november 3-án a Bizottság elnöke Károlyi Mihály miniszterelnöknek jelentette, hogy mivel „a politikai és a hadi helyzet teljes megváltozásával e bizottság szervezete és ügyrendje idejéből múlt, s így annak további működése jelen szervezetében céltalan” működését további felsőbb intézkedésig felfüggeszti. Kérte a miniszterelnöktől a Könyvkiviteli Bizottság feloszlását.⁴² A feloszlásról a miniszterelnökség 1918. december 5-én értesítette Fejérpatakyt, egyúttal a bizottság elnökének és a bizottság többi tagjának „feladatuk teljesítése körül önzetlenül kifejtett buzgó közreműködésükért” a miniszterelnök köszönetet mondott, és „teljes elismerését” fejezte ki.⁴³

3. Kitekintés – Könyvküldés hadifoglyoknak

Nem tartozott a Könyvkiviteli Bizottság illetékességébe a hadifoglyoknak külföldre küldött könyvküldemények engedélyezése. A kereskedelemügyi miniszter 65.030/1917. sz. rendelete (1917. IX. 17.) értelmében az Oroszországban és Olaszországban hadifogságban levőknek a magyar szentkorona országaiból könyveket csak a Vöröskereszt Hadifoglyokat Gyámoló Bizottságán keresztül lehetett küldeni. Ezen Bizottság vette fel a megrendeléseket az eljuttatni kívánt könyvekre, majd gondoskodott azok beszerzéséről és a rendeltetési helyre juttatásukról. Megkeresésre a hadifoglyok hozzátartozóit felkutatta, és a könyvkéréseket azokhoz eljuttatta. Ha a hozzátartozókat nem találta meg, vagy ha azok szegények voltak, a rendelkezésre álló alapról ajándékkönyveket küldött. Azokba a hadifoglytáborokba, ahol nagyszámú magyar katona volt, szépirodalmi és tudományos művekből, valamint tankönyvekből álló könyvtárakat küldött. Szervezte továbbá a foglytábor-parancsnokságok útján a magyarországi hadifoglyok könyvkéréseinek teljesítését. Végezte a Dániában és Norvégiában ápolásra elhelyezett hadifoglyok részére küldendő napilapok, újságok cenzúráját és azok továbbítását.

A hadifoglyoknak küldendő könyveket a hadügyminisztériumból kiküldött tiszt cenzúrázta. Nem lehetett általában: politikai tartalmú könyveket, illetve olyan kiadványokat küldeni, amelyeknek az ellenség a hadviselés szempontjából hasznát vehette volna (például: képes folyóiratok, napilapok, naptárak, könyvomas, gépírási jegyzetek, az 1913 után megjelent könyvek).⁴⁴

*

41 MNL OL, K 43 2. cs. 444. alsz. 63–70. fol. és MNL OL, K 43 3. cs. 888. fol.

42 Fejérpataky László levele Károlyi Mihály miniszterelnöknek, 1918. november 3. MNL OL, K 26 1165. cs. 1918 – IV. res. t. – 127. alsz. és MNL OL, K 43 2. cs. 881. alsz. 664–665. fol.

43 MNL OL, K 26 1165. cs. 1918 – IV. res. t. – 127. alsz. és MNL OL, K 43 2. cs. 888. alsz. 670–672. fol. A kormányfői döntésről a Pesti Hírlap is tájékoztatta olvasóit. *Pesti Hírlap*, 1918 december 7., 8. o.

44 MNL OL, K 43 1. cs. 810–811. fol.

A Könyvkiviteli Bizottság az első világháború utolsó esztendejében a magyarországi sajtóellenőrzés sajátos szerve volt. Sajtótermékeket – bizonyos kivételekkel – csak ezen szerv engedélyével lehetett külföldre vinni. A külföldre kivitt magyarországi sajtótermékek mennyisége nem indokolta önmagában, hogy ezzel a feladattal külön hatóság foglalkozzék. A Német Birodalom, Ausztria, Magyarország és Horvátország „könyvkiviteli bizottságainak” felállítására azért került sor, hogy a központi hatalmak a sajtótermékek külföldre vitelének engedélyezését azonos szabályok szerint végezzék, és így sajtótermékek szempontjából egymás területét belföldnek tekinthessék.

4. Függelék

I. Melléklet

A m. kir. minisztérium 1917. évi 5.700. M. E. res. számú rendelete sajtótermékek kivitelének ellenőrzéséről.⁴⁵

A magyar királyi minisztérium a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvényes rendelkezések alapján a következőket rendeli:

1. §.

A magyar szent korona országainak területéről — a 2. §-ban felsorolt kivételektől eltekintve — sajtótermékeket kivinni vagy külföldi rendeltetéssel postai csomagban, vagy vasúton, hajón feladni csak akkor lehet, ha a budapesti vagy zagrebi könyvkiviteli bizottság engedélyezi.

Ilyen sajtótermékeket tehát a szállítólevéllel, illetőleg a fuvarlevéllel együtt előzetesen be kell mutatni a könyvkiviteli bizottságnak, és pedig a Horvát-Szlavónországokban feladásra kerülőket a zagrebi, a többieket a budapesti bizottságnak.

A könyvkiviteli bizottság a kivitel engedélyezését az illető sajtótermékekre rányomott pecséttel, vagy a sajtótermékeket tartalmazó burkolatra, göngyöltre alkalmazott csomagzárral és ezenfelül postai csomagoknál a szállítólevélre rányomott pecséttel, vasúton vagy hajón feladandó csomagoknál szállítási igazolvánnyal tanúsítja.

A pecsét a magyar szent korona országainak lombdíszes egyesített címerét ábrázolja a következő körirattal: – »Könyvkiviteli bizottság – Budapest, illetőleg »Povjerenstvo za izvoz knjiga – Zagreb«.

Levélpostán (keresztkötésben) külföldre sajtótermékeket előzetes bemutatás nélkül is fel lehet adni.

Ilyen levélpostai küldeményeket a posta hivatalból továbbít a budapesti vagy a zagrebi könyvkiviteli bizottsághoz a szerint, hogy a küldemény Horvát-Szlavónországokban vagy az állam területén egyebütt került feladásra. A bizottság, vagy engedélyezi az ilyen küldemények továbbítását pecsétjének alkalmazásával, vagy pedig azokat feladási helyükre visszaküldeti.

⁴⁵ *Magyarországi Rendeletek Tára.* Kiadja a Magyar Királyi Belügyminisztérium, Budapest, 1917. 1586–1587.

2. §.

Az 1. §. rendelkezései nem terjednek ki a zeneművekre és a kiadóhivatalok által feladott napilapokra. Ezek a sajtótermékek tehát bárhová szabadon kivihetők, és postán vagy vasúton feladhatók.

Nem terjednek ki továbbá az említett rendelkezések a Bosznia és Hercegovinába, Ausztriába és a Németbirodalomba kiviendő vagy oda küldendő sajtótermékekre sem. Az említett tartományokba és országokba tehát bármilyen sajtóterméket szabadon ki lehet vinni, és az oda címzett sajtótermékeket postán és vasúton a könyvkiviteli bizottság előzetes engedélye nélkül is fel lehet adni.

3. §.

Ez a rendelet 1917. évi szeptember hó 1-ső napján lép életbe, amely napon a könyvkiviteli bizottságok is megkezdik működésüket (Budapest: VIII, Mehmed szultán-út 14—16., Zagreb: Vodnikova ulica br. 1.). Szervezésük, valamint a jelen rendelet végrehajtása céljából szükséges egyéb intézkedéseket a miniszterelnök, az érdekelt szakminiszterek és a bán egyidejűleg már megtették.

Budapest, 1917. évi augusztus hó 28-án.

*Wekerle Sándor s. k.
m. kir. miniszterelnök.*

II. Melléklet

A budapesti Könyvkiviteli Bizottság Szervezete és Ügyrendje⁴⁶

A., Általános határozmányok

1.

A magyar királyi minisztériumnak 5.700/1917. M. E. res. szám alatt a sajtótermékek kivitelének ellenőrzése tárgyában kiadott rendeletével Budapesten létesített könyvkiviteli bizottság a könyvkereskedelmi és hadi érdekek megóvása tekintetében a Németországgal és Ausztriával megelőzőleg történt megállapodás szerint jár el.

Az idézett kormányrendelet értelmében Bosnián és Hercegovinán, Ausztrián és a német birodalmon kívül eső külföldi, valamint hadilag megszállott területekre sajtótermékeket kiszállítani csak a bizottság engedélyével lehet. Tábori- és csak számmal jelzett hadtáppostahivatalokhoz címzett sajtótermékek szabadon szállíthatók; ha azonban a hadtáppostai küldemények címezésében a rendeltetési hely is ki van téve, azok kivitelének engedélyezése felől a bizottság dönt. Ellenséges fogolytáborokban lévő hadifoglyok részére szóló könyvküldemények elintézésére az eddigi megállapodás szerint a Vörös-kereszt Egyesület illetékes.

⁴⁶ MNL OL, K 43 1. cs. 679–688. fol.

2.

A Németországgal és Ausztriával történt előzetes megállapodások értelmében különös figyelem fordítandó az 1914. január 1-e óta kiadott sajtótermékekre, és az évszám nélküliekre, amelyeknél ügyelni kell arra, nem nyomtak-e reá később 1914 előtti évszámot. Kivált azok a sajtótermékek esnek beható vizsgálat alá, amelyek

a) katonai, b) hadi gazdasági, c) technikai, d) vegytani, e) földrajzi, f) földtani, g) közgazdasági, h) közéleti, i) orvosi, k) statisztikai, l) politikai tárgyakat érintenek, m) felsőbb hatóságok által a háborús állapottal kapcsolatosan kiadott rendeletek sorozatos kiadását tartalmazzák.

Az 1914 előtt megjelent sajtótermékek különösen akkor kerülnek szigorú megvizsgálás alá, ha azok vegytani vagy technikai tárgyúak, térképeket tartalmaznak, katonai egyenruházatról vagy szolgálati szabályzatokról szólnak.

Zeneművek és kiadóhivatalok által feladott napilapok megvizsgálás nélkül továbbítanak. Ugyanígy továbbíthatók a németországi hírlapok, úgyszintén az ausztriai hírlapok és az időszaki sajtótermékek is, tekintettel az ott fennálló előzetes cenzúrára; ellenben németországi folyóiratok, tekintet nélkül tartalmukra, továbbításból kizárva. Magánosok által feladott hírlapok a hadviselési érdekek szempontjából formai felülvizsgálat alá esnek.

Nem kerülnek újabb megvizsgálás alá azon sajtótermékek, amelyek németországi, bécsi és zágrábi hasonló szervek vizsgálatán már átesetek.

Legfőbb polgári és katonai hatóságok és parancsnokságok, valamint külföldi képviselvek hivatalos sajtótermék küldeményei, úgyszintén oly hatóságoké, amelyeket a m. kir. miniszterelnökség ilyenekül kijelöl, nem esnek a budapesti könyvkiviteli bizottság vizsgálata alá.

3.

A bizottság illetékessége, Horvát és Szlavón ország kivételével, Magyarország területén bárhol megjelent sajtótermékek kivételére kiterjed. Németországon, Ausztriában és horvát-szlavón területen kiadott sajtótermékek szállításának engedélyezésére nézve, ha azok az illető szervek vizsgálatán még nem mentek át, a németországi, illetőleg bécsi és zágrábi szervek illetékesek.

A boszniai és hercegovinai sajtótermék-küldeményekre nézve is illetékes a budapesti K. K. B., ha a feladó eziránt hozzá fordul. Hasonlóképpen illetékes a budapesti bizottság oly kiadók könyvküldeményeire nézve, kiknek több helyen, Magyarországon is, van könyvkiadó hivataluk s ez a körülmény a sajtótermékeken fel van tüntetve.

4.

A könyvkiviteli bizottság a könyvkivitel érdekében állandó érintkezést tart fenn a németországi, bécsi és zágrábi szervekkel, kérdést intéz azok területén megjelent sajtótermékekkel való elbánás tárgyában, és általában a tőlük nyert értesüléseket figyelembe veszi s azok értelmében határoz.

5.

Amennyiben a bizottsághoz kerülő anyagban kéziratok, kéziratossá bejegyzések találhatók, ezek további intézkedés végett a Budapesten működő katonai cenzúra hivatalhoz tétetnek át.

6.

A németországi, bécsi és zágrábi könyvkiviteli szervekkel való állandó kapcsolatnak legfontosabb eszköze a németországi könyvkiviteli jegyek mellett az elbírálás alá került sajtótermékekről készült könyvcímeknek (Kartotéka) egymással való közlése.

E kartotéklapok az 1914. év óta kiadott és az év nélkül megjelent s kivethetőség szempontjából a megvizsgált füzetekről és könyvekről, az 1914. előttiek közül pedig csak azokról készülnek, melyek a 2. §-ban felsorolt tárgyakat érintik. A lapok egyelőre három színben készülnek: fehér lapokra azon könyvek címei iratnak, melyeknek terjesztése és kivitele ellen kifogás nincs; sárga lapokra azon könyvcímek iratnak, melyeknek terjesztése megengedhető, de kivitele tilos; vörösre azon könyvek címei kerülnek, melyeknek úgy bevitele és terjesztése, mint átszállítása és kivitele tilos. Ha a sajtótermék tárgya érinti a 2. §-ban felsoroltakat, ez a lapon egy x jeggyel jelölendő meg. Amennyiben a könyvek kivitelének megengedése tekintetében további alosztályozásra lenne szükség, efelől a bizottság a könyvkiviteli szervekkel való előzetes megállapodás után intézkedik, s ezt az illetékes szerveknek tudomására hozza.

7.

A kartotéka lapjait a bizottság bizalmas anyagként őrzi, és gondosan zár alatt tartja: még pedig a magyar – németországi, bécsi és zágrábi anyagot külön-külön betűrendes sorban.

8.

A budapesti könyvkiviteli bizottság fontosabb jelentőségű ügyekről, valamint esetleg előforduló visszaélésekről a m. kir. miniszterelnöknek haladéktalanul jelentést tesz. Megállapított szabálytalanságról a bizottság a budapesti m. kir. ügyészségnek tesz jelentést. Jogában áll a bizottságnak, szükséges esetekben a hadi felügyeleti bizottsághoz tanácsért és közbenjárásért fordulni.

B., Szervezet és ügyrend

9.

A könyvkiviteli bizottság elnökét és polgári tagjait a m. kir. miniszterelnök nevezi ki, alelnökének és katonai tagjainak kirendeléséről a m. kir. honvédelmi miniszter intézkedik. Új tagok kinevezésének, illetve kirendelésének szükségessége esetén ez iránt a m. kir. miniszterelnök, illetve a m. kir. honvédelmi miniszter keresendő meg.

10.

A könyvkiviteli bizottság áll: a.) egy intéző bizottságból, és b.) egy irodából. Mindkettőnek feje a bizottság elnöke, akadályoztatása esetén a bizottság alelnöke; az irodát közvetlenül az erre a célra kirendelt tiszt vezeti.

11.

Az elnök kötelessége a könyvkivitel ügyét a németországi, ausztriai és horvát-szlavónországi hasonló szervekkel való egyöntetű eljárás szerint, a könyvkereskedelmi és hadviselési érdekek teljes megóvásával vezetni. A kivitelre beküldött sajtótermékeket véleményadás végett ő osztja ki, az intéző bizottság tagjai egyikének, vagy szükség esetén a bizottságon kívül álló

szakértőnek. A vélemény elfogadása felől az elnök dönt. Az elnök képviseli a bizottságot kifelé; felügyel a bizottsági ügymenet rendjére, a fontosabb ügyiratokat ő írja alá és intézkedik szükség esetén a bizottsági ülések egybehívása felől; ez üléseken ő elnököl.

12.

Az elnök, az alelnök és a bizottság tagjai, valamint a felkért szakértők, a kivitelre beküldött nyomtatványok felett a kivihetőség szempontjából bírálói tiszteet végeznek, és véleményüket indoklás nélkül írásban adják meg.

Levélpостai küldemények elbírálása legalább két bizottsági tag együttes jelenlétében történik. Az egyik bizottsági tagnak katonának kell lennie. A levélpостai küldeményekről darabszám szerinti statisztika vezetendő – különös figyelemmel az ajánlott darabokra – a döntés módjának feltüntetésével.

Csomagoknál, valamint vasúton és hajón történő szállítmányoknál követendő eljárásra nézve a m. kir. kereskedelemügyi miniszter 59.954/1917. és a m. kir. pénzügyminiszter K. 18.152/1917. számú rendeleteinek intézkedései iránymutatók.

E szerint a bizottság átvizsgálás után a csomag burkolatát bezárja, göb nélküli zsinaggal átköti, és ennek végére K. K. B. betűket feltüntető bádögpecsétet alkalmazza; szállítólevél alapján a postai előjegyzések rovatában a bizottság nedves kerek bélyegzőjének lenyomata kerül, egy bizottsági tag aláírása mellé. A csomag címdalára, lehetőleg fönt balról a bizottság döntését feltüntető bélyegző nyomatik. Levélpостai küldemények címdalán, lehetőleg a bal felső sarokban, alkalmazandó a megtörtént vizsgálat után a bizottság határozatát feltüntető nedves bélyegzőlenyomat; és pedig oly küldeményeknél, melyek kivihetők, a bizottság pecsétjét feltüntető lenyomat; nem kivihető küldeményeknél a pecsét mellett „Ki nem vihető”, „Feladónak vissza” feliratot tartalmazó bélyegző. Vasúton vagy hajón feladandó sajtótermék-küldeményeknél a csomagra a fentiek értelmében teendő zárópecséten továbbá a csomagon alkalmazandó bélyegző-lenyomaton kívül, a bizottság szállítási igazolványt is állít ki.

Útipoggyászként az utazó által kiviendő sajtótermékek vagy egyenként bélyegeztetnek le a borítékon vagy címlapon, vagy csomagba kötve záratnak le a bizottság bádögtárával és pecsétjének alkalmazásával. Az ily sajtótermékekre vagy burkolatukra a rendeltetés helye (ország) ráírandó és ez aláírással hitelesítendő.

13.

A bizottság tagjainak kötelessége időnkint a bizottság irodájában az ügymenet valamint a könyvkivitel dolgában érkezett újabb intézkedések felől tájékozást szerezni.

14.

A bizottság irodája hivatalos óráit hétköznaponként d. e. 9–2-ig tartja. A közönséggel való érintkezés d. e. 10–12 közt történik.

15.

A bizottság irodáját a m. kir. honvédelmi miniszter által kirendelt tiszttel vezeti, aki mellett egy hasonlóképpen kirendelt segéd tiszttel működik, aki szükség esetén az iroda vezetőjét helyettesíti.

Az iroda belső ügyrendjét az irodavezető tiszttel állapítja meg, s azt jóváhagyás végett a bizottság elnökének bemutatja.

16.

Az iroda kötelessége: a levelezésekről és a beérkezett ügyiratokról a beérkezés sorrendjében pontos iktatókönyvet vezetni, ezt mutatóval ellátni, az elintézés módját a beérkezett sajtótermékekre nézve előkészíteni, a kartotéka lapjainak írásáról, ezeknek és a könyvviteli szervektől érkezőknek őrzéséről és az illetékes szervekhez leendő elküldéséről gondoskodni, az elbírált könyvekről pontos naplót vezetni és általában mindazon írásbeli és szóbeli teendőket elvégezni, amelyek a bizottság működéséről folynak.

17.

Az iroda vezetője gondoskodik az iroda dologi szükségleteinek beszerzéséről, és a kellő intézkedések megtételére a bizottság elnökét felhívja.

18.

Az iroda egyéb alkalmazottainak munkabeosztását az iroda vezetője szabja meg.

19.

Jelen ügyrend a m. kir. miniszterelnök által történt jóváhagyás után lép életbe. Az ügyrend megváltoztatásához a miniszterelnök jóváhagyása kérendő ki.

Budapest, 1917. évi november 7.

III. Melléklet

A budapesti könyvkiviteli bizottság irodájának belső ügyrendje⁴⁷ (kivonat)

[...]

Személyzete: 1 fő tényleges tiszt mint az iroda vezetője

1 fő segédtszt az irodavezető távollétében ennek helyettese, 1 gépíró, 1 szolgál

[...]

A. Iratkezelés

A könyvkiviteli bizottság címére érkező postát az irodavezető tiszt veszi át, bontja fel és iktatja. Ha az átvett darab fontosabb tartalmú, az elnöknek bemutatja. Az ügydarabokat belátása szerint ő maga intézi el, vagy döntés végett előzetesen az elnöknek, esetleg a bizottságnak bemutatja. Az ügydarabokat tartalmuk szerint az irodavezető tiszt vagy a bizottság elnöke kiadványozza, illetve írja alá, s postára adásukról a segédtszt gondoskodik

[...]

⁴⁷ MNL OL, K 43 1. cs. 695–696. fol.

B. Sajtótermékek elbírálása

A posta által ellenőrzés céljából a bizottsághoz juttatott ajánlott és egyszerű küldeményeket a segédtiszt veszi át, a darabokat a fennálló szabályok s a bizottsági megállapodások szellemében elsősorban ő bírálja el. A már fehér kartotékával bíró folyóiratokat, továbbá a kiadóhivatalok s magánosok által feladott egyes folyóiratokat, továbbá a kiadóhivatalok s magánosok által feladott egyes napilapokat, a szépirodalmi sajtótermékeket, a még nem naplózottaknak a naplóba való bevezetése, s az Ür. [Ügyrend]⁴⁸ 12. §-a szerint való felülbélyegezés után a postán továbbítás vagy a feladónak való visszaküldés céljából a postának visszaadja.

A nem szépirodalmi természetű sajtótermékeket, s az időszakiak közül a bizottság által megnézendőknek minősítetteket átadja az irodát vezető tisztnek, aki vagy maga végzi azok elbírálását, vagy az elnökség útján a bizottsági tagoknak, esetleg a bizottságon kívül álló szakértőknek adja ki elbírálás céljából.

A beérkezett sajtótermékek együttes bizottsági elbírálása a szükséghez képest, de hetenként legalább egyszer történik.

Az elbírálásra nézve általában az Ür. 2. §-a irányadó. A hivatalok, intézetek, felek stb. által elbírálás céljából behozott csomagokat (vasúti küldeményeket) a segédtiszt veszi át az elismervény aláírásával, s határidőt tűz ki a csomagok elvitelére nézve. Az eljárás itt is a fent említett módon megy végbe. A csomagok és szállítólevelek, valamint az úti poggyászként kivinni szándékolt csomagok kezelésére nézve az Ür. 12.-ik §-a a mérvadó.

C. Kartotéka kezelés

A társszervek az általuk elbírált sajtótermékekről a következő rendben küldik lapjaikat: a lipcsei Zentral Registratur minden hétfőn, naponként csoportosítva a darabokat; ha valamelyik napé hiányoznék, értesítés küldendő; a bécsi társszerv hetenként, a zágrábi kéthetenként papírszalaggal átkötve, a darabszám feltüntetésével.

A budapesti könyvkiviteli bizottság saját kartotékait minden második héten hétfőn küldi el a társszerveknek, fogalmazványukat pedig megőrzi a kartotékában.

[...]

Budapest, 1918. június 24.

48 Ld. II. Mellékletet.

A sajtószabadság helyzete a forradalmak korában 1918–1921

1. A sajtószabadság illúziója

Az októberi forradalom következtében kinevezett új kormány, Károlyi Mihály vezetésével 4.802/1918. M. E. sz. rendeletével 1918. október 31-éig visszamenő hatállyal hatályon kívül helyezte a sajtószabadságot korlátozó háborús rendeleteket.¹ Ez azonban nem érintette a papírelosztás szabályozását. A papír elosztásának tárgyában újabb rendeletet hoztak, amely azonban lényegében érvényben hagyta a korábbi rendeleteket. Azok az időszaki lapok, amelyek 1918. március 31-e óta nem jelentek meg, az Újságpapír Központtól papírt nem kaphattak. Azok az időszaki lapok sem kaphattak papírt, amelyek a papírfelhasználásra vonatkozó korábbi rendeleteket és előírásokat megszegték.² Egy kereskedelemügyi miniszteri rendelet pedig az újságok árusításának szabályozását liberalizálta, amennyiben kimondta, hogy napilapokat és más időszaki folyóiratokat „nyílt árusítási” üzletekben az egész nyitvatartási idő alatt, közterületen, vasút- és hajóállomásokon pedig egész nap – vasárnap is – lehet árusítani.³

A dualizmus időszakának legtovább ülésező képviselőháza, amelyet 1910-ben választottak meg, 1918. november 16-án feloszlatta önmagát. Ugyanezen a napon az Országház kupola-termében a Nemzeti Tanács ülést tartott, és elfogadta az ún. Néphatározatot, amely kimondta, hogy Magyarország „független és önálló népköztársaság”. Az új alkotmányt a meghozandó új, általános, egyenlő és demokratikus választójog alapján egybehívandó alkotmányozó nemzetgyűlés feladatákként jelölték meg. Az állami főhatalmat addig a Károlyi Mihály elnöksége alatt álló népkormány gyakorolja a Magyar Nemzeti Tanács intézőbizottságának támogatásával. A népkormány feladatául szabták, hogy sürgősen néptörvényeket alkosson: 1. az általános, titkos, egyenlő, közvetlen és a nőkre is kiterjedő nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról, 2. a sajtószabadságról, 3. a nép esküdtbíráskodásáról, 4. az egyesülés és gyülekezés szabadságáról, 5. a földműves népnek földhöz juttatásáról.

Ennek megfelelően fogadták el 1918. december 7-ei hatállyal az úgynevezett II. néptörvényt a sajtószabadságról. A néptörvény a sajtószabadság definícióját lényegében az 1914. évi XIV. törvénycikkkel megegyező módon fogalmazta meg: „Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti.” Megtiltotta az előzetes vizsgálatot, vagyis a sajtótermékek előzetes cenzúráját. Sajtótermék lefoglalását kizárólag bírói ítélet alapján tette lehetővé, az utcai terjesztést és a falragaszok kihelyezését nem kötötte hatósági engedélyhez,

1 A forradalmi kormány figyelme kiterjedt a sajtótermékek terjesztésének részleteire is. Az Általános Beszerzési és Szállítási Részvénytársaság a 72.821/III. 1912. sz. kereskedelemügyi miniszteri rendelettel kizárólagossági jogot kapott államvasutakon és pályaudvarokon hírlapok, könyvek stb. árusítására, amely 1921 végéig maradt volna érvényben. A minisztertanács ezt igazságtalannak találta, „minthogy ez a szerződés magánemberek kezében az állam szempontjából aggályos”, ezért 1919. február 18-án hozzájárult a koncesszió felbontásához. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), K 27 Mt. jkv. (a továbbiakban: Minisztertanács jegyzőkönyvek) 1919. február 18. 45. pont. MNL OL, K 26 1208. cs. III. t. III. t. 1843. sz.

2 5.543/1918. M. E. számú rendelet (1918. november 15.).

3 115.228/1918. K. M. számú rendelet (1918. december 21.).

eltörölte a lapbiztosítékot. A sajtó útján elkövetett bűncselekményekért való felelősség tekintetében megtartotta a korábbi sajtótörvényben is meghatározott fokozatos felelősségi elvet, így a szerző, őt követően időszaki lapoknál a felelős szerkesztő, végül a kiadó tartozott felelősséggel. A II. néptörvény rendelkezéseit alkalmazták a mozgóképekre is.⁴

A papíron lefektetett elveket erőteljesen árnyalta, hogy a papírhiány és az abból következő állami papírgazdálkodás révén továbbra is a végrehajtó hatalom szabta meg, hogy mely lapok, milyen terjedelemben jelenhetnek meg. Így lényegében a forradalom előtti állapotok szerint folyt a sajtóirányítás, a lapok szubvencionálása a miniszterelnökség sajtóosztálya révén szintén a régi alapokon történt. Garami Ernő a Szociáldemokrata Párt jobboldalának emblematikus alakja, a Károlyi- majd a Berinkey-kormány kereskedelmi minisztere viszont a papírellátás terén sem volt hajlandó különbséget tenni az egyes lapok között. A dualista Magyarország parlamentjében meghatározó szerepet játszó pártok, a Munkapárt és az Alkotmánypárt megszűntek, lapjaik, a *Budapesti Hírlap*, a *Pesti Hírlap* és *Az Újság* viszont továbbra is megjelentek, ahogy a klérus lapjai is.⁵ Az októberi kormány időszaka alatt mindazonáltal csak mintegy harminc új, főleg helyi időszaki lap indulhatott meg (például a csepeli *Proletár*, *Nép Katonája* stb.).⁶

Az októberi forradalmat és az általa hatalomra került új elitet kezdetben a sajtó is rokon-szenvvvel fogadta. Amint azonban az új kormány sem tudott úrrá lenni az óriási nehézségeken (élelmezési gondok, energiaellátási nehézségek, hadifoglyok és hadirokkantak ügyeinek kezelése, infláció, munkanélküliség stb.) a lelkesedés csökkent a lakosság körében, és ez a lapok hozzáállását is módosította. A kortárs Magyar Lajos vélekedése szerint: „Ma már ott tartunk, hogy a napilapok közül mindössze három újság áll a forradalom vívmányai alapján, míg a többi lapok az álcázott vagy nyílt ellenforradalom politikáját csinálják”.⁷

A kormány fokozottan találta szemben magát mind a jobboldalról, mind a baloldaltól érkező támadásokkal. Különösen az Oroszországból hazatérő, ott bolsevikká vált és onnan pénzelt agitátorok igyekeztek a hatalom megszerzésének érdekében a tömeget forradalmasítani. Agitációjuk a lakosság elnyomorodott részében könnyedén táptalajra talált. Mindennaposak lettek a kormány és az annak gerincét adó Szociáldemokrata Párt elleni támadások.⁸

Ezek az egyes lapok épületeit, szerkesztősegeit sem kímélték. Feldühödött tömeg dúlta fel 1919. január 23-án a *Pesti Hírlap* palotáját, február 9-én az *Új Lap* szerkesztősege szenvedte el ugyanazt.⁹

A Budapesti Lapok Szindikátusa levélben fordult panasszal a miniszterelnökhöz és a köztársasági elnökhöz. A Szindikátus 1919. február 12-ei ülésén foglalkozott azokkal „a sajnálatos tényekkel, amelyek a napilapok felelősségteljes és közérdekű munkáját mindjobban zavarják, sőt egyes esetekben teljesen lehetetlenné is teszik”. „A fegyveres erők felelőtlen tagjai mérhetetlen akadályokat gördítenek a szabad véleménynyilvánítás elé.” Kérték a miniszterelnököt, hogy a II. néptörvénynek haladéktalanul szerezzen érvényt. Utaltak rá, hogy amikor a *Déli Hírlap* szerkesztősege és nyomdája előtt a fegyveres erő egy része megjelent,

4 ZÁHONYI-ÁBEL Márk: Filmcenzúra Magyarországon a Horthy-korszak első évtizedében. *Médiakutató*, 2012/nyár. 91.

5 SIKLÓS András: A magyarországi sajtó a forradalmak időszakában 1918–1919. *Magyar Könyvszemle*, 1963/1–2. 75. GÖNDÖR Ferenc: *Vallomások könyve*. Wien, 1922. 25.

6 SIKLÓS i. m. (5. lj.) 76.

7 *Az Ember*, 1919. január 28. Közli SIKLÓS i. m. (5. lj.) 75.

8 GARAMI Ernő: *Forrongó Magyarország. Emlékezések és tanulságok*. Leipzig–Wien, Pegazus, 1922. 86–89.

9 SIKLÓS i. m. (5. lj.) 75–76.

amikor a *Pesti Hírlap* szerkesztőségét és nyomdáját a csőcselék szétverte, a miniszterelnök hangsúlyozta, hogy a sajtószabadságot minden eszközzel meg fogják védeni. A sajtó képviselői kifogásolták, hogy a kormány részéről semmiféle tiltakozó nyilatkozat azóta sem jelent meg a sajtó szabad munkáját veszélyeztető eseményekkel szemben. A kormány akkor sem cselekedett határozottan, amikor a megszálló csapatok a magyar sajtót a megszállás egész területéről kitiltották. Nem lépett fel a fegyveres erő tagjait képező katonacsoportok ellen sem, amelyek – a katonatanács parancsára hivatkozva – több napilap, az *Uj Lap*, a *Neue Post*, az *Alkotmány* és a *Pester Lloyd* szerkesztői és kiadóhelyiségeiben megjelentek, és életveszélyes fenyegetésekkel terrorizálták véleményük szabad nyilvánításában a sajtó felelős munkásait. Sajnálkozásukat fejezték ki, hogy a kormány ezekben a súlyos órákban, amikor az ország közhangulatát csak a kormány és a sajtó van hivatva irányítani, nem nyújt segédkezet a sajtónak ezen felelőtlen támadások elhárítására. „Amiként a budapesti napilapok szerkesztő-tulajdonosai egyöntetűen elítélik az olyan sajtóhangokat, amelyek a népköztársaság zavartalan munkáját veszélyeztetik, ugyanolyan joggal elvárhatják, hogy most, amikor a köztársaság elleni vétségekről és büntettekről néptörvény jelent meg, a sajtó szabad munkáját a kormány bárhonnan jövő felelőtlen támadásokkal szemben legerélyesebben megvédelmezi s azt az újságot, vagy azt az újságíró, aki a népköztársaság érdekei ellen vét, a népköztársaság bírái elé állítja. [...] A sajtó szabadsága elleni felelőtlen és terrorisztikus fellépésekkel szemben egyetlen fegyverünk: a sajtószabadság szent elve”.¹⁰

Az atrocitások azonban tovább folytatódtak. Február 20-án megtámadták a római katolikus kongreganisták Apostol nyomdáját és a *Népszava* épületét is. A szociáldemokrata lap ugyanis Weltner Jakab szerkesztésében felvette a küzdelmet a bolsevista agitációval szemben. A *Népszava* ellen felheccelt néhány százfős tömeg megtámadta az épületet védő rendőrkordont, aminek következtében több rendőr életét veszítette.¹¹

A sajtószabadság korlátai nemcsak a hivatalos lapok munkájának akadályozásában mutatkoztak meg. Tobi József soproni kereskedelmi iskolai tanár ellen, aki a köztisztviselők körében fejtett ki agitációs tevékenységet, a polgári demokratikus Berinkey-kormány hivatali ideje alatt indult minősülő és büntetendő izgatás és lázítás büntette gyanújával eljárás. Ezt azzal vonta magára, hogy a soproni Rábaközi Nyomdában „Dunántúl Népe!” címmel röpiratot jelentetett meg, amelynek tartalmát a hatóság büntetőjogilag kifogásolhatónak találta: „az országban illetéktelen tényezők ragadhatják magukhoz a hatalmat, a kik eszközeikben nem válogatva, saját szekerük tolására befogva, beszélnek a nemzet nevében és közben az országot a tönk szélére juttatják. [...] A kormány mögött nem áll a nép rétege, amelyre támaszkodhatnék. Kinek nevében beszél, kinek nevében tesz a kormány? [...] Ezeknek az illetéktelen tényezőknek köszönhetjük, hogy az országot rablók árasztották el. [...] Szétzüllesztették hadseregünket, amely négy és fél éven át a fél világgal felvette a harcot. [...] Ígérnek, ajándékoznak Magyarországot testéből, mint a rablott zsákmányból. De ezért számolni és felelni fognak, mint számolni és felelni kell. [...] Fogjunk most össze! De nem beszélünk, hanem tennünk kell! Budapest nem a nemzet! Budapest nem az ország!” A vád szerint a röpirat támadás a köztársaság kormánya által hozott néptörvények ellen, és egyes kitételei alkalmasak arra, hogy a „vidék magyar népében”, a „falu népében” a forradalom óta döntő befolyáshoz jutott városi,

10 MNL OL, K 26 1208. cs. III. t. 1842. sz.

11 GARAMI i. m. (8. lj.) 102–103. Vö. RÉVÉSZ Mihály: *A Népszava története*. Budapest, Népszava kiadás, 1945. 30. SIKLÓS i. m. (5. lj.) 76.

különösen a fővárosi munkássággal szemben gyűlöletes érzést keltsenek. A Tobi elleni vádat az ellenforradalom hatalomra jutása után, 1919 októberében ejtették.¹²

Hogy a polgári demokratikus kormányzat alatt is illúziónak bizonyult a sajtószabadság, mutatja a következő eset is. A *Szabolcsi Hírlap* szerzői 1919 februárjában egyenesen Juhász-Nagy Sándor igazságügyi miniszterhez fordultak panasszal. A lap felelős szerkesztője, aki egyébként maga is tagja volt a Szociáldemokrata Pártnak, több ízben megtiltotta egyes cikkek közlését azzal az indokkal, hogy azok a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének nem fognak tetszeni, ezért a kellemetlenségek elkerülése végett jobb, ha azok megjelenésétől eltekintenek. A lap érintett munkatársai az igazságügyi miniszterhez mint a „sajtószabadság leghivatottabb védelmezőjéhez” fordultak, mert a jelzett „eljáráásban a forradalom által oly nehezen és oly régóta epedve várt sajtószabadságnak súlyos sérelmét” látták.¹³

Orosz pénzből, illegálisan, a papírrendelet és a sajtóra vonatkozó szabályok megsértésével, a feketepiacon beszerzett papíron jelent meg 1918. december 7-től a *Vörös Újság*, a Kommunisták Magyarországi Pártjának lapja, amely eleinte hetente csak néhány alkalommal jelentkezett. Az erőtlen kormányhatalom azonban nem lépett fel vele szemben. Csak az 1919. február 20-ai kommunisták által szervezett *Népszava* elleni támadás után foglalta le a szerkesztőség eszközeit, megbénítva ezzel néhány hétre a lap megjelenését. Az 1919. március 21-ei kommunista hatalomátvétel után a *Vörös Újság* lett a „proletárállam” elsőszámú hivatalos lapja.¹⁴

2. A „proletár” sajtószabadság

A Tanácsköztársaság kikiáltása után a Forradalmi Kormányzótanács már 1919. március 22-ei első ülésén foglalkozott a sajtóval. A sajtóügyeket Göndör Ferenc elnökletével a sajtódirektórium irányította. Március 25-én megszüntette az *Alkotmányt*, a *Budapesti Hírlapot*, a 8 *Órai Újságot*, továbbá néhány kisebb napilapot, április 7-én pedig 223 időszakos lap megszüntetéséről döntött.¹⁵

A sajtó irányításának kérdései a Kormányzótanács április 8-ai és 11-ei ülésén is napirenden voltak. A sajtódirektórium addigi működésével nem voltak elégedettek. Lengyel Gyula pénzügyi népbiztos szóvá tette, hogy egyes lapok a Pénzügyi Népbiztosság megkérdezése nélkül jelentetnek meg pénzügyi dolgokat érintő közleményeket. (Így például azt, hogy Ausztriában kivonják a 25 és 200 koronásokat a forgalomból. Lengyel szerint egy bankigazgató letartóztatásáról szóló hír is pénzügyi dolognak tekintendő.) Landler Jenő belügyi népbiztos a sajtódirektórium feloszlátása mellett foglalt állást. Helyettese, Vágó Béla pedig azt javasolta, hogy minden népbiztos állítson föl sajtóirodát, és ezeknek szervezzenek egy központot. Szorgalmazta a sajtótermékek árusításának központosítását.

12 MNL OL, K 579 1815. dob. R – 1919 – 7350.

13 Uo. R – 1919 – 9997.

14 Vö. HAVASMEZŐI Gergely: A Vörös Újság. Egy kommunista lap a Népköztársaságban és a Tanácsköztársaságban, 1918–1919. www.filologia.hu/az-ev-szakdolgozata/a-varos-ujsg.-egy-kommunista-lap-a-nepkoztarsasagban-es-a-tanacskozarsasagban-1918-1919/minden-oldal/minden-oldal.html és VITÉZ Ferenc: *A szabadságon innen és túl. Fejezetek a magyar sajtó történetéből*. Főiskolai jegyzet. Debrecen, Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, 2007. 107.

15 JÓZSEF Farkas: *A Magyar Tanácsköztársaság sajtója*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1969. 51–52.

Kunfi Zsigmond közoktatásügyi népbiztos a háború alatt működő Hadifelügyeleti Bizottság újbóli felállítását javasolta. Helytelenítette a lapok uniformizálását, szerinte szükséges, hogy a lapoknak hitele legyen. Az erős centralizáció mellett „bizonyos individualizmust” kért a lapoknak. „Nem elég, hogy a sajtó élére vasmunkást teszünk, energia mellett hozzáértés is kell”. Pogány József csatlakozott Kunfi álláspontjához: „olyan cenzúrát kell teremteni, amilyen a háborúban volt”. Kun Béla külügyi népbiztos a polgári lapok betiltása mellett érvelt. Szóvá tette, hogy a 3000 koronás havi fizetés megállapítása mellett, bizonyos újságírók 4000 koronás fizetést kapnak. „A feudális sajtót el kell tiltani, de a pártban meg kell engedni az elvi és elméleti alapon álló kritikát.” Hevesi Gyula szocializáló népbiztos a papírgazdálkodás nagyon rossz helyzetére tekintettel a polgári lapok felszámolása mellett szolt. Ezt az álláspontot képviselte Lukács György közoktatásügyi népbiztos is. Kun Béla indítványt tett arra, hogy minden magánvállalkozásban levő újságot, minden olyan újságot, amely nem a Magyarországi Szocialista Párt¹⁶ vagy nem a proletárállam kiadásában jelenik meg, be kell szüntetni. A Kormányzótanács végül arról határozott, hogy az összes polgári lapot megszünteti, *Az Est* és a *Pester Lloyd* kivételével. Ezek nem hivatalos lapjai voltak tanácskormányoknak, csak felügyelete alatt álltak.¹⁷

A Közoktatásügyi Népbiztosság „Mit adott a forradalom?” című kiadványa így írt a sajtóról: „Forradalmi időben, amikor a harc életre-halálra megy, az ellenségtől el kell venni a fegyvereit. Ilyen fegyver a sajtó, az egyesülés és a gyülekezés szabadsága. A proletárállamnak ellensége a burzsoázia, a burzsoáziától tehát el kell venni sajtóját, egyesületeit, gyülekezeteit.”¹⁸ Ennek értelmében folytatódott a polgári lapok likvidálása. Május 15-től nem jelent meg a *Világ*, a *Pesti Napló*, a *Magyar Hírlap*, *Az Est*, a *Friss Újság*, a *Kis Újság*, *Az Újság*, a *Magyarország* stb. Május végére Budapesten – részben a papírhány következtében – már csak öt napilap jelent meg: a *Budapesti Hírlap* székházát elfoglaló *Vörös Újság* (délután jelent meg), a *Népszava*, amely a hivatalos reggeli napilap lett, a német nyelvű *Volkstimme*, a *Világ szabadság* és a német nyelvű *Pester Lloyd*. (A Külügyi Népbiztosság sajtóosztály adta ki a *Külföldi Lapszemlét*, amely a világsajtóból hozott szemelvényeket.) A német nyelvű *Pester Lloyd* megmaradását az magyarázza, hogy a lap jelentős külföldi tekintélyét kívánta a bolsevista kormányzat külföldi propagandája számára felhasználni. A vidéki lapokat is államosították, gyakran új címet adtak nekik, hogy elnevezésükben is jobban megfeleljenek a bolsevista propagandának. 1919. június végén, Budapesten kívül, a még meg nem szállt országrészekben 25 napilap és 58 hetilap jelent meg. Az addigi nyomatos sajtótudósítók helyébe, az újságok tartalmi irányítására létrehozták *A Munka* című nyomtatott, amely szinte kész vezércikkekkel, elemzésekkel látta el a lapokat.¹⁹

Valamivel kevésbé mostohán jártak el az irodalmi, ifjúsági és női lapokkal. Továbbra is megjelent például a *Nyugat*, a *Vasárnapi Újság*, a vicclapokat viszont megszüntették.²⁰

16 1919. március 21-én a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt egyesítésével létrejött kommunista párt.

17 A forradalmi kormányzótanács ülése, 1919. április 8. GÁBOR Sándorné – HAJDU Tibor – SZABÓ Gizella (összeáll. és szerk.): *A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai. 6/A kötet*. Budapest, Kossuth, 1959–1960. (a továbbiakban: MMTVD 6/A.) 167–169. JÓZSEF i. m. (15. lj.) 54.

18 Idézi JÓZSEF i. m. (15. lj.) 55.

19 GRATZ Gusztáv (szerk.): *A bolsevizmus Magyarországon*. Budapest, Franklin, 1921. 735–736. JÓZSEF i. m. (15. lj.) 56. SIKLÓS i. m. (5. lj.) 81.

20 BUZINKAY Géza – KÓKAY György: *A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig*. Budapest, Ráció, 2005. 202.

A közoktatásügyi népbiztosság április 19-én kelt 9. K. N. számú rendeletével létrehozták a Szellemi Termékek Országos Tanácsát, amely átvette a megszüntetett Sajtódirektórium szerepét. A Tanács engedélye nélkül nem volt szabad – a napi sajtó és a politikai lapok kivételével – sajtóterméket megjelentetni. Csak az engedély birtokában volt megkezdhető a többszörösítés, majd a terjesztés. A közoktatásügyi népbiztosság az április 26-ai 14. K. N. számú rendelete szabályozta a Szellemi Termékek Országos Tanácsának szervezetét. A rendelet megjelenését követően „minden szellemi termék csak a Szellemi Termékek Országos Tanácsa útján” jelenhetett meg.

A Közoktatásügyi Népbiztosság 1919. május 6-án kiadott, a könyvtárakról szóló 22. K. N. sz. rendelete köztulajdonba vett minden tudományos és közművelődési könyvtárat, amennyiben az a hivatali kézikönyvtár kereteit meghaladta.²¹

A korlátozások érintették a külföldi lapok forgalmát is. A Vörös Őrség IV. sz. soproni kerületi parancsnoksága elrendelte, hogy a határt átlépő utasoktól a külföldi újságokat kobozzák el. A kerületi parancsnokság a rendelkezést jóváhagyásra a Vörös Őrség főparancsnokságához terjesztette fel. Utóbbi szerint azonban a külföldi napilapok behozatalának tartós megtiltása „az adott külpolitikai viszonyok között nem látszik a Tanácsköztársaság érdekében állónak”. Az osztrák keresztény-szocialista *Reichspost* című lap kitiltásával a Főparancsnokság egyetértett, mert ez a lap támadta legfőképpen a Tanácsköztársaságot. „A többi német-ausztriai lapnak az utasoktól való elvétele azonban felesleges vegzatúrát jelentene és céltalan is lenne, mert más lapot kitiltani egyelőre nem látjuk szükségesnek.” A Forradalmi Kormányzótanács a Vörös Őrség Főparancsnokságának felterjesztésével 1919. május 20-án foglalkozott. Egyelőre – egyetértve a javaslattal – nem kívánta elrendelni a külföldi lapok általános kitiltását. De utasította a Vörös Őrség illetékes kerületi szerveit, hogy kísérik figyelemmel a határszéli forgalomban legsűrűbben behozott külföldi lapokat, és amelyeknek tartalma alkalmas a „közrend és köznyugalom megzavarására”, azoknak a Tanácsköztársaság területéről való kitiltásáról a Vörös Őrség Országos Főparancsnoksága útján és a Kormányzótanács sajtóosztályával egyetértésben tegyen előterjesztést.²²

A Tanácsköztársaság alkotmányát a szövetséges tanácsok országos gyűlése 1919. június 23-án fogadta el. A új alkotmány 8. §-a szólt a sajtóról: „A Tanácsköztársaságban a dolgozók véleményüket írásban és szóban szabadon nyilváníthatják, de megszűnt a tőkének az a hatalma, amellyel a sajtót a kapitalista gondolkodásmód terjesztésének és a proletáröntudat elhomályosításának eszközévé alacsonyította. Megszűnt a sajtónak a tőkéktől való függése is. Minden nyomtatvány kiadásának joga a munkásságé, és a Tanácsköztársaság gondoskodik arról, hogy a szocialista eszme az egész országban szabadon terjedjen”.²³

Vagyis a sajtó szabadsága a bolsevista eszméknek a hatalom birtokosai által megszabott módon való terjesztésére degradálódott.

21 MMTVD 6/A. (17. lj.) 349–350.

22 MNL OL, K 26 1208. cs. III. t. 2642. sz.

23 MMTVD 6/A. kötet 215.

3. A sajtószabadság korlátozása az ellenforradalmi korszak első éveiben

3.1. Hármasszorításban: román megszállás, Nemzeti Hadsereg, kormányzat

A Tanácsköztársaság bukása után hatalomra került, Peidl Gyula vezette szakszervezeti kormány augusztus 4-én hatályon kívül helyezte az 1919. március 21-e után hozott, a sajtót korlátozó intézkedéseket és visszaállította a sajtóra vonatkozó 1918. évi II. néptörvényt.²⁴ A tényleges hatalom azonban a Tanács hatalom megdöntésében résztvevő és a Budapestre is bevonuló román megszálló csapatok kezében volt. A román katonai parancsnokság is cenzúrát vezetett be. A Dr. Mezei Gyula vezetésével tevékenykedő budapesti román cenzúrahivatal 1919. augusztus 7-én elrendelte, hogy „mindennemű sajtó és nyomdai terméket a mai naptól megjelenésük előtt ke-felenyomatban, két példányban a román cenzúrahivatalnál be kell mutatni”. „A hírlapokat és a folyóiratokat a felelős szerkesztőknek vagy igazolt megbízottjuknak, egyéb nyomdai és sajtótermékeket pedig a nyomda tulajdonosnak vagy helyettesének személyesen kell magával hoznia. A cenzúrahivatal előzetes engedélye nélkül semmiféle sajtótermék nem jelenhet meg. Az összes hírlapokat és folyóiratokat megjelenésük után egy-egy példányban a Városparancsnokságnak, két-két példányban pedig a román cenzúrahivatalnak kell megküldeni.”²⁵ A román cenzúra, amelynek következtében gyakran nagy fehér foltokkal jelentek meg a lapok, egészen november közepéig volt érvényben, amikor a román katonaság a Tisza vonaláig vonult vissza.

A szakszervezeti kormányt megdöntő, az antant támogatását élvező Friedrich István kormánya augusztus 8-án kormányrendeletben a „papírhíányra való tekintettel” a kormány hivatalos lapja, a *Budapesti Közlöny* kivételével valamennyi időszaki újság (napilap, hetilap, folyóirat), továbbá röplap megjelentetését megtiltotta.²⁶ Két nappal később belügyminiszteri körrendelet megtiltotta a nem időszaki lapok utcai terjesztését.²⁷

A Friedrich-kormány hatalma azonban korlátozott volt, a tényleges hatalmat a megszálló román katonaság birtokolta, amely valamennyi politikai irányzat számára egy napilap engedélyezését kívánta. A fővárosi kiadók viszont korlátlan lapindítási jogot követeltek. Céljuk nyomtatékosítására a kiadók és a nyomdák általános sztrájkba léptek, amely révén a kormány lapjainak kiadása is akadályokba ütközött. Az Ébredő Magyarok Egyesületének²⁸ emberei ezért megszálltak egy nyomdát, ahol a maguk toborozta személyzettel végezték a *Reggeli Hírek* című kormányzati lap nyomtatását.

24 6/1919. M. E. sz. rendelet.

25 MNL OL, K 26 1208. cs. III. t. 3892. sz.

26 A Magyar Köztársaság miniszterelnökének 1. számú rendelete a sajtótermékekről (1919. augusztus 8.). Közli MARKOVITS Györgyi – TÓBIÁS Áron (vál., szerk., előszóval és összefoglalóval a szöveggel ellátta): *A cenzúra árnyékában*. Budapest, Magvető, 1966. 43.

27 72.316/1919. sz. belügyminiszteri körrendelet. Vö. MARKOVITS Györgyi: *A magyar írók harca a cenzúra ellen (1919–1944)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985. 35.

28 Az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) 1918 végén vagy 1919 elején (pontos dátum nem ismert) alakult és hamarosan igen népszerűvé vált szélsőjobboldali szervezet volt. Alapszabálya értelmében célja „a keresztény és magyar nemzeti közszellem felébresztése, a keresztény fajiség védelme úgy gazdasági, kulturális, mint társadalmi téren”. Az ÉME egyes tagjai számos terrorcselekményt hajtottak végre baloldali, liberális és zsidó személyek (például Az *Est* tulajdonos-főszerkesztője, Miklós Andor) és szervezetek ellen.

A kormány engedményre kényszerült, és szeptember 11-én visszavonta augusztus 8-ai rendelkezését az időszaki lapok betiltásáról, valamint a rotációs papírkészletek zár alá helyezéséről.²⁹ A szeptember 20-ától hatályos rendelete csupán a „közrendet veszélyeztető kommunista, bolsevista és anarchista sajtótermékek” beszolgáltatásáról intézkedett.³⁰ Az ilyen tartalmú nyomtatványok birtoklása és forgalmazása büntetendő cselekménynek minősült, és hat hónapig terjedő elzárással, illetve 2000 korona pénzbüntetéssel volt sújtható. A lakosság a tilalom közhírré tételétől számított 48 órán belül köteles volt az érintett sajtótermékeket a hatóságnak beszolgáltatni. Aki tudott arról, hogy más birtokában tiltott sajtótermék van, köteles volt azt bejelenteni, különben bűnrészesként büntethetővé vált. A beszolgáltatott nyomdatermékekből egy példányt a belügyminiszternek kellett megküldeni, a többit pedig elégetés útján kellett megsemmisíteni. A megsemmisített sajtótermékekről listát kellett készíteni. A helyi hatóságok munkáját kívánta segíteni a kormányzervek által a tiltott sajtóról összeállított, kezdetben 179 címből álló, majd többször bővített jegyzék.³¹ A rendelet ellen röpirat formájában jelent meg Roboz Imre szerkesztésében a *Pesti Élet* című nyomtatvány, amely így jellemezte a jogforrást: „Nem egyéb ez a rendelet, mint ügyes fortély a politikai üldözésnek [...] Beniczky kapható volt a sajtó ezen orvtámadására és mint belügyminiszteri rendeletet közzétette a hivatalosban. A főkapitányságon pedig elhatározták, hogy [...] megkezdődik a Friedrichéknek kellemetlen számottevő politikusok és zurnaliszták kíméletlen zaklatása.”³² A *Pesti Élet* főszerkesztőjét, kiadóhivatalának és nyomdájának személyzetét letartóztatták.³³

1919 szeptemberének közepétől – ha súlyos cenzúra közepette is –, de folyamatosan újra megjelenhettek a korábbi polgári lapok és a szociáldemokrata *Népszava* is. Új lapok is indulhattak, mint például a Központi Sajtóvállalat kiadásában a *Nemzeti Ujság*. A szűkös papírkontingens miatt megesett, hogy a lapok csak négyoldalas számokat adhattak ki. A megszálló román katonaság cenzúrája jeleként november 15-éig a budapesti lapok nagy, üres foltokkal jelentek meg. A Nemzeti Hadsereg Budapestre történt bevonulása után egy időre a fehér blokkok ritkultak, majd 1920 elejétől ismét érzékelhetően gyarapodtak.³⁴

29 4.472/1919. M. E. sz. rendelet. Az újságok nyomtatásához szükséges rotációs papír szűkössége okozta helyzet kezelésére jelent meg a 4.072/1919. M. E. sz. rendelet (1919. augusztus 21.) rendelet, amely a hivatalos lapok papírszükségletének biztosítása érdekében előírta, hogy a rotációs papír-készleteket be kell jelenteni, azokat zár alá veszik, és azokkal csak a kereskedelemügyi miniszter rendelkezhet. A miniszter azt is elrendelhetette, hogy a zár alá vett papír tulajdonosai a készleteiket másoknak átengedjék. Amennyiben a vételárban megegyezni nem tudnának, akkor azt a kereskedelemügyi miniszter határozza meg. A rendelet egyidejűleg hatályon kívül helyezte a rotációs papírra vonatkozó korábbi jogszabályokat. Mindennemű újságnyomásra alkalmas papír forgalmazását engedélyhez kötötte a 3.965/1919. M. E. sz. rendelet.

30 4.680/1919. M. E. sz. rendelet (1919. szeptember 20.).

31 78.170/1919. B. M. sz. rendelet (1919. szeptember 21.) és 83.042/1919. B. M. sz. rendelet (1919. október 24.). Vö. MARKOVITS Györgyi: *Üldözött költészet. Kitiltott, elkobzott, perbe fogott kötetek, versek a Horthy-korszakban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964. 25–36. Jegyzék az elkobzandó és megsemmisítendő kommunista, bolsevista és anarchista sajtótermékekről.

32 Közli MARKOVITS (1985) i. m. (27. lj.) 36. *Pesti Élet*, 1919. szeptember 24.

33 MARKOVITS (1985) i. m. (27. lj.) 42. A *Pesti Élet* szerkesztői a román megszálló csapatokkal távoztak az országból. Évekkel később szolgáltatta ki őket Románia. Roboz Imrét és testvérét, Roboz Bélát elsőfokon öt, illetve négyévi fegyházra ítélték, ami azonban az Ítéltábla tizenkettő, illetve tíz évre emelt fel. OLAY Ferenc: *A magyar sajtó és az utódállamok*. Budapest, Magyar Nemzeti Szövetség, 1928. 18–19. MARKOVITS Györgyi: *„Terjesztését megtiltom”*. Budapest, Magvető, 1970. 51., 88.

34 *Az 50 éves Pesti Hírlap jubileumi albuma 1878–1928*. Budapest, Légrády, 1928. 139–141.

A román csapatok által meg nem szállt területeket, Nyugat-Magyarországot és a Közép-Dunántúlt a Horthy Miklós vezérlete alatt álló Nemzeti Hadsereg tartotta ellenőrzése alatt. A Nemzeti Hadsereg Fővezérsege még 1919. október 21-én rendeletet adott ki, amelyben felsorolta, hogy az általa ellenőrzött területeken az azzal megbízottak mely politikai napilapokat és folyóiratokat foglalják le, továbbá rendelkezett arról is, hogy terjesztésüket „minden eszközzel” akadályozzák meg. A lefoglalandó lapok a következők voltak: *Az Ujság, Budapesti Ujság, Pesti Napló, Az Est, Magyarország, A Nap, Déli Express, Világ, Népszava, Volkstimme, Föld Népe, Uj Szó, Pesti Élet, Köztársaság, Friss Ujság, Hétfő Reggel, Egyenlőség, Magyar Érdek, Jövőnk, Rendkívüli Ujság, Szociáldemokrata Röpiratok, Arbeiterzeitung, Mátyás Diák, Borszem Jankó, Vágóhid.* Ezek mellett – jelentés megtétele mellett – elkobozhattak más lapokat is, amennyiben azok valamelyike a „magyar nemzeti hadsereget és a keresztény nemzeti eszmét” támadó cikket tartalmazna. A vármegyei parancsnokságok hírszerző osztályai a lapok elkobzására kirendelt katonai és határrendőrségi közegeket megfelelő igazolvánnyal szerelték fel, amellyel a postahivatalokban, a postavonatokon és a postakocsikon igazolták magukat. A vonatokat – állt a rendelkezésben – nem tartóztathatták fel, hanem az ellenőrzést menet közben kellett végrehajtaniuk, majd annak elvégzése után egy másik vonattal kellett visszatérniük állomáshelyükre. A mozgó postakocsikból a postai zárlatokat (csomagokat, zsákokat) el nem vihettek, azokat csak a postavezető jelenlétében bonthatták fel.³⁵

Miután a megszálló román hadsereg 1919. november 14–16-án a Tisza vonaláig vonult vissza, a Friedrich-kormány – megszabadulva a román gyámkodástól – november 14-én közzétette újabb sajtórendeletét (5.499/1919. M. E. sz.). A rendelet, amely aznap hatályba is lépett, a sajtó alapvető szabályozása tekintetében az 1914. évi sajtótörvényt és az 5.483/1914. M. E., valamint a 12.001/1914. I. M. E. sz. rendeleteket vette irányadónak, azzal a nem lényegtelen eltéréssel, hogy az előzetes cenzúrát az ország egész területén megjelenő minden időszaki lapra és más sajtótermékre is kiterjesztette. E szerint az 1914-ben hozott rendeleteknek megfelelően a sajtótermékek kötelespéldányát a terjesztés előtt kellett benyújtani, s amennyiben a hatóság nem élt ellenvetéssel, az időszaki sajtótermékek esetében három óra elteltével, nem időszaki sajtótermékeknél egy hét elteltével lehetett a terjesztést megkezdeni. A rendelet viszont nem állította vissza a belügyminiszter lapbetiltási jogát. A Friedrich-kormány rendelkezett a proletárdiktatúra szervei által lefoglalt sajtótermékek sorsáról is.³⁶ Közülük csak azok megsemmisítését rendelte el, amelyek „tartalma a fennálló jogrendbe vagy a közerkölcsökbe ütközik, vagy az ifjúság erkölcsi életének fejlődését veszélyezteti.” A többi megfelelő igazolás ellenében vissza kellett szolgáltatni a jogos tulajdonosának. Egy háromtagú bizottságot állítottak fel annak eldöntésére, hogy mit kell megsemmisíteni, illetve visszaadni. A bizottság elnöke az egykori Szellemi Termékek Országos Tanácsának felszámolására létrehozott bizottság elnöke, további tagjai pedig a belügyminiszter és a vallás- és közoktatásügyi miniszter egy-egy delegáltja lettek.

A Nemzeti Hadseregnek a fővárosba való bevonulása (1919. november 16.), majd az antant közvetítésével, Huszár Károly vezetésével megalakuló úgynevezett koncentrációs (koalíciós) kormány 1919. november 24-ei megalakulás után is megmaradt a katonai és a polgári közigazgatás kettőssége, ami a sajtórendészet vonatkozásában is állandó konfliktusokhoz vezetett a kormánysszervek és a katonai parancsnokságok között. Mindenestre az új miniszterelnök,

35 Közli MARKOVITS (1970) i. m. (33. lj.) 63–64. MARKOVITS (1985) i. m. (27. lj.) 41.

36 6.221/1919. M. E. sz. rendelet (1919. november 17.).

aki maga is újságíró volt, a sajtót nem tekintette eleve ellenségnek. Még a Friedrich-kormányban betöltött vallás- és közoktatásügyi minisztersége idején kijelentette, hogy „a kormány a maga pozícióját rendkívül meg fogja erősíteni, hogyha az összes lapok megindulhatnak”.³⁷

November 29-én az új miniszterelnök a sajtó képviselőitől azt kérte, hogy „a kormányt és a békedelegációt ne hozzák olyan helyzetbe nem hivatalos forrásból eredő közlésekkel, a melyek munkáját megnehezítik és a külfölddel szemben ferde helyzetbe hozzák. Gondoskodni fogok arról, hogy a sajtó megkapja információit, de viszont a sajtónak gondoskodnia kell arról, hogy a békedelegáció kifelé teljesen egyöntetű akaratot képviseljen.” Huszár azt is kérte, hogy a lapok a békétárgyalások idején ne tárgyaljanak úgy „bizonyos felmerülő incidenseket”, hogy az „további izgalmakat” kelthessen. Főszempontként a morált jelölte meg, amit minden sajtóközleménynek mindenkor szem előtt kell tartania.³⁸

A Vidéki Újságkiadók Országos Szövetsége is memorandumban fordult a miniszterelnökhöz a vidéki sajtó helyzetének javítás érdekében. Rendelet kiadását javasolta a sima, íves újságpapír vidéki sajtó részére való biztosítása, „a tisztességes árak szabályozása” és a csempészkereskedelem letörése érdekében. A hírlapbélyeg-mentesítésnek – amit a budapesti lapok részére 1914-ben kormányrendelet tett lehetővé – a vidéki lapokra történő kiterjesztését is indítványozta. Önálló Íves Újságpapír Központ létrehozását is javasolta a Rotációs Újságpapír Központ mellett. Ha ez nem volna lehetséges – állt a memorandumban, – az íves papír ügye is a fennálló Újságpapír Központ hatáskörébe kerüljön. Azt is kérték, hogy a papírár-megtérítés kedvezménye a vidéki sajtóra is terjedjen ki, az újságírók részére kiadandó vasúti szabadjegyek kiadásában pedig méltányosabb elbánást alkalmazzanak stb. A választervezetben az állt, hogy megfontolandó az íves papír feletti rendelkezésnek a Papírközpont alá helyezése. A bélyegmentesítés ügyében nem született ígéret sem. Arra az esetre, ha a kormány a papírár-megtérítés kedvezménye rendszerét módosítaná, kilátásba helyezte annak a vidéki sajtóra való terjesztését is.³⁹

A kormány és a Fővezérség sajtóval kapcsolatos nézeteinek különbözőségére vet fényt a tárgyban köztük folyó levelezés. A kormány, ha a cenzúra fenntartása mellett is, de a lapok megjelenését nem kívánta megakadályozni. A Fővezérség viszont a számára nem kívánatos lapok betiltását szorgalmazta. A Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége szerint: „Magyarországon az úgynevezett liberális sajtó az, mely a legjobban rombolt, szellemileg mételyzett és minden oly célt szolgált, mely a magyar nemzeti irányt károsítani tudta. Amennyiben lát-szólag be is hódolt a nemzeti eszmének, ezt csupán azért tette, hogy a számára jelenleg káros irányt lehetőleg a legsimábban megúszhassa, hogy utána bizonyára teljes erővel megint az internacionális liberalizmus szolgálatába szegődhessen. E sajtó a legveszedelmesebb ellensége a nemzeti hadseregnek és így a fővezérség nélkülözhetetlenül szükségesnek tartja, hogy ennek ellenőrzése a legnagyobb éberséggel és garanciát nyújtó körültekintéssel, előrelátással kezel-tessék.” A Fővezérség nevében Soós tábornok hangoztatta, hogy az előzetes cenzúra nem felel meg teljesen a sajtótörvénynek, és az a „destrukciót” inkább elősegíti, mintsem meggátolja. Ezenkívül, mivel a Fővezérség szerint a Magyar Távirati Iroda nem felel meg teljesen a „ma követelményeinek”, annak „teljesen megbízható magyar nemzeti irányú egyénekkel” való „újra szervezését” javasolta.

37 MNL OL, K 27 Mt. jkv. 1919. szeptember 10. 8. pont.

38 BUZINKAY Géza: A trianoni békeszerződés és a magyar liberális sajtó. *Médiakutató*, 2011/tél. 101.

39 MNL OL, K 26 1208. cs. III. t. 6640. sz. 1919. december 10.

A miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője, Bonitz Ferenc által szignált válaszból kitér a miniszterelnökség eltérő álláspontja. Nem osztotta azt a vélekedést, hogy az előzetes cenzúra elősegíti a destrukciót, sőt szerinte az előzetes cenzúra eddig a legjobb eszköznek mutatkozott az „izgató hangú közlemények” kiküszöbölésére, és feltétlenül eredményesen működött. Nem osztotta a Magyar Távirati Iroda (MTI) átszervezésére vonatkozó javaslatot sem. Az MTI mint a miniszterelnökség sajtóosztályának szerve (sic!), hasonlóan a cenzúrahivatalhoz, jól végzi feladatát. Bonitz a miniszterelnökség részéről ugyanakkor pártolta azt a kezdeményezést, hogy a miniszterelnökség és a Fővezérség sajtóosztályainak vezetői hetenként tartsanak közös értekezletet, továbbá, hogy egyes lapokat az előzetes cenzúra alól felmentsenek. A felmentésről döntést hozó bizottságban viszont az ügyészség és a Fővezérség kiküldöttjei mellett a miniszterelnökség is részt kívánt venni egy tisztviselője delegálásával. A Fővezérségnek a hírlapok részére fenntartott telefonos interurbán-szolgálat megszüntetésére vonatkozó javaslatát viszont a miniszterelnökség elutasította, mert „Magyarország akkor teljesen el volna vágva a világtól és rosszakaratúak mindig módját találják, hogy levél vagy kiutazók útján álhíreket juttassanak ki”. Bonitz hangsúlyozta, hogy a telefonszolgálat teljesen ellenőrizhető és az ellenőrzés szigorítása is a kormányzat módjában áll.⁴⁰ Bonitz, aki állítólag „sértő módon” kommentálta a Fővezérség feljegyzéseit, annyira irritálta azt, hogy – a kialakult együttműködés megóvása érdekében – maga Horthy Miklós kérte elmozdítását. Huszár azonban ragaszkodott sajtófőnökéhez.⁴¹

Máskor a miniszterelnökségi sajtóosztály élt kifogással, amiért a Fővezérség sajtóirodája bel- és külpolitikai kérdésekben közleményeket juttatott el a sajtóhoz. „Mivel így egységes sajtó politika nem folytatható”, a miniszterelnökség a kérdésben megbeszélést tartott szükségesnek. Azt kérte, hogy a Fővezérség sajtóosztálya csak katonai ügyekben helyezzen el közleményeket, bel- és külpolitikai híreket mindig csak a miniszterelnökségi sajtóosztály útján jelentessen meg. „Nehogy a sajtószolgálat egysége megbontassék és az erők szétforgácsolásával esetleg ellenkező irányban és egymást kizáró vagy egymásnak ártó eszközökkel szolgálják a kétségkívül közös célt.”⁴²

Meg történt, hogy valamelyik helyi lapban az egyik minisztérium által „sugalmazott” cikket egy másik helyi lap hevesen támadta. Az ilyen támadások hatására aztán a megrendelésre készült közleményt megjelentető orgánus nemegyszer saját oldalain tárta fel, hogy a támadott cikket mely hatóság útmutatása szerint írta. A hasonló „leleplezések” elkerülése végett egy 1920. január 20-án tartott értekezleten elfogadták a Fővezérség politikai csoportja képviselőjének javaslatát, amely szerint a jövőben a „sugalmazott cikkeket” a Fővezérség sajtóosztályának kell megküldeni. A Fővezérség aztán majd gondoskodik arról, hogy az ilyen közleményeket az illetékes körletparancsnokság a megfelelő lapban elhelyezze, és ha szükséges, intézkedjen, hogy a többi helyi lap milyen álláspontot képviseljen azokkal kapcsolatban.⁴³

A miniszterelnökség sajtóosztálya az egyes lapokkal szembeni azonos elbánás érdekében is közbenjárt a Fővezérségnél. A Budapesti Napilapok Szindikátusa ugyanis 1920 januárjában panaszt tett az igazságügy-miniszternél, mert a Nemzeti Hadsereg emberei felsőbb parancsra

40 Uo. 6252. sz. 1919. november 26. és december 9.

41 KLESTENITZ Tibor: A tördőfés és az újságírók. Sajtóellenesség a keresztény-nemzeti kurzus éveiben, 1919–1922. *Médiakutató*, 2010/nyár. 92.

42 MNL OL, K 26 1208. cs. III. t. 6278. sz. 1919. november 29.

43 Közli MARKOVITS (1970) i. m. (33. lj.) 64–65.

hivatkozva az általuk „megbízhatatlannak” tartott napilapokat tartalmazó postai küldeményeket rendszeresen felbontották, holott a lapkötegek nagy részét az állami tulajdonú Általános Beszerzési és Csomagszállítási Rt. csomagolta, így arra a lapoknak „semmilyen befolyásuk” nem volt. A Fővezérség hangsúlyozta, hogy „a miniszterelnökség sajtóosztálya részéről ténynek vett és inkriminált parancs a központi cenzúra felállítása óta a Fővezérség részéről ki nem adatott”, és kérte a sajtóosztályt, hogy „a jövőben magát csak konkrét bizonyítékok alapján exponálja”. Elismerte azonban, hogy a Fővezérség utasítást adott ki közegeinek, hogy a felbontatlan újságkötegeket bontsák fel, ha azok tartalma más módon meg nem állapítható. Tekintettel arra, hogy – állítólag – számos esetben azt tapasztalta, hogy – a cenzúra kijátszása szándékával – egyes szállításra feladott újságkötegek közé nem engedélyezett sajtótermékeket (például kommunista röplapokat stb.) csempésznek. A Fővezérség képviselője szerint az úgynevezett „véletlen befelé fordítást” (ti. amikor a címlap nem látszik) csak pár lap szokta alkalmazni, és közülük egyik sem számít a keresztény újságok közé. A miniszterelnökség sajtóosztálya azt kérte a Fővezérségtől, hogy a visszaélések konkrét eseteit közölje annak érdekében, hogy a vétkes lapokkal szemben mihamarabb felléphessen. Leszögezte ugyanakkor, hogy „intenciója az, hogy a cenzúrált, illetve szabad terjesztés jogával bíró lapok érdekeit egyenlő mértékben tartozik képviselni”.⁴⁴

Egy másik alkalommal a miniszterelnökség sajtóosztálya arra kérte a Fővezérség sajtóosztályát, hogy a jövőben ne akadályozzák a *Grimász* című képeslap terjesztését, amire „sajnos sor került”. A lap felelős szerkesztője ugyanis Nagy Imre, a miniszterelnökség sajtóosztályának munkatársa, aki lapjában „csak azt az irányt követi és fogja szolgálni, ami a jelenlegi kurzusnak megfelel”. 1920 márciusában a miniszterelnökség azt is kifogásolta a Fővezérség sajtóosztályánál, hogy akadályozza a *Kis Újság* terjesztését. A szolnoki katonai parancsnokság ellen a *Népszava*, a pápai parancsnokság ellen pedig a *Friss Újság* részéről érkezett panasz, mert érvényes terjesztési joguk ellenére a lappéldányokat a katonai szervek elkobozták.⁴⁵

A koalíciós Huszár-kormány megalakulása ellenére a magyarországi belpolitikai viszonyok még hosszú hónapokig kaotikusak maradtak. Különböző, kétes elemekből álló fegyveres bandák garázdálkodtak, és követtek el terrorista cselekményeket. Több alkalommal megtörtént, hogy az összeomlásért felelőssé tett „zsidó, liberális”-nak minősített lapok szerkesztőségi helyiségeit összetörték, a lapok munkatársait megfenyegették, számos esetben fizikailag is bántalmazták. 1919. december 7-én az Antiszemita Párt nagygyűlésének résztvevői – a demagóg uszítás hatására – feldúlták a *Népszava* és *Az Est* szerkesztőségét. Huszár határozottan elítélte a rombolást, és intézkedett a nyomdák és szerkesztőségek állandó védelméről.⁴⁶ Ezeknek az atrocitásoknak a sorába tartozott 1920 februárjában, Miklós Andornak, *Az Est*-lapok tulajdonosának a megverése,⁴⁷ valamint a *Népszava* szerkesztőjének, Somogyi Bélának és munkatársának, Bacsó Bélának a meggyilkolása. A kormány és a Nemzetgyűlés is megrökönyödéssel fogadta a szociáldemokrata újságírók meggyilkolását, az illetékes hatóságok a tettesekkel szembeni legszigorúbb fellépést ígérték. A tettesekre azonban – legalábbis a nyilvánosság előtt – nem derült fény. A bűntény szálai a Nemzeti Hadsereghez vezettek. (A nyomozás ideje alatt hivatalban levő belügyminisztert, Beniczky Ödönt is elítélték később tiltott közlés és kormány-

44 MNL OL, K 26 1231. cs. V. t. 620. sz. Közli MARKOVITS (1970) i. m. (33. lj.) 66–67.

45 MNL OL, K 26 1231. cs. V. t. 1935., 1936. és 2901. sz.

46 KLESTENITZ (2010) i. m. (41. lj.) 92.

47 DERSI Tamás: *Sajátörténet. A két világháború közötti polgári sajtó. I. rész.* Kézirat, 1965/66. 16.

zósértés vádjával, amikor az akkor már kormányzóvá választott Horthy Miklós személyére tett terhelő vallomását a sajtóban nyilvánosságra hozta.⁴⁸ Miklós Andor és *Az Est* ellenes hangulat annak ellenére sem akart elcsendesedni, hogy a század első felének legsikeresebb sajtómágnása az ellenforradalom hatalomra kerülésekor teljes fordulatot hajtott végre, és a háború alatti pacifista, kormányt támadó magatartása után, az új kurzust kezdte szolgálni, és jó kapcsolatokat alakított ki a kormánytagjaival. Amikor napvilágra került, hogy Miklós Andor és Klebelsberg Kunó belügyminiszter együtt teázott, nagy felháborodás támadt a Bethlen-kormány ellen. Szélsőjobboldali csoportok 1922 áprilisában időzített bombával sikertelen merényletet követtek el Miklós ellen.⁴⁹ Miklós a mindent a profitnak alárendelő tőkés vállalkozó megtestesítője volt, akit mind a szélsőbal, mint a szélsőjobb gerinctelenséggel vádolt.

1920. április 1-vel a Fővezérség megszűnt, és beolvadt a honvédelemügyi minisztériumba. Ezen alkalomból a katolikus lapok kiadására létrehozott Központi Sajtóvállalat sajnálatát fejezte ki. Hangsúlyozta, hogy a Fővezérség sajtóosztálya munkája során a keresztény lapoknak nélkülözhetetlen támogatást nyújtott. Ha a megszűnő sajtóosztály új formát nem nyer, akkor a keresztény lapok „létérdekükben, terjesztésükben s árusításukban oly óriási veszteséget” szenvednének, melyet elviselni nem is tudnának.⁵⁰

3.2. A sajtóirányítás (nem) működése

3.2.1 A „cenzúrabizottság”

A kormány a „kivételes sajtórendészeti ellenőrzésnek az időszakai sajtó szempontjából kevésbé hátrányos gyakorlása végett a sajtóvállalatok kérelmére”⁵¹ 1919 őszén felállította a Sajtóellenőrző (Miniszterközi) Bizottságot, amely a cenzúrahivatal feladatát látta el, átvéve a világháború idején működő Hadfelügyeleti Bizottság Sajtóalbizottságának szerepét. A rendszer az első világháború idején kialakult gyakorlatnak megfelelően működött. A Bizottság előzetesen véleményezte a sajtóközleményeket, de a megjelenésről szóló döntést – legalábbis elvileg – az ügyészség adhatta vagy tagadhatta meg. Eltérés annyiban volt – amint már említettük –, hogy az első világháború időszakától eltérően most már valamennyi sajtótermék előzetes ellenőrzés alatt állt.

A Sajtóellenőrző Bizottság működése – ugyancsak hasonlóan a korábbi Sajtóalbizottság tevékenységéhez – ismételten reklamációkra adott okot egyes lapok részéről. A cenzúra kezelése – hangzott a kritika – nem egységes. Egyes lapoknak megenged olyan közleményeket, amit másoknak nem. Ennek a jogos panasznak az volt az oka, hogy a Sajtóellenőrző Miniszterközi Bizottság működése a különböző minisztériumoktól és a Fővezérségtől kapott nemegyszer egymástól ellentétes, sőt teljesen ellentétes utasítások következtében nem lehetett konzekvens. Előfordult, hogy egy korábbi utasítás értelmében engedélyezett közlést egy későbbi utasítással letiltottak. Máskor egy korábban letiltott közleményt egy későbbi utasítás

48 Vö. RÉVÉSZ i. m. (11. lj.) 34.

49 DERSI i. m. (47. lj.) 21.

50 MNL OL, K 26 1231. cs. V. t. 3042. sz.

51 A Sajtóellenőrző Bizottság felállításának pontos dátuma ismeretlen, neve is a megszűntetéséről szóló rendeletből derül ki. 9.222/1920. M. E. sz. rendelet (1920. október 30.) 1. §.

mégiscsak engedélyezett. Az is előfordult, hogy az egyes minisztériumok vagy a Fővezérség képviselői – kapott utasításukhoz ragaszkodva – politikai kérdésekben más álláspontot foglaltak el, mint amire a politikai kérdések irányítására elsősorban hivatott miniszterelnökség utasította a maga kiküldöttjét.

Ezen visszás helyzet megoldására az a javaslat született, hogy a jövőben a cenzúra gyakorlására vonatkozó utasításokat a minisztériumok és a Fővezérség többé nem közvetlenül és külön-külön a sajtót ellenőrző Miniszterközi Bizottságnak adják ki, hanem valamennyien a miniszterelnökség sajtóosztályával közölik utasításaikat. A miniszterelnökségi sajtóosztály vezetője azután az utasítások esetleges eltéréseire felhívja a figyelmet, azokat „együttes megállapodással” egymással összhangba hozza, és így juttatja el a sajtót ellenőrző Miniszterközi Bizottsághoz.⁵²

A cenzúrabizottság munkájának összetettségét mutatják az egyes szakminisztériumoktól érkező „kéresek” is. A közlélmzési miniszter kívánságára a miniszterelnökség sajtóosztálya a Bizottság elnökét, Szóts Pál miniszteri osztálytanácsost arra utasította, hogy nem jelenhet meg olyan cikk vagy közlemény, amely akár Romániával, akár Jugoszláviával szemben „kemény kritikát” tartalmaz, amely a jugoszláv vagy román importról részleteket közöl, vagy azt nem kívánatos módon tárgyalja. Továbbá olyan cikk sem, amely a közlélmzés „jelen viszonyait” olyan módon mutatja be, hogy az a „hangulatot károsan befolyásolni alkalmas”, amely a kormány felügyelete alatt működő központok működésével kapcsolatban tartalmaz olyan kritikát, amely „hangulatot”, bizalmatlanságot kelt a közlélmzést intéző szervekkel szemben. Szabó István miniszter a rendelkezést azzal indokolta, hogy az ország közlélmzése „szinte kizárólag” azoktól a készletektől függ, amelyeket Jugoszláviában és Romániában sikerült lekötöni, amelyeknek „szállítása most van folyamatban”. „A szállítások zavartalanságának és az egész behozatali akció gyors lebonyolításának állandóan egyik fő akadályát képezi a sajtóban az a hangulatkeltés, amely egy idő óta éppen Jugoszláviával és Romániával szemben észlelhető”.⁵³

Az egyes minisztériumok nemcsak utasításokkal látták el a cenzúrát végző Bizottságot, hanem gyakran panasszal is éltek vele szemben. Somsich külügyminiszter átiratban panaszkodott az igazságügy-miniszternél, hogy a cenzúra a jelenlegi formájában nem jól működik. Példaként említette, hogy december 19-én Pozsonynak a csehek által való kiürítéséről és az angol misszióknak a városba való érkezéséről szóló hír annak ellenére megjelent a *Magyarország*, az *Uj Nemzedék* és az *Est* című lapokban, hogy azt a miniszterelnökségi sajtóosztály a külügyminisztérium és a Fővezérség sajtóosztályával egyetértésben letiltotta. A sajtóközlemény pedig „olyan illúziókat táplált a közönségben, amelyek nem reálisak”. (Az ország új határainak meghúzásával kapcsolatban tartalmazott a cikk megalapozatlan reményeket.) A külügyminiszter szerint a cenzúra ilyen fogyatékoságának az az oka, hogy az egyes cikkek cenzúrázását nem az illetékes minisztériumok küldöttjei végzik, hanem azokat „ötletszerűleg” osztják ki a cenzorok között, így a külügyi vonatkozású cikkeket esetleg más minisztériumok kiküldöttjei ellenőrzik, akik az adott ügyben nem rendelkeznek a szükséges ismeretekkel. Ezért azt kérte, hogy a külügyi tartalmú cikkeket mindenkor a külügyminisztérium delegálja cenzúrázza. A helyzetet tisztázására a miniszterelnökség sajtóosztálya közölte, hogy hasonló tartalmú utasítással látta már el korábban az újságcenzúra hivatali elnökét.⁵⁴ A hely-

52 MNL OL, K 26 1208. cs. III. t. 5982 (6466). sz. 1919. december 9.

53 Uo. 6611. sz. 1919. december 13. és 15.

54 Uo. 6978. sz. és K26 1231. cs. V. t. 370. sz. 1919. december 22. és 1920. január 10.

zetet azonban nem sikerült megfelelően orvosolni. A *Virradat* című lap 1920. február 1-ei számában „Külügyeink és a pártok” című cikk anélkül jelent meg ugyanis, hogy azt előzetesen a külügyminisztérium beosztott cenzorának bemutatták volna. A cikket Bíró Lajos miniszterelnöki osztálytanácsos a saját felelősségére egyedül vizsgálta felül. A külügyminiszter szerint „sajnos rendszeresen előfordulnak” ilyen esetek, ezért újra felhívta ezzel kapcsolatban a miniszterelnök figyelmét.⁵⁵

A szénbányák kormánybiztosa az *Uj Nemzedék* 1919. november 25-ei számában megjelent „Szabotálnak a szénbányák” című cikk miatt kérte, hogy a szénbányászat kérdéseivel foglalkozó cikkek csak a szénügyi biztos engedélyével jelenhessenek meg. „Az ilyen cikkek megintgatják úgy a közönséget, mint különösen a bányamunkásokban a felettes hatóságok illetve vezetőik auctoritását (sic!), amire pedig a felettünk dúló fergetegként átvonult két forradalom demoralizáló pusztításai után ma fokozottabb szükség van, mint valaha.”⁵⁶

A *8 Órai Újság* „Népszavazás lesz az elszakítandó magyar területeken” című cikkének a megjelentetését a Sajtóellenőrző Bizottság külügyi cenzora 1920 februárjában törölte. A lap másnap mégis megjelentette a letiltott cikket.⁵⁷ Nem ismert, hogy az újság a cikk leközléséhez később mégiscsak kapott-e engedélyt, vagy a tiltást egyszerűen figyelmen kívül hagyta, és hogy utóbbi esetben érte-e valamilyen retorzió a lapot. E az ügy is rávilágít azonban arra, hogy a cenzúra – csakúgy mint az első világháború alatt – számos tekintetben tökéletlenül látta el feladatát.

3.2.2 A lapterjesztés önkényes akadályozása

Számos, terjesztési engedéllyel rendelkező és a cenzúra előírásainak eleget tevő lap olvasókhöz jutását gátolták a helyi hatóságok, katonai parancsnokságok is. Az államigazgatás központi szervei sok esetben nem tudták betartatni a hatályos jogszabályokat az alárendelt szervekkel. A világháború és a forradalmak idején meglehetősen kifogásolható magatartást tanúsító *Az Est*, valamint a szociáldemokrata *Népszava* fokozottan ki voltak téve a helyi szervek zaklatásának. *Az Est* napilap kiadója a lap terjesztésének akadályoztatása véget a miniszterelnökhöz fordult. Ajkán az ottani képviselőtestület határozata alapján a csendőrség a község területén a lap példányait elkobozta, a lapárúsítását végző bizományos ezért a lapküldés beszüntetését kérte. Orosházán a katonai állomásparancsnokság, Tiszalökön a katonai térparancsnokság tiltotta meg *Az Est* árusítását. Mosonban a katonai parancsnokság azzal az indoklással kobozta el a lapot, hogy az újságcsomagban röplapot talált, amit viszont a lap kiadója cáfolt. Abonyban és Békéscsabán ugyancsak a katonai parancsnokság koboztatta el a lap példányait. Karcagon rendszeresen elkobozta a lapot a katonaság. Az ellene emelt panaszra pedig azt közölte, hogy eljárást addig folytatja, amíg a felettes parancsnokságtól ellentétes utasítást nem kap. Diósgyőr-Vasgyár, Törökszentmiklós, Kiskunfélegyháza, Solt, Olaszliszka, Balatonkenese és Mándok községekben a közigazgatási hatóságok nem engedélyezték a lap árusítását, az odaérkező példányokat elkobozták, figyelmen kívül hagyva felettes hatóságuk, a belügyminisztérium rendeleteit.

55 MNL OL, K 26 1231. cs. V. t. 1390. sz.

56 MNL OL, K 26 1208. cs. III. t. 6619. sz.

57 MNL OL, K 66 5. cs. III–2. t. 1-a. dosszié. 4188/1920.

Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök 1920. április 22-én arra kérte a honvédelmi minisztert, hogy a katonai hatóságok szüntessék meg *Az Est* önkényes elkobzását. A miniszterelnök a belügyminisztertől is azt kérte, hogy a közigazgatási hatóságok, amelyek az érvényes rendelkezéseken egyszerűen túteszik magukat, a jövőben szigorúan tartsák be azokat, és „önkéntes intézkedésekkel ne nehezítsék meg a kormány munkáját”. A honvédelmi miniszter ugyan szavakban szintén elutasította az önkényeskedést, de végeredményben védelembbe vette a katonai hatóságok kifogásolt eljárását. Felhívta ugyanis a miniszterelnök figyelmét arra, hogy a sajtótörvény a rendkívüli állapotok kezelésére „nem alkalmas”, így arra sem, hogy egyes sajtóorgánumok „nemzetellenes és az államot veszélyeztető” hatását kiküszöbölje. A cenzúra sem képes – érvelt álláspontja mellett a honvédelmi miniszter – betölteni szerepét a fennálló sajtószabályozás mellett. Szerinte egyes még mindig „a hamu alatt izzó” nemzetrontó eszmék a törvény hézagait kihasználva igyekeznek céljaiknak megnyerni „a hiszékeny, az általános bajok miatt elégedetlen és a vörös uralom alatt propagált tévtanok által megtévesztett nép lelkét”. A miniszter szerint ezért érthető, hogy egyes katonai parancsnokságok a nemzet létéért való aggodalmukban, „tehát kizárólag hazafias célzattal lapelkobzásokat eszközölnek”.⁵⁸

A *Népszava* kiadóhivatala ugyancsak rendszeresen emelt panaszt az ellen, hogy a helyi hatóságok a cenzúra engedélyével megjelent napilapot számos helyen elkobozzák. A Nemzeti Hadsereg Fővezérségének vonatkozó parancsa alapján a szombathelyi katonai körletparancsnokság kereste meg a soproni posta- és táviratigazgatóságot, amely ennek nyomán 1919. novemberben elrendelte a *Népszava* és egyéb hírlapok elkobzását. A helyi postaigazgatóság intézkedését csak 1920. június 28-án vonták vissza.

Szolnokon, Tokajon és Erzsébetfalván például az ott állomásozó katonai különítmény a *Népszavát* elkobozta, és az előfizetőket zaklatta. A *Népszava* 1920. május 6-án panaszlevélben fordult a miniszterelnökhöz: „Május 1-én szombaton délután körülbelül 40 előfizetőnket megidéztek a gyömrői község házára. A reggelt be sem várva, vasárnapra virradó éjjel 2 órakor a községbe érkezett tiszti különítmény a megidézett emberek egy részét összeszedte és bevitte a község házára. Igazoltatás után nyolc embert visszatartottak, a többit elengedték. Azokat az asszonyokat, akiknek a férje internálva van, szintén bevitték és áztatott kötéllel összeverték őket. Az asszonyok az erős ütlegetések következtében ágyban fekvő betegek, köztük van egy áldott állapotban levő asszony is, akit szintén kíméletlenül összeverték. A benntartott férfiakat miután szintén agyba-főbe verték, most internáltatni akarják.” A honvédelmi miniszter vizsgálatot rendelt el a miniszterelnökség átiratára.

A *Népszava* 1920. május 17-ei ismételt panaszában az állt, hogy a salgótarjáni rendőrkapitányság – előzetes ígérete ellenére – az árusítónak, egy rokkant katonának az engedély kiadását megtagadta, „mert Salgótarjában a *Népszava* árusítása tilos”. Nagymórichidáról az előfizetőknek küldött példányok azzal a megjegyzéssel érkeztek vissza, hogy: a „Helyi cenzor a kézbesítést nem engedte. Vissza Budapestre!”. „Békéscsabán és Békésben lapunk iránt oly nagy az érdeklődés, hogy naponta keresnek fel bennünket ottani olvasóink, hogy intézkedjünk, hogy a *Népszavát* megkapják. Mi egy ideig küldtük is a lapot, azonban a pályaudvari katonai parancsnokság állandóan elkobozta a lapot és így beszüntettük a lap további küldését. Bár mi minden esetet bejelentünk Méltóságodnak, ez ideig semmiféle intézkedés nem történt az atrocitások megszüntetésére, sőt leveleinkre választ sem kapunk.”

Egy nappal később kelt levelében a *Népszava* kiadója azt írta, hogy: Ózdon „Osgyán főhadnagy úr” naponta elkoboztatja és elégettetti az érkező *Népszava*-példányokat, úgy hogy az ottani előfizetők nem jutnak hozzá. Mindszenten pedig a „nem adnak engedélyt” a *Népszava* árusítására, noha ez az eljárás ellentétben áll a sajtó szabad terjesztéséről szóló kormányrendelettel.

A *Népszava* 1920. május 25-én arról tett panaszt Bonitz Ferenc miniszteri osztálytanácsosnál, a miniszterelnökségi sajtóiroda főnökénél, hogy Szentesen az ottani csendőrség megakadályozza a napilap utcai árusítását. Ózdon is tovább folyik a lap elkobzása, dacára annak, „hogy már több ízben fordultunk panasszal úgy Méltóságodhoz, mint a honvédelmi miniszter úr önagyméltóságához, aki a vizsgálat megindítását is kilátásba helyezte”. Két nappal később újabb levélben fordult a *Népszava* a miniszterelnökségi sajtófőnökhöz: „Több ízben panaszt emeltünk már Méltóságodnál, hogy vidéken lapunkat különleges elbánásban részesítik, visszatartják és elkobozzák. A mai napon olvasóink igen nagy számban kerestek fel bennünket panaszaikkal és elmondták, hogy az alatt felsorolt helyeken a karhatalom naponta elkobozza és egyes helyeken elégeti a *Népszava* érkező példányait. Így Gyömrőn, Soroksárpéterin, Ózdon, Mezőtúron, Szolnokon, Cegléden, Püspökladányban, Szerencsen, Kálkapolnán, Füzesabonyban, Hatvanban, Vámosgyörkön, Egerben, Dorogon és Salgótarjánban. Miskolcon pedig az összes, Miskolcon keresztül irányított lapjainkat visszatartják és elkobozzák a karhatalom emberei.

Ismételten hangsúlyozzuk, hogy lapunk a budapesti kir. államügyészség cenzúrájának engedélyével kerül terjesztésre, tehát illetékes hatóságok szempontjai mindenképpen érvényesülnek lapunknál, azonkívül a *Népszava* semmi olyat nem ír, ami bárki érdekeivel is ellenkeznék, az pedig lehetetlen állapot, hogy az egyes vidéki karhatalmi alakulatok, a sajtó szabad terjesztéséről szóló kormányrendelettel szembehelyezkedve, a saját tetszésük szerint járnak el.”

A panaszáradat következtében a honvédelmi miniszter a miniszterelnökség előtt magyarázkodásra kényszerült. A *Népszava* példányainak az ózdi katonai parancsnokság általi elkobzását azzal magyarázta, hogy a hírlapcsomagok közt kommunista rölapok voltak elrejtve. Állítása szerint Szolnokon a *Népszavát* egy ízben kobozták el, amikor „egy újságárus a vasutasok és MÁV-munkások között dugva árulta”. Az elkobzás csakis ezen újságárus lapjait sújtotta. Szolnokon azért nem kerülhetett sor a szociáldemokrata napilap elkobzására, mert az egyik hírlapárusító (Tottál Istvánné) másfél hónappal ezelőtt a *Népszava* rendelését saját kezdeményezésére megszüntette. A másik újságárusnak (Schwarcz) pedig a Budapesti Hírlapárusító Rt. – saját állítása szerint – hosszabb idő óta egyáltalán nem küldi a lapot. Erzsébetfalván pedig a laktanyákba betolakodó árusok akarták a *Népszavát* terjeszteni a legénység között, mire az saját kezdeményezésre az árusokat a laktanyából elzavarta. A honvédelmi miniszter szerint: a fegyvergyárban a legerősebb terror mellett kényszerítették a munkásokat a *Népszava* előfizetésére. A gyömrői esetről 1920. június 19-én számolt be a honvédelmi minisztérium. E szerint a katonaság a főszolgabíró kérésére jelent meg a településen, mert ott többen nem jelentek meg a sorozáson. A kirendelt osztag parancsnoka beszámolója szerint Gyömrőn igen sokan hajlanak a kommunizmus felé, az előállított, sorozáson meg nem jelent egyének közül többen Kun Bélát éltették. Tisztán véletlennek nevezte azt a körülményt, hogy az előállított és beidézett emberek a *Népszava* előfizetői körül kerültek ki. A *Népszava* azon állítását pedig, hogy egy terhes asszonyt megvertek, illetve hogy „parasztokkal mulattak” volna, egyenesen visszautasította. A *Népszava* terjesztésének akadályozása ismételt napirenden lehetett, hiszen a honvédelmi miniszter 1920. szeptember 21-én miniszterelnökséget arról tájékoztatta, hogy a *Népszavát* csak abban az esetben kobozzák el, ha „oly cikkek kerülnek közlésre, melyek az

egyes helységek hangulatát káros irányban befolyásolhatják, azaz a közlemények az ország belső rendjének és közbiztonságának, valamint külső politikájának érdekeit veszélyeztetik”. Ez igen meglepő érvelés a honvédelmi minisztériumtól, hiszen az országos terjesztési engedéllyel rendelkező lapoktól, ilyen volt a *Népszava* is, csak a belügyminiszter vonhatta azt vissza, a lapok cenzurális vizsgálata pedig a Sajtóellenőrző Bizottság és az illetékes ügyészség feladata volt. A Borsod vármegyei főispán a miniszterelnöknek azt jelentette 1920. november 6-án, hogy a *Népszavának* a diósgyőri gyártelepen csupán két előfizetője van: a Vasgyári olvasókör és a Vas- és fémmunkások Szakszervezete. Ezek pedig a lapot a postahivatal szerint pontosan megkapják.⁵⁹

A *8 Órai Újság* is panasszal fordult a miniszterelnökhöz, mert a lap terjesztését az országban számos helyen a „karhatalom akadályozza”. Panaszát az újság kiadója több tucat esettel támasztotta alá. Az izsáki lapárúsító közlése szerint egy példányt sem kapott meg, mert az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) valamennyit elkobozta. Ezek után kérte, hogy a kiadó a lap küldését részére szüntesse be. Hajmáskéren a lap árusítását a helyi hatalom nem engedte. A szentesi árusító azt közölte, hogy amióta ott is megalakult az „ÉME Klubja” a *8 Órai Újság*ot és még 5–6 más lapot nem enged árusítani. „Miután nekem nyílt könyv- és papírkereskedésem van, nem akarnék magamnak kellemetlenségeket, esetleges inzultusokat szerezni és ezért egyelőre más választásom nincs, mint lapjukat nem árusítani.” Az aszódi hírlapárús pedig arról értesítette a kiadót, hogy „Aszódon ez év februárjától kizárólag Nemzeti Újságot, Szózatot, Budapesti Hírlapot, Új Nemzedéket szabad árusítani”, ezért kérte a lap szállításának beszüntetését. Hasonlóról tájékoztatott a Mindszenti hírlapárús is. Az ÉME helyi szervezete ugyanis egyértelműen megfenyegette, amikor közölte vele, hogy ezentúl csak keresztény lapokat szabad árusítani, „ha nem akar bajt” magának. Az ÉME a következő „keresztény” lapokat „engedélyezte”: *Nemzeti Újság*, *Virradat*, *Új Barázda*, *Új Nemzedék*, *Új Lap*, *Képes Krónika*, *Gondolat*; „nem engedélyezte”: *Az Estet*, a *Pesti Hírlapot*, a *Világ*ot, a *8 Órai Újság*ot stb.

Vásárosnaményben a katonai parancsnokság kobozta el a *8 Órai Újság*ot. Rakamazon a nem keresztény irányú ügynevezett „zsidólapokat” a posta nem kézbesítette, a csendőrség pedig megsemmisítette. Több árus arról panaszkodott, gyakran előfordult, hogy az esti lapokkal nem érkezett meg az *Új Nemzedék*, a pályaudvari parancsnokság pedig ilyenkor nem engedélyezte a többi esti lapok árusítását. Másnap pedig már senkinek nem kellett a megelőző esti lapok. Zalaegerszegen „annyira kereszténykednek és nem lehet az embernek szabadon rendelkezni a saját lapjával, mert a katonai cenzúra nem engedi, tehát kénytelen vagyok neki engedelmeskedni, azért vissza kellett utasítani a lapokat” – írta a helyi lapárús.

A miniszterelnöknek címzett 1920. május 21-ei levelében a *8 Órai Újság* kiadója hangsúlyozta: „a nemzetgyűlésben a sajtószabadság védelme érdekében tett nyilatkozatai [ti. a miniszterelnöké] feljogosítanak bennünket arra, hogy a kormányzatba helyet foglaló bizonyos szervek és illegitim alakulatoknak garázdálkodásaira felhívjuk nagybecsű figyelmét és orvoslást és elégtételt követeljünk”. A kiadó utalt rá, hogy a *8 Órai Újság* kezdettől fogva a magyar nemzeti gondolatnak szószólója volt és büszke rá, hogy „a közvélemény a lapot évenként keresztül Gróf Tisza István személyes orgánumának” tekintette. „Nem tartoztunk soha egy pillanatig sem ahhoz az ügynevezett destruktív irányú sajtóhoz, amelyet a kormányzat és közvélemény méltán megbélyegez. És ha ezek dacára lapunk terjesztése elé akár törvé-

59 MNL OL, K 26 1231. cs. V. t. 3792. sz. (3230. sz.).

nyes alakulatok, akár egyes csoportok akadályokat gördítenek, azt nem tekinthetjük másnak, mint a konkurencia anyagi érdekeit szolgáló törekvésnek, amivel szemben a kormánytól védelmet és megtorlást nemcsak kérünk, hanem egyenesen követelünk is.”⁶⁰

A helyi hatóságok a *Népszava* terjesztését az előzetes cenzúra eltörlése (1921. december) után is sokszor akadályozták. A szociáldemokrata napilap kiadója panasszal fordult a miniszterelnökhöz, mert Orosházán és Miskolcon a katonai hatóság a pályaudvaron a *Népszava* példányait tartalmazó hírlapcsomagokat átkutatta. Az ügyek kivizsgálásával a miniszterelnökség a belügyminisztert bízta meg: „Minthogy nevezett lapnak az árusításra országos érvényű engedélye, a terjesztésre pedig ügyészségi engedélye van, tisztelettel arra kérem Nagyméltóságodat, hogy fenti panasz tárgyában a saját hatáskörében intézkedni és a törvényes rendet helyreállítani méltóztassék.” Az ilyen panaszokat a hatóságok rendszerint cáfolták. A miskolci esetben a rendőrség egy belügyminiszteri utasításra való hivatkozással magyarázta a pályaudvarra érkező újságok átvizsgálását. Az orosházi rendőrség pedig 1921. decemberben azért vizsgálta át négy-öt ízben a *Népszava* kötegeit, hogy megállapítsa, „nincs-e (sic!) becsempészve »fullánk« [ti. tiltott sajtótermék] e lapok közé”. Mivel azonban nem találtak benne tiltott sajtóterméket, a pár percig tartó átvizsgálást beszüntették, a lappéldányok terjesztését nem gátolták meg – állt a vizsgálat eredményében.⁶¹

3.2.3 A közvélemény és a „destruktív sajtó”

Az első világháború minden addiginál jobban megnövelte a propaganda és annak fő közvetítője, a sajtó szerepét. Ezt a kortársak is érzékelték, sőt a valóságosnál is nagyobb hatást tulajdonítottak neki. Világszerte sokan voltak azon a véleményen, hogy végeredményben a világháború kirobbantásáért is a sajtó volt a felelős. A háború elvesztésének és a történelmi Magyarország összeomlásának okait kereső publicisták hamar „felfedezték” a „destruktív” sajtó felelősségét. Az úgynevezett „tördőféselmélet” hirdetői szerint nem a fronton, hanem a hátszágban, a sajtó aknamunkájának következtében bomlott fel a front, gyengült meg a hátszág és forradalmasította a tömegeket. A „destruktív sajtó sztereotípiája” termékeny talajra talált a forradalmakból kiábrándult magyarországi tömegekben, és 1919-től részévé vált a kormányzó erők ideológiájának is.⁶² Különösen a „szegedi” gondolatot képviselő katonatiszti rétegek körében volt meghatározó.

60 Uo. 4191. sz.

61 MNL OL, K 26 1271. cs. V. t. 378. sz. Még a '30-as években is előfordult, hogy a *Népszava* terjesztését megakadályozták. A helyi hatóságot túlkapasára jó példa az a sarkadi eset, amikor az illetékes főszolgabíró azon az alapon tiltotta meg a *Népszava* utcai terjesztését, hogy a nevezett lap „olyan politikai irány szolgálatában áll s olyan politikai eszmék terjesztője, amelyek a magyar nemzeti szellemben nevelt, ebben az eszmekörben élő falusi lakosság érzés- és gondolatvilágától távol állanak és a nemzeti érzés fejlesztésére és ápolására nem alkalmasak.” Az ügyben interpellációra is sor került, és Keresztes-Fischer belügyminiszter kénytelen volt elismerni, hogy, „az illetékes főszolgabíró a maga határozatát helytelenül és a törvény ellenére hozta meg”, hiszen a helyi közigazgatásnak nincs joga „vizsgálni azt, vajjon micsoda politikai irányú, vagy micsoda természetű az a nyomdai termék, [...] amelynek kolportázs jogát a belügyminiszter engedélyezte.” Képviselőházi Napló 1931–1935. XIII. köt. 33–34. (1933. január 25.). Idézi KLEIN Tamás: Adalékok a Horthy-korszak sajtórendészeti szabályozásához II. Sajtószabadság és/vagy nemzetérdek – egy „öncélú nemzeti állam” sajtószabályozása (1931–1936). In *Medias Res*, 2013/1. 56.

62 Vö. KLESTENITZ (2010) i. m. (41. l.).

A hatalomra kerülő kormányok azonban nem egységesen álltak a kérdéshez. Friedrich István szerette volna még inkább megszorongatni a „destruktív” sajtót, de nem volt hozzá ereje. Útoda, az újságíró Huszár Károly viszont árnyaltabb magatartást foglalt el, és egyébként is tekintettel kellett lennie az antant által rákényszerített koalíciós partnereire. A viszonylag széles választójog alapján megtartandó nemzetgyűlési választások pedig felértékelték a sajtó szerepét. A miniszterelnök igyekezett gesztusokat tenni a sajtó képviselőinek, sajtófőnökének is – mint láttuk – tapasztalt újságírót, Bonitz Ferencet, az *Alkotmány* egykori szerkesztőjét nevezte ki. A Nemzeti Hadsereg és Fővezére a destruktív lapok elhallgattatását kívánta. Horthy 1919 októberében Székesfehérváron azt nyilatkozta, hogy a „destruktív sajtónak torkára forrasztja a szót”.⁶³ Sőt az antant misszió tagja előtt kijelentette, hogy *Az Est* és a *Népszava* megjelenését fel kívánja függeszti, és a fővárosban csak „keresztény” lapok megjelenését engedélyezné.⁶⁴ Tekintve azonban, hogy kénytelen volt elismerni a polgári kormányzatot, erre nem volt módja. Egy másik alkalommal, ugyancsak még budapesti bevonulása előtt így fogalmazott: „Magyarország mai boldogtalanságának, sötét és terhes helyzetének létrehozásában nem csekély szerepe volt a magyar sajtónak, a magyar újságírásnak, ahogy azt nálunk felfogták és csinálták”.⁶⁵ Szekfü Gyula „piszkos á la *Az Est* eszközökről” beszélt. Herczeg Ferenc szerint pedig „a rikkanccsajtó addig-addig cserezte ki a közéleti előkelőségek irháját, míg azután a szájaskodásból véres valóság, a nyegleségből tragédia lett”.⁶⁶ Az 1920-as nemzetgyűlési választások után megalakuló Simonyi-Semadam-kormány sem változtatott alapvetően a „destruktív lapokkal” szembeni magatartásán, ami abban foglalható össze, hogy időnként elhangzottak ugyan a kormány tagjai részéről is a szélsőjobbnak tetsző kijelentések, de az elvárt megszorító lépések elmaradtak.

A keresztény kurzus egyes képviselői, különösen a szélsőjobboldali erők és a közvélemény őket támogató része viszont egyre türelmetlenebbül követelte, hogy a forradalmakban szerepet játszott sajtó a megfelelő büntetésben részesüljön, akadályozza meg a kormány, hogy az előzetes sajtóellenőrzés ellenére, a cenzúra mellett is tovább folytassa „nemzetrontó üzelmeit”. E követelés nyomatékosságára országszerte demonstrációkat szerveztek, a liberális lapokkal szemben bojkottot hirdettek. Kozma Miklós feljegyzései szerint elhatározták: „A destruktív sajtó ellen Budapesten megindított akció kimélyítendő, hogy a közhangulat nyomása alatt arra illetékes körök konkrét intézkedéseket tehessenek.”⁶⁷ Friedrich István, a korábbi miniszterelnök azt követelte, hogy „a rendelkezésre álló újságpapírt csak keresztény lapoknak adják, a zsidó lapoknak pedig csak a Magyarországon élő zsidók arányszáma szerint adjanak papírt”.⁶⁸ A támadások éle főleg a Miklós Andor tulajdonában álló Est-konzern lapjai (*Az Est*, *Magyarság* és *Pesti Napló*), különösen a világháború alatt mintegy félmilliós példányszámmal is elérő *Az Est* című bulvárlap, valamint a *Népszava* és a *Világ* c. lapok ellen irányultak. Szabó Dezső a *Virradatban* így fogalmazott: ezek [ti. a „destruktív” lapok] „vétkesek a háború elvesztését közvetlenül követő események előidézésében. Ezek alatt a következőket értem:

63 Idézi KLESTENITZ (2010) i. m. (41. lj.) 89.

64 SAKMYSTER, Thomas: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944.* (Ford. Romsics Gergely). Budapest, Helikon, 2001. 45.

65 *Bécsi Magyar Ujság*, 1919. november 1. Közli RÁNKI György (szerk.): *Magyarország története 1918–1919, 1919–1945. II.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.: 853–854.

66 BUZINKAY–KÓKAY i. m. (20. lj.) 191.

67 Idézi KLESTENITZ (2010) i. m. (41. lj.) 95.

68 DERSI i. m. (47. lj.) 14.

A magyar hadsereg szétzüllesztése, az ország védtelenül hagyása, bűnös segítése az ellenség intencióinak, a magyarság megrágalmazása”.⁶⁹ Az ilyen és ehhez hasonló gondolatmeneteket aztán „továbbfejlesztették”, és végül az egész háború elvesztéséért és az ország trianoni megcsonkításáért is a „zsidó liberális” sajtót tették felelőssé.

Az Egyesült Keresztény Szociális Párt győri szervezete 1920. április végén a liberális sajtó aknamunkájáról panaszkodott a párt országos vezetőségének, a miniszterelnöknek és a külügyminiszternek. Különösen hibának tartotta, hogy a miniszterelnökség sajtóosztálya és az MTI nem tájékoztatják kellően a külföldet a magyarországi eseményekről. Ugyanakkor az úgynevezett liberális lapok munkatársai ellátják a külföldi lapokat olyan tudósításokkal, amelyek alkalmasak a külföld megtévesztésére. Példaként hozták fel a *Nemzeti Újság* 1920. április 25-ei számát, amely arról számolt be, hogy a Magyarországon tartózkodó olasz szocialista képviselők, miután meggyőződtek a magyar helyzet külföldi hamis beállításáról, azt a tanácsot adták, hogy Magyarország igyekezzék visszaszerezni a külföld rokonszenvét. Ezért a győri pártszerv azt javasolta, a miniszterelnökség sajtóosztálya naponta lássa el a külképviseleteket az ország belföldi helyzetét ismertető közleményekkel, amelyeket a képviseletek a külföldi keresztény újságírók segítségével elhelyezhetnek a külföldi lapokban. A magyar helyzetről szóló, hazug hírterjesztés sikerességét – szerintük – jól jelzi Apponyi Albert esete, akit néhány hetes külföldi tartózkodás után szintén megtévesztettek a külföldi lapok a magyar fehérterrorról.⁷⁰ Nem tudjuk, mennyiben volt a győriek javaslatának köszönhető, de 1920. június 10-ei dátummal született az a külképviseletekhez címzett körirat, amelyben a külügyminisztérium arra szólította fel azokat, hogy a bécsi magyar kommunisták Magyarország-ellenes propagandáját, amely már a liberális és a konzervatív lapokhoz is utat talált, igyekezzenek ellensúlyozni. A megjelenő rágalmazó cikkeket kísérik figyelemmel, és haladéktalanul cáfolják meg. A külügyminisztérium gondoskodni fog arról, hogy ehhez megfelelő anyag álljon rendelkezésükre. A bécsi magyar követség különösen fontos szerepet kapott ebben, hiszen az ottani magyar emigránsok kiterjedt sajtótevékenységet fejtettek ki, kiadták *Az Ember*, a *Bécsi Magyar Újság* című lapokat, amelyek a magyarországi kormányzatot a leghevesebben támadták. Az akkori magyar követet, Gratz Gusztávot felhatalmazták, hogy a követség nevében mindenkor, amikor szükségesnek látja, a sajtóban cáfolatot adjon ki.⁷¹

Az ÉME elnöki konferenciája 1920 májusában kimondta, hogy az egyesület a „destruktív” sajtó terjesztését minden községben és városban meg fogja akadályozni. Ezt követően néhány törvényhatóság is hasonló értelmű döntést hozott. Esztergom vármegye 1920. május 29-én a „destruktív” lapok terjesztésének megvonását javasolta. Kecskemét közgyűlése pedig augusztus 31-én szigorúbb sajtóellenőrzést és a „forradalmasító” lapok betiltását kérte. Az esztergomi kezdeményezéshez az év folyamán további tíz, a kecskemétiékhöz pedig kettő törvényhatóság csatlakozott.⁷²

A destruktív sajtóval szemben a kiépülő nemzeti-keresztény kurzussal szolidáris katolikus Központi Sajtóvállalat is kampányt szervezett. Ezek csúcspontjai a vidéki nagyvárosokban szervezett sajtógyűlések voltak. 1920. október 10-én például Kaposváron mintegy tízezer fő gyűlt egybe. Bangha Béla kezdeményezésére a tömeg megfogadta: csak a keresztény lapokat

69 Idézi DERSI i. m. (47. l.) 6.

70 MNL OL, K 66 2. cs. I.–1. t., I/1-a. 47/1920. sz.

71 Uo. I.–1. t., 2/a. 477. és 478. biz./1920.

72 KLESTENITZ (2010) i. m. (41. l.) 94.

olvassa, a liberális sajtótermékek ellen küzdeni fog. A „destruktív” sajtó elleni tiltakozási hullám kiemelkedő eseménye az 1921. március 13-i népgyűlés volt, ahol a résztvevők ünnepélyes esküt tettek, hogy nem olvasnak többé „zsidó” lapokat. A rendezvény, amelyen elsősorban az „ébredők” törzsközönsége vett részt, elnyerte Horthy Miklós demonstratív támogatását is, de nagyobb közéleti hatással nem járt.⁷³

A Társadalmi Egyesületek Szövetsége (TESZ) támogatását is sikerült megszerezni Gömbös Gyula közbenjárására. A későbbi miniszterelnök, Bethlen István gróf elnöksége alatt álló TESZ 1921. február 22-ei memorandumban fordult a kormányzóhoz a sajtó megrendszabályozása érdekében, követelte a sajtónak a forradalmak felidézésében való szerepének tisztázását. Demoralizálónak nevezte, hogy a „bomlasztásban résztvevő sajtó” ugyan olyan kedvezményeket élvez, és ugyanolyan terjesztési szabadságot kap, mint a „tisztességes sajtó”.⁷⁴

A *Szózat* 1921. március 12-i számában Zsilinszky Endre⁷⁵ „Hazaárulással vádolom...” című vezércikkében Miklós Andort mint a „forradalmak és az összeomlás egyik szellemi előidézőjét” támadta, sőt egyenesen a Büntetőtörvénykönyvbe (144. §. 5.) ütköző hazaárulással vádolta. „Hazaárulással vádolom Miklós Andort, Az Est felelős szerkesztőjét: A forradalom, rajta keresztül a történelmi magyar nemzeti állam belső bukásának tervszerű előkészítésével. Közelebbről: a büntetőtörvénykönyv felségárulásról, hűtlenségről, lázadásra való felbujtásról, lázadásról és izgatásról szóló szakaszaiba ütköző bűncselekményeknek elkövetésével”. Zsilinszky utalt rá, hogy *Az Est* „egyik vezérembere” azzal dicsekedett: „A forradalom *Az Est* megindulásával kezdődött”. Az akkor még a fajvédőkhöz tartozó Zsilinszky szerint „e lap egész múltján – a sorokban és még inkább a sorok között – a féktelen gyűlölet és izgatás szelleme vonul végig, gyűlölete mindennek, ami gyökeresen magyar és keresztény és történelmi. A gyűlöletnek és izgatásnak az a sötét idegen szelleme természetszerűleg termelte ki magából további fokozatait: a későbbi lázadásra való felbujtásokat, lázadást és hűtlenséget: ezek a bűncselekmények tetőzték be a forradalom előtt és alatt a hazaárulásnak azt a messze elágazó céltudatos rendszerét, mellyel *Az Est* a magyar történelem legnagyobb bűnösei és legrombolóbb intézményei közé iktatta magát.”

Zsilinszky *Az Est* számaiból idézeteket közölt, amelyekkel bizonyítani kívánta, hogy Miklós Andort még Károlyi Mihálynál és társainál is nagyobb felelősség terheli, és ezzel mintegy felsorolta azokat a vádakokat, amelyek a „destruktív” sajtónak az összeomlásban játszott szerepéről megfogalmazódtak. A vezércikkíró azt állította, hogy 1918-ben egyre konkrétabbá vált *Az Est* izgatása „a történelmi múlt, a történelemre épült s a harctereken vérző és nehezen küzdő állami és társadalmi rend ellen (sic!)”. *Az Est* 1918. április 21-i számában megjelent „Ha válságba jut a magyar politika” című cikkében úgy jellemezte a magyar politikai életet, hogy az „mágnások vadászterülete”. Zsilinszky úgy látta, hogy ezzel a közvélemény és a katonaság előtt is azt a látszatot keltette, hogy csak a felső rétegek érdekeiért folyik a háború, csak azokért küzd a harctereken a magyar katona. A tőke ellen azonban egy szót sem emelt az újság. Az 1918. június 22-ei „Mindegy, borzasztóan mindegy, hogy mi történik a parlamentben” című cikk már – Zsilinszky szerint – nyíltan forradalmi eszméket hirdetett. A harctéri

73 KLESTENITZ Tibor: Sajtó, felekezet, politika. A Központi Sajtóvállalat első évei (1919–1922). *Múltunk*, 2009/3. 185–186.

74 Horthy Miklós titkos iratai. Az iratokat s. a. r., magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta: SZINAI Miklós és SZÚCS László. Budapest, Kossuth, 1962. 48.

75 Zsilinszky Endre 1925-ben, vitézzé avatásakor vette fel a Bajcsy előnevet.

helyzet romlásával *Az Est* izgatásból lázításba váltott át, „szélső defetizmusba”, amennyiben úgy állította be a helyzetet, mintha a béke a küszöbön állt volna, de a magyar állam vezetői szándékosan megakadályozták azt. *Az Est* 1918. október 5-ei számában megjelent „A végre ütni fog az óra” című cikket kárhóztatta, mert abban többek között ez állt: „Most már a béke föl nem tartóztatható. Nincs az a butaság és gonoszság [...] amely megakadályozná ezt a győzelmet, a béke győzelmét”. Az 1918. október 9-ei számban megjelent: „Vigasztalan és bűnös tehetetlenségében” kezdetű cikk pedig azt állította, „[...] de ez nem kell a magyar uraknak, nem kell nekik a függetlenség, a szabadság, ők bécsi lakájok akarnak maradni, ők szolgálni akarnak [...] Nekik nem kell szabad, erős magyar nép, mert annak meg ők nem kellenek. Nincs egyéb menekvés: meg kell ezektől szabadulni, de hamar, hamar! Ki kell tépni kezükből a gyeplőt, el kell őket kergetni bitorolt erősségükből, hogy a béketárgyalásokon nem ezek az inatlan vének, hanem a felszabadult Magyarország ülhessen a nemzetek asztalához”.

Zsilinszky szerint ezeket a hazugságokat hirdette *Az Est* egészen a forradalomig. Pedig minden „becsületes ember” tudta már akkor is – írta Zsilinszky –, hogy „a magyar állam és nemzet nem kezdte a háborút, nem oka annak, nem oka elhúzódnának sem, s állam és nemzet számottevő tényezője [...] az elviselhető békéért dolgozott”. Az 1918. október 26-ai „Rendeljétek haza a magyar katonákat” című cikk nyíltan a katonai engedelmesség megtagadására buzdított: „Miért kellett minden áron minden tekintélyt, a hatóságokét, az országgyűlését és a kormányét előbb lejártni, aztán lebontani [...] miért kellett az élet-halál harcát vívó magyar nemzetet céltudatos gonoszsággal megrabolni a védelmi háború erkölcsi önbizalmától, a tisztességes béke lehetősége hitétől” – tette fel vádlón kérdéseit Zsilinszky Endre. November 27-én és 30-án *Az Est* azzal dicsekedett, hogy „a Nemzeti Tanács bölcsőjét” ő maga is ringatta, amikor követelte, hogy alakuljon meg és lépjen a létjog nélküli parlament helyére. Zsilinszky utalt rá, hogy *Az Est* maga dicsekedett vele, hogy a hadvezetés félt tőle. *Az Est* tartották a katonák a kezükben, amikor először kezdték előjáróik parancsát megtagadni. Amikor az olasz fronton az ellenség repülői a fegyelem fellazításának céljával magyar lapokat dobáltak a katonák közé, azok között *Az Est* is megtalálható volt. Zsilinszky felelősségre vonást követelt, amely az idáig – nézete szerint – elmaradt. „Miklós Andor bűnhődés helyett újabb palotákat és üzemeket vásárolt össze a magyar keresztény nemzetgyűlés és kormány védőszárnyai alatt, és fehér terrornak nevezett magyar pipogyaságunk védelme alatt egy szörnyű hatalmú újság és könyvkiadó trösztöt szervezett meg, mely polipkarjaiban megfojtani készül minden tisztességes keresztény és nemzeti irodalmat és újságírást, megfojtani készül az igazi sajtószabadságot is [...] Betelt a pohár, vizsgálatot, világosságot, a bűnösök bűnhődését követeljük.”⁷⁶

A honvédelmi miniszter a Veszprém megyei települések 1921. november 21-ei keltezésű táviratát továbbította a miniszterelnökségnek, amelyben a honvédelmi minisztériumtól a destruktív sajtó elleni határozottabb fellépést sürgették.⁷⁷ Tápszentmiklós, Homokbödöge és Nagytevel községek nemzetvédelmi hatóságai úgy foglaltak állást 1921 végén, hogy a „kommunizmus alatti szolgálatuk alapján az alábbi lapok megjelenése nem lenne szükséges”: *Magyarország, Az Est, Pesti Napló, Népszava, Világ, Az Újság, 8 Órai Újság, Kis Újság, Friss Újság*.⁷⁸ Debrecen város keresttyén és magyar nemzeti alapon álló társadalmi egyesületei

76 MNL OL, K 429 15. cs. 5. dosszié, 47–57. fol.

77 MNL OL, K 26 1244. cs. V. t. 10040. sz.

78 Uo. 10664., 10675. sz. 1921. december.

által 1921. november 20-án rendezett sajtónagygyűlés a következő határozati javaslatot fogadta el: „A sajtó nagygyűlés hazafias aggodalommal állapítja meg, hogy Magyarországon a keresztyén és magyar jogrend megteremtésére irányuló kísérletezések azért nem vezetnek eredményre, mert ezt a zsidó-szabadkőműves liberál (sic!) sajtó a maga nemzetellenes magatartásával és aknamunkájával állandóan zavarja és akadályozza. A keresztyén magyar jogrend megteremtése érdekében felszólítja tehát a nagygyűlés a magyar királyi kormányt, hogy a nemzetellenes irányban dolgozó zsidó-szabadkőműves újságok megjelenését haladéktalanul szüntesse be”. Kisbarátfalu és Kisbaráthely közönsége is csatlakozott „destruktív sajtó ellen megindított mozgalomhoz”.

Szeged város tanácsa a *Szegedi Napló*ban 1922 húsvétja előtt „Nagypéntek” címen megjelent cikk miatt intézett feliratot a miniszterelnökhöz, mert a városi tanács megítélése szerint az a keresztyénység megváltójáról elfogadhatatlan modorban szólt. A sajtótörvény megfelelő szigorítását, felelősségre vonást, az újságíróvá válás megnehezítését kérte. Év vége felé megismételte a „felfolyamodást”, mert – úgy tapasztalta –, hogy a keresztyén ellenes hangok nem mérséklődtek.⁷⁹

Kecskemétnek a miniszterelnöknek címzett feliratához,⁸⁰ amelyben az alföldi város azt kérte, hogy a *Világ*, *Az Est*, a *Pesti Napló* és a *Magyarország* című lapok „végleges betiltása iránt alkalmas pillanatban a szükséges lépéseket megtenni méltóztassék”, 1922. október végén Komárom vármegye törvényhatósági bizottsága is csatlakozott. Borsod vármegye közgyűlése a kecskeméti feliratának kapcsán 1922. szeptember végén azt kérte a miniszterelnöktől, hogy a Nemzetgyűlés elé minél előbb egy olyan sajtótörvény-javaslatot terjesszen be, „melynek egyetlen bázisa a nemzeti szempont legyen, s amely mindenkorra biztosítsa azt, hogy Magyarországon magyar nyelven csak magyar érzés szólalhasson meg a sajtó hasábjain.” Nógrád vármegye törvényhatósági bizottsága pedig az iránti sajnálatát fejezte ki a miniszterelnöknek 1922 novemberében, hogy Eckhardt Tibor nemzetgyűlési képviselő *Az Est*, a *Pesti Napló*, a *Magyarország* és a *Világ* beszüntetésére irányuló javaslatát visszavonta. A Győr városi és megyei egyesült keresztyén szociális párt végrehajtó bizottsága még 1923 elején is a „destruktív sajtó elleni” – különösen pedig a *Népszava*, *Az Est*, a *Magyarország*, a *Pesti Napló*, a *Világ* és *Az Újság* ellen – „legszigorúbb fellépést” kérte a miniszterelnöktől: „Az 1918. és 1919. évi forradalmak előidézésében – mint azt most már teljes bizonyossággal meg lehet állapítani – nagy része volt annak a destruktív sajtónak, amely a magyarországi szabadkőművesek és a zsidóság érdekei szolgálatában áll. Sajnos, a nemzeti újjáébredés, mely erőt vett az országon [...] a megbocsátás szellemében, éppen a legnagyobb ellenséggel; a destruktív sajtóval szemben volt a legellenzőbb. És ez a sajtó [...] ma már ismét izgat, lázít, megfertőzi a kisemberek lelkét és szívét s ugyanazon haza és nemzetellenes célokat igyekezik előbbre vinni, mint az 1919. esztendőben. [...] A mostani nehéz és válságos helyzetben el kell némitani Magyarországon minden olyan embert, minden olyan sajtóterméket, aki és amely a haza és a nemzet törekvéseinek útjában áll s ezzel haza- és nemzetárulást követ el”.⁸¹

A „destruktív” sajtó betiltására, de legalábbis megrendszabályozására indított mozgalom szép lassan elapadt, anélkül hogy lényeges eredményt tudott volna felmutatni, mert sem a

79 MNL OL, K 26 1278. cs. V. 9811. sz.

80 A felirat szövege a levéltári források között nem volt fellelhető.

81 MNL OL, K 26 1301. cs. V. t. 504. sz. 17–21. fol.

kormány nem hozta meg az „elvárt” intézkedéseket, sem pedig a keresztény-nemzeti lapok példányszáma nem növekedett észrevehetően.

1919 őszétől valamennyi ellenforradalmi kormány programjában vagy retorikájában szerepelt a „destruktív” sajtó visszaszorításának kérdése. A végrehajtó hatalom azonban felismerte, hogy nincsenek eszközei a sajtóélet radikális átalakítására. A befolyásos fővárosi lapok elleni fellépés ugyanis nemzetközi következményekkel járt volna, így a betiltás lehetősége lekerült a napirendről. Helyette a sajtóirányítás terén is a konszolidációra való törekvés vált meghatározóvá. A kormányzat a dualizmusban is alkalmazott hagyományos módszerekkel igyekezett befolyását érvényesíteni a sajtó irányításában. A keresztény-nemzeti radikalizmusnak a hatalomból mindinkább kiszoruló hívei a destruktív sajtó ellen indított országos mozgalommal igyekeztek elérni a „a zsidó, liberális” lapok betiltását. A „bűnös sajtó” sztereotípiája azonban a bethleni konszolidáció előrehaladásával a szélsőségekkel együtt kezdett fokozatosan kiszorulni a kormányzati politika szintjéről, és fennmaradását már csak a „szűkebb fajvédő politikai szubkultúra biztosította”.⁸²

Jellemző volt ebben a korszakban (is) a hatalom és a sajtóviszonyára, hogy miközben a kurzus képviselői a „destruktív” sajtó ellen szónokoltak, és időnként egyes ilyennek minősített újságok kolportázs jogát is megvonták, aközben a kormány a színpadok mögött szubvencionáltként, olcsó svéd papírt biztosított *Az Estnek*.⁸³ A Központi Sajtóvállalat (KSV), ami a katolikus sajtónak a „liberális” sajtóval szembeni megerősítését, modernizálását tűzte ki célul, üzleti kapcsolatot létesített Miklós Andorral. Utóbbi tetemes szerzői jogdíjat fizetve kiadta a KSV vezetőjének, Bangha Béla páternek *Nemzeti Imakönyvét*. A KSV egyik lapjának, az *Uj Nemzedéknek* egy időre Tápay Szabó László, az Est-konzern egyik embere lett a szerkesztője.⁸⁴

3.2.4 Kísérletek a sajtóellenőrzés átalakítására

A sajtóellenőrzés működésével szinte minden érdekelt fél elégedetlen volt. Azok a sajtóorgánumok, amelyeknek működését a cenzúra leginkább akadályozta, annak megszüntetését vagy legalábbis jelentős liberalizálását szerették volna. Nem volt egységes a megítélése a kormánypárti oldalon, de a miniszterek között sem. Számos kifogás merült fel vele szemben nem megfelelő működése miatt.

A Kormányzó Katonairodája 1920. május–júniusban készült memorandumában foglalkozott a kérdéssel. A Fővezérség – amint volt róla szó – 1920. április 1-jével megszünt. A Kabinetiroda memorandumja azt mutatta, hogy Horthy és környezete továbbra is szeretett volna befolyással bírni a sajtó ellenőrzésére. A memorandum abból a gondolatból indult ki, hogy az antant a háború utolsó két évében a központi hatalmak közvéleményét is irányítani tudta. Nem kis részben ennek eredményeként sikerült úgy megnyernie a háborút – állt az előterjesztésben –, hogy katonai győzelmet lényegében nem aratott. A magyar államhatalom viszont még ma sem rendelkezik olyan központi szervvel, ahonnan egységesen lehetne a nagyközönség „szuggesztív befolyásolását” irányítani a sajtón keresztül. A sajtón keresztüli befolyásolás jelentőségét a Nemzeti Hadsereg Fővezérsege és a minisztériumok

82 KLESTENITZ (2010) i. m. (41. lj.) 98.

83 DERSI i. m. (47. lj.) 21.

84 Uo. 7–9. KLESTENITZ Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Budapest, CompLex, 2013. 200–201.

is felismerték, és felállították a maguk sajtóosztályát, hogy azon keresztül kíséreljék meg a saját érdekeiknek megfelelően irányítani a lapokat. Ennek az lett a következménye, hogy a sajtóirányítás terén óriási káosz keletkezett. Együttműködésről szó sem lehetett, hiszen az egyes sajtóosztályok nem ismerték egymás munkáját, jelentős részben az egyes minisztériumok közötti politikai és személyi ellentéteknek következtében. Így a „jóindulatú” sajtó sem tudta, hogy milyen irányvonalhoz igazodjék, de a sajtócenzúra sem érthette el célját, hiszen nem egy kézből kapta az útmutatásokat, amelyek gyakran egymásnak is ellentmondtak. Ebből a szervezetlenségből csak a destruktív sajtó húzott hasznot – vonta le a következtetést a memorandum szerzője –, mert az ellentéteket kihasználva lényegében folytatta addigi romboló működését. Megoldásként a kormányzó környezetében készült terv egy olyan Országos Sajtóhivatal (OSH) felállítását javasolta, amely a külügyminisztériumhoz tartozó, de bizonyos önállósággal működő szerv lenne, és amelybe minden minisztérium delegálná megbízottjait. A minisztériumok sajtóosztályai ellenben – a külügyminisztériumi kivétellel – megszűnnének. Az így létrejövő szervnek idővel a papírelosztás, a hírszolgáltatás és a terjesztés kézbevitelével képesnek kell lennie arra, ha nem is nyíltan, de „nem látható erők által mozgatva”, hogy a lapvállalatokra és a lapszerkesztőkre olyan befolyással lehessen, hogy az ellen a destrukció se tudjon küzdeni. Ennek érdekében az új hivatal alá kell rendelni – állt a memorandumban – az Általános Beszerzési és Szállítási Rt.-t, a Magyar Távirati Irodát és a Papírközpontot is. Irányító szereppel kell bírnia a nagy „nemzetnevelő és propagatív erővel bíró mozifényképészetre” is. Az OSH vezetőjének pártoktól független személynek kell lennie, aki azonban az ország helyzetével kapcsolatban – beleértve a külügyi szempontokat is – teljesen tájékozott. Az OSH kebelében képzelte el a memorandum a legfőbb katonai sajtószerv felállítását is, amely a polgári részleggel mellérendeltségi viszonyban állna. A polgári és a katonai sajtószerv egy szintre állításának szükségességét azzal magyarázta, hogy a vidék regenerálása ténylegesen a katonai parancsnokságok kezében van, ezért az OSH rendelkezései vidéken a katonaság támogatása nélkül nem érvényesülhetnének. A hírlapok előzetes cenzúrája és az MTI a polgári irányítás, míg a távbeszélő-, távíró- és szikratávíró-cenzúra a katonai vezetésnek lenne alárendelve. Ezzel egyidejűleg a honvédelmi minisztérium sajtóosztálya is megszűnne.⁸⁵

1920. június 8-ai keltezéssel Soós honvédelmi miniszter is a sajtóellenőrzés fennálló rendszerét kritizálta. A „még mindig motorikusan destruktív lapok – mint különösen a Népszava, Világ és Pesti Napló – burkoltan, de igen gyakran nyíltan: osztályellenes izgatást folytatnak”.⁸⁶

A honvédelmi miniszter szerint „képtelenség és nagy gyengeségre vall, hogy a keresztény nemzeti kurzus tizenegyedik hónapjában előzetes sajtócenzúra mellett egyes, a nemzet lelkehez idegen lapok az egész ország akarata és érdeke ellen ír hassanak”. Különösen Bonitz Ferenc, a miniszterelnök sajtóosztályának a főnöke ellen intézett kirohanást, aki olyan cikkeket is átenged, amiket a cenzorok egyébként törölnek. A honvédelmi miniszter azt javasolta, hogy a cenzúra elnöke vagy helyettes elnöke a honvédelmi miniszter által kirendelt magas rangú tiszt legyen, és hogy a katonai cenzorok abszolút vétőjoggal bírjanak. Indítványozta a

85 MNL OL, K 66 2. cs. I–1. t. 715/1920. sz. 135–139. fol.

86 A miniszter a *Népszava* 1920. június 2-ai számát a destruktív sajtó iskolapédájának nevezte. Pirossal jelölte meg a lapszámban azokat a részeket, amelyek nézete szerint „valamilyen tendencia érdekében” kerültek be az újságba (például az orosz helyzet ismertetése).

miniszterelnöki sajtóiroda és a Sajtóellenőrző Bizottság vezetőjének eltávolítását, továbbá a könyvatosok (MTI-ét is) előzetes cenzúrázását.⁸⁷

A *Pesti Hírlap* 1920. júniusi 12-ei számában viszont közölte a Magyarországi Újságírók Egyesületének „A sajtó szabadságáért” című határozatát, amelyben a sajtócenzúra eltörlése és a teljes sajtószabadság visszaállítása mellett tettek hitet, s kifejezték szándékukat, hogy ez ügyben felirattal fordulnak a Nemzetgyűléshez. Az eset kapcsán Sréter István honvédelmi miniszter minisztériumaihoz, Teleki Pál külügyminiszterhez és Dömötör Mihály belügyminiszterhez küldött átiratában ismételten kifejtette álláspontját, miszerint „a destruktív sajtó féken tartása az ország létérdeke”, amit a hatályos sajtótörvény nem biztosít. Amíg olyan megfelelő sajtótörvényt nem fogadnak el, amely a „nemzetietlen bujtogatást” képes megakadályozni, addig nemhogy a sajtócenzúra eltörléséről nem lehet szó, hanem annak sokkal szigorúbb érvényesítése szükséges. Ha egy megfelelő sajtótörvény a sajtó destruktív irányát képes lesz kiküszöbölni, akkor a „nemzeti irányú”, „tisztességes” sajtó vonatkozásában nem lenne szükség cenzúrára. Egy új sajtótörvény elfogadásával egyidejűleg a sajtókamara felállítását is javasolta, amely a „nemzetietlen elemek” távoltartását is biztosítani lett volna hivatott. Ugyanakkor ismételten utalt arra, hogy június 8-án a külügyminiszterrel összhangban a belügyminiszterhez címzett átiratban foglalkoztak a cenzúra nem eléggé hatékony működésével, amelynek következtében a „destruktív sajtó” ma is érvényesítheti „aknamunkáját”. A belügyminiszter válaszában kiemelte, hogy a törvény a kormányzat számára csak a külföldi sajtótermékek terjesztésének megakadályozását teszi lehetővé, a belföldiek esetében ahhoz bírói ítélet szükséges. Ezért javasolta, hogy azokra az esetekre, amikor „a késedelem veszéllyel járna”, a bel- és külügyminisztereket fel kellene hatalmazni, hogy a bírói ítélet előtt is eltilthassák az „ilyen sajtótermékek terjesztését”. A honvédelmi miniszter azt is kifogásolta, hogy a miniszterelnökség sajtófőnöke mint újságíró szerepel újságírói egyesületekben, továbbá hogy a sajtócenzúra elnöke, Spötz miniszteri osztálytanácsos szintén újságíró, „s így a cenzúra iránti ellenszenv már a vérben van”. Sréter meglátása szerint ezért kezelik a cenzúrát olyan „lagymatagon”, „az ország és az összkormány akarata ellenére”.⁸⁸

Feltehetően a katonaság és a „destruktív sajtó” ostromozó közvélemény oldaláról érkező nyomás hatására adott ki a miniszterelnök két nagyhorderejű, a sajtóirányítást lényegesen érintő, az egész korszakban érvényben maradó rendelkezést is.

A címe alapján csak a nyomtatáshoz szükséges rotációs újságpapír és az íves nyomópapír beszerzésével és elosztásával foglalkozott a Simonyi-Semadam-kormány 4.578/1920. M. E. számú rendelete (1920. június 9.). A 6. § azonban büjtatottan igen nagy horderejű rendelkezést tartalmazott. Kimondta ugyanis, hogy rotációs újságpapír és íves nyomópapír felhasználásával új időszaki lap nem jelenhet meg. Új időszaki lap indítására a miniszterelnök csak „rendkívüli méltánylást érdemlő esetekben” adhat engedélyt. Ezzel a miniszterelnök szabhatta meg, hogy a jövőben milyen újabb időszaki (egy hónapot meg nem haladó időközben megjelenő) lapok jelenhetnek meg. A kormány ezzel egyidejűleg a rotációs és az íves nyomópapír beszerzésének jogát — a rotációs újságpapírra vonatkozólag kizárólagossági hatállyal — a Hangya Termelési, Értékesítő- és Fogyasztási Szövetkezetre ruházta. A papírelosztás

87 MNL OL, K 26 1231. cs. V. t. 5419/1920. sz.

88 A belügyminiszternek címzett átiratot részletben közli MARKOVITS (1970) i. m. (33. lj.) 67–69. A külügyminiszterhez érkező: MNL OL, K 66 5. cs. III–2. t. 1–a. dosszié. 67692/1920. és MNL OL, K 26 1231. cs. V. t. 4877. sz.

irányítására pedig felállította a Papírelosztó Bizottságot, amely a korábbi Újságpapír Központ feladatait vette át. A legkisebb napi oldalterjedelmet hétköznaponként 4, vasárnaponként 6 oldalban állapította meg. A lapok a heti maximális oldalterjedelmet tetszésük szerint oszthaták meg az egyes napok, illetve a közlemények és hirdetések között. Vasár- és ünnepnapokon és az azokat követő reggelen nem jelenhetett meg időszaki lap, valamint vasár- és ünnepnapokon sajtóterméket (sem szellemi, sem technikai értelemben) nem volt szabad előállítani.

Az első Teleki-kormány adta ki 1920. augusztus 3-án a 6.357/1920. M. E. sz. rendeletet, amely a belügyminisztert feljogosította arra, hogy időszaki lap megjelenését vagy terjesztését megtiltsa. Erre a rendelet értelmében akkor volt lehetősége, ha valamely lap „az ország belső rendjének és közbiztonságának, illetve külső politikájának érdekeit” veszélyezteti. Ezzel végeredményben újra hatályba helyezték és kiegészítették a belügyminiszter korábbi jogát a hadviselés érdekeit veszélyeztető lapok betiltására (5.484/1914. M. E.). A rendeletre a jogalapot 1912. évi LXIII. tc. 11. §-a és az 1920. évi VI. tc. 1. §-a biztosította. Utóbbi a kivételes hatalom időszakát a békeszerződés megerősítésétől számított egy évvel meghosszabbította.

Ezek a rendeletek a cenzúra intézményét nem érintették ugyan, de meg ágyaztak annak enyhítése számára. A miniszterelnök lapengedélyezési és a belügyminiszter lapbetiltási joga ugyanis különösen súlyos esetekre megeremtetette a végrehajtó hatalom számára a beavatkozási lehetőséget, így a cenzúra szerepe relativizálódott.

A cenzúra nem kielégítő működtetése amúgy is állandó támadási felületet jelentett a kormány ellen. A miniszterelnökség számos utasítással igyekezett a Sajtóellenőrző Miniszterközi Bizottság munkáját eredményesebbé tenni. A közvéleményt izgalomban tartó „szenzációs bűnper”-rel kapcsolatban az egyik külön kitért a Tisza-perre. Mert – amint az utasítás fogalmazott – az ország érdeke, hogy a perről tárgyilagos tájékoztatás történjen. A per vonatkozásában egyrészt törlendők voltak azok a közlemények, amelyek vádlottak, tanúk stb. ellen vagy mellett hangulatot keltenek, amelyek a bűnper befejezése előtt a közvélemény ítéletét bármely irányban befolyásolni igyekeznek. Másrészt – az utasítás szerint – nem engedélyezhető a tárgyalás anyagairól szóló objektív tájékoztatás cenzúrázása. Tilos a vallomások egyes részeinek „tendenciózus kihagyása”, a tárgyalás anyagainak olyan megnyirbálása vagy összevonása, amely az „objektív igazság rovására személyi vagy politikai érdekeket szolgál”. A Club kávéházi gyilkosságra⁸⁹ is ezen szempontok vonatkoztak. Az utasításokban azt is tiltották, hogy a polgári, katonai és egyéb hatóságok között ellentéteket „konstruáljanak”, a katonai körökkel szemben a gyávaság vádjának hangoztatása sem volt megengedett. Továbbá az sem, hogy a gyilkossággal a tisztí különítményeket vádolják. A kormányzói jogkör kiterjesztésével kapcsolatban megjelenő közleményekben a kormányzói tekintélyt csorbító részek törlendők. Nem megengedettek azok a közlemények sem – szólt az utasítás –, amelyek a kormánypártok egyes árnyalatait, az egyes miniszterek közötti ellentéteket „uszító” szándékkal iparkodnak felhasználni.⁹⁰

1920. augusztus 13-án a cenzúra kezelésében bizonyos könnyítéseket vezettek be. Ezek szerint a Sajtóellenőrző Miniszterközi Bizottság csak éjjel fél 2-ig volt köteles híreket cenzúrázásra elfogadni. Éjfél után csak azokat, amelyek közvetlenül lapzárta előtt érkeztek vagy – rendkívüli események lévén – előbb nem voltak bemutatathatók. Az is lehetővé vált, hogy a délután megjelenő lapok is beolvashassák telefonon a lapzárta előtt érkező híreiket a cenzúrárt

89 1920. július 27-én különítményesek megrohanták a „zsidó fészeknek” tartott Club kávéházat. Az ott tartózkodó vendégeket összeverték. Verebélyi Artúr bankigazgatót szíven szúrták.

90 MNL OL, K 66 2. cs. I.–1. t., 2/a. I. sz. Utasítás.

végző bizottságnak. A Magyar Távirati Iroda által kiadott közlemények nem estek cenzúra alá. Nem voltak cenzúrakötelesek a következő rovatok sem: sport, regény, színház, zene, irodalom, művészet, a Nemzetgyűlés ülésének részletes tudósítása. Továbbá a hirdetések, amelyek esetenként azonban korlátozhatók voltak. Visszaélések esetén azonban elrendelhették, hogy a mulasztó lap teljes tartalma a cenzúra hatálya alá essék.⁹¹

Nyilvánvalóan a cenzúra túlkapásainak elkerülése miatt erősítették meg újra utasításban, hogy miniszteri beszédek, nyilatkozatok, interjúk, amennyiben azok hű szövegezésben készülnek, semmi esetre sem cenzúrázhatók. A kormányzói beszédek csak a kormányzói kabinetiroda vagy az MTI által kiadott hiteles szövegben vagy ezek rövidítéseiben voltak megjelentethetők. A kormányzópártban vagy a kormányban előállott szakadásról, ellentétekről szóló hírek csak akkor voltak közölhetők, „ha azok igazak”.⁹² Az 1920 szeptemberében kiadott utasítás értelmében nem lehetett közölni azokat a közleményeket, amelyek a románok által adandó területi engedményekről szólnak, „mert nem igazak”. A jugoszláv megszállás alatt levő Baranya és Pécs helyettől is csak „feltétlenül biztos” forrásból származó hírek megjelentetését engedélyezték. Mert – amint az Utasítás indokolta – a valóságnak meg nem felelő hírek közlése a magyar hírszolgáltatással szembeni bizalmat a szerbek által megszállt magyar lakosság körében már eddig is megingatta, és a magyarországi állapotokra vonatkozóan „kellemetlen kritika terjesztésére ad alkalmat”. Úgyszintén kerülendő volt a vagonlakóknak a menekültügyi- és a lakáshivatal elleni „éles hangú kirohanásainak” ismertetése, mert azok csak fokozzák az elkecseregelt menekültek izgatását. Kifejezetten tiltották a békeszerződésben 35 ezer főre korlátozott magyar zsoldos hadsereg vezetésére vonatkozó újságközlemények megjelenését, különös tekintettel arra, hogy a békeszerződés értelmében az semmilyen felsőbb katonai vezetőszer vívvel nem rendelkezhetett.⁹³ Egy 1920. október 11-ei utasítás engedélyezte, hogy ezentúl a királykérdés is szabadon megvitatható téma legyen a lapok hasábjain, annyi korlátozással, hogy kizárólag elvi közjogi alapon, a személyi kérdések teljes kizárásával. Néhány nappal később azonban a Nemzetgyűlés állásfoglalásának megfelelően a királykérdés, amely a kormánypárton belül is megosztotta a képviselőket, ismét teljesen tabuvá vált az újságok oldalain.⁹⁴

A cenzúra szerkezetében rejlő kiskapuk kijátszásában a lapok sem voltak restek. A békeszerződés aláírását megelőző napokban a *Pester Lloyd* a cenzúra kihagyásával szeretett volna egy cikket megjelentetni, amit – állítása szerint – a külügyminisztérium egyik vezető tisztségviselője írt. A Bizottság közölte, hogy csak a külügyminiszter vagy Eckhardt Tibor miniszteri osztálytanácsos utasítására engedhetnek át sajtóközleményeket előzetes cenzúra nélkül. A lap erre azt kérte, hogy mivel csak éjjel fél 2 és 2 között lesznek készen a cikkel (ti. a cikket németre kellett fordítani, hiszen a *Pester Lloyd* német nyelven jelent meg), és mivel amúgy is hivatalos helyről származik, tekintsenek el a cenzúráról. A Bizottság közölte, hogy ha fontos a dolog, akármilyen későn készül is el, megvárják és telefonon beolvastatják, és nyomban döntenek, közölhető-e. Ezt követően három perc múlva – a hivatalban lévő cenzor nagy meglepetésére – a *Pester Lloyd* munkatársa telefonon jelentkezett, hogy kész a cikk és beolvasná. A cenzúra talált is kifogásolni valót a cikkben, mert az azt tartalmazta, hogy a békeszerződést erdélyi ember, így Teleki külügyminiszter sem írhatja alá. A cenzúrabizottság

91 Uo. V. sz. Utasítás.

92 Uo. VII. sz. Utasítás.

93 Uo. X. és XI. sz. Utasítás.

94 Uo. XII. és 14. sz. Utasítás.

pedig szigorú utasításokat kapott arra nézve, hogy a békeszerződés aláírásával kapcsolatos semmilyen személyi kombinációk nem jelenhetnek meg. Az ilyen esetek persze nem szolgálták a sajtóellenőrző bizottság és a „trükköző” lapok szerkesztősegei közötti jó viszonyt. Ezek az esetek óvatosságra sarkalták a cenzúrabizottságot a *Pester Lloyd* vonatkozásában.

Egy másik alkalommal Vészi József, a *Pester Lloyd* főszerkesztője Eckhardtra hivatkozott egy külpolitikai cikk azonnali megjelentetése kapcsán, amely a másnapi nemzetgyűlési vitának megágyazva a Magyarország elleni bojkottal⁹⁵ foglalkozott volna. A cenzúra azonban csak néhány szó törlésével⁹⁶ engedélyezte volna a cikket a *Pester Lloyd* 1920. június 15-ei számában, amit azonban Vészi nem fogadott el. Később bebizonyosodott, hogy a cikket valóban Eckhardt rendelte meg és annak magyar szövegét jóvá is hagyta. Az ügyeletes cenzor azonban a német fordításban a „keresztény kurzusra vonatkozó” két szót „erősnek talált” és töröltette azokat. Az ügyben aztán Vészi József fordult panasszal a külügyminisztériumhoz. Vizsgálat indult, amelyben tisztázták, hogy a cenzor az előírásoknak megfelelően járt el, mert a kérdéses cikknek Eckhardt által jóváhagyott magyar nyelvű változatát is be kellett volna mutatni a Bizottságnak.⁹⁷

Lingauer Albin újságíró, Horthy szegedi köréhez tartozó egykori katonatiszt 1920. október 26-án a Nemzetgyűlés előtt a sajtónak a kapitalista kiadóktól való megvédésére szólított fel. Kifogásolta, hogy megtörténhet az, hogy a minisztereknek félhivatalos nyilatkozatait a katonai cenzúra keresztülhúzza, hogy a kormány elnöke által kiadott politikai tájékoztatást a katonai cenzúra törölje. Lingauer nem a cenzúrárt, mint „adott esetben indokolható és szükséges intézményt” támadta, hanem annak a gyakorlati megvalósítását, ami „egy rosszul megszervezett cenzúra ötletszerű ellenőrzése alá helyezte [...] agyon-silányította, lehetetlenné, akcióképtelenné tette a magyar sajtót”. A felszólalás a cenzúra gyakorlati működésére, anomáliáira is fényt vetett. Lingauer szerint a megjelent újságokat a legkisebb járási székhelyen is megcenzúrázta az ottani közigazgatási hatóság vagy ügyészség, ha volt az adott helyen, és a járási katonai parancsnokság. Mivel a cenzúrával szemben véleménykülönbségek merültek fel, politikai viták végtelen sora alakult ki az érdekelt felek: helyi pártvezetőségek, a szerkesztőségek és a katonaság között. A gyakorlat lassanként politikai fellebbezési fórumokat is kialakított, amennyiben, ha a járási katonai parancsnok cenzúrája ellen valamilyen kifogást emeltek, akkor a fellebbezést a vármegyei katonai parancsnokhoz „nyújtották be”, a vármegyei katonai parancsnoktól pedig a körletparancsnoksághoz. A budapesti cenzúra pedig részben a lapok sokasága miatt olyan nagy létszámú szervezetre duzzadt, hogy nem képes azonos megítélés szerint cenzúrázni: Amit ugyanis az egyik lapnál kitöröltek, azt egy másik lapnál átengedtek.⁹⁸

95 A szociáldemokrata Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség a Magyarországon dülő „fehérterror”-ra és a magyarországi munkások elnyomására hivatkozva felszólította valamennyi ország munkásságát, hogy sem Magyarországra, sem Magyarországról semmilyen árut ne szállítsanak, sőt a postai küldemények továbbítását is tagadják meg. Az 1920. június 20-a és augusztus 8-a közötti bojkott eredménytelen maradt.

96 A „Die in Ungarn vorgekommenen Atrozitäten, Ruhestörungen und Mißhelligkeiten sind Erscheinungen eines tiefer liegenden Übels” mondatrészéből az Atrozitáten és a Ruhestörungen szavakat törölte a cenzúra. Az Eckhardt által átadott szövegben ez állt: „Az előfordult rendellenességek, visszasságok és atrocitások csupán tünetei egy mélyebben fekvő bajnak.

97 MNL OL, K 66 5. cs. III–2. t. 1-a. dosszié. 726 biz./1920. és ad 726 biz./1920. MNL OL, K 26 1231. cs. V. t. 5254/1920. sz.

98 Nemzetgyűlési Napló 1920–1922. VI. köt. 135–139., 1920. október 26.

Gróf Teleki Pál miniszterelnök 1920. október 14-én a Nemzetgyűlés plénuma előtt Kovács J. István képviselő kérdésére válaszolva fejtette ki a cenzúrával kapcsolatos álláspontját. Kovács a királykérdés megoldása kapcsán azt kifogásolta, hogy a cenzúra mérjen mindkét irányban azonos mértékkel: vagyis ne csak a szabad királyválasztók álláspontját cenzúrázzák, hanem a másik oldalét is. Teleki azt mondta, ne higgyék, hogy könnyű a cenzúrát jól csinálni, mert ha a cenzúrát végzők nem egységes álláspont alapján végzik munkájukat, nem ugyanúgy fognak cenzúrázni. A miniszterelnök a Nemzetgyűlés előtt hangsúlyozta, hogy „[u]gyan a sajtószabadság álláspontján állunk, ez idő szerint azonban sem a bel-, sem a külpolitika szempontjából nem elég érett a helyzet arra, hogy a lapok minden ellenőrzés és irányítás nélkül tájékoztassák a közönséget és gyakoroljanak kritikát a közélet jelenségei felett. Bizonyos átmeneti intézkedésekre van szükség, amelyek mintegy hidat alkotnának a jelenlegi helyzet és a sajtószabadság között”. A miniszterelnök utalt rá, hogy erre az átmeneti időszakra vonatkozóan az újságok képviselőivel augusztus 4-én egy értekezletet tartottak. Ott a sajtófőnök a miniszterelnök utasítására azt a javaslatot tette, hogy mivel a cenzúra a jelenlegi formájában mind a kormány, mind pedig a lapok szempontjából kifejezetten káros, állítsanak fel egy kis létszámú szervet, amely a sajtó számára állandó útmutatást adna, tanácsokkal látná el azt, és határozatot is hozna arról, hogy a közlemény közölhető-e. A közlemények bemutatása nem lenne kötelező, így az előzetes cenzúra megszűnne. A lapokat az ügyészségnek azonban kötelezően be kellene mutatni. Ezt a javaslatot a lapok képviselői szinte egyhangúlag elvetették, és az előzetes cenzúra fenntartása mellett nyilvánítottak véleményt.⁹⁹

A cenzúrát erő kritikák hatására azonban a kormány mégis a fakultatív cenzúra mellett határozta el magát. Amint Kozma Miklós feljegyezte: „A cenzúra reform előtt áll. Bár mindenki elismeri róla, hogy rossz, teljesen megszüntetni még sem lehet.” Az új rendszer értelmében az addigi cenzúrabizottság egy tájékoztató szervvé alakult át, amelyhez a lapok benyújthatták azokat a cikkeiket, amelyekről nem tudták eldönteni, hogy közlésük megengedett-e. A Bizottság határozata a lapokra nézve nem volt kötelező, azonban teljes felelősséggel tartoztak arra az esetre, ha a Bizottság véleménye ellenére kiadnak egy cikket, és azt az ügyészség utólag meg nem engedhetőnek minősíti. Az előzetes cenzúra változatlanul fennmaradt, azonban katonai, külügyi és fontos közgazdasági kérdésekben.¹⁰⁰ 1920. október végén megszűnt a Sajtóellenőrző Miniszterközi Bizottság, de azon nyomban megalakult a Miniszterközi Sajtótájékoztató Bizottság.¹⁰¹ Az új Bizottság tevékenysége nemcsak abban állt, hogy véleményt mond arról, a közlemény megjelentethető-e, hanem javításokat, kihagyásokat, pótlásokat is javasolt. „A miniszterközi sajtótájékoztató bizottság” Budapesten a miniszterelnök által megbízott elnökből, elnökhelyettesekből, négy csoportvezetőből, a kir. ügyészség képviselőiből és legfeljebb 20 bizottsági tagból állt. Vidéken pedig a főispán feladata volt a szükséges számú bizottság felállítása, amely az ügyészség képviselőjéből és a melléje beosztott katonai szakértőkből tevődött össze.

Ezen új szabályozást azonban sokan álságos rendelkezésnek vélték, – talán pontosan meg sem értették, hogy a korábbi cenzúra intézményét nem szüntették meg – mert úgy látták, hogy az új helyzet rosszabb a réginél, hiszen korábban egyértelműen megmondták, ha valami nem jelenhetett meg, most pedig amennyiben az új Bizottság nem hoz fel kifogást, akkor sem

99 Uo. 68–69., 1920. október 14.

100 MNL OL, K 429. 14. cs. 1. dossz. 265. fol.

101 9.223/1920. M. E. sz. rendelet, 1920. október 30.

nyugodhatnak meg a kiadók. Az ügyészség ugyanis a már nagy anyagi költséggel előállított sajtótermékeket betilthatta. Ahogy Rupert Rezső nemzetgyűlési képviselő fogalmazott, ez „még nagyobb visszaélés a sajtószabadsággal”. Rupert szerint, ha a kormány bátrabban merne támaszkodni a sajtószabadságára, akkor a közvélemény támogatásával határozottabban tudna fellépni a terrorista cselekmények elkövetőivel szemben is.¹⁰²

A szabályozás körüli nem egyértelmű helyzetet volt hivatva tisztázni az 1921. március elején kiadott rendelet (1.616/1921. M. E. sz.), amely megerősítette, hogy a Sajtótájékoztató Bizottságnak intézkedési joga nincs, csak a sajtó munkájának megkönnyítését szolgálja, amennyiben véleményt nyilvánít, hogy az önként bemutatott közlemény a korábbi jogszabályokban ismertetett állami érdekeket közvetlenül érinti-e.¹⁰³ A Sajtótájékoztató Bizottság véleményének kikérése nem kötelező. A Magyar Újságírók Egyesülete is állást foglalt a rendelet kapcsán, és nem közeledésnek, hanem távolodásnak nevezte a sajtószabadság visszaállítása felé vezető úton. A válaszmány egyhangúlag úgy döntött, felkéri a miniszterelnököt, vegye ki a sajtót a kivételes rendelkezések hatálya alól, és állítsa vissza az 1914. évi sajtótörvény kizárólagos hatályát. Ugyanakkor ismételten tiltakozott a júniusi miniszterelnöki rendelet ellen, amely alapján a belügyminiszter bírói ítélet nélkül adminisztratív módon betilthat lapokat.¹⁰⁴

A minisztertanács 1921. január 21-ei ülése foglalkozott a posta-, távírda- és telefoncenzúra kezelésével. A postacenzúrát a budapesti 72. számú postahivatalnál és a határon levő postáknál végzik. A belföldi postát csak az agitációs vidékeken cenzúrázták, a külföldre menő általában ellenőrzés alatt állt. A telefoncenzúra lehallgatásból állt. A belügyminiszter kifogásolta, hogy az ő címére érkező leveleket is cenzúrázzák, a főispánokhoz küldött bizalmas leveleit is. Azt is panaszként említette, hogy a cenzúra túlkapásai ellen felhozott panaszokat a cenzúra a levelekből kivágja, és úgy továbbítja a belügyminisztériumnak.¹⁰⁵

3.2.5 Sajtóirányítás a felszabadult területeken

Az 1918. november 13-ai katonai konvenciónak megfelelően Baranya nagy részét Pécs városával szerb csapatok foglalták el. Habár a trianoni békeszerződés az új határt Pécestől jelentősen délebbre húzta meg. A terület a szerb megszállás alatt a budapesti kormányzattal ellenséges bolsevista elemek egyik gyülekező helye volt, és jugoszláv támogatással igyekeztek az ottani közvéleményt a berendezkedő ellenforradalom ellen hangolni. *Pécsi Újság* címmel az új szerb–horvát–szlovén államhoz való csatlakozás propagálására jugoszláv támogatással lapot is kiadtak. 1921. augusztus 14-én nagygyűlés keretében Pécsen kikiáltották a néhány napig fennálló Baranyai Köztársaságot is. Az antant határozott nyomására azonban a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság csapatai 1921. augusztus végén kénytelenek voltak kivonulni a Ma-

102 Nemzetgyűlési Napló 1920–1922. VII. köt. 73–74., 1920. november 17.

103 A Sajtótájékoztató Miniszterközi Bizottság hatáskörét a 1.616/1921 M. E. sz. rendelet s az ehhez csatolt bizalmas jellegű utasítás pontosan körülírta. E szerint a cenzúra kizárólag a Nemzetgyűlés és a kormányzó tekintélyének megóvása érdekében, valamint fontos külügyi és hadügyi érdekek sérelme esetén gyakorolható. Ily eset hiányában azonban a cenzúra a bemutatott közleményt elbírálás tárgyává sem teheti, hanem azt minden megjegyzés nélkül juttatja vissza a szerkesztőségnek. A cenzúra belpolitikai természetű, izgató tartalmú destruktív közlemények felülbírálatába nem bocsátkozhat, mert az hatáskörébe nem tartozik, s így sem rosszállást, sem jóváhagyást nem fejezhet ki a cenzúra ily közleményekkel szemben. MNL OL, K 26 1241. cs. V. 3701. sz.

104 MTI „Könyvnyomatások hírek” MNL OL K 612 a) sorozat. 1921. március 8.

105 MNL OL, K 27 Mt. jkv. 1921. január 21. 16. pont. Közli MARKOVITS–TÓBIÁS i. m. (26. lj.) 57.

gyarországnál maradt baranyai területekről, és ezzel azok közel három év után újra a magyar kormány fennhatósága alá kerültek.

Ilyen előzmények után a magyar kormány különös körütekintéssel látott neki a terület pacifikálásának, s csak fokozatosan vezette be az ország egyéb területein érvényben levő „normalizált” viszonyokat.¹⁰⁶ A jugoszláv hadsereg által kiürített területeken a hírszolgálatot és sajtóügyekkel kapcsolatos teendők ellátására sajtóügyi megbízottat nevezett ki. A miniszterelnökség részletes utasításban rögzítette a sajtópolitikában érvényesítendő szempontokat. A hírszolgálatot a belföld és a külföld vonatkozásában elsősorban a Magyar Távirati Iroda végezhette. Az MTI táviratai és telefonbeszélgetései – az állami beszélgetésekhez hasonlóan – cenzúra alá nem estek, és azokat soron kívül kellett továbbítani. Az MTI-n kívül a teljesen megbízhatónak minősített belföldi, valamint külföldi lapvállalatok munkatársai is teljesíthettek hírszolgálatot. Ezek számára arcképes igazolványt bocsátottak ki. Ilyen igazolvány hiányában más hírügynökségek vagy újságírók, akik a kiürítendő területeken illetékességgel nem rendelkeztek, ott semmiféle működést nem fejthettek ki. A helyi újságokat a Károlyi-forradalom, a Tanácsköztársaság, valamint a szerb megszállás alatt tanúsított magatartása alapján három kategóriába sorolták: *a)* az 1912. LXIII. tc. 11. §. alapján azonnal és teljesen betiltandó sajtótermékekre. Ide azok a lapok tartoztak, amelyek kifejezetten kommunista álláspontra helyezkedtek, a szerb megszállóktól anyagi támogatást kaptak, vagy a szerb megszállás meghosszabbítása érdekében szót emeltek, *b)* a betiltandó kategóriába nem eső lapok. Azonban ezek a lapok az utcai terjesztési jogot csak abban az esetben gyakorolhatták, amennyiben azt újra kérelmezték, „miután a forradalmi események és a szerb megszállás következtében a régen kiadott terjesztési engedélyek érvényteleneknek tekintendők”. Az új engedélyeket csak a sajtóügyi megbízott hozzájárulásával lehetett kiadni. Azon lapvállalatok utcai terjesztés iránti engedélyét, melyek a forradalmi mozgalmak vagy a szerb megszállás idején nemzeti szempontból „kevésbé megfelelő magatartást tanúsítottak”, de a betiltásuk elrendelésére azért okot nem adtak, egyelőre függőben tartották, és azt csak akkor adták meg, ha „megbízhatóságukról, hazafias érzületükről és korrektségükről huzamosabb időn át kifejtett kifogástalan működésükkel már tanúbizonyságot tettek”. Azokat a lapokat azonban, amelyek a forradalmak és az idegen megszállás idején „nemzethűségükről kétségtelen bizonyosságot tettek”, a terjesztés során vagy – ha szüneteltek – újbóli indulásukkor a hatóságoknak minden lehetséges módon támogatniuk kellett. A miniszterelnöki utasítás értelmében az anyagi támogatást lehetőleg vármegyénként csak egy lapvállalatra kellett koncentrálni, hogy az vezető szerepre tehesen szert. Soron kívüli engedélyezés, hírszolgálat vagy papírellátás stb. révén azonban más kisebb lapvállalatok is támogathatók voltak, ha a „nemzeti érdek” azt kívánta. A cél az volt, hogy „ne pártstajó alakuljon ki, mely működését a nemzeti, sőt keresztény alapon álló pártok között való viszálykodásban meríti ki”, hanem olyan „minden viszálykodást kerülő sajtó”, amely képes a kormányzat biztos alapját alkotó „egységes nemzeti közvélemény” létrehozására.

Pécsett 1921. szeptember 4-én a Széchenyi téren 15 ezer fős tömeg gyűlt össze, és a népgyűlésen azt követelték, hogy a kormány Pécs és környékéről tiltsa ki a destruktív sajtót. „Pécsre és vidékére, melyet hároméves megszállás és előtte a destruktív sajtó annyira inficiált, hogy nem rég még eltűrte a nyílt hazaárulások sorozatát – a destruktív sajtót soha be ne engedje.”¹⁰⁷

106 Vö. HORNYÁK Árpád: A szerb megszállás Baranyában 1918–1921. *História*, 2010/9–10. 49–54.

107 MNL OL, K 26 1243. cs. V. t. 7222. sz.

A lapoknak a többi országrészből a felszabaduló területekre való bevitele és terjesztése sem volt akadálytalan. Az ugyanis a „normális állapotok” helyreállításáig csak a kormánybiztos és illetékes körletparancsnok együttes engedélyével volt lehetséges. Az előzetes cenzúra vonatkozásában is szigorúbb előírások érvényesültek az újonnan visszakerülő területeken. A miniszterelnök külön felhívta a figyelmet a kész sajtótermékek ügyészi ellenőrzésének „legpontosabb végrehajtására.”¹⁰⁸

4. Az előzetes sajtóellenőrzés megszűnik, de ...

A kivételes sajtóellenőrzés, vagyis az előzetes cenzúra megszüntetéséről szóló rendelet 1921 decemberében jelent meg (10.501/1921. M. E. sz.). Ekkor már Bethlen István állt a kormány élén, ilyen formán az új sajtójogi rendelkezést, amely a két világháború közötti sajtószabályozás új szakaszának kezdeteként is értékelhető, tekinthetjük az úgynevezett bethleni konszolidáció egyik elemének is. Az előzetes cenzúrát eltörlő intézkedés nem érintette azonban a miniszterelnök lapengedélyezési jogosítványát, továbbá a belügyminiszternek azt a jogát, hogy belföldi időszaki lapok megjelenését és terjesztését megtilthassa, ha arra az államérdek szempontjából okot lát. Ugyancsak érvényben maradt a külföldi sajtótermékekre vonatkozó korábbi szabályozás, amely szerint azokat a rendeltetési helyükre való jutás előtt a hatóság ellenőrizheti és terjesztésüket meg is tilthatja.

A háború előtti – valamint az 1914. évi sajtótörvényben is érvényre jutó – liberális sajtószabályozás tehát nem tért vissza, hiszen az előzetes cenzúrát ugyan eltörlték, de az egyéb korlátozó jogszabályok érvényben tartásával a kormányzatnak továbbra is lehetősége nyílt, hogy széles körben beavatkozzon a sajtó életébe: új időszaki lapot csak a miniszterelnök engedélyezhetett, a belügyminiszter bármely időszaki sajtóterméket betilthatta. Érdemes felhívni a figyelmet arra a különbségre is, hogy míg a belföldi lapokat a belügyminiszter, tehát a kormány egyik tagja tilthatta be, addig a külföldi sajtó ellenőrzése a miniszterelnökség feladata volt. Ez persze nem jelentette azt, hogy a belföldi lapok tekintetében a többi miniszter nem érvényesíthette kívánságait.¹⁰⁹ Amint láttuk az 1912. évi LXIII. tc. a kivételes hatalomról adta meg a jogi felhatalmazást a kormánynak, hogy az 1914. évi sajtótörvény szabta lehetőségekhez képest a sajtószabadságot rendeletekkel szűkebb keretek közé szorítsa. A békeszerződés aláírása előtt az 1920. évi VI. tc.-ben gondoskodtak arról, hogy a háború esetére szóló kivételes hatalom ideje a békeszerződés ratifikálásától számított egy évvel meghosszabbodjon. A törvény azt is előírta, hogy a kormány rendeletben határozza meg azt a napot, amelyen a kivételes hatalom megszűnik. Ennek megfelelően az 1922. évi 6.310. M. E. számú rendelet 1922. július 26-ai dátumot nyilvánította a kivételes hatalom megszűnése napjának. Ezzel jogilag a kivételes hatalom időszaka véget ért. A 1920. évi VI. tc. 2. §-a azonban továbbra is lehetőséget biztosított a kormánynak, hogy a kivételes hatalom ideje alatt hozott rendeleteket a kivételes állapot megszűnte után is fenntartsa és a szükséghez képest kiegészítse, illetve módosítsa. Az ilyen viszonyok rendezése végett azonban a kormánynak mielőbb törvényjavaslatot kellett a Nemzetgyűlés elé terjesztenie. A kormány ezen kötelezettségének – kevéssé elegánsan – nem külön törvényben, hanem az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjában

108 Uo. 6410. sz. Bethlen miniszterelnök utasítása, Budapest, 1921. augusztus 10.

109 KLEIN Tamás: Adalékok a Horthy-korszak sajtórendészeti szabályozásához I. In *Medias Res*, 2012/2. 189.

viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1922. évi XVII. tc. keretében tett eleget, amennyiben a törvény 6. §-a felhatalmazta a kormányt arra, hogy a kivételes hatalom alapján kibocsátott még hatályban levő rendelkezéseket továbbra is hatályban tarthassa. A 6. § kimondta ugyanis, hogy azok a rendelkezések, amelyeknek tárgyában a kormány az 1922. évi XVII. törvény hatályba lépésétől számított négy hónapon belül nem terjeszt be törvényjavaslatot a Nemzetgyűlés elé, hat hónap leteltével hatályukat veszítik. Amennyiben azonban a kormány az érintett tárgykörökben (vagyis a sajtó szabályozás vonatkozásában is) négy hónapon belül törvényjavaslatot terjeszt a Nemzetgyűlés elé, akkor a rendeletek a hat hónap letelte után is érvényben maradnak. (Az tehát nem volt feltétel, hogy a törvényjavaslatból törvény is legyen). Ez alól azonban az előzetes cenzúra elrendelésének a lehetősége kivételt képezett, mert annak bevezetésére ez a törvény nem adott lehetőséget. Így 1922-ben formailag ugyan megszűnt a kivételes hatalom állapota, de a gyakorlatban a kormány a háborús időkre szabott megszorító rendelkezéseket belátása szerint fenntarthatta.¹¹⁰

Súlyos fenyegetést jelentett a sajtótartalmak szerzőire az állami és a társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. tc. (Átv.) is, ami bővítette a sajtó útján elkövethető büntettek körét, amennyiben idesorolta a meglehetősen tág értelmezést megengedő, az állami és a társadalmi rend felforgatására és erőszakos megdöntésére irányuló felhívást, valamint sajtó útján elkövetett, a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség büntetettét is. A törvényt az a történeti tapasztalat indokolta, hogy a vesztes világháborút követő forradalmak – különösen a kommunista Tanácsköztársaság – gyökeresen megváltoztatta az állami berendezkedést. Ezzel magyarázható, hogy a hatalmukat visszaszerző társadalmi osztályok számára egyik alapvető törekvéssé vált az állami rend helyreállítása. A Magyar büntetőjog kézikönyvében Angyal Pál jogász professzor így fogalmazott: „Az 1918. és 1919. év értékromboló eseményei kiáltó bizonyosságot tettek arról, hogy ha egy nemzetben a fegyelmezettség s az áldozatos hazaszeretet meggyengül, ha az összetartás kapcsai meglazulnak, s ha ennek folytán széthúzó és többnyire pusztító erők kerekednek felül: megbomlik az erkölcsi és gazdasági élet rendje, fennakad a kulturális fejlődés menete s napokon belül tönkremegy mindaz, amit századok építettek”.¹¹¹ Az Átv. tulajdonképpen kiemelte a Btk. 172. §-ában meghatározott cselekmények (törvény, hatóságok, valamely nemzetiség, hitfelekezet, tulajdon stb. elleni izgatás) köréből a legveszélyesebbnek minősítetteket: az állami és társadalmi rend teljes felforgatására, illetve valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának megszerzésére irányuló cselekményeket. „Ugyanakkor e cselekmény vonatkozásában kiterjesztette a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségét azáltal, hogy szemben a Btk. 172. §-ában foglalt cselekménnyel, a nyilvánosság előtti elkövetést nem tette a tényállás elemévé”.¹¹²

A Külföldi Sajtó Szindikátusának memoranduma így értékelte a törvény elfogadását: „[...] hogy ellenben a tisztességes és független sajtó, ha Magyarország érdekében és az igazság szolgálatában akar dolgozni, ezentúl mennyi hitelre találhat a külföldön, ahol a javaslat törvényerőre emelkedése után tudni fogják, hogy a Magyarországon dolgozó újságírók minden

110 Vö. SIPOS Balázs: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat*. Budapest, Argumentum, 2011. 124–125.

111 ANGAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve 4. Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921:III. tc.* Budapest, Athenaeum, 1928. 1. HORNYÁK Szabolcs: *A köznyugalom elleni bűncselekmények. PhD Értekezés*, PTE, Pécs, 2010. 26.

112 ANGAL i. m. (111. l.) 81. és HORNYÁK Szabolcs i. m. (111. l.) 28.

sort a börtön és a statáriális bíróság fenyegetésének árnyékában írják, annak eldöntését a nemzet és a kormány bölcsességére bízuk”¹¹³

Ezzel 1921 végére kialakult a sajtószabályozásnak az a rendszere, amely lényegében az 1914. évi sajtótörvény 1938-ban végrehajtott módosításáig változatlan maradt. Történt ugyan kísérlet új sajtótörvény beterjesztésére, de ezek a kezdeményezések a törvénytervezetek szintjén elhaltak. Csak néhány újabb rendelet született a sajtószabályozás terén. Egy 1922-ben kiadott rendelet például sajtótermékek (kivéve a hivatalos közleményeket és a választási célú sajtótermékeket), falragaszok és a röplapok nyilvános helyen való kihelyezését hatósági engedélyhez kötötte.¹¹⁴

A kormány laptámogatási politikája nagyjából a világháború előtt kialakult keretek között működött. Azoktól a lapoktól, amelyeket anyagilag támogatott, elvárta, hogy a kormány politikájához pozitívan viszonyuljanak. A kormányzat az általa „kényesnek” ítélt kérdésekben „kérés” formájában közölte elvárásait a lapok szerkesztőseivel.

Az 1920-tól a sajtószabadság egyik legsúlyosabb sérelmét az jelentette, hogy új időszaki lapot csak a miniszterelnök engedélyével lehetett indítani. A kialakult gyakorlat szerint, ha az illetékes helyhatóságnak vagy valamely illetékes szakmai szervezetnek nem volt ellenvétele, akkor az engedélyt általában megadták. Ugyanakkor az új időszaki lapok indításának miniszterelnöki engedélyhez kötése nem érintette a rendelet kiadása előtt már megjelenő időszaki lapokat, azok – külön engedély nélkül – továbbra is megjelenhettek.

A sajtószabadság érvényesülésének másik súlyos korlátozását az jelentette, hogy belügyminiszeri rendelettel lehetett lapot betiltani. Ha valamelyik lap a hatalmi elit számára kellemetlen kérdéseket feszegetett, akkor különböző fokú büntetésre számíthatott: a figyelmeztetéstől, az utcai árusítás jogának megvonásától, a terjesztési jog felfüggesztésén át, a kifogásolt közlemények szerzőinek büntető jogi felelősségre vonásáig, szélsőséges esetben a sajtótermék végleges betiltásáig. 1920 és 1944 között mintegy 500 esetben tiltottak, vagy koboztak el újságot és folyóiratot, közel 2000 magyar és külföldi kötet terjesztését tiltották meg.¹¹⁵

A sajtótermékek tartalmával elkövethető bűncselekmények egész tárházát határozta meg a hatályos jogrendszer. A nyomtatott sajtótermékek kiadóival és szerzőivel szembeni büntetőjogi fellépés tekintetében olyan meglehetősen szélesen és tágan értelmezhető kereteket biztosított, amely kétségtelenül súlyosan korlátozta a sajtó szabadságát. A sajtótartalmak miatti eljárás alá vonás széleskörű lehetősége állandó fenyegetettséget jelentett a nyomtatott gondolat létrehozói és terjesztői számára. Ez pedig korlátozta a kiadói és szerzői szabadságot.

Mindemellett a sajtó és a kormányzat viszonyát az is befolyásolta, hogy az országban parlamentáris demokrácia volt, még ha a választójog korlátozottsága és a választások lebonyolításának módja (vidéken nyílt szavazás) erőteljesen tekintélyuralmi jelleget kölcsönzött is a rendszernek. A kormányzatnak tekintettel kellett lennie a kormánypárton belüli mozgásokra, az ellenzékre, az egyes társadalmi rétegekre és nem utolsósorban a külföldre is, amelyhez az ország számos gazdasági és politikai szállal kötődött. Ugyancsak figyelembe kell venni azt is, hogy az újságírói társadalom a tágabb, gazdasági, politikai, műveltségi, hatalmi elitbe

113 MARKOVITS–TÓBIÁS i. m. (26. lj.) 8.

114 56.203/1922. B. M. sz. rendelet, 1922. április 4.

115 MÁRKUS László – SZINAI Miklós – VÁSÁRHELYI Miklós (összeállították és sajtó alá rendezték): *Nem engedélyezem! A Cenzúra Bizottság dossziéjából*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1975. 15. Vö. MARKOVITS (1964) i. m. (31. lj.) 7.

tartozott, így a politikai hatalom és az újságírás kapcsolatát az informális tényezők is befolyásolták. Mindezek következtében a nyomtatott sajtó összetétele (időszaki lapok, nem időszaki lapok, ideértve a könyveket is) színes képet mutatott, megfelelően képezte le a társadalom művelődési, műveltségi, politikai, világnézeti rétegződését és viszonyait.

A legrosszabb helyzetben a baloldali sajtótermékek voltak. A fennálló társadalmi rendet támadó vagy csak bíráló művek kiadása esetén retorzióval számolhattak, ezért a kiadók, szerkesztők, szerzők már eleve megválogatták (tehát „öncenzúrát” alkalmaztak), mi jelenjen meg, hiszen a már kinyomtatott példányok betiltása és elkobzása, nemcsak büntetőjogi felelősséget vonhatott maga után, de jelentős anyagi veszteséget is okozott. Az öncenzúra természetesen a legális kiadványok esetében jelentkezett. Az illegális kiadványok (füzetek, röplapok stb.) a fennálló jogszabályok figyelmen kívül hagyásával jelentek meg. A hatóságok a legszigorúbban igyekeztek fellépni velük szemben.

A cenzúra kérdése a Nemzetgyűlésben 1920–1921-ben

1. A sajtó működésének jogi kerete

A Friedrich-kormány 1919 őszén a sajtószabályozás terén is visszatért a forradalom előtti állapotokhoz,¹ az 1914. évi sajtótörvényt és az azt korlátozóan kiegészítő rendeleteket² vette irányadónak, azzal a nem lényegtelen eltéréssel, hogy az előzetes cenzúrát az ország egész területén megjelenő minden időszaki lapra és más sajtótermékre is kiterjesztette. A rendelet viszont a belügyminiszter lapbetiltási jogát nem állította vissza. 1920 augusztusában azonban erre is sorkerült, amikor miniszterelnöki rendelet³ hatalmazta fel a belügyminisztert, hogy „az ország belső rendjének és közbiztonságának, illetve külső politikájának érdekeit” veszélyeztető időszaki lapok megjelenését vagy terjesztését megtiltsa.

A címe alapján csak a nyomtatáshoz szükséges rotációs újságpapír és az íves nyomópapír beszerzésével és elosztásával foglalkozott a Simonyi-Semadam-kormány egyik rendelete⁴. Ennek 6. §-a azonban bűntudatosan igen nagy horderejű rendelkezést tartalmazott. Kimondta ugyanis, hogy rotációs újságpapír és íves nyomópapír felhasználásával új időszaki lap nem jelenhet meg. Új időszaki lap indítására csak a miniszterelnök „rendkívüli méltánylást érdemlő esetekben” adhat engedélyt. Ezzel a kormányfő szabhatta meg, hogy a jövőben milyen új időszaki (évente legalább tízszer megjelenő) lapok jelenhetnek meg.

A világháború idején csak az ún. renitens lapokra vonatkozott az előzetes cenzúra. Igaz, a gyakorlatban a cenzúra alá kötelezően nem tartozó lapok is kikérték a cenzúrahivatal szerepét betöltő Sajtóalbizottság véleményét a megjelentetni kívánt közleményeikről. A Friedrich-kormány rendelete szerint az 1914-ben hozott szabályozásnak megfelelően a sajtótermék kötelezpéldányát a terjesztés előtt kellett benyújtani, s amennyiben az illetékes ügyész ellenvetéssel nem élt, az időszaki sajtótermékek esetében három óra elteltével, nem időszaki sajtótermékeknél egy hét elteltével lehetett a terjesztést megkezdeni.

A kormány felállította a Sajtóellenőrző (Miniszterközi) Bizottságot, amely a cenzúrahivatal feladatát látta el, átvéve a világháború idején működő Sajtóalbizottság szerepét. A rendszer a világháború idején kialakult gyakorlatnak megfelelően működött. A Bizottság előzetesen véleményezte a sajtóközleményeket, de a megjelenésről – legalábbis elvileg – az ügyészség döntött.

1920. október végén az addigi cenzúrabizottság tájékoztató (Miniszterközi Sajtótájékoztató Bizottság) szervvé alakult át, amelyhez a lapok benyújthatták azokat a cikkeiket, amelyekről nem tudták eldönteni, hogy azok közlése megengedett-e. A Bizottság határozata nem volt kötelező a lapokra nézve, azonban teljes felelősséggel tartoztak arra az esetre, ha a Bizottság véleménye ellenére megjelentettek olyan cikket, amelyet az ügyészség utólag meg nem engedhetőnek minősített. Az új Bizottság tevékenysége nemcsak abban állt, hogy véleményt

1 5.499/1919. M. E. sz. rendelet (1919. november 13.).

2 5.483/1914., 5.484/1914. M. E. sz. és a 12.001/1914. I. M. E. sz. rendeletek (1914. július 27.).

3 6.357/1920. M. E. sz. rendelet (1920. augusztus 3.).

4 4.578/1920. M. E. sz. rendelet (1920. június 9.).

mondott a közlemény megjelentethetőségéről, hanem javításokat, kihagyásokat, pótlásokat is javasolt.⁵

Az új szabályozás sem hozott jelentős változást. Úgy tűnt az érdekeltek előtt sem volt világos, mi a szerepe az új Bizottságnak. A nem egyértelmű helyzetet volt hivatva tisztázni az az 1921. március elején kiadott rendelet, amely megerősítette: a Sajtótájékoztató Bizottságnak intézkedési joga nincs, csak a sajtó munkájának megkönnyítését szolgálja, amennyiben véleményt nyilvánít arról, ha az önként bemutatott közlemény a korábbi jogszabályokban ismertetett állami érdekeket közvetlenül érinti-e.⁶ A Sajtótájékoztató Bizottság véleményének kikérése nem kötelező.

Az előzetes cenzúra megszüntetésére csak 1921 decemberében került sor.⁷ Ekkor már Bethlen István állt a kormány élén, ilyen formán az új sajtójogi rendelkezést, amely a két világháború közötti sajtószabályozás új szakaszának kezdeteként is értékelhető, nevezhetjük a bethleni konszolidáció egyik elemének is. Az előzetes cenzúrát eltörlő intézkedés nem érintette azonban a miniszterelnök lapengedélyezési jogosítványát, továbbá a belügyminiszternek a belföldi időszaki lapok megjelenésének, illetve terjesztésének megtiltására való felhatalmazását sem, ha arra az államérdek szempontjából okot látott.⁸

5 9.222/1920. és 9.223/1920. M. E. sz. rendeletek (1920. október 30.).

6 1.616/1921. M. E. sz. rendelet (1921. március 5.). A Sajtótájékoztató Miniszterközi Bizottság hatáskörét ezen rendelet és az ehhez csatolt bizalmas jellegű utasítás pontosan körülírta. Eszerint a cenzúra kizárólag a Nemzetgyűlés és a kormányzó tekintélyének megóvása érdekében, valamint fontos külügyi és hadügyi érdekek sérelme esetén gyakorolható. Ily eset hiányában azonban a cenzúra a bemutatott közleményt elbírálás tárgyává sem teheti, hanem azt minden megjegyzés nélkül juttatja vissza a szerkesztőségnek. A cenzúra belpolitikai természetű, izgató tartalmú destruktív közlemények felülbírlatába nem bocsátkozhat, mert az hatáskörébe nem tartozik, s így sem rosszhallást, sem jóváhagyást a cenzúra ily közleményekkel szemben nem fejezhet ki. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), K 26 1241. cs. V. t. 3701. sz.

7 10.501/1921. M. E. sz. rendelet (1921. december 10.).

8 Az 1912. évi LXIII. tc. a kivételes hatalomról adta meg a jogi felhatalmazást a kormánynak, hogy az 1914. évi sajtótörvény szabta lehetőségekhez képest rendeletekkel szűkebb keretek közé szorítsa a sajtószabadságot. A békeszerződés aláírása előtt az 1920. évi VI. tc.-ben gondoskodtak arról, hogy a háború esetére szóló kivételes hatalom ideje a békeszerződés ratifikálásától számított egy évvel meghosszabbodjon. A törvény azt is előírta, hogy a kormány rendeletben határozza meg azt a napot, amelyen a kivételes hatalom megszűnik. Ennek megfelelően az 1922. évi 6.310. M. E. számú rendelet az 1922. július 26-ai dátumot nyilvánította a kivételes hatalom megszűnése napjának. Az 1920. évi VI. tc. 2. §-a azonban továbbra is lehetőséget biztosított a kormánynak, hogy a kivételes hatalom ideje alatt hozott rendeleteket a kivételes állapot megszűnte után is fenntartsa, és a szükséghez képest kiegészítse, illetve módosítsa. Az ilyen viszonyok rendezése végett azonban a kormánynak mielőbb törvényjavaslatot kellett terjesztenie a Nemzetgyűlés elé. A kormány e kötelezettségének – kevéssé elegánsan – nem külön törvényben, hanem az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1922. évi XVII. tc. keretében tett eleget, amennyiben a törvény 6. §-a felhatalmazta a kormányt arra, hogy a kivételes hatalom alapján kibocsátott, még hatályban levő rendelkezéseket továbbra is érvényben tarthassa. A 6. § kimondta ugyanis, hogy azok a rendelkezések, amelyeknek tárgyában a kormány az 1922. évi XVII. törvény hatályba lépésétől számított négy hónapon belül nem terjeszt be törvényjavaslatot a Nemzetgyűlés elé, hat hónap leteltével hatályukat veszítik. Amennyiben azonban a kormány az érintett tárgykörökben (vagyis a sajtószabályozás vonatkozásában is) négy hónapon belül törvényjavaslatot terjeszt a Nemzetgyűlés elé, akkor a rendeletek a hat hónap letelte után is érvényben maradnak. (Az tehát nem volt feltétel, hogy a törvényjavaslatból törvény is legyen). Ez alól azonban az előzetes cenzúra elrendelésének a lehetősége kivételt képezett, mert annak bevezetésére ez a törvény nem adott lehetőséget. Így 1922-ben formailag ugyan megszűnt a kivételes hatalom állapota, de a gyakorlatban a kormány a háborús időkre szabott megszorító rendelkezéseket belátása szerint fenntarthatta. Vö. SIPOS Balázs: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban*. Budapest, Argumentum, 2011. 124–125.

2. A nemzetgyűlési választások

Az 1920. évi nemzetgyűlési választások a magyar történelem addigi legszélesebb körű választójoga alapján zajlottak le. A Friedrich-kormány rendeletben⁹ szabályozta újra a választójogot. A férfiak közül választójoggal rendelkezett az, aki betöltötte 24. életévét, legalább 6 éve magyar állampolgár, legalább fél éve ugyanabban a községben lakott, vagy ott lakása volt. Ezen életkor betöltése előtt is választójogot kapott az a férfi, aki a világháborúban legalább tizenkét héten át harctéren arcvonalbeli szolgálatot teljesített. A nők esetében ugyanezek voltak a feltételek, kiegészítve azzal, hogy esetükben valamelyik Magyarországon beszélt nyelven való írni és olvasni tudás is követelmény volt. Minden választásra jogosultnak egy szavazata volt, a választás titkosan történt. Nem gyakorolhatott választójogot a fegyveres erőnek, a csendőrségnek és a rendőrségnek ténylegesen szolgálatban álló tagja.

Az 1920. január 25–26-án megtartott választások eredményeként a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja és az Országos Kisgazda és Földmíves Párt 76, illetve 78 mandátummal együttesen a képviselői helyek több mint 90%-át szerezte meg. A román megszállás alól felszabadult Tiszántúlon 1920. júniusban és júliusban, a szerb megszállás alól felszabadult Baranyában pedig 1921. október végén tartották meg a nemzetgyűlési választásokat, amelyek az országos eredményt érdemben nem módosították. A Szociáldemokrata Párt bojkottálta a választásokat.

A két legnagyobb párt koalícióra lépett, így a kormány óriási többséggel rendelkezett. A koalíciós partnerek együttműködése helyenként a fúzióig jutott el, ha ez ekkor még nem is bizonyult tartósnak, helyenként viszont a köztük levő ellentétek bizonyultak meghatározónak. Egyes képviselők, csoportok kormánypártokból való kiválása és új, pártserű formációk létrejötte állandóan napirenden volt. A koalíción belül mély törésvonalat képezett a legitimisták és a szabad királyválasztók közötti ellentét, valamint a merkantilista–agrárius megosztottság is. Ezek a különbségek sokszor nemcsak a pártok között, hanem az egyes pártokon belül is megmutatkoztak.¹⁰

3. A cenzúra és a Nemzetgyűlés konfliktusa

Az 1920. február 16-án megalakult Nemzetgyűlésben a sajtó ügye a *Népszava* újságíróinak, Bacsó Bélának és Somogyi Bélának politikai okokból történt meggyilkolása kapcsán került első alkalommal napirendre. Huszár Károly miniszterelnök, aki maga is újságíró volt, február 20-án, napirend előtti felszólalásában elítélte a szörnyű tettet. A miniszterelnök hangoztatta, hogy a hatóságok mindent el fognak követni a tettesek kézre kerítése és statáriális bíróság elé állítása érdekében. Az országban meg kell szüntetni az anarchiát. „Elég volt a gyilkolásból, és elég volt a vérből. Nem akarok ellen-Szamuelyket látni” – mondotta Huszár Károly.¹¹

A miniszterelnök fogadkozása nem járt eredménnyel. A nyomozás évekig elhúzódott.

A szálak Horthy Miklós kormányzó tiszti köreihez vezettek. A gyilkosság idején a belügyminiszteri posztot betöltő, legitimista Beniczky Ödönt, aki később a bűnügyről nyilatkozott, 1925-ben kormányzósértés miatt szabadságvesztésre ítélték.

9 5.985/1919. M. E. sz. rendelet (1919. november 17.).

10 Vö. GRATZ Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. 326–327. és PÖLÖSKEI Ferenc: *Horthy és hatalmi rendszere 1919–1922*. Budapest, Kossuth, 1977. 112–114., 116., 139–140., 144–148., 151., 156–157., 171–177.

11 *Nemzetgyűlési Napló* (a továbbiakban: NN) 1920–1920. I. köt. 18. (1920. február 20.). Érdekes módon a miniszterelnök Bacsó Bélát, aki Somogyi Bélával egyetemben vált politikai gyilkosság áldozatává, nem említette beszédében.

A Nemzetgyűlésben a sajtóval kapcsolatosan megszólaló képviselők döntő többsége elviben a sajtószabadság mellett állt, nagy részük azonban ennek teljes körű visszaállítását az „adott körülmények” között (a sajtónak a forradalmakban játszott/tulajdonított szerepére, valamint az ország külpolitikai helyzetére való tekintettel) egyelőre nem tartotta időszzerűnek. A sajtó általában a cenzúra nem megfelelő volta, szigorúsága vagy éppen engedékenysége kapcsán került a Nemzetgyűlés napirendjére, vagyis akkor, amikor valamelyik honatya a sajtóellenőrzéssel volt elégedetlen. Egynéhányszor viszont magának a sajtónak a magatartása váltott ki közvetlen kritikát.

Ereký Károly, a KNEP (majd az abból kiváló Andrassy-Friedrich-féle Keresztény Nemzeti Párt) képviselője, (egyébként a biotechnológia elismert szaktudósa) 1920 áprilisában több vonatkozásban foglalkozott a sajtóval. Ereký szerint Magyarországon még sohasem mutatható meg ennyire a nemzet akarata, mint a nemzetgyűlési választásokon. A kormánypárti és az ellenzéki képviselők egyaránt vesztegetés nélkül, a választók akaratából kerültek a törvényhozásba. Mindezek ellenére a sajtó nagy része „örökösen a népet, a választókat izgatja [...] a Nemzetgyűlést úgy tünteti fel, mintha mi itt örökösen csak veszekednénk, örökösen csak egymás gáncsolásával, lejáratásával foglalkoznánk és kidomborítja azokat az apró veszekedéseket, amelyek nem is itt, hanem a pártkörökben történnek és a sajtó hasábjain folynak le; úgy tünteti fel ezeket, mintha ezek itt történnének, mintha mi itt minden produktív munkát megakadályoznánk”. Különösen fájlalta: „a nem keresztény sajtóban sokszor több jóakaratot látunk velünk szemben, mint a keresztény sajtó egyik másik részében”. Ugyanakkor a szabad sajtót – a törvényhozáshoz hasonlóan – Ereký is az alkotmányosság alkotó elemének tekintette. Egyidejűleg azonban megfogalmazta, hogy mi ezek feladata: a Nemzetgyűlésé, hogy törvényeket hozzon, a sajtóé pedig, hogy a törvényhozói munkáról a nagy nyilvánosságot tájékoztassa. Felszólította a sajtót, hogy „ne dolgozzék ellenünk, mert hogyha ellenünk dolgozik, önmaga alatt vágja a fát és úgy a nemzeti hadsereg, mint minden más állami intézmény kárára működik.” Visszautasította a sajtóban terjesztett felfogást, hogy az általános titkos választások útján „agitátorok” kerültek be a Nemzetgyűlésbe, azok „akiknek a leggyorsabban sikerült a nép hangulatát megnyerniük”. A Huszárt váltó miniszterelnök, Simonyi-Semadam Sándor azt javasolta, hogy mivel a kormánynak nincsen eszköze az egyes képviselők ellen irányuló „hamis vagy rosszindulatú” cikkekkel szemben, írjanak ellene cáfolatot, vagy a Nemzetgyűlés fóruma előtt beszéljenek róla a képviselők és így világosítsák fel a közönséget.¹² Ereký szerint viszont hiába írnak a képviselők a lapokba, ha cikkeiket kicenzúrázzák. Az pedig a sajtótól függ, hogy a nemzetgyűlési felszólalásokról hogyan és milyen terjedelemben számol be, ha egyáltalán megteszi.¹³ A szerkesztőségeket együttműködésre szólította fel, de egyúttal fenyegetést is megfogalmazott: a sajtó „teljesítse nemes hivatását és ne gáncsoskodjék örökösen, mert nekünk megvan a hatalom a kezünkben és meg vagyok arról győződve, hogy ez a Nemzetgyűlés meg fogja magának szerezni az összes kényszerítő eszközöket a sajtóval szemben arra, hogy a sajtó rólunk a tiszta, a színigazságot írja meg.” Hangoztatta, hogy nem kívánja a sajtó korlátozását, majd – kissé magával is ellentétbe kerülve – a hírlapi támadásokkal szemben „bizonyos represszáliákat” tartott szükségesnek, és ezekkel kapcsolatban a miniszterelnöktől várta a megoldást.¹⁴

12 Uo. 327. 1920. április 7.

13 Uo. 328.

14 Uo. 323–324.

Rupert Rezső (kisgazdapárti, majd független képviselő) szerint a lapellenőrzés volt az oka annak, hogy az egész sajtó rendkívül kedvezőtlen beállításban tárgyalta a Nemzetgyűlés munkáját, mert ez tetszett a cenzoroknak. A lapok napról-napra csökkentik a testület tekintélyét. Az egyik például azt írta a törvényhozásról, hogy „imádsággal kell felnéznie a katonai hatalomra”, mert annak engedélyével maradhat egyben.¹⁵ Rupert – nem kevés naivitással – úgy gondolta, hogy „ha nekünk tisztességes, szabad sajtónk lehetett volna, ha ott a bátor emberek hangja megszólalhatott volna, nem juthattunk volna idáig, mert akkor a hazafias, becsületes magyar sajtó gondoskodott volna arról, hogy mindenki érdeme és értéke szerint mérésék meg. Majd megmondotta volna az a sajtó, majd tájékoztatta volna a közvéleményt arról, hogy kinek micsoda értéke és érdeme van ebben az országban.”¹⁶

A Nemzetgyűlés és a sajtó viszonya a későbbiekben sem javult, a kérdés hónapokkal később is napirenden volt. Rassay Károly, kisgazdapárti politikus (később a Horthy-korszak liberális ellenzékének egyik vezére) szerint a forradalom előtti Magyarország vezető rétegei és a velük harmonizáló sajtó kezdettől fogva ellenségesen viselkednek a Nemzetgyűléssel szemben. Amióta felmerült, hogy a törvényhozásnak az előtte álló „nagy alkotmányjogi reformokat” végre kell hajtania, különösen nagy „idegesség” és „félelem” figyelhető meg a körökben. Már nem a tervezett reformokat kritizálják, hanem a Nemzetgyűlés szuverenitását, a szükséges reformokra való jogát kérdőjelezzik meg. Az ilyen tartalmú cikkek nem elszórt jelenségek, hanem gyakorlatilag a Nemzetgyűlés megalakulása óta „tudományos és kevésbé tudományos formában” napról napra jelennek meg. Rassay szerint ezekkel a cikkekkel szemben nem közjogi vitának, hanem „megtorlásnak és intézkedésnek” van helye. Ugyanakkor a kormány szemére vetette, hogy amíg ilyen, a Nemzetgyűlés szuverenitását sértő cikkek, „per longum et latum” (széltében-hosszában) megjelenhetnek, addig a cenzúra más kérdésekben nagyon érzékeny. Törölt például egy, a Főrendiház reformjával foglalkozó írást egy tudományos szaklapból, és nem engedett megjelenni olyan cikkeket, amelyek a kormányt bírálják.¹⁷

3.1. Kisgazdapárti panaszok

A kisgazda képviselők gyakran foglalkoztak a cenzúra kérdésével. Szabó Sándor például interpellációjában arról panaszkodott, hogy a Debrecenben megindult *Tiszántúli Barázda* című kisgazdapárti politikai lapból a cenzúra kihagyatja a „legegyszerűbb szervezkedési híreket is”. Törölte például a kisgazdák tiszántúli zászlóbontó rendezvényének beharangozását, amelyen pedig várhatóan az összes kisgazda miniszter (Rubinek Gyula, sokorópátkai Szabó István, nagyatádi Szabó István, Korányi Frigyes és Emich Gusztáv) is részt fog venni.¹⁸

15 NN 1920–1922. III. köt. 277. 1920. június 9.

16 Uo.

17 NN 1920–1922. VII. köt. 115–121. 1920. november 29.

18 „Pártélet. Debreceni nagygyűlés. Amint teljesen megbízható forrásból értesülünk, a Keresztény Kisgazda- és Földmivesszárny zászlóbontása a Tiszántúli Debreczenben lesz április 18-án. Az eddigi megállapítások szerint Rubinek Gyula földmivelségi miniszter vezetése alatt megérkeznek körünkbe az összes kisgazda miniszterek, tehát sokorópátkai és nagyatádi Szabó István, báró Korányi Frigyes, Emich Gusztáv, valamint az államtitkárok és kisgazdapárti képviselők és kültagok közül mintegy százan. A kirándulás több napra van tervezve. A Tiszántúli földmivelő népe szeretettel és ujjongó örömmel várja mindnyájukat. Ott leszünk valamennyien. A zászlóbontás részletes programját majd idejében tudatni fogjuk.” NN 1920–1922. I. köt. 341. 1920. április 8.

Szabó szerint a rendszerben van a hiba, és valamiképpen a Nemzetgyűlésnek gondoskodnia kell arról, hogy a sajtócenzúra megrendszabályoztassék és „az a fekete kéz, amely mindenünnen kitörölgeti ezeket a jámbor cikkeket, egyszerűen levágassék.”¹⁹ Szabó azt indítványozta, a törvényhozás állítson fel egy hattagú ad hoc bizottságot azzal a céllal, hogy javaslatot tegyen a cenzúra szabályozására, „figyelemmel azon fontos általános nemzeti, hadi, gazdasági stb. szempontokra, amelyek a cenzúrának még előreláthatólag hosszabb időre való fenntartása mellett felhozhatók, — hovatovább ezen törvénytelen és a szabadságjogokkal merőben ellentétes intézményt valamilyen formában szervezni kell, — szabályozva azon kereteket, melyekben annak hatásköre kigyakorlást nyer s azok helytelen intézkedései jogorvoslatot nyerne.”²⁰

Gaál Gaszton (kisgazda) azt tette szóvá, hogy a Gazdasági Egyesületek Országos Szövetsége végrehajtó bizottságának kommunikéjét, amelyben egyhangúlag a kormány tervezett gabonarendelete ellen foglalt állás, a cenzúra „egyszerűen törölte”. A témában Gaál az *Uj Nemzedék*nek interjút is adott. Ezt a cenzúra átengedte, az újság kinyomtatása közben azonban elrendelték a cenzúrárt, így az első lapszámok tartalmazzák az interjút, a később nyomtatottak viszont fehér folttal jelentek meg.²¹ Gaál Gaszton szerint a cenzúra ilyen működése mögött „plutokratikus érdek” rejtett.²²

Párttársa, Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter ugyanakkor visszautasította, hogy minisztériuma a tőzsdei érdekeit tartaná szem előtt, és hogy Gaál interjújának kicenzúrázása mögött is az állna. A miniszter – elmondása szerint – saját maga is számtalanszor tapasztalta, hogy törölték nyilatkozatait vagy azok hiányosan jelentek meg, annak ellenére, hogy a minisztertanács határozata szerint a miniszterek beszédeit és nyilatkozatait cenzúrázni nem szabad.²³ Ugyancsak törölte a cenzúra az *Uj Nemzedék* egyik cikkét, amely a mezőgazdasági érdekképviseléről szóló törvényjavaslatot bírálta.²⁴

Egyébként a KNEP egyik képviselője, Pallavicini György őrgrof (KNEP) szintén utalt az agrárius-merkantil ellentéteknek a cenzúrában való megnyilvánulására, amikor arról panaszkodott, hogy a termésrendelet tárgyában cikkek egész sorozatát cenzúrázták, viszont „a merkantil lapok teljesen szabadon írhattak” a témáról a maguk álláspontjának megfelelően.²⁵

3.2. A királykérdés és a cenzúra

A cenzúra tanácstalansága és „érthetetlen miszticizmus” leginkább a királykérdésben mutatkozik meg – vélte felszólalásában Kováts J. István (kisgazdapárt), aki sérelmezte, hogy képviselői beszámolójának ismertetését teljesen törölte a cenzúra. A beszámoló ugyan szabad királyválasztó szellemben íródott, de a képviselő abban a trón betöltésének megfelelő ideig történő kikapcsolása mellett érvelt.²⁶ Kováts különösen azt sérelmezte, hogy ugyanakkor az

19 Uo. 342.

20 Nemzetgyűlési Irományok (a továbbiakban: NI) 1920–1922. I. köt. 58. sz. 382. 1920. április 28.

21 NN 1920–1922. III. köt. 175–176. 1920. június 1.

22 Uo. 177.

23 Uo. 178.

24 Uo. 259–260. 1920. június 9.

25 NN 1920–1922. III. köt. 289. 1920. június 9.

26 A beszéd ismertetése során a Nemzetgyűlésben elszabadultak az indulatok, kiújult a legitimista–szabad királyválasztó-ellentét. Az elnök szünetet rendelt el, de az elszabadult kedélyek azt követően is nehezen voltak kordában tarthatók.

egyik délutáni napilapban kéthasábnyi közlemény jelenhetett meg egyértelműen legitimista felfogásban.²⁷

Balla Aladár (a szegedi ellenforradalmi kormány belügyminisztere), aki a sajtószabadság elnyomása miatt kilépett a kormánypartból, a külügyi sajtócenzúrát és ennek kapcsán a köztudottan legitimista Gratz Gusztáv külügyminiszter személyét támadta egyik nemzetgyűlési felszólalásában. Balla úgy vélte, a sajtócenzúrával a legnagyobb visszaélést éppen a külpolitika terén követik el. Elfogadhatatlannak nevezte, hogy a külügy, miután négyszáz év után szabaddá vált az ország, „noli me tangere [itt: érinthetetlen] legyen és a nemzet akaratával teljesen ellentétes külpolitikát csináljanak, ami különben a mélyen t. liberálisan gondolkodó, de az osztrákokat nagyon szerető Gratz külügyminiszter politikája [...] Én értem, hogy akinek külpolitikai mentalitása ilyen, az hajadonfővel nem akar kimenni a magyar nap alá. Elképzelem, tudom és hiszem, hogy sokkal jobban szeretné, ha ezeknek a politikai tendenciáknak keresztülvitelében ezek a gondolatok a vaskalap alatt elrejtethők lennének. Ez természetes is, nem is lehet rossznéven venni. De hogy az alkotmányosan kormányzott országban más külpolitikát kell csinálni és ezt egyetértésben a néppel, a nép hozzájárulásával, lelkes támogatásával kell megcsinálni, az bizonyos”.²⁸

A támadás azonban a cenzúrához való hozzáállása tekintetében méltatlanul érte Gratz Gusztávot, aki helytelenítette a rendszert, amint ez kiderült egyik interpellációra adott válaszából is. A külügyminiszter a baranyai helyzetről megjelenő rémhírekkel kapcsolatban kijelentette, egyedül a cenzúra áll rendelkezésre, hogy a Baranyára vonatkozó közleményeket a „tárgyilagosság keretei közé” szorítsa. Ezt az eszközt azonban ezekben a kérdésekben nem szeretné alkalmazni. Helyette inkább a sajtónak a téves hírekről való felvilágosítására helyez súlyt. Ez az eljárás és a baranyai eseményeknek a nyilvánosság előtti tárgyalása – Gratz szerint – a legcélravezetőbb. Ha egy-egy hamis hír mégis megjelenik, abból különösebb baj amúgy sem származik. „Közvéleményünknek egy része, fájdalom, túlságosan hiszékeny és minden mende-mondát, ha az csak némileg is érdekes, szívesen terjeszt; nem lehet tehát csodálkozni, hogy ilyen mendemondák belekerülnek az újságokba is”.²⁹

Rakovszky István, a Nemzetgyűlés korábbi elnöke szerint is összefüggés állt fenn a legitimizmus és a cenzúra kezelése között. Jól példázza ezt szerinte az az eset, hogy amikor a kormány megbízásából Nyugat-Magyarországra küldött Lehár Antal ezredes Prónay Pál lefogatta, a cenzúra átengedte azt a néhány soros hírt, amely gráci lapértésülésekre hivatkozva azt állította, hogy a letartóztatásra Lehár „karlista üzelmei” miatt került sor. Teljesen elhallgatta viszont azt, hogy Lehár a kormány tudtával és belegyezésével utazott Nyugat-Magyarországra. Ezután viszont a letartóztatás körülményeire vonatkozó cáfolatok megjelenését meggátolta az Eckhardt Tibor³⁰ irányítása alatt működő cenzúra. A miniszterelnök válaszában visszautasította a cenzúra pártosságára tett bírálatot, azzal az indoklással, hogy az „ellenkező irányból” (ezzel kimondatlanul is a szabad királyválasztókra utalt) hasonló szemrehányások érik a cenzúrát.³¹

27 NN 1920–1922. VI. köt. 60–68. 1920. október 14.

28 NN 1920–1922. VIII. köt. 37. 1921. február 19.

29 Uo. 479. 1921. március 10. Pallavicini György őrgrofnak adott válasz.

30 Külügyminisztériumi, majd Teleki Pál első miniszterelnöksége alatt miniszterelnökségi sajtófőnök.

31 NN 1920–1922. XIII. köt. 72–76. 1921. szeptember 24.

Lingauer Albin (KNEP) újságíró, a Horthy szegedi köréhez tartozó egykori katonatiszt is tendenciát látott abban, hogy a sajtó a legitimista érzelmű politikusokat helyezi rossz megvilágításba. A cenzúra ellenére megjelenhettek olyan közlemények, melyek szerint: Andrássy Gyula az előidézője a forradalomnak, mert nem engedte elfogatni tulajdon vejét, Károlyi Mihályt; Kutkafalvy Miklós (a Nemzetiségi Kisebbségek Minisztériuma rutén főosztályának államtitkára) bekecsben ment el Ruténföldre és hatvanezer koronás bundában tért vissza propagandakörútjáról; Haller István minisztersége alatt mozipanamát csinált; Huszár Károly miniszterelnöksége után uradalmakat vásárolt; Beniczky Ödön zsidó felesége vagyonából él; Sigray Antal grófot, Nyugat-Magyarország kormánybiztosát a Károlyi-kormány tizenegyezer svájci frankkal megvesztegette; Bleyer Jakab korábbi miniszter „magyar szívű”, német származású politikus „osztrák zsoldban álló pángermán agitátor és Magyarországnak az ellensége”. Lingauer szerint az ilyen tartalmú cikkek átengedése is destrukció, nemcsak a „szocialista vagy bolsevik vagy zsidó szellemű” újságok írásai. Azt is kifogásolta, hogy a megkoronázott, törvényes magyar királyt, IV. Károlyt lehet támadni az újságokban, ezt nem akadályozza meg a cenzúra. A király húsvéti visszatérési kísérletéről viszont csak azt közölhették a lapok, amit az MTI – a valóságot meghamisítva – kiadott.³²

Szilágyi Lajos (kisgazda, majd pártonkívüli képviselő) IV. Károly húsvéti visszatérési kísérletének körülményeivel kapcsolatban azt állította, hogy a cenzúrának nagyobb a hatalma, mint a miniszterelnöknek. Teleki Pál ugyanis nem járult hozzá, hogy hadparancsot adjanak ki a hadseregnek a királykérdésben, és ahhoz sem, hogy ez a hadparancs a sajtóban megjelenjen. Ennek ellenére a *MOVE* című katonai szaklap, majd az MTI is leköszölte azt, hiszen a cenzúra a sajtófőnök utasítására, a miniszterelnök rendelkezése ellenére engedélyezte.³³

3.3. Mi a baj a cenzúrával?

Egyesek véleménye szerint a cenzúrával az volt a baj, hogy a cenzorok egy része alkalmatlannak bizonyult a feladata elvégzésére. Drozdy Győző (kisgazdapárt) szerint a Sajtótájékoztató Bizottság mintegy kétharmada rendesen végzi a dolgát, a maradék egyharmad azonban lelkiismeretlenül „nemzeti célokat és gondolatokat rombol szét intézkedéseivel”. Két évnek elegendőnek kellett volna lennie, hogy kiszelektálják azokat, akik „még a cenzúra mesterségét sem tudják megtanulni”.³⁴

Néhány képviselő a cenzúrárt – talán nem is alaptalanul – önálló hatalmi tényezőnek látta. Csizmadia Sándor (Magyar Nemzeti Munkáspárt) szerint a cenzúra rendelkezik a kormánnyal és a Nemzetgyűléssel, vagyis a legmagasabb fórum az országban. A sajtószabadságról sem szabad már megnyilvánulni, a cenzúra szót pedig leírni sem lehet. Ha egy „közintézményt nem lehet bírálat tárgyává tenni, az nem közintézmény többé, hanem egyesek magántulajdona” – mondotta a képviselő. A cenzúrárt éppen meg kell szüntetni, mert lehetetlen állapot, hogy az ország lakosai és a Nemzetgyűlés tagjai helyett is „az a néhány úr gondolkozzék, aki a cenzúránál működik”. A „méreghintőket” azonban Csizmadia sem engedte volna

32 NN 1920–1922. XI. köt. 14–15. 1921. június 11.

33 NN 1920–1922. X. köt. 33. 1921. május 21.

34 NN 1920–1922. XIII. köt. 187. 1921. november 23.

szóhoz jutni, de annak eldöntésére, hogy ki a méreghintő, nézete szerint maga a szabad sajtó legalkalmasabb.³⁵

Amíg egyrésről a cenzúrát ért kritikák arra vonatkoztak, hogy az túl szigorú, mert olyan témákra is kiterjeszkedik, ami nem támasztható alá külügyi, katonai vagy fontos közgazdasági indokokkal, illetve hogy nem egyenlő mércével mér, addig másrésről elhangzottak olyan vélemények is, amelyek a cenzúrának a külügy és a nemzeti hadsereg érdekében való szigorítását kívánták.³⁶

Patacsi Dénes (kiszagda honvédelmi államtitkár) például azt mondta, a „sajtó volt az, amely a fronton átvágta azokat a gátakat, amely gátakat nem bírt letörni az ellenség ereje.” Majd Kossuth Lajosra hivatkozva³⁷ sorrendet állított fel, és a „haza érdekét” a sajtószabadság elé helyezte.³⁸ A cenzúra szükségessége mellett azzal érvelt, hogy a kommunizmus veszélye még nem múlt el. Ezt a jugoszláv megszállás alatt álló *Pécsi Újság*, illetve a szociáldemokrata *Hír* című lapokból vett idézetek felolvasásával igyekezett alátámasztani: „A kurzus egész politikája két év óta abban nyilvánult meg, hogy minden vétkét, gonoszságát és aljasságát az októberi forradalom úgynevezett bűneivel palástolta. Most, hogy kiderül, hogy minden szavuk és minden lélegzetük, amellyel az októberi forradalmat szidalmazták, hazugság volt, még ezerszeres erővel fog újra fellobbanni a magyar paraszt és a magyar munkásmilliók szívében amúgy is lappangó nagy szeretete az októberi forradalomnak, amely porba fogja dönteni a mai hazugság vásárát, Horthy országát, akkor következik el a mi időnk. [...] Különben a Horthy-sajtó már elhallgatott a megszállott területek dolgozóinak gyalázásával és tisztán látja azt, hogy ez a terület szívesen csatlakozna Magyarországhoz, ha a feudális reakció budamenti helyéről eltávozna és az októberi forradalom alapján álló demokratikus régiméneke átadná a helyét.”³⁹

Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök szintén az ilyen cikkek létezésével indokolta, hogy „a helyzet ma olyan, hogy a sajtócenzúrát ezer és egyéb okokból sem szüntethetjük meg”. Arra is utalt, hogy Ausztriában „tökéletesen bolsevisták vezetik a közhangulatot”, és egy sereg bolsevista lapot adnak ki magyar nyelven. Ezeknek is mint „minden bolsevizmusnak, az első eszköze a hadsereg fegyelme” aláásása. Magyarországon ugyancsak vannak a lapok között „defetisták”, amelyek utánozzák a külföldi bolsevik szerkesztőségeket. Ezeknek „tagadhatatlan” vannak kapcsolatai magyarországi „defetista írókhoz”, akik „báránybőrbe bújva kezdenék ki a hadsereg, az állam és a közrend tekintélyét.” A miniszterelnök szerint tehát szükség van a cenzúrára, éppen a nemzeti hadsereg érdekében.⁴⁰

Kovács J. István a cenzúra következtetlenségéről szól: a cenzúra ugyanannak a lapnak az esti kiadásában kihúzza azt, ami a reggeli kiadásban átenged, a címből nem törli azt, amit a cikk többi részéből viszont igen. Kovács szerint úgy tűnik, a cenzúra aszerint működik, hogy az illetékes cenzor éppen ballábbal kelt-e fel vagy sem. Ennek következtében olyan lehetetlen helyzetek állnak elő, hogy például a bihari főispán beiktatásáról szóló tudósításból a minisztertanács által választott és a kormányzó által kinevezett főispán nevét végig kihúzták. A cenzúrát erkölcsi megfontolásból is enyhíteni kellene – folytatta Kovács J. –, mert az a korrupciónak is megteremti a védettséget, hiszen a panamázóknak nem kell tartaniuk a sajtó leleplezéseitől. A

35 NN 1920–1922. III. köt. 534–535. 1920. augusztus 18.

36 Fröhvirth Mátyás (Keresztény Szociális Párt) interpellációja. Uo. 349–350. 1920. június 14.

37 „Nem akarom a sajtó szabadságát annyira, hogy az hazánk veszedelmét jelentse.”

38 NN 1920–1922. X. köt. 31. 1921. május 21.

39 Uo. 31–32.

40 NN 1920–1922. III. köt. 350–351. 1920. június 14.

cenzúra eltörlésének ideje még szerinte sem jött el, de azt korlátok közé kell szorítani: csak a rendkívül fontos külpolitikai vonatkozású hírekre, a külügyeket is érintő katonai információkra, illetve a kormány pénzügyi politikájáról szóló beszámolókra terjedhet ki.⁴¹

Drozdy Győző javaslatot is tett a cenzúra megreformálására. Egyetértett azzal, ha valamelyik lap „az állam érdekében” ütköző cikket közöl, akkor azt felelősségre kell vonni. De javasolta annak rögzítését, hogy a kirótt büntetés mennyi időre szóljon (például a kolportázs jog megvonása vagy a „kettős” cenzúra alá helyezés, vagyis amikor a sokszorosítás csak az ügyész engedélye után kezdhető meg). Abban is problémát látott, hogy a Sajtótájékoztató Bizottság pártszempontok szerint végzi a dolgát. Az egyik lapnak hagyja megjelentetni azt, amit a másiknak nem, például a Munkások és Polgárok Szövetségének kommunikéjét egyetlen lap sem hozhatta le, kivéve a *Szózatot*, amelynek a kommuniké ellen szabad volt írnia.⁴² Drozdy szerint a Huszár- majd a Simonyi-Semadam-kormány idején a kormány ellen irányuló nyilatkozatokat is megengedte a cenzúra, Teleki miniszterelnöksége alatt pedig magának a kormányelnöknek a nyilatkozataiba is „belegarázdálkodott”. Most azonban a miniszterelnök (Bethlen István) és a lemondott miniszterelnök (Teleki Pál) nyilatkozatait azok „gorombaságaival” nyilvánosságra lehet hozni. A kormányfő véleményével szemben álló nézeteket viszont már nem lehet megjelentetni. A kormány tagjai közül csak nagyatádi Szabó Istvánnal szemben érvényesül a cenzúra.⁴³

A visszáságokra vet fényt a *Miskolci Reggeli Hírlap*, Bottlik József, a Nemzetgyűlés alelnöke orgánumának esete is. A lap beszámolt egy társaság garázdálkodásairól a Sajó partján: a társaság tagjai megfejték a teheneket és vámot vetettek ki az arra utazókra. Az érintett „a repülő legények” másnap agyba-főbe verték a szerkesztőség tagjait, és leadattak egy nyilatkozatot, amelyet a lap a helyesírási hibákkal együtt kénytelen volt közölni. Eszerint „köszönettel tudomásul vesszük, hogy illő testi fenytétekben részesítettek bennünket ezek és ezek az urak, és tudomásul vesszük, hogy az a piszkos, aljas zsidó, aki ezt a cikket a lapban elhelyezte, szerkesztőségünkől kirúgattott”. A miskolci ügyésznek nem volt kifogása a közlemény ellen. Amikor azonban azt a budapesti lapok is szeretnék volna saját kommentárral ellátva megjelentetni, akkor azt a fővárosi cenzúra már nem engedélyezte.⁴⁴ Drozdy azt sem értette, hogy a Kecskemét környékén elkövetett gyilkosságokról egy szót sem közölhetnek a lapok. Pedig véleménye szerint a gyilkosságoknak a sajtóban való tárgyalása segíthet a bűnösök megtalálásában is, amint bizonyítja ezt más gyilkosságok esete is, amikor a rendőrség napokon belül kézre kerítette a tetteseket. Ezzel szemben *Az Est* nyomdáját mintegy háromszáz ember rombolta szét, és az elkövetők közül egyet sem sikerült elfogni. Vannak olyan kérdések, amelyekben a cenzúra magatartása megmagyarázhatatlan: a földreform ügyéről csak úgy lehet írni, ahogy a cenzúrának tetszik. A felmerülő panaszokat ebben a tárgyban lehetetlen elmondani, nem jelenhet meg semmi olyan, ami arról szól, hogyan próbálják meg kijátszani a törvényt, hogyan teszik lehetetlenné a földbirtokreform végrehajtását. Nem lehet megírni a falusi nép érdekében semmit sem. Ellenben arról lehet írni, hogy „a falu kizsarolja a várost, hogy a kis-

41 NN 1920–1922. VI. köt. 60–62. 1920. október 14.

42 NN 1920–1922. XIII. köt. 189. 1921. november 23.

43 Uo. 190.

44 Uo. 191.

gazdák azok, akik ezt az országot a romlásba belevitték”. A magyar sajtónak azonban nemcsak a cenzúrával kell megküzdenie, hanem „ezer más akadállyal” is – vélekedett Drozdy.⁴⁵

A másik pólust azok képviselték, akik a sajtószabadság teljes visszaállítása mellett törtek lándzsát. Rupert Rezső kiemelte, hogy a sajtót a nemcsak a kormány ellen, hanem az egyéni visszaélésekkel szemben is meg kell védeni. Ezzel kapcsolatban ismertetett egy esetet, amikor Héjjas Iván megfenyegette, majd fizikailag is bántalmazta Rakács Lajost, a Kisgazdapárt kecskeméti lapjának, a *Homok*nak a szerkesztőjét.⁴⁶ Rupert elvileg elfogadott volna „egy okos cenzúrát”, amit olyan „nagy horizontú”, „nagy tájékozottságú” emberek kezelnek, mint Teleki Pál miniszterelnök. De mivel nem lehet ilyen cenzorokat találni, ezért a lapellenőrzés megszüntetését tartotta szükségesnek. A sajtószabadság maradéktalan helyreállítására szólított fel, mert szerinte „dilettantizmus” azt hinni, ha a sajtót „szabadjára eresztik”, az „felforgatja az állapotokat”.⁴⁷ Egy gyenge kormánynak szüksége van a sajtószabadságra, ha komolyan rendet akar, ha meg akarja védelmezni „az élet- és vagyonbiztonságot minden gonosz terror ellen” – utalva itt a Budapesten akkoriban még előforduló merényletekre.⁴⁸ Kompromisszumos megoldásként elfogadhatónak tartotta volna, ha a cenzúra csak a sajtószabadsággal gyakran visszaélő „szennysajtó” esetében maradna fenn – arról azonban nem szólt, ki dönti el, mi az a „szennysajtó”.⁴⁹ A sajtószabadság helyreállításával párhuzamosan azt is követelte, hogy a kormány biztosítsa a sajtóban elkövetett bűncselekmények „sürgős és eredményes megtorlását”; minden ilyen esetet a nyomtatvány megjelenésétől, illetve a feljelentéstől számítva a bíróság egy hónapon belül tárgyalja le.⁵⁰

Balla Aladár szerint „sehol a világon nem volt még olyan önkényes, perverz cenzúra, mint most Magyarországon”. A sajtótörvény olyan módosítását sürgette, amely lehetővé teszi minden „igaz szó” megírását, valamint a rágalmak üldözését és megbüntetését. A sajtó korlátozását csak háború idején tartotta indokolhatónak, amikor a „legmagasabb államérdeket” veszélyeztetné a hadviselés kérdéseinek korlátozások nélküli tárgyalása. De békében – mint amilyen a jelenlegi helyzet is – folytatta Balla, az államérdekeket kellően védi a büntető hatalom és „talán minden becsületes magyar újságíró lelkében élő igazság és lelkiismeretesség” ereje. Olyan új szabályozás kell, amely a sajtó útján elkövetett bűncselekményeket a feljelentéstől számított tizenöt napon belül jogerősen bünteti. Szükséges ezenkívül az is, hogy a megtámadott ne csak erkölcsi elégtételt kapjon, hanem – amint az amerikai sajtótörvényben is van – anyagi kártérítést is.⁵¹ Ha ezek a garanciák törvényben lesznek megállapítva, akkor nem lesz szükség cenzúrára, a Sajtótájékoztató Bizottság „bölcs és legbölcsebb tanácsaira”. Azt, hogy mi ütközik a közérdekbe, csak a törvény állapíthatja meg, nem pedig valamilyen bizottság vagy a miniszterelnök vagy „a sajtóban még nála is nagyobb ur, a sajtódiktátor, Eckhardt Tibor ministeri tanácsos”.⁵² Orbók Attila (független, majd kisgazdapárti), aki maga is író és

45 Uo. 192.

46 NN 1920–1922. VII. köt. 77. 1920. november 17.

47 NN 1920–1922. III. köt. 279. 1920. június 9.

48 NN 1920–1922. VII. köt. 73. 1920. november 17.

49 Uo. 87.

50 Uo. 81.

51 Az érvényben lévő 1914. évi sajtótörvény is megállapított anyagi kártérítést. A törvényjavaslat képviselőházi vitája során éppen a kártérítés intézményének bevezetése volt az az egyik újdonság, amelyet a javaslat ellenzői a leginkább támadtak, a lapok tönkremenetelét vizionálva.

52 NN 1920–1922. VIII. köt. 35–41. 1921. február 19.

újságíró volt, indítványozta, a Nemzetgyűlés utasítsa a kormányt, a cenzúra intézményének eltörlésére és egy törvényjavaslat sürgős beterjesztésére a sajtójognak „a kor szellemének s a nemzet érdekeinek” megfelelő módosítása érdekében.⁵³

Tasnádi Kovács József (KNEP) a cenzúrát egyenesen butaságnak nevezte, mert egyrészt nem éri el célját, a destrukció terjedését, másrészt pedig csak fokozza a kíváncsiságot azokkal a bizonyos „fehér foltokkal” szemben. Tasnádi Kovács a sajtószabadság minél előbbi helyreállítását tartotta szükségesnek, de ezzel egyidejűleg olyan sajtótörvényt kíván, amely szigorúan bünteti, ha valaki magán személyek becsületében alaptalanul „vájkál”, vagy aki a sajtó útján hazaárulást követ el.⁵⁴

Lingauer Albin a megoldást az autonóm sajtókamara felállításában látta, amely egyedül lehet alkalmas arra, hogy a sajtó „tisztességes munkásai” megtisztítsák saját portájukat nemcsak a „sajtóhiénáktól”, hanem „lehetetlenné tegyék a visszaélő, a sajtót áruba bocsátó, a sajtót igazán prostituáló kiadókat is, akik a maguk üzleti érdekeiből nyitnak teret a destrukciónak”. Nézete szerint a sajtónak a forradalom ideje alatti defetizmusát, eltévelyedését a sajtótörvény helytelensége és a sajtószabadság helytelen értelmezése okozta. A sajtószabadságot mindig az államhatalomtól, a kormánytól akarták megóvni, de nem védték meg „a tulajdon munkásaival és a tulajdon birtokosaival szemben”. Lingauer maga is egyetértett a „destrukció és a zsidó sajtó” elleni fellépéssel, de elutasított mindenféle újságégetést és „sajtószorongatást”. „Jobb keresztény lapokat kell csinálni, mint amilyenek a zsidó újságok” – adta ki a jelszót. A kormánynak ennek érdekében nem agyoncenzúrázni kellene a lapokat, hanem versenyképesebbé kellene tenni azokat. Engedje „egészségesebb hírszolgálatok” kiépítését, a maga felügyelete alatt álló hírszolgálatot pedig tegye mentessé minden „pártoskodástól”.⁵⁵ Lingauer 1920 áprilisában még indítványban sürgette a sajtótörvény olyan módosítását, amely szerint a sajtószabadság „szent és érinthetetlen mindaddig, amíg a közlemények az állam létérdekének, a hazához való hűségnek, a nemzeti érzésnek, a tiszta erkölcsnek és a becsületes jóhiszeműségnek mindenkire egyaránt kötelező korlátait el nem érik.” Úgy vélte, hogy a jognak a sajtó visszaéléseit nemcsak „majdnem kizárólag a szerkesztőségekben” kell keresnie, hanem a sajtó munkásainak „lelkiismereti szabadságát” is meg kell védenie az államhatalom befolyásával és „a kiadó és a vállalkozó tőke jogosulatlan irányú” nyomásával szemben.⁵⁶ Félélvvel később azonban úgy látta, hogy „a cenzúra most már túlhatalmasodott, a kormány nyakára nőtt, úgyhogy most már maga a kormány sem képes a cenzúrában rendet csinálni, úgyhogy egyik reszortnak a cenzora megcenzúrázza a másik reszort cenzorát és megcenzúrázzák magát a miniszterelnököt is”, ezért „alkalmasabb, konszolidáltabb idők”-re visszavonta indítványát.⁵⁷

Lingauer sorra vette a cenzúra fajtáit is: az egyik a prohibítív, a másik az imperatív, a harmadik az agyonhallgató, a negyedik a legitim és az ötödik az illegitim cenzúra. A prohibítív cenzúrához sorolandó a cenzor intellektusa, mert attól is függ, mit tekint törlendőnek. Ide tartozik a központi sajtóinformációk uniformizálása, amikor csak azt engedik közölni, ami a félhivatalos sajtóorgánumban megjelenik. Cenzúrát gyakorol a posta is, amikor egyes sajtótermékeket „elsüllyeszt”, vagy amikor a sajtótudósítói leveleket késve továbbítja. De a

53 NI 1920–1922. VIII. köt. 234. sz. 245. 1921. február 26.

54 NN 1920–1922. VIII. köt. 548–549. 1921. március 12.

55 NN 1920–1922. XI. köt. 16–17. 1921. június 11. és NN 1920–1922. VI. köt. 135–139. 1920. október 26.

56 NI 1920–1922. I. köt. 47. sz. 282–283. 1920. április 25.

57 NN 1920–1922. VI. köt. 138. 1920. október 26.

terjedelem korlátozása is a cenzúra fajtája. Lingauer szerint teljesen érthetetlen gyakorlat, hogy a lapok csak 6–8 oldalon jelenhetnek meg. Gyakori példája továbbá a cenzúrának a helyreigazítás törlése. Első lépésben valakit megtámadnak a sajtóban, majd a helyreigazítást törli a lapellenőrzés, arra hivatkozva, hogy a válasz sérti az állam érdekét. Az imperatív cenzúra fogalma alatt azt értette, hogy nemcsak az mondják meg, mit ne írjanak a lapok, hanem azt is, miről és mit írjanak. Példának hozta erre a kormányzó zala- és vas megyei látogatását, amiről az újságok csak a Magyar Távirati Iroda közleménye alapján számolhattak volna be. Utóbbi azonban nem érkezett meg, így volt olyan lap, amely A kormányzó Nagykanizsán, Zalaegerszegen és Szombathelyen cím alatt nagy üres ablakkal „számolt be” a látogatásáról. Így az illető lap legjobb szándéka ellenére is az a látszat állt elő, mintha elfogadhatatlan magatartást tanúsított volna a kormányzó tekintélyével szemben. A képviselő ezért azt sürgette, hogy a cenzúra, ha már egyszer nélkülözhetetlen, ne terjeszkedjen túl egy bizonyos határon. Annál is inkább, mert az osztrák lapok gond nélkül behozhatók az országba, így a magyar sajtóból törölt hírek osztrák szempontból kerülnek a magyar közvélemény elé.⁵⁸ Lingauer azt is szövézte, hogy a tekintélyek védelmére törekvő cenzúra különbséget tesz katonai és polgári tekintély között. Ha például egy bűncselekményben vagy kihágásban katonai személy is részt vesz, akkor nem szabad megírni, hogy az illető katona, mert a hadsereg tekintélyét sérti. Így az a helyzet áll elő, hogy Nyugat-Magyarország kormánybiztosáról, a Keresztény Nemzeti Párt vezéréről lehet rosszakat írni, de egy tiszthelyettesről nem.⁵⁹

Apponyi Albert (párton kívüli) is a sajtószabadság helyreállítása mellett szólt. Elismerte, hogy a cenzúra bizonyos szempontból kényelmes a kormánynak, mert a neki nem tetsző közlemények megjelenése meggátolható. Okos cenzúra azonban nem létezik, mert még ha a legbölcsebb embert is ültetik oda cenzornak, az a maga igazolására mindig többet töröl, mint ami feltétlenül szükséges lenne.⁶⁰ Schlachta Margit (KNEP) pedig interpellációjában arra várt választ, milyen rendelkezés alapján törölte a cenzúra a *Nép*, illetve a *Magyar Nők* című lapokból a nők választójoga mellett kiálló cikkeket.⁶¹ Olyan eset is előfordult, amikor – Pallavicini György szerint – egy külpolitikai szempontból káros cikk jelenhetett meg, mert a külügyminiszteri cenzúra ugyan törölte, de a miniszterelnöki cenzúra mégis átengedte.⁶²

A sajtó szabad működésének akadályozása nemcsak az egyes cikkek törlésében nyilvánult meg, hanem ide sorolható a terjesztés ellehetetlenítése is. Andaházy-Kasnya Béla (Magyarországi Munkáspárt) szerint megtörtént, hogy az egyik községben utcán lehetett árulni azt a lapot, amelyiknek az árusításáért az eladót egy másik helységben lecsukták és házkutatást tartottak nála. A *Szózat* 1921. május 7-ei száma alapján beszámolt arról, hogy a kunszentmiklósi járás főszolgabírója betiltotta a járási területén *Az Est*, a *Magyarország* és a *Pesti Napló* terjesztését. *Az Est* kiadóhivatalának az alábbi levélben indokolta eljárását: „A lapjuk járásom területén történt betiltása tárgyában van szerencsém az okokat, melyek intézkedéseim indokolják, tudomásukra hozni. 1. Az *Est*, *Magyarország* és *Pesti Napló* a forradalom előkészítésében és általuk az ország tönkretételében oly kimagasló részt vettek, hogy a jelenlegi államrendben semmi létjogosultságuk sincsen, sőt csupán kormányzati viszonyaink

58 NN 1920–1922. XI. köt. 15–17. 1921. június 11.

59 Uo. 14–15.

60 NN 1920–1922. VIII. köt. 475–476. 1921. március 10.

61 NN 1920–1922. VI. köt. 115. 1920. október 20.

62 NN 1920–1922. III. köt. 289. 1920. június 9. (Pallavicini György).

eddiggi gyengesége okozta, hogy nevezett lapokat törvényesen meg nem szüntették. Járásom keresztény színmagyar lakosságát arra akarom szoktatni, hogy saját fajtájának tiszta keresztény, nemzeti szellemben írt sajtótermékeit olvassa. Úgy érzem a keresztény sajtó kizárólagos támogatása kötelessége minden magyar tisztviselőnek.” Andaházy arról is beszámolt, hogy felkereste a főszerkesztőt, aki arra a kérdésre, van-e ellenvetése arra, hogy a lap terjesztését az illetékes miniszter engedélyezte, – az érvényes szabályozás nem ismeretéről tanúskodva –, azt válaszolta, hogy igen, mert a kolportázs jogát a megye területén a miniszter nem, csak az alispán adhatta volna meg, aki azonban ezt nem tette meg.⁶³

Rassay Károly kifogásolta, hogy a lapokhoz a kormányzattól kiment „egy bizalmas ukáz”, amely azt az elvárást tartalmazta, hogy a „hazaárulás vádjával terheltnek látszó személyek” (például Károlyi Mihály és társai) nyilatkozatait ne közöljék. Rassay szerint ilyen sötét reakció még a Bach-korszakban sem volt. Úgy vélte, egyedül a bíróság döntheti el, hogy ki a hazaáruló, védekezésre pedig mindenkinek joga van. Az eset mögött az állt, hogy Bethlen István miniszterelnök kijelentette, ha Károlyi Mihály az országban lenne, akkor a börtönben ülne, nem volna alkalma a lapoknak nyilatkozni; és tarthatatlan, hogy ő külföldről igyekszik nyilatkozataival félrevezetni a magyar közönséget. A miniszterelnök azt mondta, hogy ennek megakadályozására intézett „jóindulatú figyelmeztetést” és – mint hangsúlyozta – nem „ukázt” a lapokhoz.⁶⁴

Rassay Károly *Az Est* és a *Világ* napilapok kolportázsjogának határozatlan időre történő megvonásakor arra mutatott rá, hogy az 1914-es sajtótörvény alapján a tiltás csak arra a lappéldányra vonatkozhat, amellyel a bűncselekményt elkövették.⁶⁵ Rassay azt is sérelmezte a Nemzetgyűlés előtt, hogy a *Magyar Ugar* című lap annak ellenére nem kapta meg a kolportázsjogot a belügyminisztertől, hogy a kérelmet az elmúlt két hónap alatt többször is benyújtották.⁶⁶ Eckhardt Tibor miniszterelnökségi sajtófőnököt pedig hatalommal való visszaéléssel vádolta meg, mert a cenzúra „legfőbb ura” betiltással való fenyegetéssel kényszerítette ki a *Nap* egyik munkatársának elbocsátását.⁶⁷

Egy másik, a kisgazdák soraiból többször előhozott panasz az volt, hogy vidéken a katonai cenzorok nem engedik a párt lapjainak kézbesítését.⁶⁸

Rakovszky István még 1921 szeptemberében is a cenzúra „garázdálkodásaira” panaszkodott: azokat az újságokat, amelyeket nem tudnak cenzúrázni, egyszerűen elsüllyesztenek, kidobják a vagonokból. Ez nemcsak a „destruktív” sajtó lapjait érinti, hanem olyanokat is, amelyek a miniszterelnök politikáját támogatják.⁶⁹

Drozdy Győző felolvasta a csendőrkörületi parancsnok belső utasítását, amelyben az egyes lapokat világnézeti hovatartozás szerint minősítették: „A m. kir. csendőrség nemzeti és keresztény érzésben mindig kimagasló szerepet játszott és a forradalom alatti egyes eltévelyedések is csak a destruktív sajtó bomlasztó munkájának tudhatók be. Szükséges tehát, hogy az egész csendőrség tisztában legyen a Budapesten és a vidéken megjelenő lapok

63 NN 1920–1922. IX. köt. 447–448. 1921. május 7. Vö. MARKOVITS Györgyi: „Terjesztését megtiltom”. *A két világháború közötti korszak üldözött sajtója*. Budapest, Magvető, 1970. 73–74.

64 NN 1920–1922. XII. köt. 176–179. 1921. július 27.

65 NN 1920–1922. X. köt. 437. 1921. június 6.

66 NN 1920–1922. XIII. köt. 187. 1921. november 23.

67 NN 1920–1922. XI. köt. 447–453. 1921. július 11.

68 NN 1920–1922. I. köt. 342. 1920. április 8.

69 NN 1920–1922. XIII. köt. 72–76. 1921. szeptember 24.

irányzatáról (sic!), melynek alapján a tiszt urak és őrsparancsnokok alárendeltjeiket megfelelő felvilágosító oktatásban részesíthessék és ez úton a társadalmat is befolyásolhassák. Megfelelő oktatással oda kell hatni, hogy a destruktív irányú sajtótól minden támogatás, előfizetés stb. megvonassék”. (Például: *Az Est* – zsidó nemzetellenes, mindenképpen üldözendő, *8 Órai Újság* – féldestruktív, szabadkőműves érdekeltség, *Budapesti Hírlap* – nemzeti szellemű, de részben liberális.) Drozdy szerint a Nemzetgyűlésben a kormánypártok és az ellenzék is egyetért abban a kérdésben, hogy a kormány törölje el a cenzúrát, „amely megölője a magyar nemzeti életnek”.⁷⁰

Giesswein Sándor (Keresztény Szociális Gazdasági Párt) az ügyben interpellált, hogy az eszperantó nyelvű küldemények rendszerint eltűnnek a postán. Arra gyanakodott, hogy mivel a cenzorok nem tudnak eszperantóul, inkább félreteszik ezeket a küldeményeket.⁷¹ Mivel ezen interpellációról a lapokban a Külügyminisztériumtól kapott utasítás alapján egyetlen szó sem esett, Giesswein visszautasította a minisztérium beavatkozását, hiszen az ügy nem veszélyeztethette volna sem a hadviselést, sem a „magyar szellem”-et. Az intézkedésnek azért sem volt értelme – mondta a képviselő –, hiszen az interpellációról külföldi lapok feltehetőleg beszámoltak.⁷²

Mivel a sajtóirányítás hagyományosan a miniszterelnöki tárcához tartozott, ezért a képviselők sajtóügyekben elhangzott interpellációk címzettje általában a mindenkori kormányfő volt. A miniszterelnökök a panaszokkal kapcsolatban rendszerint arra hivatkoztak, hogy tökéletes cenzúra nem létezik, viszont a teljes sajtószabadság az adott bel- és külpolitikai viszonyok között még elképzelhetetlen.

Teleki Pál például elismerte, hogy a rossz ügyet nehéz védeni, már pedig a cenzúra „abszolúte rossz”, ám a rendszer védelmére felhozta, hogy az nem is olyan egyszerű dolog. Nincs két ember, aki ugyanazt a „cenzúrálandó” anyagot ugyanúgy cenzúrázná. A miniszterelnökség átvételekor is tisztában volt vele, hogy a cenzúra a fennálló formájában rossz, ezért a helyzet javítására a sajtó és a miniszterelnökség képviselőinek jelenlétével értekezletet hívatott össze. Itt (1920. augusztus 4-én) az a javaslat hangzott el, hogy mivel a cenzúra jelenlegi formájában megközelítőleg sem éri el célját, de a bel- és külpolitikai helyzet nem érett a sajtószabadság helyreállítására, ezért vezessenek be egy átmeneti rendszert. Eszerint felállítanának egy kis létszámú bizottságot, amely állandó „direktívákkal” adna és a sajtó kérdéseire tájékoztató információkkal szolgálna. A bizottság véleményének kikérése nem lenne kötelező, az előzetes cenzúra megszűnne. A lapok bemutatása az ügyészségnek azonban kötelezővé válna, azzal a megszorítással, hogy az ügyésznek harminc percen belül közölnie kellene, hogy a lapot engedélyezi-e. A megbeszélésen részt vevő sajtóképviselők döntő többsége végül elvetette ezt a javaslatot, és inkább a cenzúra fennálló rendszere mellett nyilatkozott. Teleki ezután a cenzúra személyzetében hajtott végre változtatásokat, de az sem hozott javulást. A kormányfő azt is elmondta, hogy a minisztertanács előtt fekszik egy újabb indítvány, – amely a korábbi javaslathoz hasonlóan – fakultatív cenzúrát vezetne be. Ennek szervei tanácsot adnának egyes közleményekkel kapcsolatban, hogy azok közölhetők-e. Az újságok azonban ezt nem lennének kötelesek figyelembe venni. A miniszterelnök szerint az új rendszer sem fog meg-

70 Uo. 193–194. 1921. november 23.

71 NN 1920–1922. XI. köt. 296–299. 1921. július 2.

72 Uo. 340–341. 1921. július 5.

oldani mindent, azt csak a teljes sajtószabadság tudná. Annak bevezetése azonban egyelőre nem lehetséges.⁷³

Az 1920. október végén bevezetett – fentebb ismertetett – fakultatív cenzúrára nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Az új rendszert sokan egyenesen álságosnak vélték. Úgy látták, hogy az új helyzet rosszabb a réginél, hiszen korábban egyértelműen megmondták, ha valami nem jelenhetett meg, most pedig akkor sem nyugodhatnak meg a kiadók, ha az új bizottság nem hoz fel kifogást, az ügyészség ugyanis a már nagy anyagi költséggel előállított sajtótermékeket betilthatja. Ahogy Rupert Rezső képviselő fogalmazott, ez „még nagyobb visszaélés a sajtószabadsággal”. Rupert szerint, ha a kormány bátrabban merne támaszkodni a sajtószabadságára, akkor a közvélemény támogatásával határozottabban tudna fellépni a terrorista cselekmények elkövetőivel szemben is.⁷⁴

Teleki Pál miniszterelnök kijelentette, hogy a cenzúrának mindig két törekvés között kell lavíroznia, amelyek a Nemzetgyűlésben is megjelennek: az egyik a sajtószabadság irányába való haladás, a másik pedig a szigorúbb ellenőrzés követelése. Utódja, Bethlen István pedig azt hangsúlyozta, hogy a régi forradalmi pártok új nevek alatt folytatják „régí munkájukat”, amelyhez a sajtó egy része „azt a gyalázatos propagandát, amelyet Bécsben ellenünk irányítanak, most idebenn az országban akarj[a] csinálni.”⁷⁵

4. A sajtót érintő novellák a Nemzetgyűlés asztalán

4.1. Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvényjavaslat vitája

A sajtótörvény szigorítását követelők felé tett engedményként is értelmezhető az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvényjavaslat Nemzetgyűlés elé való terjesztése és elfogadtatása (1921. évi III. tc. – úgynevezett államvédelmi törvény, röviden: átv.). A javaslat, majd az elfogadott törvény számos olyan bűncselekményt nevesített, amelyeket sajtó útján, illetve sajtó útján is el lehetett követni, ezért Szilágyi Lajos képviselő, korábban maga is lapszerkesztő a törvényt „második sajtótörvénynek” nevezte.⁷⁶ Az átv. tulajdonképpen kiemelte a Büntetőtörvénykönyv (1878. évi V. tc. – Btk.) 172. §-ában meghatározott cselekmények (törvény, hatóságok, valamely nemzetiség, hitfelekezet, tulajdon stb. elleni izgatás) köréből a legveszélyesebbnek minősítetteket: az állami és társadalmi rend teljes felforgatására, illetve valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának megszerzésére irányuló cselekményeket. „Ugyanakkor [...] kiterjesztette a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségét azáltal, hogy szemben a Btk. 172. §-ában foglalt cselekménnyel, a nyilvánosság előtti elkövetést nem tette a tényállás elemévé”.⁷⁷

73 NN 1920–1922. VI. köt. 68–71. 1920. október 14.

74 NN 1920–1922. VII. köt. 73–74. 1920. november 17.

75 NN 1920–1922. X. köt. 321–322. 1921. június 1.

76 Uo. 40–41. 1921. május 21.

77 ANGVAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve 4. Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921./III. tc.* Budapest, Athenaeum, 1928. 81. és HORNYÁK Szabolcs: *A köznyugalom elleni bűncselekmények.* PhD Értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2010. 28.

Az eredeti törvényjavaslat 8. §-sa értelmében büntett az állam vagy a társadalom fennálló törvényes rendje ellen való izgatás vagy lázítás. Különösen magas büntetést (tíz évig terjedhető fegyház) helyezett kilátásba akkor, ha azt „sajtó útján vagy egyébként nyilvánosan” követik el. A 10. § öt évig terjedhető fegyházzal rendelte büntetni, ha valaki nyilvánosan vagy sajtó útján „a magyar fegyveres erő vagy a belső rend és biztonság fenntartására hivatott egyéb fegyveres szervezet ellen izgat”, vagy aki a „katonaság intézményét” oly módon bírálja, amely „a katonai fegyelem megbontására alkalmas”. A 11. § szerint öt évig terjedhető börtönnel büntetendő, aki „sajtó útján vagy külföldön vagy külföldi állam hatósága” előtt „a magyar államról vagy a magyar nemzetről nyilvánosan oly valótlan tényről állít vagy való tényről oly elferdítéssel ad elő vagy terjeszt, amely alkalmas arra, hogy a magyar állam vagy a magyar nemzet megbecsülését vagy jóhírnevét csorbítsa”. A 12. § pedig büntetni rendelte azt, aki „sajtó útján vagy egyébként nyilvánosan, vagy külföldön vagy külföldi állam hatósága [...] előtt a magyar állam vagy a magyar nemzet ellen meggyalázó, lealacsonyító vagy a nemzeti érzületet egyébként súlyosan sértő kifejezést használ”.⁷⁸

A Nemzetgyűlés igazságügyi bizottsága a betérjesztő igazságügy-miniszterrel egyetértve azzal indokolta a javaslat szükségességét, hogy a magyar államot és a magyar nemzetet ért bomlasztó törekvések még mindig nem szűntek meg teljesen: „nem nézhetjük ölbetett kézzel azokat a visszataszító és aljas rágalmakat s meggyalázó és lealacsonyító nyilatkozatokat, amelyeket a magyar állam és a magyar nemzet ellen, különösen a külföldön, büntetlenül terjesztenek és amelyekkel nemzetünk megbecsülését csökkentik, hitelét és egyéb életbevágó érdekeit sértik.”

A bizottság is úgy látta, hogy a múltban tapasztalt súlyos visszaélésekkel szemben a hatályos büntetőtörvények nem nyújtanak megfelelő védelmet. A Btk. 127. §-a és az ahhoz fűződő rendelkezések is csak az olyan cselekményt rendelik büntetni, amely közvetlenül a magyar állam alkotmányának erőszakosan megváltoztatására irányulnak. Az antimilitarista propagandát egyetlen magyar törvény sem bünteti. A fennálló jog semmiféle védelmet nem nyújt a magyar állam és nemzet megbecsülésének, pedig a tapasztalatok szerint a magyar államiság és nemzet „folytonos, vakmerő és makacs rágalmozása megdöbbentő hatást idézett és idézhet még elő a külföld közvéleményében”. A bizottság szerint ezért a törvényjavaslat „súlyosan érezhető hiányt pótol” a magyar jogrendszerben.

A bizottság ugyanakkor változásokkal fogadta el a javaslatot. Megfogalmazása szerint mellőzött minden, az „egyéni szabadságot korlátozó” rendelkezést, amely – felfogása szerint – nem volt feltétlenül szükséges a közrend és a nemzeti becsület megóvására. Ennek megfelelően törölte a javaslat 8. §-át, mert azt a politikai szabadság szempontjából veszedelmesnek tartotta. A 10. §-ban (a bizottsági tárgyalás után 6. §.) »A belső rend és biztonság fenntartására hivatott egyéb fegyveres szervezet« mondat helyett, amely a Bizottság szerint túlságosan tág értelmezést engedett meg, a konkrét szervezetekre utaló kifejezést javasolta: »a m. kir. csendőrség, vagy a m. kir. államrendőrség.« Szükségesnek tartotta továbbá, hogy a »katonai hatóságok rendelkezése« kifejezés helyett ezeknek csak »törvényes rendelkezése« részesüljön büntetőjogi védelemben. A 11. § (a bizottsági tárgyalás után 7. §) a magyar állam és a magyar nemzet ellen irányuló rágalmozást kívánta büntetni. A bizottság e rendelkezésből egyes kisebb módosításokkal egyetemben a »sajtó útján« szavakat mellőzte. Így ezen változtatással a megfogalmazott bűncselekmény sajtó útján való elkövetése nem került súlyosabb büntetési

tétel alá, mint az egyéb esetek. Ugyanígy járt el a 12. § (a bizottsági tárgyalás után 8. §) esetében is, amennyiben törölte a »sajtó útján, vagy egyébként« szavakat. Azt a rendelkezést, amely a meggyalázó és lealacsonyító kifejezések vagy cselekmények mellett azokat is büntetni kívánta, amelyek »a nemzeti érzületet egyébként súlyosan sértik«, a bizottság ugyancsak törölte, mert azt a tágértelmezési lehetsége miatt nem találta a Btk.-ba illeszthetőnek.⁷⁹

A novella nemzetgyűlési vitája során a hozzászólók jelentős része úgy értelmezte a javaslat 7. és 8. §-át, hogy annak egyik fontos célja a Magyarország ellen külföldről folytatott sajtó-propaganda megakadályozása.

Bernolák Nándor, a javaslat előadója szerint nincs még egy olyan ország az egész világon, amely megtűrte volna hónapokon keresztül azt a sok rágalmat, amit Magyarország megfelelő eszközök nélkül kénytelen volt elviselni. Ennek orvoslására szolgál a beterjesztett törvényjavaslat 7. és 8. §-a.⁸⁰

A javaslat nemzetgyűlési vitája során Bródy Ernő (független) egyetértett azzal, hogy a »külföldi magyarok által terjesztett gaz, valótlan, lelkiismeretlen rágalmak« elnémítására minden eszközt igénybe kell venni. Őva intett azonban attól, hogy a »a külföldi becsületes hírszolgálat« ellehetetlenüljön. A külföldi sajtó szindikátusa számára a javaslat a beterjesztett formában elfogadhatatlan, mert elfogadása esetén nem lesz képes a külföldi sajtót hírekkel ellátni. Megtörténhet ugyanis, hogy a Magyarországról származó tudósításokat úgy alakítják át, hogy azok beleütköznek a 7. §-ba. »Nem foszthatjuk meg magunkat attól, hogy Magyarországból Amerikát, Franciaországot, Angliát, Németországot itt élő, magyar levegőt szívó derék magyar újságírók tudósítsák, mely gyönyörű újságírói gárdának élén ott halad maga gróf Apponyi Albert, aki az amerikai magyar Népszavának ír vezércikkeket.«⁸¹ Bródy felolvasta a külföldi sajtó szindikátusának ezzel kapcsolatos memorandumát is: »elismerjük és tiszteletben tartjuk az államnak ezt az önvédelmi jogát, [...] ünnepélyesen felhívjuk az összes illetékes tényezők figyelmét arra a körülményre, hogy erőszakos rendszabályokkal, a sajtójogi felelősségen túlmenő politikai felelősség statuálásával a kormány nem szolgálná, sőt ellenkezőleg súlyosan sértené az államnak ezt az önvédelmi jogát és érdekét. A külföldi hírszolgálatnak a javaslat által tervezett megkötése minden bizonnyal elhallgattatja az itt működő kötelesség- és felelősségtudó külföldi lapképviselőket, mert hiszen senki arra kapható nem lesz, hogy az általa képviselt külföldi lap redakciónális színezése miatt itt mintegy túszként feleljen. Azok az elemek ellenben, amelyek eddig is lehangosabb tényezői voltak a Magyarország ellen irányuló propagandának, most már diadallal mutathatnak majd rá: íme van okuk félni a magyaroknak attól, hogy a külföld bármit is megtudjon róluk, mert hisz ők maguk akarják megakadályozni a külföldi sajtószolgálatot.« Bródy a szindikátus kérését tolmácsolva olyan módosítást javasolt, miszerint a büntetés kritériuma az legyen, hogy valaki a magyar államról, vagy a magyar nemzetről a sajtó útján tudva valótlan tényt állít.⁸²

Somogyi István (KNEP) nem értett egyet a külföldi szindikátusok aggodalmával. Rámutatott, hogy nem egyedül ez a törvény, hanem a magyar büntetőjog rendszere az, ami a felelősség elvét meghatározza. Az, aki az igazságnak megfelelő tudósítást közöl, nem felel azért,

79 Az igazságügyi bizottság jelentése »az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről« szóló 125. számú törvényjavaslat tárgyában. NI 1920–1922. IV. köt. 170. sz.

80 NN 1920–1922. VIII. köt. 381. 1921. március 4.

81 Uo. 389.

82 Uo. 390.

ha azt a lapja akármelyik külföldi városban elferdítve jelenteti meg, „nem lesz magyar bíróság és magyar hatóság, amely azért kérdőre vonja”. Somogyi szerint tovább nem lehet tűrni, hogy a külföldi lapok (*Vossische Zeitung*, *Neue Züricher Zeitung*, *Frankfurter Zeitung* stb.) tele vannak Magyarországról küldött „legszemenszedettebb rágalmakkal” a rezsim és a mostani magyar nemzet ellen. Ha már ezen külföldi lapokkal szemben eljárni nem lehet, „legalább a törvényben ki legyen mondva, hogy Magyarországot nem lehet büntetlenül gyalázní”.⁸³

Apponyi Albert nézete az volt, hogy a magyar nemzet megrágalmazása, a nemzet hírnevének beszenyezése ellen egyetlen gyógyszer van: a sajtószabadság helyreállítása. A nyilvánosság a modern ember létszükséglete. „Ma, akinek titkolni valója van, az gyanús.” Az a tény – folytatta Apponyi –, hogy Magyarországon sajtószabadság nincs, már „önmaga megrágalmazója a mi nemzetünknek”. A belföldi sajtóban a közállapotok szabad kritikája nem lehetséges. Ez odavezet, hogy az úgynevezett kényes ügyek „suttogások, pletykák” útján terjednek. A sajtószabadság hiánya „a legnagyobb és legtermékenyebb melegágya a nemzetünk ellen szórt rágalmaknak”. Egy olyan szigorú sajtótörvényt, amelyben pontosan meg lenne határozva, hogy mit szabad és mit nem szabad írni, Apponyi is támogatott volna. A nemzet jóhírnevének nincs jobb védője annál, ha az egész külföld információit Magyarországról a hazai sajtóból meríti, abból a sajtóból, amelyet a magyar törvények korlátoznak, és felelősségre vonható, ha vét azok ellen. Apponyi szerint a 7. §-on lehet javítani, de jobb megoldás lenne a „szigorú felelősség mellett a sajtószabadság visszaállítása”.⁸⁴

Túri Béla (KNEP) szerint, figyelembe véve a magyar nemzet különleges helyzetét, nem lehet teljesen azokat az általános szabályokat alkalmazni, amelyeket Apponyi a nyugati liberalizmus értelmében kíván. Túri a javaslatban nem látta a sajtószabadság „magyar földön” való korlátozását, viszont szerinte semmilyen sajtószabadság, „amelyet Apponyi Albert a nemzeti becsület legnagyobb védelmi eszközének tart, nem védhet meg bennünket attól, hogy Bécsben vagy másutt emigránsok a nemzet becsületébe ne gázoljanak s hogy valótlanságot ne írjanak”. Túri nem osztotta újságíró kollégái azon aggodalmát sem, hogy nincs benne a 7. §-ban, hogy „tudva” állít valaki valótlant. Ezt külön rögzíteni – szerinte – felesleges, mert a Btk. 82. §-a kimondja, hogy a tényálladáshoz tartozó valamely dolog nem tudása „szalvál [mentesít]”.⁸⁵

Rassay Károly azt kifogásolta, hogy az 5. §⁸⁶ nem határozza meg az „egyenes felhívás” fogalmát, a 6. §⁸⁷ pedig nem tisztázza az „izgatás” fogalmát. Nem reflektál a Btk. 171. §-ára,⁸⁸ ami az izgatásról szól és azt a nyilvánossággal köti össze. Így kétség marad fenn abban a tekintetben, hogy a törvényjavaslat 6. §-ában szereplő bűncselekményt a nyilvánosság kritériuma nélkül is el lehet-e követni. Rassay a nemzet előtt álló sorsdöntő feladatok megoldásánál az egyetlen garanciát abban látta, ha helyreállítják a sajtó szabadságát, ha „szabad lesz a szó”, a

83 Uo. 400. 1921. március 5.

84 Uo. 475–476. 1921. március 10.

85 Uo. 506–507. 1921. március 11.

86 „5. §. Aki az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló bűncselekmény elkövetésére egyenes felhívást intéz, vétséget követ el és öt évig terjedhető fogházzal, ha pedig a bűncselekményt elkövették, felbujtóként büntetendő.”

87 „6. § Aki a katonaság intézménye, a magyar fegyveres erő, a m. kir. csendőrség vagy a m. kir. államrendőrség, ezeknek szolgálati fegyelme vagy törvényes rendelkezése ellen izgat, vétséget követ el és öt évig terjedhető fogházzal büntetendő.”

88 „171. § A ki valamely gyűlekezeten nyilvánosan, szóval, vagy a ki nyomtatvány, irat, képes ábrázolat terjesztése, vagy közszemlére kiállítása által, büntett vagy vétség elkövetésére egyenesen felhí, ha a büntett vagy vétség elkövetett: mint felbujtó büntetendő.”

nemzet ellenőrzése alá kerül a Nemzetgyűlés és az előtte álló elvégzendő munka is. A javaslatot ebben a formájában elutasította, és határozatai javaslatot nyújtott be az igazságügyi bizottsághoz való visszautalására, azzal a meghagyással, hogy a bizottság a szöveget a hatályban levő büntető rendelkezésekre figyelemmel dolgozza át, és újra terjessze a Nemzetgyűlés elé.⁸⁹

Tomcsányi Vilmos igazságügy-miniszter hangsúlyozta, hogy az 5. §-nál szándékosan térnek el a Btk.-tól, mert nemcsak a nyilvánosan történő felhívást kívánják büntetni, hanem a nem nyilvánosan elkövetett izgatást is, mert a „múltak tapasztalatai épen arra engednek következtetni, hogy ezek az izgatások, felhívások nem nyilvánosan, hanem négy szemközt történnek, és csak akkor fogunk tulajdonképpen valóban eredményesen védekezhetni ezen cselekmények ellen, ha azt a megszorító rendelkezést, amit a büntetőtörvénykönyv az izgatásoknál általában fenntart, ezeknél a cselekményeknél elimináljuk”.⁹⁰ A szakminiszter nem értett egyet Apponyi azon véleményével sem, hogy a sajtószabadság helyreállításával kivédhetők lennének azok a támadások, amelyek ellen a 7. és 8. §-okat a törvényjavaslatba tették. A miniszter hangsúlyozta, hogy a javaslat nemcsak a sajtó útján elkövetett rágalmazásra és becsületsértésre vonatkozik, hanem minden más rágalmazásra és becsületsértésre is, tehát ezért mindenképpen szükség van rá. A két szakasz szövegét egyébként is módosították a külföldi sajtó magyarországi tudósítóival folytatott tárgyalásoknak megfelelően. A részletes tárgyalásra kerülő módosított szöveg már csak azt kívánja büntetni, ha valaki olyan valótlan tényt állít vagy terjeszt, amely alkalmas arra, hogy az állam és a magyar nemzet megbecsülését csorbítsa, hitelét sértse.⁹¹

Bárczy István (liberális blokk) az ügyvédi kamara nevében rámutatott arra, hogy a 3. §⁹² azt az értelmezést is megengedi, hogy ha valaki a sajtóban izgat, akkor a lap olvasóinak kötelessége feljelentést tenni. Ezért a szövegezés olyan módosítását kívánta, ami ezt kizárja. Az ügyvédi kamara a 6. § esetében is pontosabb fogalmazásra hívta fel a figyelmet, mert az eredeti szövegezés lehetővé tenné, hogy a törvényes állam akaratán kívül vagy annak ellenére szerveződött katonai alakulatok elleni izgatás is bűncselekmény lenne.⁹³ Az ügyvédi kamara azt is aggályosnak találta, hogy a 7. és 8. § teljesen lehetetlenné tenné, hogy a külföldi lapokban a magyar viszonyokról kedvezőtlen hírek jelenjenek meg, „pedig néha épen az ország érdekében fekédné, hogy a valót megtudják, még ha az esetleg az uralmon lévő kormányra vagy politikai pártra kellemetlen is.” Bárczy az ügyvédi kamara nevében azt is kifogásolta, hogy a javaslat értelmében nemcsak a valótlan tény állítása, hanem a való ténynek „elferdítéssel” való terjesztése is büntetés alá esne. A kamara megállapítása szerint ez a gyakorlatban bizonytalanságot eredményezne, mert ami el van ferdítve, az nem lehet való tény. Ilyen jellegű kétértelmű meghatározásokat Büntető törvényben nem szabad betenni.⁹⁴ Bárczy egyébként maga is helyesnek vélte a „felforgató tendenciák” elleni védekezést. Őva intett azonban attól, hogy a „bolsevista veszedelemmel való folytonos fenyegetőzés” ürügyet szolgáltasson a közszabadságok állandó elnyomására. Elfogadhatatlannak mondta a minisz-

89 NN 1920–1922. VIII. köt. 496., 499. 1921. március 11.

90 Uo. 535. 1921. március 12.

91 Uo. 536. 1921. március 12.

92 „Aki az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló mozgalomról vagy szervezkedésről hitelt érdemlő tudósítást szerez és erről a hatóságnak, mihelyt lehetséges, jelentést nem tesz, az, amennyiben részesség nem terheli, vétség miatt egy évig terjedhető fogházzal büntetendő.” [...]

93 NN 1920–1922. VIII. köt. 577. 1921. március 14.

94 Uo. 578.

terelnőknek a pártja körében tett azon kijelentését, hogy amíg az orosz bolsevizmus fennáll, addig nem lehet a sajtószabadságot visszaállítani.⁹⁵ Az igazságügy-miniszter azon kijelentésével kapcsolatban, hogy ha a sajtószabadságot „visszaállítjuk”, akkor szükséges a sajtótörvény olyan irányú módosítása, hogy a sajtóvisszaélésekkel szemben erősebben lehessen fellépni, Bárczy hangsúlyozta, hogy egy ilyen törvényjavaslatot három napon belül a nemzetgyűlés elé lehet terjeszteni.⁹⁶

Drozdy Győző kétségbe vonta, hogy a törvény hozzájárulhat a magyar nemzet rágalmazásának a külföldi lapokban való megszűnéséhez. Ha ítéletet hoznak valamely külföldi lappal szemben, „vajmi keveset zavarja Lindert⁹⁷ és társait, mert hiszen ők örökre lemondtak arról, hogy Magyarországra visszatérjenek.”⁹⁸ Drozdy, aki a javaslatot a részletes tárgyalás alapjául sem fogadta el, úgy gondolta, ha a kormány „valóban rendet akar teremteni ebben az országban”, akkor állítsa vissza a gyülekezési és a sajtószabadságot.⁹⁹

Andrássy Gyula ezzel szemben a törvényjavaslat megszavazása mellett foglalt állást. „Ha ezt a törvényt megszavazzuk, ha a kormánynak megadjuk azokat az eszközöket, amelyekkel a rendet fenntarthatja, úgy hogy teljes szigorral és kíméletlenséggel nyomhassa el mindazokat, akik esetleg törvényen kívüli, törvénybe ütköző módon akarnák a rendet és a nemzetet megmenteni.” Andrássy szerint a „mai modern viszonyok” között különösen veszélyes „a sajtóban folytatott nyílt agitáció”, mert forradalom csak akkor sikerülhet, ha nagy tömegeket belevisznek a mozgalomba. A sajtó megnövekedett jelentőségével összefüggésben utalt az 1918-as forradalmi eseményekre. A háborús szenvedés, a romló életkörülmények tették fogékonnyá a „bomlasztó teóriákra a magyar társadalmat”. Ehhez járult hozzá a sajtóban tudatosan folytatott izgatás. Andrássy tehát a leegyszerűsítő nézetektől eltérően, nem a sajtót tette felelőssé az 1918-as felfordulásért, annak csak katalizátor-szerepet tulajdonított. A cenzúrával kapcsolatos nézeteiben kapcsolódott Apponyihoz. Okos cenzúrát csinálni szerint is nagyon nehéz. Addig azonban, amíg nincs kellően szigorú sajtótörvény, amely a lapok egy részének lelkiismeretlen agitációjával szemben, a felelőségek egyértelmű megállapításával megfelelő büntetéseket nem ró ki, addig a cenzúrát elkerülhetetlen rossznak tartotta.¹⁰⁰

A Nemzetgyűlés plenáris ülésén lefolytatott vita során számos módosítást fogadtak el a javaslat bizottsági változatához képest is. A szakminiszter módosító javaslatára került be a törvény több §-ába a „különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erősza-
kos úton való” létesítése követelésének, az arra való izgatásnak vagy felhívásnak stb. vétségge nyilvánítása. Az 5. §-t Türi Béla kiegészítésével fogadták el, így a § egy bekezdéssel bővült. Ez által nemcsak az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló egyenes felhívás, hanem a felforgatásra vonatkozó izgatás is vétségként büntetendő, ha nem is öt, de három év fogházzal.¹⁰¹

A 6. §-t Apponyi Albert javaslatának megfelelően, az ellenzék és a Kiszgazdapárt kompromisszumaként módosították. Eszerint a katonaság intézménye, a magyar fegyveres erő, a m. kir. csendőrség vagy a m. kir. államrendőrség ellen történő izgatás általában véve nem vétség,

95 Uo. 579.

96 Uo. 581.

97 Linder Béla, Károlyi Mihály kormányának hadügyminisztere.

98 Uo. 588.

99 Uo. 592.

100 Uo. 563–564. 1921. március 12.

101 Uo. 616. 1921. március 14.

hanem csak akkor, ha azok ellen gyűlöletre történő izgatásról van szó. Ezek törvényes rendelkezései elleni izgatás is csak akkor vétség, ha alakilag és tartalmilag egyaránt érvényes rendelkezésekről van szó. A szakminiszter ugyanakkor nem fogadta el azt az ellenzéki javaslatot (Hornyánszky Zoltán), hogy a minősítés vétség helyett büntett, a büntetés pedig fogház helyett fegyház legyen, illetve, hogy a szabadságvesztés mértéke öt helyett, tíz, illetve tizenöt évre emelkedjen. Hasonló sorsra jutott Héjj Imre (kisgazda) javaslata is, amelynek értelmében a fegyveres szervezetek rendelkezéseinek a törvényesség sem lett volna a törvényi védelem kritériuma.¹⁰²

A 7. § is módosult a nemzetgyűlési bizottság szövegezéséhez képest. A magyar állam vagy a magyar nemzet megbecsülésének csorbítására vagy hitelének megsértésére alkalmas valótan tény állítása vagy terjesztése büntethetőségének nem lett kritériuma a nyilvános elkövetés. Ugyanakkor törölték a „való tényt oly ferdítéssel ad elő” részt, elfogadva azt a kifogást, hogy az az elferdített tény, amely a bűncselekmény elkövetésére alkalmas, nem lehet valós.

Feltehetően a külföldi újságok tudósítóinak fellépésére törölte a miniszter azt a mondatot, amely büntetni rendelte volna azt is, ha valaki a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése és jó hírneve sérelme ellen külföldön vagy külföldi állam valamely szerve előtt valótan tény állít.¹⁰³

A 8. § a miniszter javaslatára szintén akként módosult, hogy a nemzetgyűlés vétségét nemcsak külföldön vagy valamely külföldi állam szerve, illetve képviselője előtt lehet elkövetni. Ugyanakkor a büntetési tételt öt évről három évre csökkentették.¹⁰⁴

4.2. Törvényjavaslat a sajtótörvény módosítására

Az 1921 áprilisában hivatalba lépett a Bethlen-kormány, amint arra a miniszterelnök programbeszédében is utalt, első teendői egyikeként tekintette a sajtóreformot: „A jelen kormányra nézve az a következmény folyik, hogy lehetőleg a szabadságjogokat helyreállítsa; de örökösök minden körülmények között afelett, hogy ezekkel a szabadságjogokkal olyan destruktív elemek, amelyek a múltban ezt az államot már bajba süllyesztették, felül ne kerekedjenek. Itt van a cenzúra kérdése. A kormány el van szánva rá, hogy a sajtószabadságot kellő időpontban helyreállítsa.”¹⁰⁵

A sajtótörvény-tervezetet a sajtóról szóló 1914. évi XIV. törvénycikk egyes rendelkezéseinek ideiglenes módosításáról és kiegészítéséről,¹⁰⁶ amelynek előkészítésén már a Teleki-kormány igazságügyi minisztériuma is dolgozott, június 21-én terjesztették be a Nemzetgyűlés elé. A törvénytervezet a fokozatos felelősség rendszere felől a szerző és a felelős szerkesztő (illetve a kiadó) egyetemleges felelőssége felé mozdult el. „Időszaki lap közleményében elkövetett bűntett, vétség és kihágás miatt a felelős szerkesztő a szerzővel együtt felel. [...] A szerzővel együtt felel a kiadó is, ha a közlemény megírásában vagy közzétételében megrendeléssel, reábrással, adatok szolgáltatásával, irányítással vagy más módon közreműködött.”¹⁰⁷

A felelősségi rendszer átalakítását a törvénytervezet indoklásában beterjesztői azzal magyarázták, hogy a fennálló kizárólagos felelősségi rendszer lehetővé teszi, hogy az időszaki

102 Uo.

103 Uo. 617.

104 Uo. 617–618.

105 NN 1920–1922. IX. köt. 187. 1921. április 19.

106 NI 1920–1922. X. köt. 308. sz. 128–148.

107 Uo. 128. 1. §.

lapokban megjelenő sajtóközleményekkel bűncselekményt kövessenek el, anélkül, hogy azért a felelős szerkesztő vagy a kiadó felelősséggel tartozna. Ez a helyzet áll elő, ha a közleményért rajtuk kívüli személy a sajtójogi felelősséget magára vállalja, akkor is, ha a szerzőt annak megírására egyenesen a felelős szerkesztő vagy a kiadó utasította. Így ugyanis a közzétételt elrendelő személy a szerzővel együtt vagy elsősorban nem vonható felelősségre.¹⁰⁸ Újdonságot jelentett a tervezetben az is, hogy a sajtó útján vagy a sajtó felhasználásával elkövetett bűntett vagy vétség miatt elítélt szerzőt vagy felelős szerkesztőt vagy kiadót mellékbüntetésként akár öt esztendeig terjedő sajtótilalom alá is helyezhette a bíróság. A sajtótilalom ideje alatt nem lehetett volna időszaki lapnak sem felelős szerkesztője, sem munkatársa, sem kiadója. Szintén az államhatalomnak biztosított volna újabb eszközt a sajtó megrendszabályozásában az a meglehetősen tágan értelmezhető kitétel, amely szerint nemcsak egy adott sajtóközlemény tartalma ütközhetett volna jogszabályba, hanem az egyes sajtótermékek általános irányvonala is, amennyiben az a „magyar állam belső békéjét vagy külső biztonságát, vagy a közérkölcsiséget veszélyezteti”. Ezen utóbbi kérdésben az a célra felállítandó úgynevezett sajtóvédelmi bíróság döntött volna, amely az időszaki lap megjelenésének időleges vagy végleges betiltását is elrendelhetné volna. Ezzel a belügyminiszter jogosítványát képező lapbetiltás bírósági hatáskörbe került volna. A sajtóvédelmi bíróság ítélete ellen fellebbezni nem lehetett volna.¹⁰⁹

A sajtónovellából végül nem lett törvény, nem került a Nemzetgyűlés plenáris ülése elé sem, mert a kormány a javaslatot visszavonta.

*

Bethlen miniszterelnök 1921. december 7-én jelentette be a Nemzetgyűlésben, hogy a kormány a sajtócenzúrát az elkövetkező napokban „teljes mértékben” megszünteti. Teszi ezt korábbi álláspontja megváltoztatásával, miszerint a sajtócenzúra eltörlésére akkor kerülhet sor, ha új sajtótörvény fogadnak el. A miniszterelnök ugyanakkor kijelentette, hogy a kolportázs kezelése terén az 1914-es sajtótörvényben biztosított jogához a kormány ragaszkodik.¹¹⁰ A sajtórendelet ismerrté válása után Rupert Rezső „mézesmadzag”-nak nevezte a rendelkezést, amellyel a sajtószabadság ügye „még rosszabb” lett. Ezért a sajtótörvény teljes hatályának visszaállítását sürgette, vagy amennyiben a kormányzat erre nem hajlandó, akkor legalább tisztázza azokat az elveket, amelyek alapján a kivételes hatalmat – ami továbbra is érvényben maradt – gyakorolni kívánja.¹¹¹

5. Összegzés

Az 1920–1922. évi Nemzetgyűlésben a cenzúra körüli kérdések heves vitákat váltottak ki. A mindenkori kormány és/vagy a cenzúra irányítására befolyással bíró körök a saját politikai érdekekben igyekeztek felhasználni a lapellenőrzést. A cenzúrával – mint általában – végeredményben mindenki elégedetlen volt. Ugyanakkor kevesen támogatták a sajtó szabadságának

¹⁰⁸ Uo. 136–137.

¹⁰⁹ Uo. 129–130. 5. § és 132–133. 14. és 15 §. MNL OL, K 27 Mt. jkv. 1914. június 14. 1. napirendi pont. MNL OL, K 26 1242. cs. V. t. 4285. sz. Vö. SIPOS Balázs: *A politikai újságírás mint hivatás*. Budapest, Napvilág, 2004. 68. KLEIN Tamás: Adalékok a Horthy-korszak sajtórendészeti szabályozásához I. *In Medias Res*, 2012/2. 192.

¹¹⁰ NN 1920–1922. XIII. köt. 204. 1921. december 7.

¹¹¹ Uo. 433–434. 1921. december 15.

teljes visszaállítását. A világháború és az azt követő forradalmak tapasztalatai következtében a Nemzetgyűlés többsége azt a meggyőződést képviselte, hogy a sajtó teljes felszabadítása – annak a felfordulásban játszott, vélt vagy valós szerepe miatt – egyelőre nem lehetséges. A mindenkori kormány a saját ízlésének megfelelő sajtótörvény elfogadása esetén lett volna hajlandó a sajtót korlátozó rendeleteket hatályon kívül helyezni. Új sajtótörvényt azonban nem fogadtak el, sőt az 1921. évi III. tc. az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről (átv.) egyes, a sajtó útján elkövethető büntetendő cselekményeket kivett a Büntető törvénykönyvből és szigorúbb megítélés alá helyezte azokat, továbbá növelte a sajtó útján elkövethető és büntetendő deliktumok számát is. A Bethlen-kormány 1921 végén *de jure* eltörölte ugyan a cenzúrát, de a sajtót korlátozó számos rendelet továbbra is hatályban maradt.

Az 1938. évi sajtónovella képviselőházi vitája

Az 1914. évi sajtótörvény (XIV. törvénycikk) elfogadása az ellenzéki pártok heves tiltakozását váltotta ki, abban a sajtószabadság utolsó bástyáinak a lerombolását látták. Nem derülhetett ki azonban, hogy az új törvény beváltotta volna-e megalkotóinak reményeit, miszerint az jobban megfelel a megváltozott sajtó viszonyainak, vagy pedig az ellenzők aggodalmai bizonyultak volna-e jogosnak. A történelem úgy hozta, hogy a sajtótörvény hatályba lépése után néhány hónappal kitört az első világháború, és ezzel a kivételes hatalom állapota következett be, ami számos területen – a sajtó esetében is – jogkorlátozást jelentett. Az első világháború, majd az azt követő forradalmak után kiépülő ellenforradalmi rendszer egy ideig fenntartotta a kivételes állapotot, de annak megszüntetése után sem érvényesülhetett teljességében a sajtótörvény. Új lap alapításához a miniszterelnök engedélye volt szükséges, a belügyminiszter pedig betilthatott lapokat.

1938-ban a sajtó világa mégis további megszorításokat szenvedett. Az úgynevezett első zsidótörvény (1938. évi XV. törvénycikk a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról) értelmében az újságírói hivatás gyakorlását a felállítandó sajtókamara tagságához kötötték. A sajtókamarai tagok tekintetében viszont meghatározták a zsidónak minősített tagok felső százalékos arányát (20%). Ezen törvényjavaslatot és a sajtótörvény módosítását tárgyzó novellát egy időben tárgyalta a képviselőház.

1. A novellajavaslat

Az állami rend megóvása végett szükséges sajtórendészeti rendelkezésekről nevet viselő törvényjavaslatot 1938. április 8-ai dátummal nyújtotta be a képviselőháznak Mikecz Ödön igazságügyi miniszter.¹ A törvényjavaslat módosítani kívánta a sajtótermékek köteles példányainak benyújtási szabályait a közzétételhez. Míg az 1914. évi sajtótörvény értelmében a terjesztés megkezdésével egy időben kellett azokat az illetékes királyi ügyészhez eljuttatni, addig a javaslat értelmében a köteles példányokat „a nyomda- vagy kő-nyomdavállalat tulajdonosa köteles nyomban a többszörözés befejezése után a nyomda- vagy kőnyomdavállalat helye szerint illetékes kir. ügyésznek egy példányban megküldeni (sajtórendészeti kötelespéldány)”. Ennél jelentősebb változást jelentett az a módosítás, hogy a terjesztést a sajtórendészeti kötelespéldányok benyújtása után a nem időszaki sajtótermékek esetében csak meghatározott idő eltelté után lehetett megkezdni, feltéve, hogy a közzététel ezen idő alatt nem kezdeményezte a sajtótermék bíróság általi lefoglalását. A törvénytervezet szerint az egy ívnél kevesebb terjedelmű nem időszaki sajtótermékek terjesztése a köteles példányok benyújtása után negyvennyolc óra elteltével, az egy ívnél nagyobb terjedelmű nem időszaki nyomtatványok esetében pedig a benyújtástól számított nyolc nap után volt megkezdhető, kivéve, ha a közzététel a terjesztést hamarabb is engedélyezte. Amennyiben az ügyész valamely nem időszaki sajtótermék lefoglalását a bíróságnál indítványozta, de az annak nem adott helyt, és az ügyész a

1 Képviselőházi Irományok (a továbbiakban: KI) 1935–1940. X. kötet, 617. szám. Törvényjavaslat az állami rend megóvása végett szükséges sajtórendészeti rendelkezésekről. 283–285.

döntés ellen fellebbezett, akkor az halasztó hatállyal bírt, vagyis a terjesztés csak akkor volt megkezdhető, ha a lefoglalást a vádtanács nem rendelte el (2. §). A tervezet azt is tartalmazta, hogy a sajtótermék engedélyezése előtt az elkészült sajtótermékeket a többszörösítés helyéről elszállítani nem szabad (3. §).

A nem időszaki sajtóterméknek büntettet vagy vétséget megállapító tartalma miatt való lefoglalását, elkobzását, a büntető eljárást és a sajtójogi felelősségre vonást nem akadályozta az a körülmény, hogy a terjesztést még nem kezdték meg; ha a terjesztés a lefoglalás következtében vált lehetetlenné, a cselekmény kísérletként büntetendő, még pedig abban az esetben is, ha a bűncselekmény kísérlete egyébként nem esnék büntetés alá.

A sértett, akinek sérelmére a nem időszaki sajtótermék büntett vagy vétség tényálladékát foglalta magában, a terjesztés megkezdése előtt kérhette, hogy a kir. ügyészség a bemutatott kötelességhívót hivatali helyiségében betekintés végett rendelkezésére bocsássa (4. §).

Az 5. paragrafus pedig a köteles példányok benyújtására és a terjesztésre vonatkozó rendelkezések megszegőit sújtó büntetéseket tartalmazta. Eszerint egy évig terjedhető fogházzal büntetendő a nyomda-, könyomda- vagy más többszörösítő vállalat tulajdonosa, ha a sajtórendészeti kötelességhívót a többszörösítés befejezése után a kir. ügyészségnek akár szándékosan, akár gondatlanságból haladéktalanul meg nem küldte, vagy ha a terjesztést az előírt határidő letelte előtt akár szándékosan, akár gondatlanságból megkezdte, vagy ha ezen határidő letelte előtt a sajtóterméket a nyomda-, könyomda vagy más többszörösítő vállalat helyiségéből akár szándékosan, akár gondatlanságból elszállította. Ugyanezen büntetés alá esett az is, aki „tudva” közreműködött olyan sajtótermék terjesztésében vagy a nyomda-, többszörösítő vállalat helyiségéből való elszállításában, amelynek terjesztését még nem volt szabad megkezdeni, továbbá az is, aki büntető ítélettel sújtott vagy előzetesen lefoglalt, vagy a nyomda- vagy a többszörösítő vállalat tulajdonosának nevével és a nyomtatás vagy más többszörösítés helyének megjelölésével el nem látott vagy a terjesztésből kitiltott sajtóterméket e körülményt ismerve bármily módon terjesztette. Azt a nyomdatulajdonost, akit az előbbi vétségek miatt öt éven belül újból elítélték, az ilyen ipar űzésétől egy évtől öt évig terjedhető időre el kellett tiltani.

A törvénytervezet 7. és 8. §-ai a bírósági tárgyalásokról szóló sajtótudósítások szabályainak módosítását tartalmazták, amennyiben kiegészítették a bűnvádi perrendtartásról szóló, a polgári perrendtartásról szóló és a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló törvényeket.² Eszerint a bíróság közérdeknek vagy jogos magánérdeknek védelme céljából hivatalból vagy az érdekelt kérelmére megtilthatta, hogy a nyilvánosan tartott tárgyalásról vagy ott elhangzott kijelentésekről vagy ott történt egyes eseményekről a sajtóban tudósítás jelenhessen meg. Rágalmazás vagy becsületsértés miatt folyó eljárásban a bíróság elrendelhetette azt is, hogy az ügy tárgyalásáról csak ítélethozatalkor vagy az eljárásnak más módon történt befejezésekor legyen szabad tudósítást közölni. A bíróság az ítélet közlésének tilalmát is kimondhatta.

Új időszaki lap indításához miniszterelnöki rendelet értelmében engedélyre volt szükség. A miniszterelnök ezen rendeletben szabályozott joga most bekerült a törvénybe. Sőt, a már megjelenő lapoknak meghatározott határidőig visszamenőleg is be kellett szerezniük a miniszterelnök engedélyét a további megjelenéshez (kivéve a naponta megjelenő lapokat), illetve a már megjelenő lapok jellegének megváltoztatását is a miniszterelnök engedélyéhez kötötte a törvénytervezet (9. §).

2 Az 1896. évi XXXIII., az 1911. évi I. és az 1912. évi XXXIII. törvénycikkek.

Az igazságügyi miniszter a javaslat Indoklásában³ hangsúlyozta, hogy annak nem célja a sajtójog átfogó reformja, hanem csak az, hogy „sajtójogunknak s ezzel kapcsolatban eljárási jogszabályainknak kirívó két hiányosságát sürgősen orvosolja, továbbá hogy állást foglaljon az időszaki lapok engedélyezése kérdésében”. Az egyik „kirívó hiányosság” az Indoklás szerint a kötelezpéldányok beszoigáztatására vonatkozó nem megfelelő rendelkezésben van. Ez ad módot ugyanis azokra a visszaélésekre, amelyeket a köznyelv a „zúgsajtó” garázdálkodásaként ismer. A hatályban lévő sajtótörvény (7. §) ugyanis a kötelezpéldány beszoigáztatása tekintetében nem tesz különbséget az időszaki és nem időszaki sajtótermékek között. Mindkettő esetében a sajtórendészeti kötelezpéldányt a terjesztés megkezdésével egyidejűleg kell benyújtani. Ez – az Indoklás szerint – helyes az időszaki sajtótermékeknél, ahol a gyors hírszoigáztatás érdekében kerülni kell a terjesztés akadályozását. Esetükben a felelős személyek egyébként is ismertek a hatóságok előtt. Ennek a kedvezménynek az alkalmazása azonban a nem időszaki sajtótermékeknél helytelen, mert sérti a „közérdeket”. Az ilyen sajtótermékek esetében ugyanis a jelenlegi szabályozás mellett a terjesztést akkor sem lehet megakadályozni, ha büntetendő tartalom miatt a bíróság mondta ki a terjesztés tilalmát. A szándékosan büntetendő tartalommal (nem ritkán államellenes célból, többször pedig egyesek, családok vagy társaságok pellengérré állítása vagy megszarolása céljából) születő nyomdatermékek esetében a kiadó vagy nyomda a terjesztést gondosan megszervezi, és mire az esetleges lefoglaló határozat megszületik, azt már nem lehet érdemben végrehajtani. Ezért a javaslat a nem időszaki sajtótermékeknél a sajtórendészeti kötelezpéldányok bemutatására és terjesztésére vonatkozó szabályok módosításával kívánta a jelzett visszaéléseknek elejét venni, illetve ezek elkövetése esetén megfelelő szigorúságú megtorlásról gondoskodni.

A másik kirívó hiányosságot a javaslat abban látta, hogy a bíróságok nem rendelkeznek azzal a joggal, hogy a „közérdeknek vagy jogos magánérdeknek védelme céljából” megtilthassák, hogy a nyilvánosan tartott bírósági tárgyalásokról vagy annak egyes részeiről az ott elhangzott egyes kijelentésekről a sajtó tudósítást jelentethessen meg. A fennálló jog szerint a tárgyalás nyilvánossága egyúttal sajtónyilvánosságot is jelent, vagyis csak a zárt tárgyalásokról zárható ki a sajtó. Ez gyakran azt eredményezi, hogy a bíróság kénytelen zárt tárgyalást elrendelni, mert csak így tud a „közérdek” vagy „jogos magánérdekek” védelméről gondoskodni. A bíróság azonban előre sokszor nem tudhatja, hogy elhangzik-e a bíróság előtt olyasmi, aminek sajtóban való közzététele jogos érdekeket sért.

Az Indoklás az időszaki lap alapításának és jellegének rendeletben szabályozott miniszterelnöki engedélyhez kötésének törvényben való szabályozásának szükségességét azzal magyarázta, hogy a rendelet érvényességével kapcsolatban vita alakult ki. Mivel azonban a miniszterelnök ezen jogának fenntartása „közérdekből” szükséges, mert százával burjánzottak fel lapok, amelyek egyenesen visszaélések elkövetésére alapítják létezésüket”, az erre vonatkozó szabályozást minden kétséget kizáróan rendezni kell. A miniszterelnök ezen jogáról a 4.578/1920. M. E. számú rendelet 6. §-a szólt. Ennek a rendeletnek több rendelkezését a 309/1921. M. E. számú rendelet hatályon kívül helyezte, a 6. § azonban továbbra is hatályban maradt. Mivel azonban az engedélyhez kötetst eredetileg a rotációs újságpapír és íves nyomópapír forgalmazásával kapcsolatban rendelték el, az utóbbi korlátozásokat azonban megszüntették, kétség merült fel, hogy az engedélyezési paragrafus érvényesnek tekinthető-e. A Közigazgatási Bíróság egy panasz folytán megállapította, hogy a 4.578/1920. M. E.

3 KI 1935–1940. X. kötet, 617. sz., 286–291.

számú rendelet hatályát veszítette. Ennélfogva ez a rendelet hatálytalan, és ezt követően egy lap miniszterelnöki jóváhagyás nélkül a Közigazgatási Bíróság ítélete alapján indult el. Ezzel szemben a magyar Királyi Kúria kimondta, hogy a kivételes hatalom alapján hozott rendeletek, a sajtóra vonatkozóak is, hatályban vannak, és a lapindítás a miniszterelnök engedélyéhez kötött. Tehát ebben a kérdésben jogi bizonytalanság volt tapasztalható.

Az Igazságügyi Bizottság 1938. április 21-én tárgyalta a tervezetet.⁴ A javaslat célkitűzéseinek „határozottabb és kétségtelenebb szolgálata érdekében” módosításokat indítványozott. A lapengedélyezés előírásait pontosította és szigorította, amennyiben dátumra pontosan meghatározta, hogy az 1938. április 1-je előtt indult lapok esetében kell az engedélyt utólagosan is beszerezni. Kivételt képeztek Budapesten a naponta, másutt pedig a hetente megjelenő politikai jellegű időszaki lapok. A tervezetbe a Bizottság egy újabb paragrafust iktatott be. A miniszterelnök engedélye szükséges „hírlaptudósító újságnak vagy bármi olyan vállalkozásnak alapításához, amely híreknek összegyűjtésével, továbbításával, közvetítésével s általában akár időszaki, akár nemidőszaki lapoknak hírekkel való ellátásával foglalkozik”. Az új paragrafust a Bizottság azzal indokolta, hogy a hírek összegyűjtésével és közvetítésével foglalkozó hírlaptudósító újságoknak mind a belföldi, mind a külföldi sajtó és közvélemény tájékoztatásában rendkívül fontos szerepe van. „Fokozott közérdek fűződik tehát ahhoz, hogy az ilyen hírlaptudósító újságok hírszolgálati feladatukat a nemzet egyetemes érdekeinek tárgyilagos figyelembevételével teljesítsék.”⁵

A Bizottság kezdeményezte azt is, hogy a javaslatot a Képviselőház sürgősséggel tárgyalja és fogadja el.⁶

2. A képviselőházi vita

A képviselőházi vita 1938. május 2-án kezdődött. A vita hatodik napján (május 9-én) már a novella-tervezet harmadik olvasata hangzott el és el is fogadták.

Mezey Lajos (Nemzeti Egység Pártja), a törvényjavaslat előadója a javaslat feletti vita megkezdésekor a gondolatnak sajtó útján való terjesztését a legbecsesebb emberi jogok egyikének nevezte. Hangsúlyozta azonban, hogy abszolút értelemben vett sajtószabadság soha és sehol sem létezett. A sajtószabadságnak ugyanis az „állami közrend és közérkölciség védelme” érdekében mindenütt és mindenkor korlátokat szabtak. Így volt ez az 1848. évi és az 1914. évi sajtótörvények esetében is. A Képviselőház előtt fekvő javaslat is ebben a szellemben kívánja „a legégetőbb sajtórendészeti kérdéseket a parancsoló szükségszerűség által megkívánt keretben törvényhozási úton elintézni”.⁷ Az előadó hangsúlyozta, hogy a hatályos sajtótörvény még nem szabályozhatott olyan kérdéseket, amelyeknek szabályozatlansága miatt „mindazok a visszaélések és kinövészek előálltak, amelyek a közrendet, az állami rendet, a magas közérdeket, a jogos magánérdeket állandóan sértik. Az úgynevezett röpirati, az úgynevezett zsaroló, fenyegető sajtó, a zúgsajtó elterjedésére ezek a hiányos törvényi intézkedések adtak módot és

4 KI 1935–1940. X. köt. 619. szám. A képviselőház bizottságának jelentése „az állami rend megóvása végett szükséges sajtórendészeti rendelkezésekről” szóló 617. számú törvényjavaslat tárgyában. 307–309.

5 Uo. 308.

6 Uo. 309.

7 Képviselőházi Napló (a továbbiakban: KN) 1935–1940. XVIII. köt. 149.

lehetőséget”. Mezey szerint nem jogosak azok a kritikák, amelyek cenzúrát látnak abban, hogy az ügyész késleltetheti a nem időszaki sajtótermékek terjesztésének megkezdését. A terjesztés kérdésében ugyanis a bíróság mondja ki a végső döntést, tehát nem az ügyészség és nem a közigazgatási hatóság.⁸ Az előadó utalt rá, hogy a büntetőtörvénykönyv 65. és 67. §-a alapján a bűncselekmény kísérlete akkor nem büntetendő, ha a tettes a véghezviteltől eláll, vagy pedig az eredményt a felfedés előtt önként elhárítja. Ebből következik – folytatta Mezey –, hogy a javaslat azon kitétele, hogy a nem időszaki sajtótermékek esetén a büntethetőségnek az sem akadály, hogy a bűncselekményt tartalmazó sajtótermék terjesztését csak a lefoglalás akadályozta meg, tehát nem a tettes elhatározásából történt a deliktum el nem követése, szervesen illeszkedik a büntetőtörvénykönyv vonatkozó paragrafusaihoz. A javaslat előadója a megelőzés szükségességével indokolta, hogy a sértett a javaslat értelmében jogot kapna arra, hogy az ügyészségnél levő köteles példány alapján indítványozza eljárás megindítását, ha az adott nem időszaki sajtótermékben terhére büntett vagy vétség elkövetésének gyanúja merül fel.

Mezey a sajtójog nagy hiányosságának nevezte azt is, hogy sem a katonai és polgári büntetőtörvénykönyv, sem pedig a polgári perrendtartás nem intézkedik a nyilvános tárgyalásokon elhangzottak sajtójogi tilalmáról. Eddig a bíróságnak csak arra volt törvényi felhatalmazása, hogy zárt tárgyalást rendeljen el. Ezután a tárgyalás nyilvánosságának fenntartása mellett a törvényjavaslat megadja a lehetőséget arra, hogy amennyiben „közérdekből, vagy jogos magánérdekből szükségesnek látszik, a királyi bíróság a tárgyalás egész menetére, egyes kijelentésekre, vagy egyes eseményeire vonatkozólag tilalmat állíthat fel a sajtóközlés tekintetében”.⁹ Az előadó a lapindítás miniszterelnöki engedélyhez kötésének törvényben való rögzítését azzal indokolta, hogy „az utóbbi időben elterjedt röpirati, zsaroló, fenyegető sajtótermékek, amelyek sokszor már az állampolgári hűség határát súrolják államellenes intenciókkal, elkerülhetetlen szükségsszerűséggé tették ezeknek a kérdéseknek törvényi rendezését.”¹⁰

2.1. A sajtószabadság értelmezése

Törs Tibor (Nemzeti Egység Pártja) rámutatott arra, hogy a hatályos sajtótörvény csak elméletben állott fenn, „sok vonatkozásban elvesztette igazi jelentőségét”. Nem is kerülhetett kipróbálásra, mert a háború alatt a kivételes hatalomról szóló rendelkezések álltak fenn, azóta pedig „sem az ellenforradalom idején, sem az ellenforradalmat követő konszolidációs években, sem azóta nem éltünk olyan időket, – hiszen az európai politika állandó forrongásban és bizonytalanságban van – hogy nyugodtan visszatérhettünk volna a békebeli állapotokra”. Arra is emlékeztetett, hogy a javaslat ellenzői azt úgy állítják szembe a 1914. évi XIV. törvénycikkkel, mint ami a sajtószabadság szempontjainak minden tekintetben megfelelt. Pedig az „úgynevezett progresszív elemek” 1914-ben hevesen elleneztek az akkori sajtótörvény-javaslatot.¹¹ „Ma az akkor tárgyalt sajtótörvény jelenti a sajtószabadságot és a gondolat szabadságot, akkor viszont Tisza Istvánt és Balogh Jenőt vádolták azzal, hogy a sajtó- és gondolat szabadságot eltiporják. Ma ez alatt a vád alatt Darányi Kálmán [miniszterelnök], Mikecz Ödön és

8 Uo. 150.

9 Uo. 151.

10 Uo.

11 Uo. 158.

Antal István [igazságügyi minisztériumi államtitkár] állnak, de lehetséges, hogy el fog jönni az idő, amikor majd az önök utódai Darányira és Mikeczre fognak úgy hivatkozni, amint ma méltóztatnak hivatkozni Tisza Istvánra és Balogh Jenőre”.¹²

Törs úgy látta, hogy az elmúlt húsz esztendőben a sajtószabadság gondolata az egész világon nagy átalakuláson ment át. Ha az egyén védelmében számos esetben korlátozzák az emberi szabadságjogokat, akkor a nemzet érdekében még indokoltabb azok korlátozása, így akár a sajtószabadságé is – mondta Törs.¹³ A javaslat egyébként nem több – állította –, mint a sajtórendészettel összefüggő kérdések törvényes rendezése. Ezeket éppen az ellenzéknek kellene üdvözlőnie, aki az elmúlt időszakban tapasztalható panaszok (zugsajtó, a röpirateső, túltengő időszaki sajtó és az időszaki sajtó mögött meghúzódó nem időszaki sajtó) kapcsán tarthatatlan állapotokról beszélt.¹⁴ A képviselő a sajtó vonatkozásában a javaslatnál sokkal nagyobb jelentőségűnek tekintette a sajtókamara felállításáról szóló törvényjavaslatot (ti. az úgynevezett első zsidótörvényt). Mert szerinte a sajtókamara felállítása meghozza „a szellemi élet sajtó térrénumán azt a nagy lelkeségi átalakulást, amelyre immár elengedhetetlenül szükség van”. A sajtókamara az újságíró számára „erkölcsi, anyagi és szociális védelmet fog jelenteni, de egyúttal emeli [az újságíró] felelősségérzetét, biztosítja műveltségi fokát és ezzel a magyar sajtót az őt megillető helyre fogja felemelni”.¹⁵

Törs az egyik napilap írására reflektálva azt is visszautasította, hogy a tisztességes újságíró kolumnákat kénytelen fecsegni, hogy becsempésszen néhány mondatot. Szerinte tisztességes újságíró mindent megírhat, csak az nem, „aki be nem vallott titkos célokért, a kozmopolizmusért, a XX. Század [című folyóirat], a Társadalomtudományi Társaság, a Galilei-kör intellektualizmusáért akart Trianon után is tollat forgatni, annak kellett becsempésznie ezeket a bizonyos mellékmondatokat. Trianon előtt ugyanis nem volt szükség becsempészésre. Szabadon írhattak s nagyrészt éppen ezért következett be Trianon. Kérdem, mi lett volna, ha Trianon után is éppen úgy írhattak és írtak volna, mint ahogy Trianon előtt írtak?”. Majd magával ellentmondásba keveredve azt mondta: „Az igazság egyébként is az, hogy a Trianon óta eltelt 20 esztendő alatt nem kellett az újságíróknak becsempészniök bármit is cikkeikbe, mert szabadon és gátlás nélkül megírhattak mindent, amit akartak. Méltóztatssanak viszszagondolni az 1920-as esztendőre, a parlamenti botrányok ismertetésére és az akkoriban megjelent azokkal kapcsolatos publicisztikai cikkekre”.

Törs szerint a sajtó egy része meghonosított egy olyan hangot, amely a parlamentben nem volt megtalálható a „legliberálisabb” időszakokban sem. A sajtónak ez a része provokálta aztán a jobboldali sajtót, amely „önérzetében és irányzatában megbántva kétségtelenül erőteljesen utasította vissza a provokációt és a jobboldali keresztény és nemzeti vezető egyéniségeket megvédve ellentámadásba ment át”.¹⁶

Bródy Ernő (Nemzeti Szabadelvű Párt) úgy látta, két esetben van határa a sajtószabadságnak. Az egyik a háború, amikor mindent a hadviselés érdekeinek kell alávetni. A másik békeidőben, amikor fel kell lépni a „röpirat, röpsajtó, a zugsajtó, a revolverező, a zsaroló sajtó dolgában, az erkölcstelen, tisztességtelen sajtó dolgában”. Vagyis Bródy elvileg elfogadta a

12 Uo. Közbeszólások: „Gr. Apponyi György: Micsoda idők lesznek azok! — Propper Sándor: Ilyen nagyszemű reményei vannak a képviselő úrnak?”

13 Uo. 159.

14 Uo. 160.

15 Uo. 163.

16 Uo.

kormány indoklását a sajtótörvény módosítása mellett.¹⁷ Bródy hangsúlyozta azonban, hogy Magyarországon a sajtószabadság a közösség érdekében mindennél fontosabb. „Hova menjen, hova forduljon a közönség vágyaival, sérelmeivel, panaszaival, ha nem a sajtóhoz, amely a becsületes, tisztességes munkának méltó helye. Hova menjen a korrupció, hova forduljon [...], a panamák világában, a haszonlesők, a lesipuskások vad ingoványában a polgárság? Ha ezek érzik, hogy őket nem tudják felelősségre vonni, ha a sajtó a maga tisztességével nem áll Ört a közerkölcsök mellett, akkor egy ország veszve van.” Bródy szerint a javaslat sérti a sajtószabadságot, ezért nem fogadta el.¹⁸

Vázsonyi János (Nemzeti Demokrata Párt) szerint azoknak, akik úgy látják, hogy a javaslat törvénné válása esetén megszünteti a sajtószabadságot, csak elméletileg van igazuk. A gyakorlat ugyanis az, hogy Magyarországon az első világháború kitörésével életbe lépett kivételes hatalmon alapuló rendelkezések korlátozták a sajtószabadságot. És azóta is ez a helyzet, hiszen a vonatkozó rendelkezések érvényét folyamatosan meghosszabbították. Az érvényes sajtótörvényben deklarált sajtószabadság tehát sohasem tudott érvényesülni.¹⁹

Buchinger Manó (Szociáldemokrata Párt) szerint emellé a javaslat mellé azt is oda lehetne írni, hogy „made in Germany vagy made valamely más fasiszta országban”. Nem felel meg azonban semmiképpen „a közszabadságokról, a sajtószabadságról vallott felfogásnak, amely Magyarországon volt legalább is az utóbbi időkhöz”. Amikor olyan idők járnak, amikor szükség lehet arra, hogy „a közvélemény védekezzék bizonyos irányzatok ellen, amelyek érinthetik az ország függetlenségét, az ország szabadságát, az ország létét”, nem szabad a közvéleményt gúzsba kötni.²⁰ Az elmúlt években a parlament mással sem foglalkozott, mint olyan törvények gyártásával, amelyek az egyéni jog és szabadság érvényesülését illuzórikussá teszik.²¹

Horváth Zoltán (Független Kisgazdapárt) azt hangsúlyozta, hogy a sajtószabadság fő kritériuma a terjesztési szabadság, hiszen maga a sajtótörvényben is az áll, hogy mindenki szabadon terjesztheti gondolatait. A sajtószabadság azt jelenti, hogy amit megírtunk, terjeszthessük is. Ha csak az írásztalnak lehet írni, az nem sajtószabadság. Horváth azt is furcsának nevezte, hogy a parlamenti többség, amely Gömbös Gyula 95 pontját magáénak vallja, a sajtószabadságot szűkíti, pedig az egyik pont a sajtószabadságot egyenesen nemzeti érdeknek minősítette.²²

Nagy Emil (független), a Bethlen-kormány korábbi igazságügyi minisztere elfogadta a javaslatot, mert elismerte, hogy a sajtószabadság nem tartható fenn abban a formában, ahogy azt ő is „Kölcseyn és társain keresztül” olyan nagyra tartja.²³ Az idők változtak, és ezzel párhuzamosan a sajtószabadságot sem szabad doktriner módon felfogni. Vannak ugyanis olyan tényezők, amelyek a „közérdek” ellen cselekszenek, és ennek során kezükben „elsőrendű fegyver a sajtószabadság”. Szerinte ellentmondás van abban, hogy egyesek egyrészt követelik a kormány fellépését az izgatókkal és a demagógokkal szemben, másrészt pedig azzal vádolják, hogy bántja a „régiszei nemes sajtószabadságot”. „A sajtószabadság nagyon hasonlít az izgatók, a demagógok kezében a Madách által említett összedőlt világítótornyhoz, amelyből

17 Uo. 153.

18 Uo. 157.

19 Uo. 175.

20 Uo. 167–168.

21 Uo. 166.

22 Uo. 257.

23 Uo. 180.

sziklaakadály képződik. Az a világítótorny régen azt mutatta, hogy merre menjenek a hajósok és amikor romba dőlt, egyenesen akadállyá vált a hajósok szabad közlekedésének. [...] De ezen kívül még azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy régente, húsz-harmincöt esztendővel ezelőtt a társadalom ellen nem voltak olyan erők mozgásban, amelyek valósággal tervszerűen konspiráltak a társadalom felborítására és szétzüllesztésére; akkor természetesen lehetett elméleti módon kezelni a sajtószabadság kérdését, mert ilyen veszélyek nem forogtak fenn, amikkel ma szemben állunk.”²⁴

2.2. A „zúgsajtó” visszaszorítása

A javaslat betervezésének egyik indoka az úgynevezett „zúgsajtó” visszaszorítása volt. Ez alatt egyrészt olyan sajtótermékeket értettek, amelyek a sajtószabadsággal visszaélve főleg ipari és kereskedelmi vállalatok megszarolására szakosodtak, ti. valamilyen kényes ügy napvilágra hozásával fenyegettek, amiktől azonban meghatározott pénzösszegért hajlandók voltak elállni.

Nagy Emil ezeket a középkori útonállókhoz hasonlította, akik önkényesen vámot szedtek az arra utazó kereskedőktől. A képviselő szerint a javaslat alkalmas ezen nem kívánatos jelenségek meggátolására is.²⁵ Másrészt a zúgsajtó fogalmába beleértették azokat a sajtótermékeket is, amelyek uszítottak, a fennálló rend felfogatására szólítottak fel.

Rupert Rezső (Nemzeti Radikális és Független (Kossuth) Párt) azt mondta, hogy a javaslat éppen ezen uszító sajtó megrendszabályozására nem alkalmas, hanem csak arra, amire a képviselő szerint a kormány szánja, ti. hogy a tisztességes ellenzéki sajtót megszorongassa. Az uszító, zúgsajtó egy-két kivételtől eltekintve eddig sem kért a hatóságtól terjesztési engedélyt. Az előállítás eddig is „zúgokban”, „pincelejáratokban”, „raktárakban” titokban történt.²⁶

Meizler Károly (Kereszténypárt) nem pártja, hanem a saját nevében szól hozzá a javaslatához. Egyetértett azzal, hogy súlyos büntetésben részesítsék azokat, akik áthágják a sajtótörvényt, de szerinte nem kellene bilincsbe verni magát a sajtószabadságot. Beszélnek a zúgsajtról, de törvényben kellene meghatározni, hogy mi is az.²⁷

Hubay Kálmán (Nyilaskeresztes Párt) szerint nem a zúgsajtóban, hanem az álhírlapírókban van a baj, akik egyik napról a másikra lettek újságírók.²⁸

2.3. Az indoklás nem őszinte

Györki Imre (Szociáldemokrata Párt) a javaslat okát – szemügyre véve a legutóbbi hónapok sajtóeseményeit – a következőkben látta. Az egyik képviselő bírósági ügyét a sajtó negatívan tálalta, ami sértette a képviselő érzékenységet. Jelenleg is folyik egy másik képviselő, Milotay István személyes bírósági ügye, amelynek érzékenységre való tekintettel az igazságügyi mi-

24 Uo. 182.

25 Uo.

26 Uo. 186.

27 Uo. 198.

28 Uo. 226.

niszter – élve felügyeleti jogkörével – elvonta a bíróság hatásköréből. Azóta a miniszter és az érintett képviselő is azt várja, hogy a törvényjavaslat elfogadásra kerüljön, ami után a nyilvánosság kizárásával, zárt tárgyaláson lehet megpróbálni „tisztára mosni” Milotay „szennyesét”. További okként Györki azt jelölte meg, hogy fiatal, falukutatással foglalkozó írók figyelmüket a magyar falu rettenetes elmaradottságára irányították, és megfigyeléseiket nyomtatásban is közzétették, az elavult nagybirtokrendszert jelölve meg a nyomor okaként. Ellenük irányul – állította Györki – a javaslatban az előzetes bemutatás rendszere, hiszen a meglévő szabályozás is lehetővé tenné, hogy a kormány fellépjen a röpiratterjesztők ellen, akikre hivatkozva szükségesnek nevezte a javaslat rendelkezéseit.²⁹

A falukutató írókra nem lehet azt mondani, hogy „destruktívak, zsidók vagy bolsevisták, mert ezek színmagyar írók, akik jóhíszeműleg és becsülettel járták a falvakat, vizsgálták a viszonyokat, vették fel az adatokat és adták át a nyilvánosságnak nyomtatásban” – állapította meg Propper Sándor. A képviselő arra is utalt, hogy ezen írók egy részét elítélték, a nyomorúság pedig változatlanul fennáll. A falukutatók munkája kapcsán tehát nem sajtórendszabályokra lett volna szükség, hanem szociális intézkedésekre, vont le a következtetés Propper.³⁰

Kéthly Anna (Szociáldemokrata Párt) azt mondta, a javaslatra nem az ország érdekében van szükség, hanem „a hatalomból, a szomszéd ragadós példákából, az új és értelmes változások előkészítésétől való félelemből” született a novellatervezet.³¹

Csoór Lajos (Népakarat Párt) sem tartotta őszintének a kormánypárti indoklást. Röpiratirodalomról és zúgsajtóról beszélnek, de ezekkel kapcsolatban a javaslat sem célravezető, sem gyakorlati intézkedéseket nem tartalmaz. Viszont olyan súlyos rendelkezések vannak benne, amelyeknek semmi közük a zúgsajtóhoz és a röpiratokhoz. Ha pedig arra volt szükség, ami a javaslatban van, akkor tisztességesebb lett volna megmondani, hogy a sajtót a saját ízlésüknek megfelelően kívánják átformálni – mondta Csoór.³²

Széchenyi György (Keresztény Gazdasági Párt) arra mutatott rá, hogy a javaslat szükségesége kapcsán a nemzet egyetemes érdekeire hivatkoznak. „Vájjon melyik volt az a kormányzat, – legyen az akár legális, akár illegális, – Magyarországon, amely nem ezzel a mondattal és ezzel a jelszóval igyekezett alátámasztani a maga sajtópolitikáját. Nem ezzel támasztotta alá a maga sajtópolitikáját Károlyi Mihály? Nem ezzel támasztotta alá Kun Béla?”³³ Az a látszat, hogy a kormány a „zúgsajtó” megrendszabályozása jogos indokainak leple alatt a magyar sajtószabadság megszüntetését tervezi, méltatlan a javaslat készítőjéhez és a magyar kormányhoz – állapította meg Széchenyi György.³⁴

2.4. Cenzúra?

A javaslat támogatói és ellenzői között az egyik nézetkülönbség abban volt, hogy a javaslat bevezeti-e a cenzúrát vagy sem. Huszovszky Lajos (Nemzeti Egység Pártja) visszautasította, hogy a javaslatban cenzúráról lenne szó. Nézete szerint cenzúrának az tekintendő, amikor a

29 Uo. 252.

30 Uo. 215.

31 Uo. 261.

32 Uo. 211.

33 Uo. 231.

34 Uo. 232.

„közigazgatás valamely faktora” vagy a kormánynak alárendelt ügyészség tilthatja meg valamely nyomtatvány megjelenését. A novella-tervezet értelmében az ügyészség ugyanis csak javaslatot tesz, de a lefoglalásról bíróság dönt.³⁵

Nagy Emil is azt az álláspontot képviselte, téves az a beállítás, hogy a javaslat az előzetes cenzúrát vezeti be. Megfogalmazása szerint az előzetes cenzúra azt jelenti, hogy „a közigazgatás csak olyan könyvek, újságok, röpiratok megjelenését engedi meg, amelyek neki tetszenek”. Itt azonban arról van szó, hogy az ügyész indítványozhatja a független bíróságnál nyomdatermékek lefoglalását, ha abban bűncselekmény elkövetését látja. Az eddigi gyakorlat ugyanis az volt, hogy az ügyész bűncselekmény gyanúja esetén kezdeményezte a vizsgálóbírónál valamely nyomtatvány lefoglalását, mire azonban a bíró a lefoglalást elrendelte, eltelt néhány nap, és a példányok tekintélyes része már terjesztésre került. Azok utólagos begyűjtése pedig sohasem sikerült tökéletesen, néhány száz példánynak nyoma veszett. Annyi tehát pusztán a különbség a jelenlegi és a jövőbeni gyakorlat között – állította Nagy –, hogy nem lesz mód a terjesztésre addig, amíg ki nem derül, hogy az adott sajtótermékben van-e bűncselekmény vagy sem. „Erről a néhány száz szerencsésen kicsempészett példányról van szó.”³⁶

Meizler Károly szerint viszont a javaslat tartalmaz „előző vizsgálatot”. A képviselő elfogadta ugyan, hogy ez nem azonos a régi cenzúrával, de az 1848. évi sajtótörvény kimondta, hogy az „előző vizsgálat örök időkre el van törölve [...]. Azt állítom, hogy ami egyszer örökre eltöröltetett, [...] ugyanazt még ilyen formában sem lehet 90 év múlva ismét feltámasztani.”³⁷ Úgy látta, hogy nem is csak egy cenzúra van a javaslatban, az ugyanis a kiadó és a terjesztő felelősségét és büntethetőségét is kimondja. Ez pedig az ügyési cenzúra mellett azt eredményezi, hogy elsősorban a kiadó fog cenzúrázni, mert neki anyagi érdeke, hogy a nyomtatványba befektetett pénzét ne veszítse el, aztán a terjesztőnek is át kell vizsgálni, mit szállít, mert esetleg büntetőjogi felelősségre vonják. Már pedig az megengedhetetlen, hogy a magyar író „egy félművelt ember” (ti. a terjesztő) cenzúrájának vessék alá.³⁸

Széchenyi György még tovább ment, amikor azt állította, hogy ez a rendelkezés rosszabb az előzetes cenzúránál is. A kiadó csak a könyv elkészülte után tudja meg, hogy az forgalomba hozható-e. Ez arra fogja kényszeríteni, hogy sokkal szigorúbb cenzúrát gyakoroljon, mint bármelyik cenzor a Bach-korszakban.³⁹

Sulyok Dezső (Független Kisgazdapárt) is úgy látta, hogy a javaslat de facto bevezeti az előzetes cenzúrát. Nem igaz tehát – folytatta – a kormánypárti képviselők állítása, hogy ezek a rendelkezések a sajtószabadságot nem érintik. Sulyok figyelmeztetett, hogy a szabadságból az önkénybe átmenő korok a látszatot mindig meg akarták őrizni, és így szokták „felcicmázni” saját intézkedéseiket.⁴⁰

Propper Sándor (Szociáldemokrata Párt) is azt mondotta, hogy a javaslat az előzetes cenzúra visszaállítása.⁴¹

35 Uo. 169. Rupert Rezső közbeszólása: „de mindig a véletlentől függ, hogy jó bíró kezébe kerül-e az ügy”. Uo.

36 Uo. 183.

37 Uo. 194.

38 Uo. 196–197.

39 Uo. 231.

40 Uo. 206.

41 Uo. 212–213. A képviselő a cenzúrával kapcsolatos mondandójára ráerősítve megjegyezte: „ne játszunk a szavakkal”.

Drobni Lajos (Reformprogram) ellenben úgy vélte, nem cenzúra a javaslat azon rendelkezése, hogy előzetesen kell a köteles példányt bemutatni a királyi ügyészségnek. Ha a kitűzött határidőn belül nincs ok intézkedésre, a terjesztés automatikusan megkezdhető. „Ez tehát nem cenzúra, hanem ésszerű és logikus védekezés a bűncselekmény ellen, kiegészítése büntető törvénykönyvünk sok-sok hézagának”.⁴²

Hubay Kálmán az ügyészség által gyakorlandó előzetes cenzúrát azzal igyekezett relativizálni, hogy az sem hátrányosabb, mint a magyarországi nagy kapitalizmus által gyakorolt cenzúra (ti. gondolatait sajtó útján az tudja szabadon közölni, akinek megfelelő tőke áll a rendelkezésére).⁴³

Nagy Emil különösen ártalmas rendelkezésnek minősítette, hogy az előzetes cenzúrát a könyvekre is kiterjesztik. Ezzel – szerinte – az egyébként is a nyomorral küzdő magyar írók sorsát teszik még nehezebbé. „Régi könyveink is mind tele vannak [...] veszedelmes problémák fejtegetésével, feszegetésével és megoldásával. Ha tehát mi izgatni akarjuk magunkat, nem szükséges új könyveket venni elő, elég, ha csak elővesszük Széchenyi munkáit, ha elővesszük Kölcsey munkáit és a többi munkát”.⁴⁴

Mikecz Ödön szakminiszter fogalomzavarnak nevezte, hogy az ellenzék egyes képviselői az előzetes cenzúrával hasonlítják össze az előzetes bemutatási kötelezettséget. Hangsúlyozta, hogy a javaslat kifogásolt rendelkezése értelmében nem közigazgatási hatóság dönt politikai szempontok szerint arról, hogy mi közölhető, hanem a királyi ügyészség indítványára a bíróság. Az igazságügyi miniszter hangoztatta, hogy a kötelespéldányokkal kapcsolatban a javaslat nem tartalmaz semmi elvi újdonságot. A nyomdatulajdonosnak az érvényes sajtótörvény is előírja, hogy a terjesztés megkezdésével egyidejűleg jutassák el a sajtójogi kötelespéldányt. Az ügyészség ennek alapján vizsgálja meg, hogy a sajtótermék tartalmában van-e bűncselekmény, és az alapján a bűnvádi eljárást megindíthatja. A bűnvádi eljárás megindításának pedig két oka lehet: az egyik a bűncselekmény hatásának elhárítása, a másik pedig a bűncselekmény megtorlása. A jelenlegi szabályozás szerint azonban – folytatta a szakminiszter – csak a megtorlásra van lehetőség, hiszen a megelőzés, amikor a kötelespéldány ugyanakkor jut el az ügyészhez, mint amikor a közönséghez, teljesen illúzió. A miniszter szerint általános cenzúráról beszélni azért sem indokolt, hiszen évente mintegy harminc könyv igényel tüzetesebb átvizsgálást. (Mikecz a folyóiratokról nem tett említést.)

Az ellenzéki képviselők azon kifogását, hogy a kiadók maguk fognak szigorú cenzúrát gyakorolni, a miniszter egyenesen örvendetesnek nevezte, „mert kétségtelenül helyes, ha elsősorban a könyv kiadója maga, de legelsősorban a könyv szerzője gyakorol ön maga felett cenzúrát, hogy az, amit ír, nem ütközik-e törvénybe”.⁴⁵

Dulin Jenő (Független Kisgazdapárt) szerint viszont a miniszter téved, amikor azt mondja, hogy a könyvek vonatkozásában sérelem nincs. Azon a véleményen volt, hogy a szerzőre sokkal előnyösebb lenne, ha cenzúrát kérhetne a hatóságtól, amennyiben könyvét ő maga gyanúsának tartja. Vizsgálják meg a kinyomtatás előtt, hogy feleslegesen ne verje magát költségbe. Dulin értesülése szerint ezt a megoldást azért vetették el, hogy a cenzúrának még a látszata se merülhessen fel. Dulin úgy vélte, hogy ez játék a szavakkal, mert itt lényegében

42 Uo. 220.

43 Uo. 222.

44 Uo. 191.

45 Uo. 246–247.

mégiscsak cenzúráról van szó: „a cenzúránál is elolvassa a művet a királyi ügyész, illetve az a faktor, aki, mint cenzor működik és a bemutatásnál is elolvassa a királyi ügyész, tehát mégis csak az történt, hogy valaki végigolvasta, megkritizálta, azt mondja, hogy placet vagy non placet”. Ráadásul ez egy „veszedelmes cenzúra”, mert ezt a cenzúrárt ügyészek, büntetőjogászok végzik, akiknek nincs semmilyen speciális képzettségük a cenzúrázáshoz, nem úgy mint az „elismert cenzúránál”, ahol szakképzett cenzorokat alkalmazhat a kormányzat.

Dulin arra is felhívta a figyelmet, hogy az ügyésznek az lesz az érdeke, hogy „bűncselekményt” találjon a sajtótermékben. Ha ugyanis egy könyv terjesztésének tilalmát kezdeményezi, az számára semmilyen hátránnyal nem jár, viszont ha átenged egy könyvet, amelyet utólag bűncselekmény miatt el kell kobozni, akkor őt a felettesei részéről kellemetlenségek érhetik. Dulin az újságok és a röpiratok vonatkozásában el tudta volna fogadni a rendelkezést, mert azokban követik el azokat a visszaéléseket, amelyek ellen – szerinte is – védekezni kell, és amelyek ellen a törvény irányul. A könyvek esetében nem tartotta azonban racionálisnak ezt a rendelkezést, hiszen – amint a miniszter is mondotta – csak elenyésző százalékukkal van gond, sürgősen tehát az egész könyv-irodalmat sújtani. „Ez éppen olyan, mintha egy utca egész lakosságának elvonnám a személyes szabadságát, mert van köztük egy részeg ember, aki éjjelente zajongva megy haza.”⁴⁶ Szerinte az sem igaz, hogy a két kategória azonos kezelése azért szükséges, mert nem lehet megállapítani, hol végződik a röpirat és hol kezdődik a könyv fogalma. „Mindig meg lehet különböztetni a könyvet a röpcédulától, vagy füzetből. Ahogyan természetes érzékünkkel ezt a különbséget meg tudjuk tenni, ugyanúgy definíció segítségével is pontosan körvonalazható, hogy mi a füzet és mi a könyv.”⁴⁷

Horváth Zoltán is úgy látta, hogy az ügyészség nem alkalmas arra, hogy könyveket bíráljon meg, hiszen az ügyészek nem kaptak olyan képzettséget, hogy szépirodalmi, állambölcseleti, társadalomtudományi munkákat vizsgáljanak.⁴⁸

Györki Imre is úgy vélte, hogy a javaslat a könyvek tekintetében behozza az előzetes bemutatás kötelezettségét, az irodalom meg fog bénulni, és ha törvény nem is mondja ki, „a gleich-schaltolás nálunk is be fog következni, mert kialakul egy olyan hivatalos irodalom, egy olyan hivatalos tudományos kutatás, amelynek elbírálásánál, illetve megjelentetésénél mindig az lesz a szempont, hogy vajjon kibírja-e a kormány és az ügyész kritikáját, vagy sem”.⁴⁹

Kéthly Anna azt mondotta, hogy mivel nincs esküdtszék, amelyhez fellebbezni lehetne, az ügyészt csábítani fogja a könnyű lehetőség, hogy a terjesztést következmények nélkül megtiltsa. Ha a kormány „valóban a jogtalan, az alaptalan s az indokolatlan izgatás ellen” akar védekezni, akkor „miért nem a kéziratnál kezd, miért akkor kezd, amikor már súlyos károkat okoz azoknak, akik a könyvet előállították”.⁵⁰

2.5. Általános sajtóreform kell

Surgóth Gyula (Nemzeti Egység Párja) „technikai és törvényalkotási” szempontból egyaránt helyesebbnek tartotta volna, ha a sajtóra vonatkozó intézkedéseket egyetlen törvény tartal-

46 Uo. 249–250.

47 Uo. 251.

48 Uo. 258. Erre Antal István közbeszólt: „Csak azt állapítsa meg, van-e bűncselekmény, vagy nincs! A bíróságnak is ez a feladata és egyforma képesítésük van.” Uo.

49 Uo. 254.

50 Uo. 263.

mazná, mint sem hogy a sajtókamaráról külön törvény szól, a jelen javaslat sajtórendészeti kérdéseket tárgyal, a miniszter pedig általános sajtóreformot ígért. „A törvényhozó testület előtt akkor áll tisztán egy kérdésnek, egy tárgynak kellő módon való megvilágítottsága, ha annak minden egyes része egyszerre nyer törvényi rendezést.”⁵¹

Meizler Károly utalt arra, hogy a legtöbb országban alaptörvények szabályozzák az alapjogokat, amelyek módosításához több helyütt minősített többségre van szükség. Magyarországon azonban sajnos még csak nem is törvényekkel, hanem rendeletekkel szabályoztak a szabadságjogokat érintő kérdéseket. Felszólította a kormányt, hogy nem terelje törvényben is rendeleti útra a sajtószabályozását. Ne mondja a kormány azt, hogy „az alkotmány én vagyok”, mert „nagyon könnyen jöhet egy másik kormány, amely hasonlóképpen magának vindikálja ezt a megállapítást”.⁵²

Ángyán Béla (Nemzeti Egység Pártja), a Bethlen-kormány sajtóügyekért felelős államtitkára azzal a reménnyel fogadta el a javaslatot, hogy az ígért sajtóreformban, „azokat az intézkedéseket, amelyeket most az adott viszonyok között szükségszerűen meg kell tenni, [...] megfelelően másként lehet egy egységes, egész kódexbe beállítani”.⁵³

Csík József (Nemzeti Egység Pártja) is azzal fogadta el a novellatervezetet, hogy hamarosan jön a sajtójog általános reformját célzó új törvényjavaslat.⁵⁴

Széchenyi György kifogásolta, hogy a törvényjavaslat az állami rend megóvása végett szükséges sajtórendészeti rendelkezésekről szól, de nem nevezhető az „egész sajtókérdést a nemzet érdekében felölelő programnak”. A régi sajtótörvény továbbra is életben marad, lesz egy új törvény, amiről a vita szól, és aztán valamikor lesz majd egy harmadik törvény. A különböző törvények között aztán „csak a legraszababb ügyvédek fogják magukat kiismerni”. Szerinte egy igazságügyi miniszternek rendelkeznie kell a fiókjában egy „életre való” sajtójogi törvényjavaslattal.⁵⁵

2.6. A hatályos szabályokat kellene betartani

Rupert Rezső azt mondta, elég lenne a meglévő jogszabályokat betartatni. „Több védelmünk ennek a javaslatnak elfogadásával sem lesz, mert hiába a köteles példány intézménye, ha nem terjesztik be, nem kérnek engedélyt, egyáltalán nem törődnek vele [...] Ha nem alkalmazzuk a jövőben sem a meglévő törvényeket, akkor úgyszólván hiábavaló minden. Nem lehet letagadni, hogy egyes egyedül az tette lehetővé a szennysajtó felburjánzását, hogy semmiféle komoly megtorlás nem következett be.”⁵⁶

Propper Sándor is amellet szolt, hogy a háborús kivételes hatalmat meg kell szüntetni, és ki kellene próbálni a Tisza–Balogh Jenő-féle sajtótörvényt, és meg kellene várni, mi annak a hatása.⁵⁷ De a sajtótörvényen kívül is van egy sereg törvény, amelyeket az ellenforradalmi

51 Uo. 194.

52 Uo. 201.

53 Uo. 202.

54 Uo. 238.

55 Uo. 230.

56 Uo. 187.

57 Uo. 213.

időszakban fogadtak el. Ha ezeket szigorúan betartatnák, akkor elejét lehetne venni a „közre és a közérdekre káros minden kilengésnek”.⁵⁸

Sulyok Dezső is elfogadta, hogy tenni kell valamit az olyan negatív jelenségek ellen mint a röpcédula- és rölapirodalom elburjánzása, a zúgsajtó elhatalmasodása, visszaélés a törvényszéki tudósítások terén. A javaslat azonban nem tartalmazza a megfelelő eszközöket. Sulyok szintén azon az állásponton volt, hogy a meglévő törvények is lehetővé tennék az engedély nélküli röpcédulák szerzőinek felderítését és rendőrkézre kerítését. Az egyes vállalatokat és közéleti személyeket „revolverező”, zsaroló sajtóval való fellépésre alkalmasabbnak vélte volna a büntetőtörvénykönyvek zsarolásra vonatkozó szakaszainak megfelelő módosítását.⁵⁹

Fábián Béla (Nemzeti Demokrata Párt) is a fennálló törvények félreérthetetlen végrehajtása mellett szólt, és akkor nem kell „a röpcédulafronttal, a repülő-meetingek részvevőivel, a láthatatlan fronttal szemben” külön törvényt hozni. Ez a javaslat „a forradalmak legális formájával”, az úgynevezett engedélyezett sajtóval foglalkozik, de nem foglalkozik az illegális propagandával. Félő, hogy ezzel a javaslattal el fogják némítani a tisztességes sajtót, ami még fellép „ezzel a forradalommal” szemben, de nem tesznek semmit azok ellen, akik ellen tenni kellene.⁶⁰ Majd a nyilas propagandára utalva kijelentette: „Lehetővé kell tenni az egyik oldalon a tisztességes sajtónak, hogy mindazt, ami az ország érdekében áll, megírhasa, a másik oldalon pedig lehetetlenné kell tenni minden földalatti propagandát [...] Meg kell végre állapítania a t. kormánynak [...], hogy a sok röpcédulának, a sok újonnan megjelenő heti, időszaki és nem tudom, micsoda nyomtatványnak hol van végeredményben a pénzforrása. Amíg ezt nem méltóztatnak megállapítani, amíg a kormányzat határozott, félreérthetetlen nyilatkozatokat nem tesz, addig ez a propaganda tovább fog folyni.”⁶¹

Dulin Jenő is úgy látta, hogy ha a fennálló törvényeket kellő szigorral végrehajtották volna, akkor ennek a javaslatnak a szükségessége fel sem merült volna.⁶²

Györki Imre szerint sem igaz a szakminiszternek az a kijelentése, hogy a jelenlegi rendelkezések a megelőzésre nem adnak lehetőséget. Az elmúlt 10–15 évben hozott jogszabályok alapján a rendőrség és a csendőrség, ha akarja, el tudja kapni a röpirat-osztogatókat. A képviselő szerint ezzel szemben az tapasztalható, hogy rendőri asszisztencia mellett osztogatnak rágalmozó és izgató tartalmú röpiratokat. Györki a budapesti rendőrség egyik magas rangú tisztjének elmondására hivatkozva azt is állította, hogy a rendőrség és a csendőrség ismeri azokat a nyomdákat is, ahol az izgató tartalmú rölapokat előállítják, és a terjesztés egész folyamatát is megfigyelik. „Ha a kormány ugyanazzal az eréllyel járna el a jobboldali röpiratosztogatókkal szemben, mint amellyel a kommunista röpiratosztogatókkal szemben jár el, ha a rendőrhatalom és a csendőrség ugyanúgy megfigyelné és ugyanúgy ártalmatlanná tenné azokat is, akkor semmiféle intézkedésre nem volna szükség.”⁶³

Horváth Zoltán megállapította, hogy a törvényjavaslat négyféle sajtótermékről intézkedik. Szerinte az időszaki sajtó, a könyvek és a hírlaptudósító újságok nem adtak rá okot, hogy velük szembe szigorítást vezessenek be. Hajánál fogva előráncigált indokoknak minősítette, hogy egyes képviselőtársai sajtóorgánumokból korábbi korok idézeteivel kívánják alátámasz-

58 Uo. 215.

59 Uo. 203., 205–206.

60 Uo. 239–240.

61 Uo. 243.

62 Uo. 249.

63 Uo. 252–253.

tani azok „destruktív” magatartását. Felhívta a figyelmet arra, hogy az egyes sajtóorgánumok munkatársai és világnézete folytonosan változott. Jó példa erre a *Pesti Hírlap*, amely már 1841-ben megjelent, és számtalan változáson ment át.⁶⁴ A nem időszaki sajtó megrendszabályozásával Horváth is egyetértett. Ő is úgy vélte azonban, hogy erre a meglévő jogszabályok megfelelő lehetőséget adnak, hiszen – amint mondta – a rölapok terjesztéséhez is a törvényhatóság első tisztviselőjének engedélye szükséges.⁶⁵ Horváth szerint a nem nyomdában sokszorosított rölapok eredetét nem lehet megállapítani és terjesztését nem lehet megelőzni, esetükben marad az utólagos megtorlás lehetősége.⁶⁶

2.7. Az egyenlő bánásmód kérdése

A baloldali képviselők közül többen is szóvá tették, hogy amíg a baloldali lapokkal szemben a kormányzat keményen fellép, addig a szélsőjobboldali nyomtatványokkal szemben nem lép fel határozottan.

Buchinger Manó a kormány szemére vetette, hogy amíg a szociáldemokraták számára egy teljesen tárgyilagos szövegű plakát kihelyezésének engedélyezése is nehézségekbe ütközik, mert a főváros és a rendőrség vesszőfutást rendeztet velük, aztán a végén a plakátot nem függeszthetik ki, a röpcédulát nem adhatják ki. Ezzel szemben a másik oldalon (ti. a „széljobboldali” mozgalmak részéről) „egy esztendő óta valóságos röpcédulazuhatag árad”. Ezeket vagy megengedi a főváros és a rendőrség, vagy engedély nélkül terjesztik. Ha a szociáldemokraták jelentetnének meg nyomtatványokat engedély nélkül, a kormányzati erély azonnal megmutatkoznék velük szemben.⁶⁷

Vázsonyi János azt a véleményt képviselte, hogy számos sajtótermék (a hungarista nyomtatványokra értve) hangja azonos az 1918/1919. évi kommunista *Vörös Újság* hangjával. „Ezekkel szemben nem láttunk eddig kellő erélyt, nem láttuk a kellően szigorú kezet, ugyanazt a kellő erélyt és ugyanazt a szigorú kezet, amely komoly napilapokkal szemben ártatlan közlemények miatt azonnal megnyilvánult”.⁶⁸

Kéthly Anna is hangoztatta, hogy ez a javaslat alkalmatlan arra, hogy megakadályozza azoknak a röpcéduláknak a kinyomtatását és terjesztését, amelyek elleni fellépés szükségességével a javaslatot indokolják. Egyébként sem lát garanciát arra, hogy a tervezett szabályozást egyenlő mércével alkalmazzák a jobb- és a baloldali rölapokra. Az ügyész akkor is csak a szociáldemokrata nyomtatványokat fogja visszautasítani. Az ügyészség most is inkriminálja Kéthly pártjának röpcéduláit, akkor is, ha a terjesztési engedély megvan.⁶⁹

Hubay Kálmán éppen ellenkezőleg azért nem fogadta el a javaslatot, mert szerinte az az 1918-ban „destruáló magyarországi sajtónak kedvez, ugyanakkor pedig nem kedvez a nacionalista törekvéseknek”.⁷⁰ Szóvá tette azt is, hogy három hónapja kérelmezte egy „nacionalista és magyar politikai szellemű lap” engedélyét, de választ sem kapott rá.⁷¹

64 Uo. 257.

65 Itt Antal István államtitkár közbeszólt, hogy ez csak az utcai terjesztés esetében van így.

66 KN 1935–1940. XVIII. köt. 259.

67 Uo. 164–165.

68 Uo. 177.

69 Uo. 262.

70 Uo. 226. Vö. Uo. 234.

71 Uo. 224.

2.8. Határon túli magyarok

A novella ellenzőinek egyik másik érve az volt, hogy a sajtószabadság szűkítése az elszakított magyarság helyzetére is kedvezőtlen hatással lesz.

„Elszakított testvéreink elsősorban a sajtó fegyverével tudták megvédeni mindeddig kisebbségi magyar öntudatukat. A szomszédállamokban éppen a magyarság ellen fognak hivatkozni arra, hogy éppen Magyarországon fojtják el legjobban a szólásszabadságot” – mondta Széchenyi György.⁷²

Horváth Zoltán is azon a véleményen volt, hogy amikor külpolitikai változások előtt állunk, nem célszerű a szabadságjogokat megnyirbálni, hiszen ami a magyar parlamentben történik, a megszállt területen élő magyarokat is közvetlenül érinti. „Az ottani elnyomók nem is mulasztják el, hogy ide ne mutassanak azzal, hogy íme milyen szigorú intézkedéseket hoznak itt a sajtó ellen.”⁷³

2.9. Nemzetiszocialista röpcédulaözön

Sulyok Dezső a röpcédulaözön megfékezésére szólított fel, amely elárasztja a fővárost és a magyar társadalmat, azzal a céllal, hogy ellenfelének, a „mai magyar hivatalos államnak önbizalmát letörje”. Sulyok szerint elérkezett a pillanat, hogy mindenki, aki „magyar nemzeti alapon” áll szembehelyezkedjék a hungarizmus hirdetőivel.⁷⁴

Széchenyi György a szélsőjobbos lázító röpiratmozgalom hátterét boncolgatta. Szerinte, mivel abban a segítségre szoruló rétegek alig vesznek részt, a röpiratokkal történő agitáció mögött vagy idegen érdek áll vagy maga a kormányzat, amely diktatórikus irányba akar haladni, és ehhez a lázító röpirathadjárat megfékezése megfelelő hivatkozási alapot biztosít számára. A kormányzatnak tehát kötelessége a saját reputációja megőrzése érdekében fellépni a sajtóban folyó lázításokkal szemben, amelyek a kormány ismételt nyilatkozatai ellenére fennállnak.⁷⁵ „Nem papírostörvény kell [...] – fogalmazott Széchenyi György – hanem olyan »gerinces emberek« kellene, akik tudják, mi akarnak. Őket nem korlátozni kell, hanem hagyni, hogy szabadon ír hassanak és cselekedhessenek. A sajtónak hármassal kell küzdenie: az idegen hatalmi gondolat terjesztésével szemben, a nemzetiszocialista világnézet ellen és a kommunista agitáció feléledése ellen, amely összefügg a nemzetiszocializmus terjedésével.”⁷⁶

2.10. A terjesztés késleltetése

Vázsonyi János ismertette a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének memorandumát. Az Egyesület véleménye szerint az ügyességhez benyújtott kötelesepéldány nyolcnapos elbírálási határideje különösen karácsony, húsvét vagy a könyvnap előtt

⁷² Uo. 232.

⁷³ Uo. 257.

⁷⁴ Uo. 207–208.

⁷⁵ Uo. 232.

⁷⁶ Uo. 234. Amikor Széchenyi György a nemzetiszocializmus elleni fellépés szükségességéről szólt, az elnök, arra hivatkozva megvonta tőle a szót, hogy nem a sajtóról beszélt. Uo.

szinte betarthatatlan, amikor egyszerre nagyon sokféle könyv jelenik meg. Lehetetlen olyan nagy mennyiségű könyvet a határidőn belül elbírálni, és lehetetlen a példányokat a nyomdában felhalmozni. A könyvkiadók és könyvterjesztők a leginkább azonban azt sérelmezték: „[a] z évente körülbelül háromezer műre rugó magyar könyvtermeléshez képest úgyszólván szóra sem érdemes az ügyészség által bárminő szempontból kifogásolt könyvek száma, ennek ismét kis része az, amelyet a bíróság jogerős marasztaló ítélettel sújt. Ha tehát a törvényjavaslat a könyv kiadását megnehezítené, egy elenyészően törpe kisebbség hibája miatt sújtaná a kultúra jóhiszemű munkásainak egész seregét.” A Vázsonyi által ismertetett memorandum arra is kitért, hogy a könyvkiadók „hazafias kötelességtudásból évek óta élethalálharcot folytat[nak] a magyar könyvnek megszállott területre való szállításáért és az ott dühöngő cenzúra ellen”. A javaslat az utódállamokban sem tapasztalt cenzúra megteremtésével érveket szolgáltatna a magyar könyvekkel szembeni fellépésre. A tervezett rendelkezés a magyar írók megélhetését is veszélyeztetné, hiszen a kiadók a fokozott kockázat miatt nehezebben adnák ki a magyar írók műveit.⁷⁷

Vázsonyi ismertette az Írók Gazdasági Egyesületének memorandumát is, amelyben az állt, hogy amennyiben a javaslatból változtatás nélkül törvény lesz, akkor az „a magyar írók anyagi helyzetének tökéletes csődjét, munkájuknak lehetetlenné tételét jelenti. Ha a javaslat így válik törvénné, akkor az utóbbi évek egyik legnagyobb kulturális cselekedete, a magyar könyvnap válik lehetetlenné, az a magyar könyvnap, amelyről sokat beszéltünk itt a Házban. Sokszor dicsértük, de magunk nem segítettük elő törvényhozásilag, most viszont törvényhozásilag elbuktatjuk és lehetetlenné tesszük. Akkor megszűnik a magyar szépírásnak lehetősége, előtérbe kerülnek a ponyvaregények és a füzetes rémségeknek orgiái.”⁷⁸

Drobni Lajos úgy vélte, hogy ha az írók kívánsága elméletileg helyes is volna, „a jelen viszonyai között fontosabb preventív előrelátással a nemzet egyetemes érdekeinek” szolgálata, mint az írók egyéni érdekeinek és vélt egyéni szabadságának” védelme.⁷⁹

Ezzel szemben a Nagy Emil azt hangoztatta, nem állítható az, hogy a „nyolcnapos vesztégzár” miatt nem lehet majd könyvet kiadni.⁸⁰

Ángyán Béla szerint is a könyvirodalmat semmiképpen sem fogja korlátozni az, hogy nyolc nappal előbb vagy később kezdik meg a terjesztést, hiszen egy könyv előkészítése amúgy is hónapokat vesz igénybe.⁸¹

Ruprecht Rezső szerint számos könyv fogja elveszíteni aktualitását, ha lecsúszik valamilyen vásárról. De talán még nagyobb veszélyt jelent a terjesztés késleltetése azokra a nyomdatermékekre, amelyeknél fontos a gyors reagálás lehetősége. Ruprecht idesorolta a röplapokat és a püspökkari pásztorleveleket is. „A püspöki kar ki akar adni valamely pásztorlevelet, amelyre momentán nagy szükség is van. Ezt be kell mutatni. Vagy szükség lehet tisztességes célú röpiratok kibocsátására. Tisztességes, hazafias okokból veszedelmes órákban a közönséghez akarnak fordulni röpiratokkal, amelyek talán a nemzet megmentésének célját szolgálják ezeket is be kell mutatni.”⁸²

Széchenyi György hasonló értelemben szólt hozzá. Úgy látta, nincs biztosíték arra, hogy az állam képes lesz a tapasztalható röpirathadjárat okát megszüntetni, „ennek folytán a nemzet-

77 Uo. 178.

78 Uo. 179.

79 Uo. 220.

80 Uo. 183.

81 Uo. 201.

82 Uo. 187.

től, illetve az egészséges és meg nem fertőzött társadalmi rétegektől nem szabad elvenni azt a jogot, hogy ők a sajtó terén az önvédelem fegyverével éljenek, mert erre az állam védelme szempontjából lesz esetleg a legnagyobb szükség”. Ha megjelenik egy röpirat, amelyik azonnali választ követel, akkor néhány nap múlva a legjobb röpirat is elveszti „üttöerejét”.⁸³

2.11. A bírósági tárgyalások sajtónyilvánossága

A sajtónovella azon paragrafusát, amely a bírósági tárgyalásról szóló sajtóközlemény kiadását szabályozta, támogatói többek között azzal indokolták, hogy az tisztázza az ezen a téren meglévő jogszabályi rendelkezéseket.

Huszovszky Lajos ebben a vonatkozásban idézte *Az Est* című lap egyik cikkét, amelyben az ellenzéki orgánus is a tiltott közlés szabályozásának reformját sürgette.⁸⁴

Nagy Emil szerint sokkal jobb, ha a bíróság adott esetben megtiltja, hogy a tárgyalásról a sajtó bizonyos dolgokat közölhessen, mint ha állandóan zárt tárgyalást rendelnének el. Utóbbi esetben ugyanis a nyilvánosság kevésbé tudná ellenőrizni, hogy mi történik az „igazság kohójában”.⁸⁵

Ángyán Béla fontos intézkedésnek nevezte a javaslat ezen részét, de hangsúlyozta, hogy ezzel a cél teljesen nem érhető el. A bírósági tárgyalás ugyanis még meg sem indul, amikor már legyen szó akár rágalmazási vagy büntetőügyről, a sajtó már „kiderítette” az egész ügyet. A kormánypárti képviselő azon a véleményen volt, hogy mindez csak úgy lehetséges, hogy hatósági közegek szivárogtatnak ki bizonyos információkat. Ezen jelenség ellen a javaslatban foglaltakon kívül is tenni kell valamit.⁸⁶

Drobni Lajos szerint törvényjavaslat alkalmas arra, hogy megszüntesse azt a lehetetlen helyzetet, hogy ha valakit becsületében megtámadnak és nyilvánvaló, hogy a tettest a bíróság el fogja ítélni, akkor a sajtó részleteiben tárgyalja az ügyet és „vesszőfutást végeztesen” a sértettel. Cenzúráról itt sem lehet beszélni – állította Drobni, hiszen a törvény a bíróság diszkrecionális jogává teszi a közzététel megtiltását. Drobni annyiban szeretett volna változtatni a betervezett novella ezen paragrafusán, hogy a bíróság vagylagosan kapja meg a jogot, hogy közérdekből, illetve jogos magánérdekből tiltja-e meg a nyilvános tárgyalásról sajtótudósítás közzétételét vagy pedig a nyilvánosság kizárását rendeli-e el. Ezen javaslatát azonban sem a bizottság, sem a szakminiszter nem támogatta.⁸⁷

A bírósági tárgyalások sajtónyilvánosságának korlátozhatósága szükségességét Törs Tibor is azzal indokolta, hogy hiába ítélik el a rágalmazót, ha a több napig tartó tárgyalásról a sajtó tendenciózusan napról-napra beszámol, minden esetben sárba taposva a megrágál-

83 Uo. 230.

84 Uo. 170. „A tiltott közlési ügyekben évek óta súlyos félreértések vannak a sajtó és a királyi ügyészség között. Illetékes tényezők számtalanszor megígérték a tiltott közlés szabályozásának reformját, erre azonban mind ez ideig még nem került sor. A nagyközönség ebben a pillanatban teljesen tájékozatlan, hogy voltaképpen mi a tiltott közlés, milyen ügyekről adhat közlést a sajtó, milyen pontokon támasztható alá a büntető hatóságok munkája és hol kezdődik annak a közérdeknek vagy jogos magánérdeknek a határa, amelynek örve alatt a tiltott közlési perek lavínja zúdul az egész sajtóra.” Közérdek vagy jogos magánérdek. *Az Est*, 1935. október 25.

85 KN 1935–1940. XVIII. köt. 183.

86 Uo. 201.

87 Uo. 221.

mazottat, majd az ítéletről csak néhány mondat tudósít, amiben annyi áll, hogy a becstelen rágalmazót elítélték.⁸⁸

Bródy Ernő szerint az a kitétel azonban, hogy nyilvános tárgyalásról ne tudósíthasson a sajtó, a „legelevenebben belevág” a sajtószabadságba. Nem érthető, hogy milyen közérdekkel indokolható, hogy egy nyilvános tárgyalásról ne jelenjen meg sajtótudósítás.⁸⁹

Meizler Károly is elutasította a bírósági tárgyalások sajtónyilvánosságának további korlátozását. Szerinte a parlament sajtónyilvánosságával is történnek visszaélések. Az „összeállítási művészet”-tel például sokszor éppen az ellenkezőjét hozza le valamelyik sajtóközlemény annak, mint amit a képviselő ténylegesen elmondott. Ennek ellenére nem szabad korlátozni a parlament nyilvánosságát. A bírósági tárgyalások sajtónyilvánosságának szűkítése egy lépés lenne annak irányában.⁹⁰

Sulyok Dezső úgy látta, a tervezetben szereplő megoldás, miszerint a bíróság dönt arról, kiadható-e a tárgyalásról vagy annak egyes részeiről sajtóközlemény, „bizonyos egyoldalúságra”, önkényeskedésre, a tárgyilagosság mellőzésére vezet. Ehelyett azt javasolta, hogy a sajtótörvénynek módosítsák a 39. §-át, amely sajtóközleménnyel okozott vagyoni és nem vagyoni kár megtérítését teszi lehetővé. Sulyok javaslata szerint mindenki kártérítésre lenne jogosult, akiről valótlanosság jelenik meg. Ezzel – vélekedett Sulyok – „sokkal radikálisabban meg lehetne a kérdést oldani, különösen, ha [...] az ilyen pereket a bíróság soron kívül tartoznék tárgyalni”, és ez elvezetne ahhoz a Deák Ferenc-féle bölcsességhez, hogy csak az igazat szabad megírni.⁹¹

Horváth Zoltán arra helyezte a hangsúlyt, hogy a bírósági tárgyalásoknál rövidebb határidők legyenek, a bizonyítékok álljanak készen. Ebben az esetben ugyanis nem lenne indokolt a sajtónyilvánosság kizárása. Az a kiindulás sem mindig helyes – vélte –, hogy a sértett érdeke a bírósági tárgyalásról a sajtó kizárása. Lehetnek olyan helyzetek, amikor a sértettnek áll érdekében, hogy ugyanolyan publicitást kapjon a bírósági ítélet, mint az őt ért sértések.⁹²

Rupert Rezső a bírósági sajtónyilvánosság újrashabályozását a javaslat kevésbé fontos részének nevezte. Abban sem látott különösebb veszélyt, hogy a bíró megtiltsa néhány goromba elszólás megjelenését a sajtóban. Előfordulhat azonban, hogy a bíró – akár jóhiszeműségből – olyasminek a nyilvánosságra jutását fogja megakadályozni, amelynek közlése közérdekű volna. A tárgyalások nyilvánossága azonban nemcsak a védekezésre kényszerülő vádlott szempontjából fontos, hanem a bíróság számára is az. „Ha a bíró a nyilvánosság előtt tárgyal, ha tárgyalását az egész ország ellenőrzi [...] akkor [...] a bíró is bátrabban mer ítélni, esetleg még a hatalommal is szembe mer fordulni, [...] míg, ha a nyilvánosságot kizárjuk, akkor a bíró is [...] könnyebben meginog, mert a nyilvánosság védelméhez sem menekülhet.”⁹³

Hubay Kálmán a paragrafus technikai végrehajthatóságával kapcsolatban fogalmazott meg kritikát. A délutáni lapok nagy gondban lesznek, hogy egy délelőtt tíz órakor kezdődő bírósági tárgyalásról tudósíthatnak-e, ha mondjuk a bíróság elnöke a lapzárta után dönt arról,

88 Uo. 161.

89 Uo. 155.

90 Uo. 195.

91 Uo. 205–206.

92 Uo. 259.

93 Uo. 191.

hogy az elhangzottakról nem tudósíthat a sajtó, hiszen előre nem tudhatja, hogy a tárgyaláson mi hangzik majd el.⁹⁴

2.12. A lapengedélyezés

Huszovszky Lajos azt a nézetet képviselte, hogy a miniszterelnök lapengedélyezési joga hatályos. Mégis az azzal kapcsolatban felmerült bizonytalansággal magyarázta a törvényi szabályozás szükségességét. Indokoltnak nevezte, hogy a hírlaptudósító, gyűjtő és továbbító irodák alapítása is kormányelnöki engedélyhez legyen kötve, tekintettel arra, hogy nemcsak a belöldi, hanem a külföldi lapok is ezen az irodáktól veszik át a magyar vonatkozású híreiket.⁹⁵

Mikecz Ödön igazságügyi miniszter szükségesnek nevezte „a sajtóviszonyokat bomlasztó és mérgező inflációnak” a megszüntetését. Ezt szolgálja a miniszterelnök 1920 óta tényleg fennálló jogosítványának törvénnyel való legalizálása is. Ezenkívül a novella elfogadásával a törvényhozás a Kúria és a Közigazgatási Bíróság közötti „felfogásbeli” különbséget is megszünteti.⁹⁶

Ángyán Béla azt a nézetet képviselte, hogy a lapengedélyezés rendszere nem áll szemben a sajtószabadsággal. A kérdés törvényi szintű rendezésére egyrészt az Indoklásban kifejtett okok miatt van szükség, tudniillik a közigazgatási bíróság számára kellett világos helyzetet teremteni. Másrészt pedig a zugsajtóval szemben kellett végre tenni valamit.⁹⁷ Mivel nem lehet a zugsajtó és a tisztességes sajtó között kodifikációs szempontból különbséget tenni, kizárólag rendszeti intézkedésekkel lehet ezt a kérdést megoldani Ángyán örömét fejezte ki a felett, hogy a lapengedélyezés törvény útján való szabályozásával a kormány számára lehetővé válik (ti. meglévő lapokat is megszüntethet), „megszabadítani a tisztességes sajtót, az egész közgazdasági életet és az egész magyar társadalmat ezektől a parazitáktól”.⁹⁸

A lapengedélyezések tervezett szabályozásával lehetőség nyílik – mondta Törs Tibor is –, hogy a közgazdasági élet felszabaduljon a zugsajtó nyomása alól. Ehhez azonban szerinte nem elég a kormányzati intézkedés, hanem a közgazdasági életnek is hozzá kell járulnia ahhoz, hogy ezt a zugsajtót, ha az akár mint legitim sajtó jelentkezik is, „törvényes és társadalmi intézkedéssel kiirthassuk”.⁹⁹

Drobni Lajos ellentmondást látott azok magatartásában, akik egyrészt alkotmányellenes rendelkezésnek tartják a miniszterelnöki lapengedélyezés intézményét, másrészt pedig azt sérelmezik, hogy a kérdésben két ellentétes álláspontot foglalt el a két legfelső bírói fórum. Drobni szerint nekik üdvözölniük kellene, hogy a törvény rendezi ezt a helyzetet, még pedig az elmúlt húsz év gyakorlatát szentesítve.¹⁰⁰

94 Uo. 223.

95 Uo. 171.

96 Uo. 248.

97 „Azok, akik a közgazdasági életben vagy mondjuk a szabad kereseti pályán élnek, napnap mellett kénytelenek érzékelni, micsoda borzalmas hadjáratnak van kitéve egész közgazdasági életünk, miféle zsarolóhadjáratokat folytatnak egyének és egész vállalatok ellen ezek a zúghírlapírók, s micsoda mérhetetlen közgazdasági károkat okoznak. Köztudomású dolog, hogy Budapestnek van két vagy három olyan kávéháza, ahol ezek az emberek találkoznak és 2–3 pengőért adják el egymásnak azt a tippet, hogy hol és kit lehet 20–30 pengőig megszarolni, akár csak azzal, hogy nem írnak valamiről.” Uo. 202.

98 Uo.

99 Uo. 162.

100 Uo. 221.

Csík József szerint azt a sajtót, amely nem szolgálja a közérdeket, hanem részben a kiadónak az anyagi érdekeit, részben egyes politikai pártok propagandaeszköze, azt „el kell pusztítani”. Annak megállapítására pedig, hogy az adott sajtótermék megjelenése a köz érdekében áll-e – szerinte –, elsősorban a kormányzat illetékes.¹⁰¹

Hubay Kálmán elvben egyetértett a kormány lapindításra és lapmegszüntetésre vonatkozó jogosítványával. Kifogásolta azonban, hogy a laprevízió a már megjelenő budapesti napilapokra nem vonatkozik, ezzel „mentelmi jogot biztosít annak a budapesti sajtónak, amely igen jelentős részében 1918-ban és 1918 előtt bűnös volt Magyarország felbomlasztásában”.¹⁰² A belügyminiszter lapbetiltási jogosítványa tekintetében pedig azt a javasolta, hogy a kormány az általa gyakorolt lapbetiltásokat jelenteni legyen köteles a magyar kir. bíróságnak, amely aztán dönt annak jogosságáról. Ha pedig a független bíróság az intézkedést elutasítja, akkor a lapnak legyen joga kártérítést követelni a magyar államtól. „[I]lyen megoldás esetében a lap vigyázni fog arra, hogy törvénytelen, lázító és izgató dolgot ne tegyen közzé, viszont a magyar királyi kormány vigyázni fog arra, hogy oktanul ne akasszon egy pert a magyar államkincstár nyakába”.¹⁰³

Dulin Jenő sokak véleményével ellentétben természetesnek találta, hogy a miniszterelnök engedélye kell új lapok indításához, „amikor annyi újság nő ki, mint gomba a földből [...] akkor mégis csak kénytelenek vagyunk valamilyen gátló hatalmat igénybe bevenni”. Hangsúlyozta azonban, hogy a lapok engedélyezése olyan nagy jelentőségű jog, hogy ha az a 1914. évi sajtótörvénytől eltérően teljesen a kormány kompetenciájába kerül, akkor szükséges bizonyos alkotmányos garanciát megállapítani. A törvényben vagy majd a végrehajtási utasításban rögzíteni kellene azokat az általános irányelveket, amelyek alapján a miniszterelnök a lapok indításáról a döntését meghozza.¹⁰⁴ Dulin ezenkívül a 9. paragrafussal kapcsolatban néhány technikai javaslattal élt.¹⁰⁵

Csoór Lajos kifogásolta, hogy míg az Indoklás szól arról, miért kell új lap elindításához a miniszterelnök engedélyét kérni, addig nincs megindokolva, miért vonja a kormány a már megjelenő lapokat is revízió alá. Hangsúlyozta 1500 lap és azok munkatársainak egzisztenciája van veszélyben. Elismerte, hogy szükség lehet revízióra, hiszen ennyi lap között van sok „felesleges”, olyanok is, amelyek csak a kötelezpéldányokban jelennek meg. A jogbiztonságba vetett hitet rendíti meg szerinte az, hogy a javaslat különbséget tesz a Budapesten megjelenő napilapok, a vidéken megjelenő hetilapok, valamint a Budapesten megjelenő hetilapok között.¹⁰⁶ Úgy vélte, a „revízió” minden lapra vonatkozzon, vagy egyikre sem. Csoór nézete szerint az elfogadható, hogy a lapindításra vonatkozóan bizonyos gazdaságpolitikai szempontokból (papírfogyasztás) befolyása legyen a kormánynak. Ezzel szemben elfogadhatatlannak nevezte, hogy lapokat hosszabb-rövidebb időre vagy akár véglegesen

101 Uo. 236.

102 Uo. 223.

103 Uo. 226.

104 Uo. 250.

105 „Tudniillik a 9. § utolsó mondata hatályon kívül helyezi a sajtótörvény 16. §-át. Ez félreértésre fog alkalmas adni. A sajtótörvény 17., 18. és 19. §-a ugyanis szorosan összefügg a 16. §-szal. A jelenlegi sajtótörvény a 17–19. §-okban rendelkezik arról, hogy abban az esetben, ha a törvényhatóság első tisztviselőjénél bejelentik egy időszaki lap megindítását, mi a teendő és szabályozza az eljárást. Most már, ha a sajtótörvény 17., 18., 19. §-a érintetlenül marad, az esetben a sajtótörvény bizonyos értelmi ellentétbe kerül az itt szövegezett 9. §-sal.” Uo.

106. és uo. 209.

betilthasson. „Teljesen képtelen állapot ugyanis az, hogy a belügyminisztérium minden fellebbezési lehetőség [...] nélkül egyszerűen megszüntethessen magántulajdont képező lapvállalatokat [...] Ez hatóságilag eszközölt jogfosztás”.¹⁰⁷ A képviselő is egyetértett azzal, hogy azoktól, akik „szembehelyezkednek a nemzeti érdekekkel és a nagy nemzeti célokkal, el kell venni a szót [...] De meg kell teremteni viszont a jogi biztonsági alapot; ne érezzen senki erőszakot [...] Ezt csak a bírói eljárással lehet elkerülni”. A javaslatot végül nem fogadta el, mert „az [...] gleichsaltolja a sajtót és a mindenkori kormány kiszolgáltatására akarja kényszeríteni a sajtótermékeket”.¹⁰⁸

Meizler Károly azt tette szóvá, hogy az Indoklás egyoldalúan szól arról, hogy a kérdéses rendeletek hatálya tekintetében vita támadt. Szerinte ez a valós helyzet elleplezése, hiszen nyilvánvaló, hogy a lapindításra vonatkozó rendelet nem hatályos, így az 1914. évi sajtótörvény van életben. Amint azt a vonatkozó közigazgatási bírósági ítélet kimondta.¹⁰⁹

A sajtószabadsággal ellentétesnek találta Bródy Ernő is az időszaki lapok indításának engedélyhez kötését. Bródy kiemelte, hogy ezáltal a lapbetiltás mellett a lapindítás engedélyezése is a kormány kezébe kerül. Utalt rá, hogy annak idején Tisza István miniszterelnök és Balogh Jenő igazságügyi miniszter elutasították a lapbetiltás eszközét, sőt ahhoz sem járultak hozzá, hogy azt a bíróság mondhassa ki. Ma pedig a belügyminiszter a parlament előtti mindenféle beszámolási kötelezettség nélkül lapokat tilthat be.¹¹⁰

Vázsonyi János azt hangsúlyozta, hogy azok szerint, akik a „tényleges sajtószabadság elvi álláspontján állnak”, sajtószabadságról csak akkor lehet beszélni, ha a lapindítás és a terjesztés joga nem a kormánytól függ, nem valamilyen szimpátia alapján megadható kedvezmény. Annak a kormánytól független közigazgatási bíróság által megadandó jognak kell lennie, éppen úgy, ahogy sajtótermék létének megvonásáról is csak független bíróság külön sajtóbírósága dönthet.¹¹¹ Az a körülmény pedig, hogy a már engedélyezett lapok egy része is újra köteles lesz az engedélyét megújíttatni, Vázsonyi szerint azzal a veszéllyel jár, hogy az egyes pártoknak vagy frakcióknak az egyszer már engedélyezett lapjai, amelyek hosszabb működésük alatt egyszer sem vétettek a fennálló szabályok ellen, „elnémulhatnak”. Ezen aggályok eloszlatására kért a kormánytól megnyugtató nyilatkozatot.¹¹²

Rupert Rezső azon az állásponton volt, hogy a lapalapítás engedélyhez kötése az előzetes cenzúránál is rosszabb, mert az „egyes lapoknak vagy alapítandó lapoknak még az előzetes cenzúraig való eljutását sem engedi meg”. Rupert rámutatott arra is, hogy a javaslat Indoklásában az áll, a kormány nem akar a sajtóreformhoz nyúlni. Ez azonban nem igaz, hiszen ha a létező időszaki sajtótól is meg lehet vonni az engedélyt, akkor a javaslat a „sajtóreformnak legátkosabb formája”, amely a sajtót megreformálja, mert az időszaki sajtót megfojtani engedi.¹¹³

107 Uo. 210.

108 Uo. 211.

109 Antal István igazságügyi államtitkár közbeszólt: „A Kúria mást mondott, mint a Közigazgatási Bíróság!” Meizler Károly: „Bocsánatot kérek, a Kúria nem tartozik ide. Az igen t. államtitkár úr nagyon jól tudhatja, hogy ebben a kérdésben egyedül a Közigazgatási Bíróság kompetens”. Uo. 196.

110 Uo. 156–157.

111 Uo. 176.

112 Uo. 177.

113 Uo. 186.

Propper Sándor a 9. §-ban a kormány hatalmának még szélesebbre való kiterjesztését látta. „Szerintem alkotmányos országban nem lehet több hatalmat letenni a kormány kezébe, mint amennyi ma a kezében van, mert ez már a diktatúra jellegével bír”.¹¹⁴

*

A törvényjavaslat vitája számos hasonlóságot mutatott a módosítandó sajtótörvény 1914. évi vitájával. A képviselők ezúttal is meglehetősen csekély számban voltak jelen a javaslat képviselőházi tárgyalásakor,¹¹⁵ az ellenzéki képviselők ezúttal is a sajtószabadság utolsó bástyáinak felszámolását vizionálták a javaslat elfogadása esetére, a kormány pedig meghosszabbította az ülések idejét,¹¹⁶ hogy a javaslat tárgyalása minél hamarabb megtörténhessék.

Huszovszky Lajos megállapította, hogy az 1914. évi parlamenti naplóban majdnem szószerint azok a kifogások olvashatók, amelyeket most is többen a bizottsági ülésen, illetve a plenáris ülésen (például Bródy Ernő) elmondtak.¹¹⁷

2.13. A részletes vita

Vázsonyi János olyan módosítást kezdeményezett, amely a szépirodalmi, a művészeti és a tudományos munkákat kivette volna a 2. § hatálya alól, vagyis az ilyen tartalmú nyomtatványok terjesztését a köteles példány benyújtásával egy időben lehetett volna megkezdeni.

Ruprecht Rezső, aki több paragrafus vonatkozásában is változtatást javasolt, a 2. §-hoz kétrendbeli módosítást nyújtott be, egyrészt a kivételt valamennyi könyvre kiterjesztette volna, azzal az indoklással, hogy a szépirodalmi, a művészeti és a tudományos könyvekre is könnyen ráhúzható, hogy politikai vonatkozásúak. Másik módosító javaslata arra irányult, hogy a kiadónak adják meg azt a lehetőséget, hogy a nyomtatás előtt bemutathassa a művet, és választ kapjon arra, vajon az terjeszthető lesz-e.¹¹⁸ Ruprecht az 5. §-hoz is terjesztett be módosító javaslatokat. Egyrészt azt kívánta, enyhítsék a nyomdászra kiszabható fogházbüntetés mértékét (egy évről két hónapra), amennyiben az a kötelespéldányt nem küldi be nyomban a többszörösítés befejezése után, illetve amennyiben a terjesztés vagy a nyomtatvány nyomdából való elszállítást a határidő előtt megkezdi. Másrészt javasolta, hogy a nyomdász iparigazolmányát akkor se lehessen visszavonni, ha ezen vétségeket öt éven belül kétszer elkövetette. Ruprecht a 4. és a 8. §-okat törölte volna. A 4. szakasz ugyanis – szerinte – „teljesen új kriminalisztikai alapra tér, amennyiben a gondolat megbüntetését foglalja magában. [...] Teljes képtelenség az, hogy míg eddig a törvény a cselekmény megkezdését, a véghezviteli cselekményt abban látta, hogy a terjesztés megkezdődött, most azt is büntessék, ami a terjesztés előtt történik, tehát az előkészületi cselekményt is.”¹¹⁹

114 Uo. 214.

115 Uo. 260. A határozathozatalkor az ellenzéki Propper Sándor megjegyezte: „Huszonheten vannak odaát és itt tizennégyen! Ennyien határozunk erről a javaslatról!”. Uo. 270.

116 Temple Rezső indítványozta. Uo. 176.

117 Uo. 168.

118 Uo. 268–269.

119 Uo. 270–271.

A Képviselőház végül a 9. §-t módosította a Bizottság szövegezéséhez képest. Az elfogadott változat értelmében – Shvoy Kálmán (Nemzeti Egység Pártja) javaslatának megfelelően, visszatérve az eredeti kormányelőterjesztéshez – csak a naponként megjelenő időszaki lapok mentesültek a miniszterelnöki engedély ismételt kérelmezése alól, míg a Bizottság a vidéken hetente megjelenő politikai jellegű lapokat is mentesítette volna.

Ruprecht Rezső azt javasolta, hogy a rendelkezést legalább azzal egészítsék ki, hogy a lapengedélyek megadása, illetve megvonása tekintetében a közigazgatási bírósághoz lehessen fordulni. Vázsonyi János az országgyűlésben képviselt pártok már engedélyezett és megjelenő időszaki lapjait mentesítette volna az újra engedélyezési eljárás alól.

Csoór Lajos még tovább ment, amikor azt indítványozta, hogy minden már megjelenő lap kapjon mentességet. Kiegészítette volna azonban a 9. §-t azzal, hogy időszaki lapnak kiadótulajdonosa kereskedelmi társaság nem lehet, továbbá minden lap kötelezően tüntesse fel fejlécén, hogy a lap milyen érdekeket képvisel és mi a jellege. „A kereskedelmi társaságok, a részvénytársaságok, anonim társaságok, amelyekről nem lehet tudni, kik a birtokosai. Amikor magyarországi sajtóról, vagy magyar sajtóról van szó, teljes képtelenség az, hogy a közvéleményt olyanok irányítsák, akikről nem tudjuk, hogy kik.” Csoór azt is felvetette volna ezen paragrafus rendelkezései közé, hogy időszaki lap megjelenését közigazgatási hatóság sem átmenetileg, sem végérvényesen ne tilthassa meg, ilyen esetekben csak bíróság dönthessen.¹²⁰

Az állami rend megóvása végett szükséges sajtórendészeti rendelkezésekről szóló törvényjavaslat harmadszori felolvasására és elfogadására 1938. május 9-én került sor.¹²¹

*

Az 1938. évi sajtónovellát a képviselőházi tárgyalás során az ellenzéki képviselők elutasították. Az ellenzék egyrészt elutasította a javaslatot, mert abban – különösen a terjesztés megkezdésének szigorítása, továbbá a laprevízió miatt – a sajtószabadság további korlátozását látták. Másrészt az ellenzéki hozzászólók azt az álláspontot képviselték, hogy a kormány által megfogalmazott célkitűzések (a „zúgsajtó” visszaszorítása és a bírósági tárgyalások sajtónyilvánosságának pontosabb szabályozása), amelyekkel javaslatot indokolták, a hatályos jogszabályok keretei között is biztosíthatók lennének.

120 Uo. 276.

121 Uo. 353.

Sajtószabályozás és sajtószabadság a Horthy-korszakban

1. Előzmények

Az ellenforradalom hatalomra kerülése után az őszirozsás forradalom és a Tanácsköztársaság idején hozott törvényeket és rendelkezéseket törvénytelennek nyilvánították, így értelemszerűen a sajtóra vonatkozó szabályozások is érvényüket veszítették.

Újra a liberálisnak mondható 1914. évi XIV. tc. a sajtóról lett érvényes, de csak az első világháború kitörésekor kiadott korlátozó rendeletekkel (5.483/1914. M. E. sz. és a 12.001/1914. I. M. E. sz.), továbbá azzal a nem lényegtelen eltéréssel, hogy az előzetes cenzúrát az ország egész területén megjelenő minden időszaki lapra és más sajtótermékre is kiterjesztették (5.499/1919. M. E. számú rendelet a sajtóról [1919. XI. 13.]).

Az 1914. évi sajtótörvény a gyakorlatban nem érvényesülhetett, mert kihirdetése után ki-tört az első világháború, és ezzel hatályba lépett az 1912. évi LXIII. törvénycikk a háború ese-tére szóló kivételes intézkedésekről, amely a sajtó vonatkozásában is tartalmazott szigorítást. A kormány elrendelhetette, hogy a sajtótermékeket a hatóság előzetesen átvizsgálja, és ha azok tartalma – belátása szerint – a hadviselést veszélyezteti, akkor a terjesztést megtiltsa. Ezzel pedig jogilag lehetőség nyílt a cenzúra alkalmazására.

Az ellenforradalom első hónapjaiban bármiféle írott joghoz való ragaszkodásról nehezen beszélhetünk. Jó ideig párhuzamosan volt tetten érhető a civil közigazgatás és a hadsereg – előbbivel sokszor ellentétes – működése, a sajtó területén is. A baloldali és liberális sajtó különösen nem sok jóra számíthatott, hiszen az összeomlásért és az ország földarabolásáért a közvélemény igen széles része a „destruktív” sajtót hibáztatta.

Ahogy Horthy Miklós, a Nemzeti Hadsereg főparancsnoka még budapesti bevonulása előtt fogalmazott: „Magyarország mai boldogtalanságának, sötét és terhes helyzetének létrehozásában nem csekély szerepe volt a magyar sajtónak, a magyar újságírásnak, ahogy azt nálunk felfogták és csinálták”.¹ Szekfű Gyula „piszkos á la *Az Est* eszközökről” beszélt. Herczeg Ferenc szerint pedig „a rikkancssajtó addig-addig cserezte ki a közéleti előkelőségek irháját, míg azután a szájaskodásból véres valóság, a nyegleségből tragédia lett”.² A destruktív sajtó megrendszabályozására országsszerte több helyen tüntetést is szerveztek. Volt ahol több ezren követelték a sajtószabályozás szigorítását, a destruktív sajtó visszaszorítását, a nemzeti sajtó támogatását.³

1 Bércsi Magyar Újság, 1919. november 1. Közli RÁNKI György (szerk.): *Magyarország története 1918–1919, 1919–1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988. II. 853–854.

2 KÓKAY György – BUZINKAY Géza – MURÁNYI Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest, Magyar Újság-írók Országos Szövetsége – Bálint György Újságíró-iskola, 1998. 174. Utalva az úgynevezett *Est*-lapok minden-fajta tekintélyt elvtelenül támadó hangnemére.

3 KLESTENITZ Tibor: A tordőfés és az újságírók. Sajtóellenesség a keresztény-nemzeti kurzus éveiben, 1919–1922. *Médiakutató*, 2010/nyár. 85–99.

2. A korszak felosztása a sajtószabályozás alapján

A sajtó szabályozását tekintve a Horthy-korszakot a következő időszakokra oszthatjuk fel:

- 1919–1920-tól, a Nemzeti Hadsereg Budapestre történt bevonulásától, illetve Horthy Miklós kormányzóvá választásától 1921. decemberig érvényben volt az előzetes sajtóellenőrzés, közismertebb nevén a sajtócenzúra.
- 1921. december és 1939. szeptember között nem volt előzetes sajtóellenőrzés.
- Viszont az 1938-as esztendő két esetben is drasztikus beavatkozást hozott a sajtó életébe: az úgynevezett első zsidótörvény előírta a sajtókamara felállítását, a XVIII. törvénycikk pedig a lapok megjelenése jogának revízióját rendelte el.
- 1939-től egészen a korszak 1944 októberében bekövetkező összeomlásáig életben volt a cenzúra.

Az alábbiakban a korszakolásnál nem azt a szempontot vesszük alapul, hogy de jure volt-e cenzúra vagy sem. Az 1938. évi sajtóra vonatkozó törvényi rendelkezéseket tekintjük olyan súlyúnak, hogy ezt az évszámot tekintjük egy új alkorszak határának.

(Az előzetes sajtóellenőrzés ismételt működésének ideje alatt az 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállás újabb cezúraként értékelhető.)

3. 1920–1938

A különböző szabadságjogok, így a sajtószabadság korlátozásának jogi alapját a háború esetére szóló kivételes hatalom idejének meghosszabbításáról szóló 1920. évi VI. tc. adta, amely a trianoni békeszerződés aláírása után egy évvel meghosszabbította a kivételes törvényhozást.

Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk 5. §-a és 7. §-a is érintették a sajtót, amennyiben vétségként fogalmazták meg az „állam és társadalom törvényes rendjének” erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos úton való létesítésének követelésére irányuló izgatást vagy felhívást. Továbbá azt is, ha valaki hazugság állításával („valótlan tény”) vagy terjesztésével sérti a magyar állam vagy a magyar nemzet megbecsülését, a magyar állam vagy a magyar nemzet ellen meggyalázó kifejezést használ. Ezeket a vétségeket, amelyeket sajtóközlemény útján is el lehetett követni, a törvény 3 illetve 5 évig terjedő fogházbüntetéssel sújtotta.

Az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1922. évi XVII. tc. 6. §-a a továbbiakban is felhatalmazást adott a kormánynak, hogy a kivételes hatalom alapján (az 1912:LXIII. tc. a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről) kibocsátott még hatályos rendelkezéseket meghatározott feltételek mellett ideiglenesen hatályban tarthassa. Ez alól kivételt képezett az előzetes cenzúra elrende-

lésének a lehetősége.⁴ Ez azt jelentette, hogy a kormány az előzetes cenzúra kivételével a sajtót korlátozó egyéb intézkedéseket érvényben tarthatta a törvény hatályba lépésétől számított 6 hónapig. Ha azonban a kormány a törvény hatályba lépésétől számított négy hónapon belül ezen intézkedésekben szabályozott tárgykörökben törvényjavaslatot terjeszt a nemzetgyűlés elé, akkor a sajtóra vonatkozó rendeletek a hat hónap letelte után is érvényben maradtak. (Tehát nem volt feltétel, hogy a törvényjavaslatból törvény is legyen).

A kivételes sajtórendészeti ellenőrzést (vagyis az előzetes cenzúrát) – amint már fent említettem – a Bethlen-kormány szüntette meg 1921 decemberében a 10.501/1921. M. E. számú rendelettel. A rendelet azonban a belügyminiszter azon jogát, hogy időszaki lapok megjelenését és terjesztését korlátozza vagy akár betiltsa, nem érvénytelenítette.⁵

Az 1914. évi sajtótörvény volt tehát érvényben, de számos rendelet tartalmazott szigorításokat. Az 1920. évi nemzetgyűlési választások után megalakuló Simonyi-Semadam-kormány új időszaki lap alapítását a miniszterelnök engedélyéhez kötötte (4.578/1920. M. E. sz. r.). Időszaki lapnak az a sajtótermék számított, amely egy hónapot meg nem haladó időközökben jelent meg.

Az időszaki lapok indítását engedélyhez kötő rendelet oka részben a papírhány is volt, de a politikai motivációk is nyilvánvalók, hiszen az engedélyeztetési kötelezettség az egész korszakban fennállt. A miniszterelnökség bekérte az alsóbb fokú hatóságok véleményét, és általában azoknak megfelelően megadta vagy nem adta meg az engedélyt.⁶

Néhány kiragadott példa a lapengedélyezésekhez:

Kis Lipót Pál *Alföldi Korcsmárosok és Italmérők Lapja* címmel szeretett volna heti két alkalommal megjelenő szaklapot indítani a „korcsmárosok anyagi és szellemi jólétének előmozdítására, az őket érintő szabályokról való tájékoztatás céljából”. A lapot egy országgyűlési képviselő is támogatta. Csanád megye főispánja a lap alapítására „közszükséget” nem látott. Ezek után a miniszterelnök a kérvényt elutasította.⁷

Az előbbtől eltérően rövid időn belül négy olyan újságot is engedélyeztek, amely a lóversennyel foglalkozott: *Turf Újság*, *Turf Hírlap*, *Budapesti Turf* és *Handicap*. Mivel a földművelésügyi miniszter a miniszterelnökség megkeresésére ellenvetéssel nem élt, sőt szerinte a több lap csak növeli az egészséges versenyt, a lapokat engedélyezték.⁸

A *Monori Járás* címen indítandó társadalmi és szépirodalmi lapot nem engedték elindulni, mert a vármegyei főispán úgy foglalt állást, hogy a járásban már van egy „meglehetősen elterjedtségnek örvendő politikai és társadalmi hetilap, és a közeli székesfőváros újságjai a monori járás magasabb műveltségű lakosságának igényeit is kielégítik”, ezért a lap megjelenését a közérdek szempontjából nem tartotta szükségesnek.⁹

A *Mi Újság* című ingyenes társadalmi és kereskedelmi hetilap a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége lapjaként indult. A vallás- és közoktatási miniszternek nem volt ellenvetése az engedélyeztetéssel szemben. Ezután megkapta a miniszterelnök engedélyét.¹⁰

4 SIPOS Balázs: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat*. Budapest, Argumentum, 2011. 124–125.

5 Vö. SIPOS Balázs: *A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében*. Budapest, Napvilág, 2004. 34.

6 Uo. 30–32.

7 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) K 26 1340. cs. 1927. V. t. 928. sz.

8 MNL OL, K 26 1324. cs. 1925. V. t. 1241., 1507., 1559. és 1731. sz.

9 Uo. 1160. sz.

10 Uo. 983:8. sz.

Sopron vármegye alispánjának a véleménye következtében viszont nem engedélyezték Zoltán Ernő csornai állatorvos részére az *Állattartók Lapja* című szaklap indítását. Az alispán szerint a gazdasági szaklapok betöltik feladatukat. Nincs újabbra szükség.¹¹

Az egész korszakban meghatározó jelentőségű volt a 6.357/1920. M. E. számú rendelet is, amely a belügyminisztert felhatalmazta, hogy azokat a lapokat, amelyeknek „közleményei az ország belső rendjének és közbiztonságának, valamint külső politikájának érdekeit veszélyeztetik, megjelenését és terjesztését eltilthatja”.

A lapalapítás miniszterelnöki engedélyeztetése mellett a vázolt rendelkezések lehetőséget adtak, hogy a kormányzat a sajtótermékekben megjelent tartalmak miatt különböző jogcímenek eljárást indíthasson.

Számos alkalommal került sor egyes lapok megjelenésének meghatározott időre történő betiltására, az utcai árusítás jogának felfüggesztésére, a cikkek szerzőire pénzbírság és börtönbüntetés kiszabására. 1921 és 1931 között mintegy 50 időszaki lapot tiltottak be, 1931 és 1938 között 52 újság megjelenését függesztették fel vagy vonták vissza az utcai terjesztésre vonatkozó jogát.¹²

A *Népszavától* 1924 novemberétől 1928 februárjáig megvonták a kolportázs jogát, és ugyancsak ezen napilap ellen az 1925–1927 közötti három évben 347 sajtóper indult, ezek során 6,5 év börtönbüntetést és 6584 pengő bírságot szabtak ki.¹³

1938-ig mindazonáltal két esetben fordult elő, hogy országos napilapot véglegesen betiltanak. Az egyik lap *Az Újság* című, liberális, legitimista lap volt, amely 1925-ben ismertette Beniczky Ödön korábbi belügyminiszternek a Somogyi-Bacsó gyilkosság ügyében a katonai ügyészség előtt tett vallomását. Ez Horthy kormányzó személyére is tartalmazott terhelő kitételeket. A cikk megjelenése után a lapot betiltották, Beniczkyt pedig kormányzósértés vétsége miatt kétéves szabadságvesztésre és pénzbírságra ítélték. (Letöltötte a börtönbüntetést, utána valóságos nyomorban élt, majd öngyilkos lett.)

A lap mellett azonban a liberális, a legitimista és szociáldemokrata képviselők is kiálltak. A betiltás után nyomdászsztrájk indult, egy napig egyetlen lap sem jelent meg Budapesten. Végül kis névváltoztatással, *Újság* néven, újra kezdődő számozással nagyjából azonos szerkesztőség irányítása alatt megjelenhetett a lap.¹⁴

A másik országos lap, amelyiket – ez esetben már tényleg – véglegesen betiltottak, a *Világ* című napilap volt. A lapot azért sújtották betiltással, mert a magyar kormányzati köröknek kellemetlen cikksorozatban leplezte le a frankhamisítási ügy részleteit. A lapot először csak tíz napra függesztették fel, de mivel utána is folytatta ilyen tartalmú cikkeinek közlését, véglegesen betiltották. Nem utolsósorban a betiltás elleni tiltakozásoknak köszönhetően, a kormány engedte, hogy a *Világ* kiadója megvegye a *Magyar Hírlapot*, és ott a *Világ* szerkesztőségét alkalmazza.¹⁵

Bethlen István több alkalommal is kísérletet tett új sajtótörvény elfogadtatására (1921-ben, 1922-ben, 1924-ben és 1928-ban is). A sajtótörvény-tervezetek szigorításokat tartalmaztak az

11 MNL OL, K 26 1341. cs. 1927. V. t. 9144. sz. 1927. október.

12 SIPOS (2011) i. m. (4. lj.) 123.

13 ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 1999. 232. Ettől eltérő adatokat közöl MARKOVITS Györgyi: *A magyar írók harca a cenzúra ellen (1919–1944)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985. 55.

14 L. NAGY Zsuzsa: *Bethlen liberális ellenzéke. (A liberális polgári pártok 1919–1931)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. 149–153. Vö. SIPOS (2004) i. m. (5. lj.) 47–52.

15 Vö. SIPOS (2004) i. m. (5. lj.) 53–60.

1914-es sajtótörvényhez képest, legalábbis így érezték az érdekeltek. A történeti szakirodalom általában az elfogadott nézet ezzel kapcsolatban, hogy ezek a sajtótörvény-módosítások a szélsőjobb berkeiből indultak, és Bethlen a nyilvánosságra hozásukkal az újságíró-társadalmat fenyegette, jelezve nekik, hogy ne legyenek elégedetlenek a helyzetükkel, mert a fennálló állapotoknál sokkal rosszabbak is bekövezhetnek.¹⁶ Emellett szempont lehetett, hogy az ország külföldi megítélése számára is elegánsabb lett volna, ha a sajtóviszonyokat egységesen, törvényben szabályozzák, és nem szorulnak a hatályos sajtótörvény mellett rendeletekkel korlátozó intézkedéseket fenntartani. Mindenesetre a szélsőjobb elégedetlen volt a sajtónovella-tervekkel, ezzel szemben a kormánypárt egy része és az újságíró-társadalom zöme hevesen tiltakozott ellenük, vagy legalábbis elutasította azokat.

Mik voltak a módosítások legjelentősebb elemei? A fokozatos felelősség elve helyett a szerző és a felelős szerkesztő együttesen tartozott volna felelősséggel; országgyűlési képviselőség összeférhetetlen a felelős szerkesztői pozícióval; bűnpártolásnak minősül, ha a perbefogott közlemény szerzőjét nem nevezik meg; nem érvényes a képviselői mentelmi jog felelős szerkesztő és kiadótulajdonos esetében, ha sajtóvétséget követnek el. (Ezek nem egyszerre merültek fel valamennyi tervezetben.)

Utóbbi esetében az volt az indok, hogyha a felelős szerkesztő egyben képviselő is, akkor a mentelmi jogra hivatkozva nem nevezi meg a szerzőt. Ebben az esetben az ügyészségnek kérnie kellett a mentelmi jog felfüggesztését, és a felelős szerkesztő csak ennek bekövetkezése után volt köteles megnevezni a szerzőt. Vagyis a mentelmi jog tulajdonképpen két személyre is kiterjedt. A kormányzat hivatkozhatott külföldi példákra, mert például Ausztriában, Németországban, Lengyelországban is összeférhetetlen volt a képviselőség és a felelős szerkesztői tevékenység.

Új sajtótörvény-tervezet beterjesztése Bethlen utódai, Károlyi Gyula és Gömbös Gyula miniszterelnöksége alatt is napirenden volt, de végül Gömbös sem szánta rá magát. Sőt a képviselői összeférhetetlenségi törvényjavaslatot is visszavonta, amely érintette volna a sajtójogi felelősség kérdését is. A törvényjavaslatot kidolgozó Zsitvay Tibor igazságügyi miniszter szerint azért vették le a törvénynovellát a napirendről, mert „a gazdasági magánhatalmak cirkulusaiba mélyen belenyúlt” volna, és emiatt nagy sajtóhadjáratot indítottak ellene.¹⁷

A sajtórendészet persze nemcsak az időszaki nyomdatermékeket sújtotta, hanem az egyéb nyomtatásban megjelent, vagy megjelentetni kívánt írásba foglalt gondolatokat is. 1919 és 1944 között mintegy kétezer magyar és külföldi könyv terjesztését tiltották be.¹⁸

Többek között betiltották és elkobozták Veress Péter *Az Alföld parasztsága* című tanulmányát, Féja Géza öt hónap fogházbüntetést kapott *Viharsarok* című írása miatt, Kovács Imrét *Néma forradalom* című szociográfiájáért pedig három hónap szabadságvesztéssel büntették.¹⁹

A legitimista Boroviczény Aladár könyve megjelenése után húsz évvel később is hatósági zaklatásnak volt kitéve. Boroviczényi ígéretes diplomatapályát kezdett, majd részt vett IV. Károly második restaurációs kísérletének előkészítésében. 1924-ben Ausztriába költözött, és ebben az évben, Münchenben német nyelven könyvet jelentetett meg *Der König und sein Reichsverweser* [A király és kormányzója] címmel, amelyben Horthy személyéről

16 Vö. MARKOVITS i. m. (13. lj.) 48.

17 SIPOS (2004) i. m. (5. lj.) 66–80. SIPOS (2011) i. m. (4. lj.) 150–159.

18 MARKOVITS Györgyi – TÓBIÁS Áron (vál., szerk.): *A cenzúra árnyékában*. Budapest, Magvető, 1966. 19.

19 Vö. MARKOVITS i. m. (13. lj.) 92.

nem túlságosan hízelgő képet festett. A könyvet megjelenése után – annak rendje és módja szerint – Magyarországon Indexre tették. A szerző Boroviczény 1935-ben hazatelepült. 1938-ban eljárás indult ellene 1924-es könyvéért arra való hivatkozással, hogy a könyv „igen sok állításában és kitételében oly adatokat és körülményeket tartalmazott, melyek a köztudat szerint sem felelnek meg a valóságnak”, ezért „alaposan tartani lehetett attól, hogy a [szerző] további tevékenysége az állam és társadalom törvényes rendjét és békéjét veszélyeztetni fogja”. A Boroviczény ellen elrendelt rendőri felügyeletet azután szüntették meg, hogy egy megalázkodó hangú levélben bocsánatot kért a kormányzótól. Megpróbáltatásai azonban ezzel még nem értek véget: 1942-ben közhuszárként behívták katonának az orosz frontra. Tekintettel arra, hogy ekkor már elmúlt 48 éves, behívása jogellenes volt. Egészségi állapota miatt hazaküldték, de azután majdnem ismét a frontra vezényelték. Állítólag azonban a Képviselőházban interpellációt jegyeztek be érdekében, és hogy ez el ne hangozhassék, gyorsan leszerelték. Nem tudni, hogy az ügy mögött Horthy kormányzó személyes bosszúja vagy a dinasztiaalapításra készülő környezete, esetleg valamelyik túlbuzgó hivatalnok működése rejtett. Mindenesre a történet érdekes epizódja a két világháború közötti sajtórendészetnek.²⁰

Néha olyan eset is előfordult, amikor az eljáró hatóságok túlbuzgóságát felsőbb szinten korrigálták, például a miniszterelnökség a külügyminisztérium állásfoglalását kérte a *Minneskrift* című stockholmi kiadású, svéd nyelvű könyv postai szállítása jogának megvonása tárgyában. A Vámhivatal a nevezett könyvet „államellenes tartalom” címén lefoglalta.

A külügyminisztérium sajtóosztálya állást foglalt: „tekintve a svédül olvasni tudók elenyésző csekély számát, a svédországi mezőgazdasági munkásmozgalom negyedszázados történetét tárgyaló könyv postai szállítási jogának megvonását nem tartom szükségesnek”. (1925. április 2.) Ezek után a miniszterelnökség a belügyminiszterhez címzett levelében nem indítványozta a könyv postai szállítási jogának megvonását. (1925. április. 4.)²¹

Szinte valamennyi jelentős hazai író, költő ellen per indult valamelyik műve miatt. Illyés Gyula a hatályos sajtótörvény és a cenzúra viszonyát a következőképpen fogalmazta meg: „A magyar sajtótörvény szerint a magyar író mindent megírhat, kiadhat; aztán; aztán várhatja otthon, szűkülve, hogy mikor nyúl utána a büntetőtörvénykönyv, melynek fontos rendelkezéseivel talán egy ügyvéd mindig tisztában lehet, de egy író nehezen s kiváltképpen írás közben, az ihlet annyit magasztosított percében nem”.²²

Illyés Gyula a *Rend a romokban* című kötetben megjelent *Dózsa György beszéde a ceglédi piacon* és a *Megjelenik* című versek kapcsán került összeütközésbe a törvénnyel 1937–1938 folyamán. Az ügyészség szerint az előbbi vers az osztály elleni izgatás büntettét valósította meg (Btk. 172. § (2), 1922. évi XVII. tc. 6. § V. bek. és az 1912. évi LXIII. tc. 19. §), az utóbbi pedig a vallásgyalázás büntettét (Kihágási büntető törvénykönyv 51. §.). Elrendelték a sajtótermék bárhol található összes példányainak és a vád tárgyává tett sajtóközlemények kéziratainak lefoglalását és e célból házkutatás tartását.

Az ügyész szerint Illyés *Megjelenik* c. verse veszélyeztette a közerkölcsöt, ezért zárt tárgyalást rendeltek el. A tárgyaláson Illyés védelmére felhozta, hogy a Dózsa Györgyről szóló versét

20 PRITZ Pál: Utószó. In: BOROVICZÉNY Aladár: *A király és kormányzója*. (Fordította Kajtár Mária, a jegyzetet és az utószót írta Pritz Pál.). Budapest, Európa, 1993. 349–350.

21 MNL OL, K 26 1324. cs. 1925. V. t. 1592. sz.

22 MARKOVITS–TÓBIÁS i. m. (18. lj.) 439.

Márki Sándor történész professzornak *Dósa György és forradalma* című műve²³ ihlette. A nevezett könyv 100. oldalán ugyanis megtalálható Dózsa beszéde, amit Illyés rímekbe foglalt.

„Mert, ha egy nemes építkezik, házasodik, leányát férjhez adja, vendégeskedik, fia születik vagy meghal – ha saját ügyében a királyhoz utazik, veletek fizetted meg.”

„Ha bőjtől, ha házasodik,
ha beteg, ha szaporodik,
nyaka közé a parasztnak
újra adót akasztanak.”

E vers esetében az alsófokú bíróságokkal megegyezően a Kúria is úgy látta, hogy a versben ostromozott visszaélések a parasztságnak a jobbágság intézményén alapuló alávetett helyzetével függenek össze, amelynek nincsenek a mai viszonyokra alkalmazható vonatkozásai. Ezért a felmentő ítéletet helyben hagyta.

Elmarasztaló ítélet született azonban legmagasabb fokon a másik vers esetében, mert a Kúria szerint a vers a római katolikus hitfelekezet vallásos tiszteletének egyik tárgyát, Szűz Máriát, sajtó útján, tehát nyilvánosan is közbotrányt okozó módon meggyalázta (sajtó útján elkövetett kihágás), ezért 100 pengő pénzbírsággal sújtották a költőt.²⁴

„S megjelenik Mária véle
kis cselédkönyvével kezébe
szégyenül valaki beírta
hogy gyermeke van, hogy nem tiszta,
helyet keres, de helyet nem kap
mindenütt ortodoxok laknak.”²⁵

Illyés 1937–1939-ben folyó pere is rávilágít arra, hogy ártatlannak tűnő írásokért is bíróság elé lehetett kerülni, és a vonatkozó jogszabályok számossága igen bő tárházát adta az eljárások megindításának, valamint az egyes vétségek megfogalmazása is igencsak tág értelmezésre adott lehetőséget.

Olyannyira igaz volt ez, hogy sokszor a hatóságok sem értelmezték helyesen a jogszabályokat. A sajtóvétségek vagy a sajtó útján elkövetett vétségekre az 1914. évi sajtótörvény, az 1921. évi VI. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes hatalom idejének meghosszabbításáról, valamint a Büntető törvénykönyv rendelkezései is vonatkoztak.

József Attila ellen 1931-ben szeméremsértés miatt indítottak pert. A vádirat a sajtótörvényre hivatkozott, holott a szeméremsértés már nem minősült sajtóvétségnek, mert az 1929. évi VII. törvénycikk a szemérem elleni vétség kérdését újraszabályozta és kivette a sajtótörvényből.

Arra is volt példa, hogy az egyes deliktumok megítélésében volt ingadozás. Egyszer a Btk. alapján emeltek vádat osztály elleni izgatás miatt, máskor pedig nagyon hasonló esetben az 1921. évi III. törvénycikk 5. §-a alapján az állam és társadalom törvényes rendje

23 MÁRKI Sándor: *Dósa György és forradalma*. Budapest, Ráth Mór, 1883.

24 MARKOVITS i. m. (13. lj.) 99.

25 MARKOVITS–TÓBIÁS i. m. (18. lj.) 441–453.

elleni izgatás vétsége miatt. Az is megtörtént, hogy mindkét törvényi rendelkezést alkalmazták a vádemelés során.

A Kúria egyik tanácsa a két fajta izgatás közötti különbséget abban látta, hogy az állam és társadalom törvényes rendje elleni izgatás büntetése esetében a védett jogtárgy az egész állam és annak egész társadalma, az osztály elleni izgatás jogi tárgya pedig a tulajdon, az államon belül élő társadalmi osztályok, nemzetiségek, hitfelekezetek stb. A Kúria egy másik tanácsa szerint viszont a Büntető törvénykönyv akkor irányadó, ha az izgatást a sajtó útján követik el, más esetben az 1921. évi III. törvénycikket kell alkalmazni.

Olyan esetekben is indultak perek sajtóvétség miatt, amikor a terjesztés még nem történt meg. A Kúria mondta ki, hogy a sajtóvétség csak a terjesztés megkezdése után következhet be. Az is előfordult, hogy vádat emeltek egy nem időszaki lap szerkesztője ellen, mert nem jelentette be a megjelenést. A Kúria tisztázta, hogy a nem időszaki lap esetében nincs bejelentési és engedélyeztetési kötelezettség.

A hatóság hatáskörtúllépésére is volt példa. A helyi közigazgatás vezetői nem egy esetben felléptek például országos terjesztési engedéllyel rendelkező lapok utcai terjesztése ellen, pedig arra nem volt jogosítványuk.²⁶

A sajtórendészeti intézkedések alkalmazása mellett a kormánynak más módja is volt arra, hogy beavatkozzon a sajtó világába: a különböző sajtóalapokból történő támogatásban való részesítés vagy nem részesítés révén. A kérelmezők a lapengedélyre vonatkozó kérelmekben gyakran egyúttal pénzügyi szubvenciót is kértek a miniszterelnöktől. A már létező lapok esetében gyakran a fenntartáshoz kértek támogatást vagy annak megemelését kérelmezték. A lapok támogatásában a kormány mellett szerepet vállaltak az egyházak, bankok, magánszemélyek, társadalmi szervezetek, a Gyáriparosok Országos Szövetsége, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete stb.²⁷

A laptámogatásban rejlő lehetőségekkel elődjénél sokkal erőteljesebben élt a Gömbös-kormány. Gömbös Gyula a sajtóban is a kormány propagandájának eszközét látta. Ennek érdekében kormánytámogatással megjelenő napilapokat hozott létre. Tette ezt annál is inkább, mert az addigi „kormány-lapok” továbbra is a korábbi miniszterelnök, Bethlen István politikája mögött sorakoztak fel. A Gömbös által megindított új lapok a *Függetlenség*, az *Új Magyarország* és az *Esti Újság* – köszönhetően a kormányzati szubvencióknak – viszonylag alacsony áron jelentek meg, és hamar jelentős példányszámot értek el. Gömbös halála után ezek a lapok a nem-nyilas jobboldal orgánumai lettek.²⁸

4. 1938–1944

Az 1938-as esztendő több tekintetben is változást hozott a sajtószabályozásban. *A társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról* szóló 1938. évi XV. törvénycikk (ismeretesebb nevén az úgynevezett „első zsidótörvény”) előírta a sajtókamara, a színművészeti és a filmművészeti kamara létrehozását. Az újságírói foglalkozás üzését kamarai tagsághoz kötötték. A törvény szerint a zsidónak minősülő tagok száma nem haladhatta meg a tagság 20%-át a felállítandó kamarában. (Azokban a kamarákban, ahol a zsidók aránya magasabb volt húsz száza-

26 SIPOS (2011) i. m. (4. lj.) 128–132. és 137–138.

27 Vö. SIPOS (2004) i. m. (5. lj.) 45.

28 GERGELY Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Budapest, Vince Kiadó, 2001. 265–266.

léknál, zsidót csak az újonnan felvett tagok 5%-áig lehetett felvenni). Ezzel Magyarországon az újságírói pálya szabadfoglalkozásból kötött pályává vált. A *Budapesti Közlöny* tanúsága szerint 1939 áprilisában az új sajtókamarába 1522 főt vettek föl. Mintegy 1800–1900 újságíró felvételét pedig elutasították. Az autonómnak deklarált kamara a miniszterelnökség hatáskörébe került, vezetőjévé „egyhangúlag” a *Függetlenség* című lap főszerkesztőjét, Kolosváry-Borcsa Mihályt választották, akit aztán 1946-ban mint háborús bűnöst kivégeznek.²⁹

Ugyancsak a sajtó korlátozását jelentette az 1938. évi XVIII. törvénycikk az állami rend megóvása végett szükséges sajtórendészeti rendelkezésekről. A novella nem jelentett új sajtótörvényt, csak az 1914. évi sajtótörvény egyes paragrafusait módosította. Az időszaki lapok terjesztése a kinyomtatás után továbbra is megkezdhető volt. A nem-időszaki kiadványok esetében azonban az egy ív terjedelmet meg nem haladó sajtótermék esetén a terjesztést csak az ügyészségnek benyújtandó sajtórendészeti kötelempéldány benyújtása után 48 óra elteltével, az egy ívnél nagyobb terjedelmű kiadvány esetében pedig 8 nap elteltével lehetett megkezdni, ha az ügyészség kifogásolni valót nem talált.

Nem-időszaki sajtóterméknek büntettet vagy vétséget megvalósító tartalma miatti lefoglalását, elkobzását, a büntető eljárást és a sajtójogi felelősségre vonást nem akadályozta az a körülmény, hogy a terjesztést még nem kezdték meg; ha a terjesztés a lefoglalás következtében vált lehetetlenné, a cselekmény kísérletként volt büntetendő. A törvény a bíróság számára lehetővé tette annak megtiltását is, hogy az előtte egyébként nyilvánosan folyó tárgyalásokon elhangzott kijelentésekről és az ott történt eseményekről a sajtó beszámoljon. Rágalmazási és becsületsértési ügyekben a bíróság előírhatta, hogy csak az ítéletről tudósíthasson a sajtó.

A törvény rendelkezett az időszaki lapok indításának addig csak rendeletben szabályozott miniszterelnöki engedélyeztetésének kötelezettségéről is. Az engedélyeztetést kiterjesztette a már megjelenő időszaki lapokra is – kivéve ez alól a minden nap megjelenő sajtótermékeket. Az engedélyt 1938. augusztus 31-ig kellett a lapoknak beszerezniük, tehát meglehetősen rövid határidő állt rendelkezésre. A lapengedélyek revíziójának következtében mintegy 200, Kolosváry-Borcsa megfogalmazása szerint „zsidó” lap szűnt meg, más adatok szerint 136 lap engedélyét nem hosszabbították meg, mindenestre a létező lapok 10%-a megszűnt.³⁰

Érdekes módon az *Est*-konszern lapjai (*Pesti Napló*, *Az Est*, *Magyarország*), amelyek az ellenforradalom hatalomra kerülése idején a hivatalos közvélemény teljes elutasítását tapasztalhatták, nem szűntek meg. *Az Est* és a *Magyarország* az első világháború és az azt követő forradalmak alatt – ahogy még a *Pesti Napló* utolsó főszerkesztője, a liberális Gratz Gusztáv fogalmazott – „olyan felelőtlen izgatást folytattak minden autoritás ellen, hogy nem lehetett rajta csodálkozni, ha a kommunizmus legyőzése után a forradalmak kiobbantói között szokták őket számon tartani”. Igaz, 1939 második felében az államhatalom nem tiszta eszközökkel megszerezte őket, majd a *Pesti Naplót* beszüntette, a másik két lap azonban a kormány lapjaként továbbra is fennmaradt (*Az Est Pest* néven folytatódott).³¹

29 *Budapesti Közlöny*, 1939. április 30. KÓKAY–BUZINKAY–MURÁNYI i. m. (2. lj.) 180. MARKOVITS i. m. (13. lj.) 125.

30 MÁRKUS László – SZINAI Miklós – VÁSÁRHELYI Miklós (összeáll. és s. a. r.): *Nem engedélyezem! A Cenzúra Bizottság dossziéjából*. Budapest, Kossuth, 1975. 12.

31 GUSTAV GRATZ: *Augenzeuge dreier Epochen. Die Memoiren des ungarischen Außenministers Gustav Gratz 1875–1945*. Hrsg. von Vince Paál und Gerhard Seewann. München, R. Oldenburg Verlag, 2009. 514–515. A kormányzat adócsalással vádolta a konszern tulajdonosát, Gombaszögi Frida színésznőt (Miklós Andornak, a konszern néhai tulajdonosának özvegyét), majd miután hajlandó volt a lapok tulajdonáról az állam javára lemondani, hirtelen ejtették az adócsalás vádját.

Az 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről aztán a kormányt ismét felhatalmazta azzal, hogy megtehesse mindazokat az intézkedéseket, amelyek szükségesek avégből, hogy az időszaki lapok és más sajtótermékek a hadviselés érdekeinek vagy más fontos állami érdekek megóvása végett ellenőrzés alatt álljanak” [151. § (1)]. Ez a cenzúra bevezetésének lehetőségét is magában foglalta.

A második világháború kitörése után a Teleki-kormány a 8.140/1939. M. E. számú rendeletével aztán ténylegesen bevezette az előzetes cenzúrát. Az időszaki lapoknál a kirendelt ügyész vagy rendőrhatalósági szerv a kéziratot vagy kefelevonatot azonnal átvizsgálta, más sajtóterméknél pedig „késelem nélkül hajtja végre a feladatot” – fogalmazott a rendelet. Budapesten a kirendelt ügyész mellé úgynevezett sajtóellenőrző bizottságot szerveztek az egyes minisztériumok delegáltjaiból. A bizottság elvileg konzultatív szerv volt, a döntés a kirendelt ügyész feladata maradt.³²

Még ugyanezen év decemberében egy újabb miniszterelnöki rendelet (10.800/1939. M. E. számú) fakultatívvá tette a cenzúrát, a kiadó maga dönthette el, hogy bemutatja-e a megjelenetés előtt a cikket, ha az nem érintette a honvédelem, a külpolitika, az ország belső rendjét, gazdasági érdekeit.³³ Ez ismét csak átmeneti időszaknak bizonyult, mert a második bécsi döntéssel egy időben újra kötelezővé tette a kormány az előzetes cenzúrát (5.555/1940. M. E. sz.). A rendelet megtiltotta azt is, hogy a lapok fehér folttal (a törölt cikk helyének üresen hagyásával) jelenjenek meg.

A cenzúra visszaállítására feltételezhetően azért került sor, mert a kormány úgy látta, hogy a német politikai orientációt bíráló sajtó veszélyeztetheti a magyar külpolitika sikerét.

1940 nyarán, Teleki sajtóértekezleten nyílt Németország melletti állásfoglalást kért a sajtó munkatársaitól. Ez idő tájt tiltották be két hétre a *Magyar Nemzetet*, és távolították el a lap éléről Pethő Sándort.³⁴

A birodalmi német kormány mindvégig elégedetlen volt a magyarországi sajtó működésével. Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásakor (1940. november 20.) a német kormány javasolta, hogy állapodjanak meg a budapesti német és a berlini magyar követség, valamint a két külügyminisztérium sajtóosztályai közötti együttműködésben. Az ajánlat elől a magyar fél kitért.³⁵

A magyarországi sajtó a cenzúra ellenére sem vált olyan mértékben „gleichschaltottá” (egyhangúvá), mint a német. Ennek egyik oka az volt, hogy a magyar politika az erősödő szélsőjobb ellenére még mindig elég sokszínű volt.

A cenzúra sem működött mindig a kormány elképzelései szerint. Egyrészt a szervezeti mechanizmus bonyolultsága is hordozott magában nehézségeket, másrészt pedig a cenzorként tevékenykedő miniszteri tisztviselők sem ítélték azonos mérce szerint. Továbbá a változó kormányzati kívánalmakat is nehezen lehetett követni. Az sem volt egyértelmű, hogy ki is irányítja a cenzúrát. A bizottságok döntését az igazságügyi miniszter alá rendelt ügyész hagyta jóvá. A bizottság azonban a miniszterelnökség sajtófőnökének irányítása alatt állt. De a bizottság a miniszterelnökségről, a külügyminisztérium sajtóosztályáról, a honvédelmi mi-

32 MÁRKUS–SZINAI–VÁSÁRHELYI i. m. (30. lj.) 16–17.

33 Uo. 32–33. MARKOVITS i. m. (13. lj.) 114.

34 MURÁNYI GÁBOR (s. a. r.): *A bilincsbe vert beszéd. Vásárhelyi Miklós sajtótörténeti tanulmányai*. Budapest, Irodalom Kft., 2002. 69.

35 MÁRKUS–SZINAI–VÁSÁRHELYI i. m. (30. lj.) 36–37.

nisztériumból is kapott utasításokat. A cenzorok számára készült utasításokat, amelyek gyakran telefonon érkeztek, az úgynevezett *Parancskönyv*ben foglalták össze. Havonta átlagban száz utasítás született, ezek nagyrészt konkrét ügyekre vonatkoztak, kisebb részben általános útmutatást tartalmaztak. Olyan is volt, hogy a szerkesztőségek közvetlenül kaptak utasítást, amiről a cenzúrát végző bizottság nem is tudott.³⁶

Az újságok is éltek a cenzúra tökéletlenségében rejlő lehetőségekkel. Volt olyan közlemény, amit naponta többször bemutattak, és előfordulhatott, hogy az egyik cenzori turnuson megbukott ugyan, a másikon viszont átment és megjelenhetett.³⁷

A cenzúra irányítása leginkább akkor volt egy kézben, amikor Ullein-Reviczky Antal egyszerre volt a miniszterelnökség és a külügyminisztérium sajtófőnöke (1941–1943). Még ekkor is nagyon nehéz volt valamifajta összehangoltságot elérni a meglehetősen nagyszámú sajtóorgánium között. 1943-ban 23 országos, 70 helyi napilap, 11 hétfői lap és 174 politikai hetilap jelent meg Magyarországon.³⁸

A sajtóirányítás javítását, a sajtónak a magyar külpolitikai célok érdekében történő hatásosabb felhasználását célozták a sajtómunkatársai számára tartott értekezletek, különösen az 1942 szeptembere és 1943 augusztusa között működő főszerkesztői értekezletek. Számos cikket maga Ullein-Reviczky rendelt meg, instrukciókat adott, hogy mivel ne foglalkozzanak, miről milyen hangnemben írjanak.³⁹

A kormány sajtópolitikáját gyakran érte kritika Németország részéről, és a magyarországi szélsőjobb oldaláról is. Utóbbi azt kifogásolta, hogy a cenzúra a baloldal iránti pozitív diszkriminációt mutat.

Rajniss Ferenc, a *Magyar Futár* szélsőjobboldali hetilap főszerkesztője például Ullein-Reviczkyhez intézett levelében tiltakozott a „rosszindulatú és gyalázatos cenzúrázás ellen”. „Kidobták a lapból egy amerikai képet, amelyen amerikai katonák gyakorlatoznak. Kidobták egy erdélyi glosszámat, amelyben a *Magyar Nemzet*nek az erdélyi irodalomról írt cikkével és a *Népszava* kommentárjával foglalkoztam. [...] a *Népszava* minden vasárnap már külön melléklet formájában megírhatja, hogy milyen lesz a szociáldemokrata béke. Az egész zsidó sajtót ráuszítják a magyar jobboldali mozgalmakra, a legaljasabb rágalmazás és gúnyolódás is engedélyezett a zsidóknak [...], nálunk pedig a cenzúrának nincs más dolga, mint ártalmatlan amerikai képeket kidobálni [...]. Mi súlyosan cenzúrázzuk önmagunkat, s ami a cenzúrának marad, az igen sokszor csak okvetetlenkedés vagy a másik oldal szolgálata”.⁴⁰

Az 1943. áprilisban, Hitler és Horthy klesssheimi találkozóján a birodalmi kancellár megbízhatatlan személynek nevezte Ullein-Reviczkyt, aminek egyik oka a németek számára nem megfelelő magyar sajtópolitika volt.⁴¹

36 Uo. 19.

37 Uo. 21. MURÁNYI i. m. (34. lj.) 57.

38 SIPOS Balázs: „Ezzel a kérdéssel ne méltóztassanak foglalkozni!” Világháborús sajtóirányítás és az 1942/1943-as főszerkesztői értekezletek. In JOÓ András (s. a. r.): „...a háború szolgálatában”. Főszerkesztői értekezletek 1942. szeptember 22. – 1943. augusztus 25. Budapest, Napvilág, 2007. 15. SIPOS (2011) i. m. (4. lj.) 219.

39 SIPOS (2007) i. m. (38. lj.) 30. SIPOS (2011) i. m. (4. lj.) 228–232.

40 MÁRKUS–SZINAI–VÁSÁRHELYI i. m. (30. lj.) 368–369.

41 RÁNKI György – PAMLÉNYI Ervin – TILKOVSKY Loránt – JUHÁSZ Gyula (összeáll., s. a. r.): *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról. 1933–1944.* Ford. KALLÓS Pál – SIMONFFY-TÓTH Ernő. Budapest, Kossuth, 1968. 717–718.

Hitler és Horthy 1944. márciusi klessheimi találkozójára készült német külügyminisztériumi feljegyzésben is szemrehányásként szerepelt, hogy „a magyar közvélemény szócsöveiben, a Németországgal fennálló harci szövetségi viszony ellenére, helyet kapnak defetista, sőt részben németellenes irányzatok”.⁴²

1944. március 19-ével, Magyarország német megszállásával új fejezet következett a magyar sajtószabadság történetében, megkezdődött a sajtó német mintájú gleichschaltolása. A Sztójay-kormány belügyminisztere, Jaross Andor még márciusban betiltotta a *Népszavát*, a *8 órai Újságot*, a *Magyar Nemzetet*, az *Esti Kurírt*, a *Mai Napot* és a *Független Magyarországot*. Ezt követte több vidéki lap megszüntetése. Számos újságíró, lapkiadót a Gestapo letartóztattott. A megmaradt, de nem németbarát irányítás alatt álló országos napilapok élén főszerkesztő-cserét hajtottak végre (*Esti Újság*, *Friss Újság*, *Pesti Hírlap*, *Pester Lloyd*). Az intézkedéseket egy utólag meghozott miniszterelnöki rendelettel igyekeztek legitimálni (10.600/1944. M. E. sz.), amely felhatalmazást adott a miniszterelnököknek, hogy „az állami rend megóvása érdekében” betilthat időszaki sajtótermékeket.

Április végén a cenzúrát egy miniszterelnöki rendelet fakultatívvá tette (10.750/1944. M. E. sz.) a politikai napi lapok esetében. Feltételezhetően a kormány számára ezeknek a lapoknak a szerkesztősegei megbízhatóbbnak minősültek, mint a cenzúrabizottság tagjai. A bizottság ugyanis olyan tartalmakat is kivetetett, amelyeket a kormány szeretett volna megjelentetni.

Augusztus végén Horthy aktivizálódásával, a Sztójay-kormány menesztésével újra bevezették az előzetes cenzúrát minden sajtótermékre (11.800/1944. M. E. sz.), és a sajtóirányításban is vezetőcserékre került sor: Kolosváry-Borcsa Mihályt Hlatky Endre, Bethlen István korábbi személyi titkára váltotta a tájékoztatásügyi miniszteri biztosi poszton. Ezeknek az eseményeknek a sajtópolitika és -szabadság szempontjából azonban már nem volt jelentősége.⁴³

5. Összefoglalás

A Horthy-korszak nagy részében cenzúra jogilag nem létezett. Előzetes sajtóellenőrzés csak 1921-ig, illetve a második világháború alatt volt. Az államhatalom azonban számos lehetőséget fenntartott magának arra, hogy beavatkozzon a sajtó viszonyaiba: időszaki lapot csak a miniszterelnök engedélyével lehetett indítani, a belügyminiszternek joga volt lapokat ideilegesen vagy végleg betiltani, ha azok a kormányzat szerint veszélyeztették a fennálló államhatalmat. Nem lehetett sajtószabadságról beszélni, de a sajtó sokszínű volt, és megjelenhettek a kormányt bíráló írások is. A társadalmi rend megdöntésére felszólító, nemzet- vagy vallásgyalázásnak minősülő, a kormányzót sértő vagy a szeméremszértlő írások büntetendők voltak. Az egyes deliktumok megítélésénél a hatóságok számára a jogszabályok meglehetősen tág értelmezési lehetőséget biztosítottak, emiatt a szerzők feje felett mindig ott függött a perbefogás Damoklész-kardja. Számos esetben költőket, írókat is bíróság elé citáltak olyan írásokért, amelyekkel kapcsolatban nehezen képzelhető el, hogy a társadalmi rendet ténylegesen veszélyeztethették volna.

42 Uo. 775. Vö. MÁRKUS–SZINAI–VÁSÁRHELYI i. m. (30. lj.) 40.

43 MÁRKUS–SZINAI–VÁSÁRHELYI i. m. (30. lj.) 42–43.

A kötetben közölt tanulmányok első megjelenése

A bűnvádi perrendtartás életbe léptetéséről szóló törvényjavaslat „sajtószakaszának” képviselőházi tárgyalása 1897-ben

In Medias Res, 2016/2. 262–283.

<http://media-tudomany.hu/lapszamok/archivum/2016-2/>

Az 1914. évi sajtótörvény-javaslat képviselőházi vitája

In Medias Res, 2017/1. 1–47.

<http://media-tudomany.hu/lapszamok/archivum/2017-1/>

Sajtóirányítás és –ellenőrzés a Nagy Háború éveiben

IFJ. BERTÉNYI Iván – BOKA László – KATONA Anikó (szerk.): *Propaganda – Politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban*. Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár, 2016. 257–272.

A Könyvkiviteli Bizottság 1917–1918

Iustum Aequum Salutare, 2018/1. 99–119.

<http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/ias.htm>

Információk az oroszországi forradalmakról – a magyar cenzúrán keresztül. A sajtóellenőrzés Magyarországon az első világháború idején

Történelmi Szemle, 2018/3. 407–416.

https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=162677

A cenzúra kérdése a Nemzetgyűlésben 1920–1921-ben

KLESTENITZ Tibor – PAÁL Vince (szerk.): *Médiatörténeti tanulmányok 2018*. Médiatudományi Könyvek. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2018. 89–116.

A sajtószabadság helyzete a forradalmak korában 1918–1921

PAÁL Vince (szerk.): *A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 43–85.

Sajtószabályozás és sajtószabadság a Horthy-korszakban

PAÁL Vince (szerk.): *Magyar sajtószabadság és –szabályozás. (Előadások a magyar sajtószabadság történetéhez 1914–1989)*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2013. 7–19.

<https://mek.oszk.hu/13400/13458/>

http://mtmi.hu/dokumentum/399/magyar_sajtószabadsag_es_szabalyozas_1914_1989.pdf

A sorozatban eddig megjelent kötetek

1. Apró István (szerk.): *Határon túli magyar nyelvű médiumok 2010/2011* (2012)
2. Dobos Ferenc: *Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 1999–2011* (2012)
3. Csink Lóránt – Mayer Annamária: *Variációk a szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóság a médiajogban* (2012)
4. Sarkady Ildikó – Grad-Gyenge Anikó: *A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai* (2012)
5. Koltay András (szerk.): *A mediaszabályozás két éve (2011–2012)* (2013)
6. Paál Vince (szerk.): *Magyar sajtószabadság és -szabályozás 1914–1989* (2013)
7. Horváth Attila: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején* (2013)
8. Koltay András – Nyakas Levente (szerk.): *Összehasonlító médiajogi tanulmányok. A „közös európai minimum” azonosítása felé* (2014)
9. Dobos Ferenc – Megyeri Klára: *Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 2.* (2014)
10. Grad-Gyenge Anikó – Sarkady Ildikó: *Közös jogkezelés az audiovizuális médiában* (2014)
11. Apró István (szerk.): *Média és identitás* (2014)
12. Pruzsinszky Sándor: *Halhatatlan cenzúra* (2014)
13. Kóczyán Sándor: *Gyermekevédelem a médiajogban* (2014)
14. Apró István – Paál Vince (szerk.): *A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig* (2014)
15. Kiss Zoltán – Szivi Gabriella: *A közszolgálati médiaszolgáltatás és a szellemi tulajdonjogok kapcsolódási pontjai és szabályozási környezete* (2015)
16. Dobos Ferenc: *A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2001–2014* (2015)
17. Grad-Gyenge Anikó: *Az audiovizuális archívumok szabályozási kerete – különös tekintettel a médiajogi és szerzői jogi rendelkezésekre* (2015)
18. Dobos Ferenc: *A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2001–2014/2* (2015)
19. Apró István (szerk.): *Média és identitás 2.* (2016)
20. Mezei Péter : *Jogkimerülés a szerzői jogban* (2016)
21. Koltay András, Andrej Školkay (szerk.): *Comparative Research on the Approaches of Administrative Judiciaries to Sanctions Issued by Media Regulators in V–4 I.* (2016)
22. Koltay András, Andrej Školkay (szerk.): *Comparative Research on the Approaches of Administrative Judiciaries to Sanctions Issued by Media Regulators in V–4 II.* (2016)
23. Makkai Béla: *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt* (2016)
24. Grad-Gyenge Anikó: *Film és szerzői jog – A megfilmesítési szerződés* (2016)
25. Kőhidi Ákos: *Fájlcseré és felelősség* (2016)
26. Hajdú Dóra: *A törvény által előírt közös jogkezelés a magyar és a francia szerzői jogban* (2016)
27. Tóth J. Zoltán: *A büntetőjogi rágalalmazás és becsületsértés* (2017)
28. Kelemen Roland: *Az első világháború sajtójogi forrásai – Sajtójog a kivételes hatalom árnyékában* (2017)
29. Apró István (szerk.): *Határon túli magyar médiumok 2016* (2017)
30. Klein Tamás (szerk.): *Tanulmányok a technológia- és cyberjog néhány aktuális kérdéséről* (2018)

31. Kiss Zoltán Károly: *A kulturális tevékenységekre, valamint a médiaszolgáltatásra vonatkozó közteherviselési és jogdíjfizetési szabályok* (2018)
32. Merkovity Norbert: *A figyelemalapú politika a közösségi média korában* (2018)
33. Csapody Miklós: *Az „irányított nyilvánosság” és a „szerkezet megváltoztatása” Magyarországon* (2018)
34. Apró István (szerk.): *Média és identitás 3.* (2019)
35. Mák Ferenc: *Sajtó a Birodalom határán. Hírlapok és a nemzeti újjászületés a kiegyezés utáni Délvidéken* (2019)

Médiatudományi Intézet, Budapest
A kiadásért felel Nyakas Levente
Tördelő: Varga Ákos
Megjelent 15,25 (B/5) ív terjedelemben, 300 példányban
Médiatudományi Könyvtár: ISSN 2063-5222
Médiatudományi Könyvtár 36.: ISBN 978-615-5302-32-9